

การศึกษาเพลงพื้นบ้านนครไทย บ้านหนองน้ำสร้าง ตำบลนครไทย
อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก

ปริญญานิพนธ์
ของ
ภากร เชาว์ขุนทด

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒเพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาศิลปกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชามานุษยวิทยามหาวิทยาลัย
พฤษภาคม 2546

701.629591

ท411ก

ร.3

การศึกษาเพลงพื้นบ้านนครไทย บ้านหนองน้ำสร้าง ตำบลนครไทย
อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก

บทคัดย่อของ
ของ
ภากร เชาว์ขุนทด

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒเพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาศิลปกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชามานุษยดุริยางควิทยา
พฤษภาคม 2546

๒ ๒๒๖๖๗๘ ร.๓

ภากร เชาว์ขุนทด . (2545) การศึกษาเพลงพื้นบ้านนครไทย บ้านหนองน้ำสร้าง ตำบลนครไทย อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก. ปรินญาณิพนธ์ ศป.ม. (มานุษยดุริยางควิทยา). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. คณะกรรมการควบคุม : รองศาสตราจารย์ กาญจนา อินทรสุวานนท์ , ดร. สมศักดิ์ เกตุแก่นจันทร์

การศึกษาเพลงพื้นบ้านนครไทย บ้านหนองน้ำสร้าง ตำบลนครไทย อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก มีวัตถุประสงค์ 1. เพื่อรวบรวมข้อมูลเพลงพื้นบ้านนครไทยจากบ้านหนองน้ำสร้าง ตำบลนครไทย อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก 2. เพื่อศึกษาบทเพลงพื้นบ้านนครไทย บ้านหนองน้ำสร้าง ด้านวัฒนธรรมของบทเพลง และด้านแม่เพลงพื้นบ้าน 3. เพื่อบันทึกบทร้องเพลงพื้นบ้านนครไทย บ้านหนองน้ำสร้าง เป็นโน้ตเพลง และวิเคราะห์ทำนองเพลง โดยใช้วิธีวิจัยเชิงพรรณนาวิเคราะห์ผลการศึกษาพบว่า

1. เพลงพื้นบ้านนครไทย บ้านหนองน้ำสร้าง เกิดขึ้นในหมู่บ้านหนองน้ำสร้างภายหลังจากการตั้งถิ่นฐานประมาณ 10 – 20 ปี โดยที่อายุของหมู่บ้านมีอายุการตั้งถิ่นฐานประมาณ 130 – 140 ปี โดยเกิดจากการที่บุคคลในหมู่บ้านมีความเชื่อและพิธีกรรมที่เหมือนกัน เพลงพื้นบ้านนครไทยจึงถูกสร้างขึ้นเพื่อตอบสนองความเชื่อและพิธีกรรมดังกล่าว ภาษาที่ใช้ในการร้องเพลงมีภาษาถิ่นนครไทยปรากฏอยู่จำนวนมาก ซึ่งสะท้อนภาพสังคมพื้นถิ่นไว้อย่างชัดเจน จำนวนของบทเพลงมีทั้งหมด 30 เพลง จัดหมวดหมู่ได้เป็น 3 ประเภท คือ เพลงพิธีกรรม จำนวน 10 เพลง เพลงร้องเล่น จำนวน 18 เพลง และเพลงกล่อมลูก จำนวน 2 เพลง โดยจัดประเภทตามวัตถุประสงค์ในการร้อง ซึ่งสอดคล้องกับโอกาสที่ใช้บทเพลงมากที่สุด

2. ผู้ที่เป็นต้นกำเนิดการร้องเพลงพื้นบ้านนครไทย บ้านหนองน้ำสร้างคือ นางช่อ โตเครือดี โดยเผยแพร่บทเพลงให้แก่ นางแห้ว ตุ่นนัม บุตรสาว ซึ่งต่อมาได้เป็นผู้นำในการสร้างสรรค์สืบทอดเพลงพื้นบ้านนครไทย บ้านหนองน้ำสร้างให้เป็นที่รู้จักในระดับอำเภอ จังหวัด และระดับชาติ เพลงพื้นบ้านนครไทยบ้านหนองน้ำสร้างทุกเพลงมีลักษณะเรียบง่ายประกอบด้วยสำเนียงภาษาถิ่นนครไทย อันเป็นเสน่ห์ของเพลงพื้นบ้าน โดยมีบทบาทหน้าที่ต่อสังคมหมู่บ้าน ทั้งโดยตรงและโดยแฝง นอกจากนี้ยังมีความสัมพันธ์กับศาสตร์และศิลปะแขนงอื่น เช่น คหกรรมศาสตร์ สังคมวิทยา ภูมิศาสตร์ เนื้อหาของบทร้องสะท้อนภาพสังคมหมู่บ้านไว้ในลักษณะประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ซึ่งสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชาวบ้าน ก่อนที่นางแห้ว ตุ่นนัมจะเสียชีวิตในปี พ.ศ. 2544 ได้ถ่ายทอดการร้องเพลงพื้นบ้านนครไทย บ้านหนองน้ำสร้างให้กับนางเหลียม ปีกรอด และนางสงวน บัวสิงคำ ศิษย์และบุตรของตนให้ทำหน้าที่ สืบทอดเพลงพื้นบ้านนครไทย บ้านหนองน้ำสร้างต่อมาจนถึงปัจจุบัน

3. โครงสร้างของบทเพลงทุกเพลงจะมีส่วนขึ้นต้นและส่วนลงท้ายที่มีเอกลักษณ์เฉพาะของเพลง นั้น ๆ ลักษณะการดำเนินทำนองของเพลงนางดัง มีทั้งหมด 31 วรรค 23 รูปแบบ ทำนองประกอบด้วยโน้ต 5 เสียง ความยาว 62 ห้องเพลง เพลงพวงมาลัย มีทั้งหมด 15 วรรค 11 รูปแบบ ทำนองประกอบด้วยโน้ต 6 เสียง ความยาว 32 ห้องเพลง และเพลงอันหล่นชา มีทั้งหมด 48 วรรค ทำนองประกอบด้วยโน้ต 5 เสียง ความยาว 98 ห้องเพลง

A STUDY OF NAKORNTHAI FOLKSONG AT NONGNUMSANG NAKORNTHAI
DISTRICT , PHITSANULOK PROVINCE

AN ABSTRACT
BY
PARGON CHAOKHUNTOD

Presented in Partial Fulfillment of The Requirements
for the Master of Fine Arts Degree in Ethnomusicology
at Srinakharinwirot University
May 2003

Pargon Chaokhantod. (2002) *A STUDY OF NA-KHON THAI FOLK SONGS AT NONG-NUM SANG, NA-KHON THAI DISTRICT, PHITSANULOK PROVINCE*. Master Thesis, M.Fa. (Ethnomusicology) Bangkok : Graduate School, Srinakharinwirot University. Advisor Committee : An Assoc. Prof. Karnjana Intharasunanon, Dr. Somsak Ketkanjun

There are three objectives of the study in Na-Khon Thai folk songs at Nong-Num Sang village, Tambol Na-Khon Thai, Na-Khon Thai District, Phitsanuloke ; 1. To Collect the information about Nong-Num Sang village's folk songs ; 2. To study Nong-Num Sang village's folk songs and the songs writer and singer ; 3. To transfer Nong-Num Sang village's folk songs into musical notation and to analyze the lyrics. This research is conducted by descriptive analysis. The findings are found as follow:

1. Na-Khon Thai folk songs at Nong-Num Sang village were created 10 – 20 years after the villagers had immigrated to this area 130 – 140 years ago to use in village's rituals. The lyrics contain many Na-Khon Thai dialects and vocabularies which reflect local community images. There are 30 songs which can be categorized in to 3 categories by the songs objective : 10 ritual songs ; 18 entertain songs ; and 2 lullabies.

2. The person who created the original songs is Mrs. Khong To-Khrua-Dee. Before she passed away she inherited the songs to her daughter, Mrs. Haew Tun-Nim who become the Nong-Num Sang village's folk songs preservation leader. Every Nong-Num Sang village's folk songs consisted of simple pattern and Na-Khon Thai dialect which directly and indirectly reflects the role of village community. Moreover, Nong-Num Sang village's folk songs content some of the local knowledge such as local cookery, sociology and geography. The lyrics represent the local history of the village. Before Mrs. Haew Tun-Nim passed away in 2001, she had taught Nong-Num Sang village's folk songs to Mrs. Leam Pik-Rod, her student and Mrs. Sa-Nguan Bua-Sing-Khum her daughter.

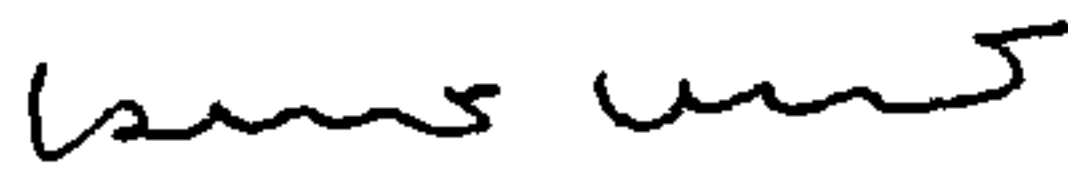
3. Every song has it own beginning and ending musical structure according to the type of the songs. Nang-Dong consists of 31 phrases with 23 different types of melody. The melody comprises of 5 notes with 62 bars in length. Phoung-Ma-Lai consists of 15 phrases with 11 different types of melody. The melody comprises of 6 notes with 32 bars in length. On-Lon-Za consists of 48 phrases with 5 notes with 98 bars in length.

ปริญญานิพนธ์
เรื่อง

การศึกษาเพลงพื้นบ้านนครไทย บ้านหนองน้ำสร้าง ตำบลนครไทย
อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก

ของ
นายภากร เชาว์ขุนทด

ได้รับอนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัยให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาศิลปกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชามานุษยดุริยางควิทยา
ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

.....คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

(รองศาสตราจารย์ ดร. นภาพร หะวานนท์)

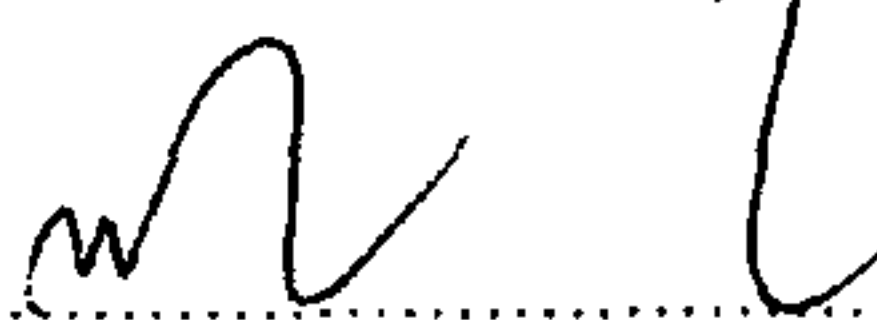
วันที่ ๑ เดือน พฤษภาคม พ.ศ. 2546

คณะกรรมการสอบปริญญานิพนธ์

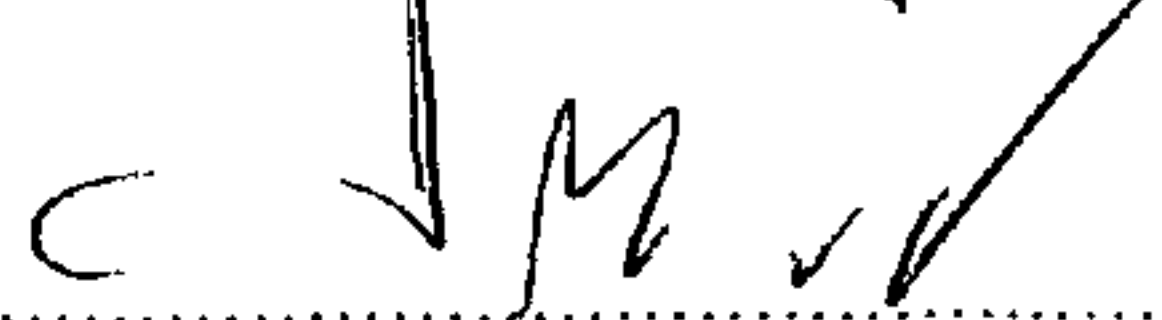
.....ประธาน

(รองศาสตราจารย์ กาญจน อินทรสุณานนท์)

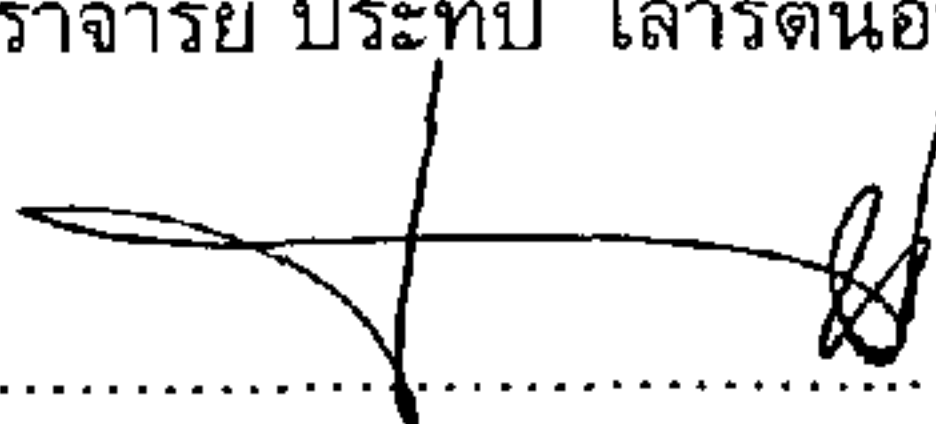
.....กรรมการ

(อาจารย์ ดร. สมศักดิ์ เกตุแก่นจันทร์)

.....กรรมการที่แต่งตั้งเพิ่มเติม

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ประทีป เล้ารัตนอารีย์)

.....กรรมการที่แต่งตั้งเพิ่มเติม

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ประทีป นกปี)

ประกาศคุณูปการ

ปริญญานิพนธ์เรื่องการศึกษาเพลงพื้นบ้านนครไทย บ้านหนองน้ำสร้าง ตำบลนครไทย อำเภอ นครไทย จังหวัดพิษณุโลกนี้ก็เช่นเดียวกัน คือไม่อาจสำเร็จลุล่วงได้ถ้าปราศจากความอนุเคราะห์ของ รองศาสตราจารย์กาญจนา อินทรสุวานนท์ ประธานควบคุมปริญญานิพนธ์ที่ให้ความรู้ คำแนะนำ และกรุณาตรวจแก้ผลงานให้ด้วยความเอาใจใส่ ผู้วิจัยจึงขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างยิ่ง ขอกราบขอบพระคุณ ดร.สมศักดิ์ เกตุแก่นจันทร์ กรรมการควบคุมปริญญานิพนธ์ที่ได้ให้ความรู้ คำแนะนำในการวิจัยเกี่ยวกับเพลงพื้นบ้าน จนงานวิจัยนี้สำเร็จลงได้

ขอกราบขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประทีป นกปี หัวหน้าสาขาวิชาดนตรี มหาวิทยาลัย นเรศวร และผู้ช่วยศาสตราจารย์ประทีป เล้ารัตนอารีย์ ที่ได้กรุณาให้คำแนะนำและตรวจแก้ไขปริญญานิพนธ์ จนทำให้งานวิจัยนี้เสร็จสมบูรณ์

ขอขอบพระคุณบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ที่ได้สนับสนุนงบประมาณ ในการจัดทำปริญญานิพนธ์ ทำให้การทำงานวิจัยครั้งนี้ลุล่วงไปด้วยดี

ความดีงามหรือประโยชน์ทางวิชาการใด อันเกิดจากปริญญานิพนธ์นี้ ผู้วิจัยขออุทิศส่วนกุศลให้ พ่อเพลง แม่เพลงบ้านหนองน้ำสร้างทุกท่านที่ล่วงลับไปแล้ว แต่ยังฝากผลงานเพลงไว้เป็นมรดก ทางวัฒนธรรมของชาติสืบไป และขอกราบขอบพระคุณพ่อเพลง แม่เพลงและวิทยากรท้องถิ่น แห่งบ้านหนองน้ำสร้าง ผู้ให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่องานวิจัยนี้

ขอขอบพระคุณ อาจารย์สดศรี อินท่า อาจารย์จรัสรัตน์ แจ้งโถง อาจารย์จงสุข ขจรไพร อาจารย์แจ่มใส แจ้งโถง ผู้ให้ที่พักและความช่วยเหลือทุกด้านแก่ผู้วิจัยขณะไปเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม ที่บ้านหนองน้ำสร้างทุกครั้ง

ขอขอบคุณอาจารย์แก้วกร เมืองแก้ว ที่ให้ความอนุเคราะห์ ให้คำแนะนำในด้านการวิเคราะห์ ทำนองเพลง และอนุเคราะห์โปรแกรม Encore 4.5

ด้วยความอุตสาหะวิริยะอย่างยิ่งที่ผู้วิจัยใช้เป็นพลัง เพื่อให้งานวิจัยนี้สำเร็จลงได้นั้น ผู้วิจัยขอมอบเป็นสิ่งบูชาพระคุณ อาจารย์ผดุง อาจารย์จรัสลักษณ์ แจ้งโถง คุณตา คุณยาย และอาจารย์แจ่มใส แจ้งโถง นำผู้มีอุปการคุณต่อชีวิตและสร้างให้ผู้วิจัยเป็นนักวิชาการที่เห็นความสำคัญ ของการศึกษาค้นคว้ามาตั้งแต่เยาว์วัย

ภากร เชาว์ขุนทด

สารบัญ

บทที่	หน้า
1 บทนำ.....	1
ภูมิหลัง.....	1
ความมุ่งหมายของการวิจัย.....	8
ความสำคัญของการวิจัย.....	8
ขอบเขตของการวิจัย.....	8
นิยามศัพท์เฉพาะ.....	9
ข้อตกลงเบื้องต้น.....	9
2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	11
เอกสารที่เกี่ยวข้อง.....	11
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	14
3 วิธีดำเนินการวิจัย.....	18
การกำหนดแหล่งข้อมูล.....	18
การรวบรวมข้อมูล.....	19
การวิเคราะห์ข้อมูล.....	21
การนำเสนอข้อมูล.....	22
4 ความรู้พื้นฐานทางมานุษยวิทยาวัฒนธรรมของบ้านหนองน้ำสร้าง.....	23
ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน.....	28
การตั้งถิ่นฐานและการขยายตัวของหมู่บ้าน.....	28
ภูมินาม.....	37
ประชากรและการประกอบอาชีพ.....	39
การปกครอง ศาสนา การศึกษา.....	41
ภาษาถิ่น.....	43
ความเชื่อและพิธีกรรม.....	49
อาหารพื้นบ้าน.....	63
วิถีชีวิตและสภาพสังคมจากอดีตถึงปัจจุบัน.....	67

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
5 การศึกษาเพลงพื้นบ้านนครไทยบ้านหนองน้ำสร้าง.....	70
วัฒนธรรมด้านบทเพลงพื้นบ้าน.....	70
ประวัติความเป็นมาของเพลงพื้นบ้าน.....	70
ประเภทของเพลงพื้นบ้าน.....	83
ลักษณะของเพลงพื้นบ้าน.....	85
ความสัมพันธ์ระหว่างเพลงพื้นบ้านกับศาสตร์และศิลปะแขนงอื่น ๆ ของหมู่บ้าน.....	92
บทบาทของเพลงพื้นบ้านต่อสังคมหมู่บ้าน.....	115
การวิเคราะห์ทำนองเพลงพื้นบ้าน.....	120
แม่เพลงพื้นบ้าน.....	144
ประวัติและผลงานเพลงของนางแก้ว ตุ่นนิ่ม.....	144
ประวัติและผลงานเพลงของนางเหลื่อม ปิกรอด.....	164
ประวัติและผลงานเพลงของนางสงวน บัวสิงคำ.....	171
คุณลักษณะของแม่เพลงสำคัญของบ้านหนองน้ำสร้าง.....	175
บทบาทของแม่เพลงต่อสังคมหมู่บ้าน.....	183
6 สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	189
สรุปผลการวิจัย.....	189
อภิปรายผลการวิจัย.....	191
ข้อเสนอแนะ.....	193
บรรณานุกรม.....	195
ภาคผนวก.....	200
ภาคผนวก ก. บทร้องเพลงพื้นบ้านนครไทย บ้านหนองน้ำสร้าง.....	201
ภาคผนวก ข. วิทยาการผู้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับวัฒนธรรมของหมู่บ้าน และเกี่ยวกับเพลงพื้นบ้าน.....	226
ภาคผนวก ค. โน้ตเพลง.....	240
ประวัติย่อผู้ทำปริญญานิพนธ์.....	268

บัญชีตาราง

ตาราง	หน้า
1 แสดงรายชื่อบทเพลง พ่อเพลง แม่เพลง ผู้บอกข้อมูล และโอกาสที่ใช้เพลง.....	4

บัญชีภาพประกอบ

ภาพประกอบ	หน้า
1 แผนที่แสดงที่ตั้งของจังหวัดพิษณุโลก.....	24
2 แผนที่แสดงรายละเอียดของจังหวัดพิษณุโลก.....	25
3 แผนที่แสดงรายละเอียดของอำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก.....	26
4 แผนที่แสดงการคมนาคมทางอากาศของจังหวัดพิษณุโลกปัจจุบัน.....	27
5 แผนภูมิแสดงการตั้งถิ่นฐาน.....	30
6 แผนภูมิแสดงการคำนวณอายุหมู่บ้าน.....	31
7 แผนภูมิแสดงการขยายตัวของหมู่บ้าน.....	34
8 แผนภูมิแสดงการอพยพสู่หมู่บ้านหนองน้ำสร้าง.....	35
9 เส้นทางสู่อำเภอ นครไทย จังหวัดพิษณุโลก.....	36
10 ป้ายแสดงอาณาเขตบ้านหนองน้ำสร้าง.....	37
11 ภาพศาลปู่เฒ่าไท.....	52
12 ภาพการเลี้ยงปู่ในสมัยปัจจุบัน.....	55
13 ภาพยังสาวขนาดใหญ่ของชาวบ้านที่มีฐานะดี ได้ถือนคือเล่าไก่.....	56
14 ภาพยังสาวของชาวบ้านทั่วไป.....	57
15 ภาพการแสดงการสาธิตพิธีกรรมเกี่ยวกับการขอฝน.....	58
16 ภาพการบวชที่นาคนั่งบนแลนาค และมีการร้องเพลงแห่นาค.....	59
17 ภาพบ้านโบราณกลุ่มดั้งเดิมของนางผั้น บัวสิงคำ.....	61
18 ภาพบ้านโบราณกลุ่มอพยพแรก กลุ่มนางบัง จินตนา.....	61
19 ภาพครัวหรือตาไฟบ้านลูกหลานนางดี ทานตะวันในปัจจุบัน.....	62
20 ภาพครัวหรือตาไฟในอดีต.....	63
21 ภาพบ้านนางระแหง พันคุ้ม.....	77
22 ภาพลานเพลงพื้นบ้านหนองน้ำสร้างปัจจุบัน.....	82
23 ภาพแลนาคและคนร้องเพลงแห่นาค.....	100
24 ภาพนางแห้ว ตุ่นนึ่ง ขณะอายุ 88 ปี.....	145
25 ภาพนางแห้ว ตุ่นนึ่ง ขณะอายุ 90 ปี.....	148
26 ภาพผู้วิจัยขณะสัมภาษณ์นางแห้ว ตุ่นนึ่ง.....	153
27 ภาพผู้วิจัยกับนางแห้ว ตุ่นนึ่ง.....	161
28 ภาพงานศพนางแห้ว ตุ่นนึ่ง.....	163
29 ภาพนางเหลื่อม ปีกรอด.....	164
30 ภาพนางเหลื่อม ปีกรอด ในบทบาทของแม่เพลง.....	168

บัญชีภาพประกอบ (ต่อ)

ภาพประกอบ	หน้า
31 ภาพนางสงวน บัวสิงคำ.....	171
32 ภาพนางสงวน บัวสิงคำ ในบทบาทแม่เพลง.....	174
33 ภาพแผนภูมิแสดงความสำคัญของคนซึ่งเป็นศูนย์กลางวัฒนธรรม.....	192
34 ภาพแผนภูมิแสดงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับเพลงพื้นบ้าน.....	192
35 ภาพนายผดุง – นางจรัสลักษณ์ แจ่งโง่ง.....	228
36 ภาพนางสงวน สุวรรณเกิด.....	228
37 ภาพนางโหนด โตเครือดี.....	229
38 ภาพนางพั่งงา เมืองพระฝาง.....	229
39 ภาพนายลำ แสงสีบาง.....	230
40 ภาพนายสะอาด ตุ่นนัม.....	230
41 ภาพนายสละ เมืองพระฝาง.....	231
42 ภาพพ่อเพลงและแม่เพลง.....	231
43 ภาพนายสะอาด ธิยา และนางเหลียม ปีกรอด.....	232
44 ภาพพ่อเพลงและแม่เพลง สาธิตเพลงนางดัง.....	232
45 ภาพร่างทรงนางดังกำลังร่อนกระดัง.....	233
46 ภาพร่างทรงนางดังกำลังหาน้ำ.....	233
47 ภาพเครื่องเซ่นผี.....	234
48 ภาพเครื่องเซ่นผีบรรพบุรุษ.....	234
49 ภาพแม่เพลงสาธิตเพลงนางควาย.....	235
50 ภาพแม่เพลงและพ่อเพลงขณะสาธิตเพลงนางครกนางสาก.....	235
51 ภาพแม่เพลงและพ่อเพลง สาธิตเพลงนางข้อง.....	236
52 ภาพแม่เพลงและพ่อเพลง ขณะร้องเพลงแห่นาค.....	236
53 ภาพการบวงสรวงพ่อขุนบางกลางหาว วันปักธงชัย.....	237
54 ภาพประเพณีปักธงชัยของชาวนครไทย.....	237
55 ภาพมุมมองหนองทองจากบริเวณหนองขวัญ.....	238
56 ภาพภูมิทัศน์บริเวณหนองทอง.....	238
57 ภาพหนองทอง.....	239

บทที่ 1

บทนำ

ภูมิหลัง

เพลงพื้นบ้าน เป็นศิลปวัฒนธรรมแขนงหนึ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นมาด้วยภูมิปัญญา เพื่อประโยชน์ในการสร้างความสุขในการดำรงชีวิต เพลงพื้นบ้านจึงเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตของชาวบ้านแต่ละท้องถิ่น เพลงพื้นบ้านเป็นวรรณกรรมของชาวบ้าน ถือกำเนิดในสังคมระดับชาวบ้าน จึงมีความเรียบง่ายทั้งด้านบทคล้องจองและท่วงทำนอง ทั้งยังมีลักษณะเฉพาะถิ่นปรากฏอยู่ด้วย ความเรียบง่ายของบทคล้องจองหรือรูปแบบ คือ การซ้ำคำ ซ้ำวรรค และซ้ำโครงสร้างของจังหวะสัมผัส ทั้งยังมีการใช้ภาษาพูดในบทเพลง ด้านความเรียบง่ายของท่วงทำนองคือมีทำนองไม่ซับซ้อน ระดับเสียงเข้าไปซ้ำมา มีช่วงจังหวะหยุดที่แน่นอน จึงทำให้จำได้ง่าย ส่วนลักษณะเฉพาะถิ่นนั้นจะปรากฏอยู่ที่ภาษาถิ่นที่ใช้แต่งบทเพลง ท่วงทำนอง ตลอดจนภาพสังคมที่สะท้อนอยู่ในเนื้อหา บทเพลงต่าง ๆ

ชาวบ้านไทยใช้วิธีสืบทอดบทเพลงของตนจากปากต่อปาก จากรุ่นต่อรุ่น โดยอาศัยการจดจำ จึงไม่มีการบันทึกถึงกำเนิด ประวัติความเป็นมา และระเบียบวิธีในการร้องการเล่น แต่ก็เป็นที่ยอมรับและมีการสืบทอดกันอยู่ในท้องถิ่นของตน ด้วยเหตุนี้นักวิชาการจึงกล่าวถึงความหมายของเพลงพื้นบ้านว่า คือเพลงที่ชนในท้องถิ่นต่าง ๆ ประดิษฐ์เนื้อหา ท่วงทำนอง และลีลาการร้อง เป็นแบบแผนตามความนิยมของท้องถิ่นตน

เนื่องจากเพลงพื้นบ้าน เป็นงานสร้างสรรค์ที่เกิดจากความรู้สึกนึกคิดของชาวบ้าน เพลงพื้นบ้านจึงได้ประมวลเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ สังคมวัฒนธรรม ตลอดจนอารมณ์ความรู้สึกอันแสดงถึงโลกทัศน์ของชาวบ้าน และบรรยากาศของหมู่บ้านไว้ในเนื้อหาบทเพลงนั้นด้วย บทเพลงซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของดนตรี จึงมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับชาวบ้านผู้เป็นเจ้าของบทเพลงโดยตรง นักวิชาการด้านมานุษยวิทยาสันใจข้อมูลเพลงพื้นบ้าน เพราะการศึกษาเพลงพื้นบ้านของกลุ่มชนต่าง ๆ นั้น นอกจากจะเข้าใจบทบาทหน้าที่ทางสังคมของเพลงพื้นบ้าน ตามที่นักมานุษยวิทยาแลเห็นว่า ศิลปะมีหน้าที่ทางสังคม (Social Function) แล้ว ยังจะทำให้เกิดความเข้าใจกลุ่มชนเจ้าของบทเพลงได้ดียิ่งขึ้น เพราะการศึกษาศิลปะพื้นบ้านจะต้องศึกษาศิลปะในบริบททางสังคม ในฐานะที่ศิลปะนั้นเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตด้วย (ศิริพร จูตะฐาน. 2531 : 38 - 40)

นักมานุษยวิทยาวัฒนธรรมกลุ่มหนึ่งมีความเห็นว่า วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ตอบสนองความต้องการของมนุษย์ เพลงพื้นบ้านซึ่งเป็นผลผลิตของวัฒนธรรม จึงมีหน้าที่ต่อมนุษย์ด้วย โดย มาลินอสกี (Bronislaw Malinawski) เป็นผู้กระตุ้นให้นักคติชนวิทยาและนักมานุษยวิทยา หันไปศึกษา บทบาทหน้าที่ของคติชนในสังคม โดยมี วิลเลียม บาสคอม (William Bascom) เป็นผู้สนับสนุนทฤษฎีดังกล่าว โดยกลุ่มนี้จะสนใจศึกษาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของชุมชนด้วย เนื่องจากเห็นว่าเพลงจะไม่สามารถทำหน้าที่ได้ถ้าไม่มีผู้ฟัง (เสาวลักษณ์ อนันตคานต์. 2530 : 59 - 60)

เพลงพื้นบ้านในประเทศไทยมีหลายประเภท ทั้งเพลงร้องสำหรับเด็ก และสำหรับผู้ใหญ่ แต่ละภูมิภาคของประเทศไทยปรากฏเพลงพื้นบ้าน ซึ่งแสดงคุณลักษณะของภูมิภาคอย่างโดดเด่น

เป็นเอกลักษณ์และเป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวาง เช่น เพลงขอภาคเหนือ หมอลำของภาคอีสาน เพลงนา และเพลงบอกของภาคใต้ เพลงฉ่อยและเพลงอีแซวของภาคกลาง เป็นต้น เพลงพื้นบ้านแต่ละภาคดังกล่าว มีความแตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัด ทั้งยังอาจตั้งข้อสังเกตได้ว่าแม้เพลงพื้นบ้านในภาคเดียวกันแต่ต่างจังหวัด ต่างอำเภอหรือต่างหมู่บ้านกัน ก็อาจมีวิธีเล่นและร้องแตกต่างกันออกไปตามสภาพของวัฒนธรรม ประเพณี สำเนียงภาษาถิ่น ตลอดจนนิสัยใจคอของชนในท้องถิ่นนั้น ๆ เพลงพื้นบ้านไทยจึงมีลักษณะหลากหลายอย่าง น่าสนใจศึกษา

ศิริพร ฐิตะฐาน. (2524 : 76) กล่าวถึงลักษณะเด่นของเพลงพื้นบ้านไทยว่าเพลงพื้นบ้านของไทยมี ลักษณะเด่นตรงที่มีพ่อเพลงแม่เพลง ซึ่งนอกจากจะมีบทบาทสำคัญในการรักษาเพลงไว้มิให้สูญหายแล้ว พ่อเพลงแม่เพลงเหล่านี้ ยังมีส่วนสำคัญในการสร้างสรรค์เพลงให้เป็นที่ยอมรับในหมู่นักฟังที่แตกต่างกัน และ ในสมัยที่ต่างกันด้วย พ่อเพลงแม่เพลงจึงเป็นเจ้าของ "คลังแห่งเพลง" และเป็นผู้กำหนด "ชีวิต" ของเพลง พื้นบ้านอีกด้วย

จึงอาจกล่าวได้ว่านอกจากบทเพลงแล้ว พ่อเพลงแม่เพลงเป็นผู้มีความสำคัญต่อเพลงพื้นบ้าน ทั้งในฐานะผู้สร้าง ผู้สร้างสรรค์และผู้สืบทอดบทเพลง การศึกษาเกี่ยวกับตัวพ่อเพลงแม่เพลง จึงเป็นสิ่งจำเป็น การที่เพลงพื้นบ้านในท้องถิ่นใดก็ตาม มีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ทั้งด้านเนื้อหา วิธีการร้อง และโลกทัศน์ ของชาวบ้าน ย่อมแสดงให้เห็นความสำคัญของพ่อเพลงแม่เพลง เพราะพ่อเพลงแม่เพลง ย่อมเป็นผู้รับ อิทธิพลจากสังคมภายนอกเข้าไปในหมู่บ้านของตน ดังที่ ศิริพร ฐิตะฐาน (2524 : 78) กล่าวไว้ว่า เพลงพื้นบ้านที่ร้องกันในแต่ละถิ่นก็ย่อมมีทั้งเพลงของถิ่นนั้นเอง และเพลงที่รับอิทธิพลมาจากภายนอก เพราะมนุษย์ไม่ได้ดำรงชีวิตอย่างโดดเดี่ยว แต่มีการติดต่อไปมาหาสู่ระหว่างสังคมหนึ่งกับอีกสังคมหนึ่ง ตลอดเวลา วัฒนธรรมของถิ่นหนึ่งจึงสามารถแพร่ไปอีกถิ่นหนึ่งได้เสมอ คำอธิบายดังกล่าวทำให้เข้าใจ ความสัมพันธ์ของเพลงจากท้องถิ่นหนึ่งกับเพลงของท้องถิ่นอื่นที่อาจเหมือนกัน คล้ายกัน หรือใกล้เคียงกัน ซึ่งขึ้นอยู่กับพ่อเพลงแม่เพลงของแต่ละท้องถิ่นนั่นเอง

ปัจจุบันสังคมไทยเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสการเปลี่ยนแปลงของโลก ความเจริญด้านเทคโนโลยี การคมนาคมและการสื่อสารต่าง ๆ เข้ามามีบทบาทในชีวิตคนไทยทุกส่วน รวมทั้งชีวิตของชาวบ้านในชนบท ด้วย วิถีชีวิตของชาวบ้านจึงเปลี่ยนไป จากวันเวลาในอดีตซึ่งเพลงพื้นบ้านเคยเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตผู้คน ในสังคมอย่างลึกซึ้งซึ่งนั้นได้ผ่านไปแล้ว โดยที่เราไม่สามารถเรียกร้องให้กลับคืนมาได้อีก ปัจจุบันชาวบ้าน ห่างเหินจากเพลงพื้นบ้าน พ่อเพลงแม่เพลงตายจากไปหลายคน ผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่เริ่มสูงอายุ คนรุ่นใหม่ ก็ไม่สนใจเพลงพื้นบ้าน เพลงพื้นบ้านจึงเริ่มสูญหายไปจากหมู่บ้าน ถ้าไม่มีการรวบรวมและศึกษาข้อมูล เพลงพื้นบ้านเหล่านี้โดยเร็วที่สุดแล้ว ในอนาคตอันใกล้คนไทยอาจไม่เหลือร่องรอยความรุ่งเรืองของ เพลงพื้นบ้านซึ่งเป็นเสมือนสันททรัพย์สำคัญที่ชุมชนสร้างสรรค์มาช้านานแล้ว การอนุรักษ์เพลงพื้นบ้านด้วย วิธีการต่าง ๆ ของนักมานุษยวิทยาและนักคติชนวิทยา จึงมีความจำเป็นมากในช่วงที่เพลงพื้นบ้านไทยกำลัง ประสบภาวะวิกฤตจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมดังกล่าว

ปราณี วงษ์เทศ (2525 : 67 - 69) กล่าวว่า การศึกษาดนตรีพื้นบ้านด้วยวิธีการทาง Ethnomusicology น่าจะเป็นวิธีการที่เหมาะสมและครอบคลุมแง่มุมต่าง ๆ ของดนตรีได้มากที่สุด ทั้งนี้เพราะ ดนตรีนั้นเกี่ยวข้องกับสังคมและวัฒนธรรมอย่างลึกซึ้งทั้งด้านประวัติศาสตร์ สังคม จิตวิทยา โครงสร้างทาง สังคม ภาษา วรรณกรรมสุนทรียศาสตร์ สัญลักษณ์ และศิลปะด้านอื่น ๆ การศึกษาดนตรีพื้นบ้าน เพียงด้านใดด้านหนึ่งย่อมไม่เพียงพอต่อความเข้าใจสังคมที่เป็นเจ้าของวัฒนธรรมนั้นได้ การใช้วิธีการทาง มานุษยดุริยางค์ (Ethnomusicology) จะทำให้เข้าใจทั้งในแง่ที่ดนตรีเป็นระบบเสียง และที่เป็นพฤติกรรม

อย่างหนึ่งของมนุษย์ในสังคม การศึกษาจำเป็นต้องใช้ข้อมูลภาคสนามเป็นหลัก ปราณี วงษ์เทศกล่าวเพิ่มเติมว่านอกจากข้อมูลบทเพลงแล้ว ข้อมูลทางสังคมวัฒนธรรมทุกด้านของหมู่บ้าน ก็ควรได้รับความสนใจและบันทึกไว้ เพื่อให้ผู้ที่ไม่เคยได้เข้าไปในชุมชนนั้นอ่านแล้วเข้าใจได้ และเพื่อเป็นพื้นฐานในการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของบทเพลงกับบริบททางสังคม โดยศึกษาประวัติศาสตร์ความเป็นมาของหมู่บ้าน ผู้คนที่อยู่อาศัย สภาพทางเศรษฐกิจ การเมือง ความเชื่อ วิถีชีวิต นิทาน ตำนานท้องถิ่น ฯลฯ ซึ่งก็คือการศึกษาในด้านชาติพันธุ์วรรณา (Ethnography) ซึ่งข้อมูลดังกล่าวจะเป็นพื้นฐานที่ช่วยในการทำความเข้าใจ และวิเคราะห์ดนตรีหรือเพลงของชุมชนนั้นหรืออาจกล่าวได้ว่าหน้าที่ของนักมานุษยดุริยางค์ ก็คือ การเข้าไปดูในหมู่บ้านว่าเขายู่กันอย่างไร มีความสัมพันธ์กันอย่างไร ดนตรีและบทเพลงพื้นบ้านมีบทบาทหน้าที่ต่อสังคมหมู่บ้านอย่างไรนั่นเอง สอดคล้องกับคำกล่าวของปัญญา รุ่งเรือง (2544 : 2) ที่ว่าการศึกษาดนตรีของมนุษย์ต้องทำความเข้าใจทั้งมนุษย์และวัฒนธรรมของมนุษย์กลุ่มนั้น ทั้งยังเสนอแนะว่ามานุษยดุริยางควิทยาควรศึกษาถึงการสร้างดนตรีของมนุษย์ คุณลักษณะของดนตรี การใช้ดนตรีในสังคม ความสัมพันธ์ของดนตรีกับศาสตร์และศิลปะอื่น ๆ ในสังคม ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงของดนตรีอีกด้วย

เพลงพื้นบ้านนครไทยในปัจจุบัน กำลังประสบภาวะวิกฤตจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเช่นกัน ผู้วิจัยเห็นว่าแม่เพลงพ่อเพลงคนสำคัญเสียชีวิตไปหลายคน ที่ยังมีชีวิตอยู่ก็เริ่มสูงอายุ แต่ยังสามารถจดจำความรู้เรื่องของเพลงในวิถีชีวิตของสังคมหมู่บ้านของตนเองได้ดี เพลงพื้นบ้านนครไทยรุ่งเรืองมายาวนาน สืบค้นไปได้ประมาณ 100 ปี ต่อเนื่องกัน จึงสนใจศึกษาเพลงพื้นบ้านนครไทย โดยเลือกแหล่งข้อมูลที่หมู่บ้านหนองน้ำสร้าง หมู่ 4 ตำบลนครไทย อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก ซึ่งเป็นหมู่บ้านขนาดใหญ่ มีชื่อเสียงเรื่องเพลงพื้นบ้าน มีแม่เพลงคนสำคัญที่สร้างชื่อเสียงให้อำเภอนครไทย และจังหวัดพิษณุโลก คือ นางแห้ว ตุ่นน้อม อายุ 90 ปี มีน้ำเสียงไพเราะมาก ร้องเพลงพื้นบ้านได้ทุกประเภท นางแห้ว ตุ่นน้อม ร้องเพลงพื้นบ้านมาประมาณ 80 ปี เคยประกวดร้องเพลงกล่อมลูก ได้รางวัลชนะเลิศของศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพิษณุโลกได้รับการเชิดชูเกียรติให้เป็นศิลปินพื้นบ้าน ผู้มีผลงานดีเด่นทางด้านวัฒนธรรม สาขาศิลปะการแสดงของจังหวัดพิษณุโลกประจำปีพทธศักราช 2537 นับว่าเป็นแม่เพลงเพียงคนเดียวของจังหวัดที่ได้รับเกียรตินี้

นอกจาก นางแห้ว ตุ่นนัม แล้ว บ้านหนองน้ำสร้างยังมีแม่เพลงที่มีชื่อเสียงรอรลงไปหลายคน คือ นางร้อง ปานแพง (เสียชีวิตแล้ว) นางรัง อ่อนศรี (เสียชีวิตแล้ว) แม่เพลงคนสำคัญในรุ่นปัจจุบันต่อจาก นางแห้ว ตุ่นนัม คือ นางเหลียม ปิกรอด อายุ 76 ปี ดันเสียงร้องเพลงแห่นาคมา 60 ปี และนางสงวน บัวสิงคำ อายุ 72 ปี บุตรนางแห้ว ตุ่นนัม โดยนางสงวน บัวสิงคำ เป็นบุตรเพียงคนเดียวที่สืบทอดผลงาน เพลงจากมารดา ปัจจุบันร้องเพลงพิธีกรรมทุกเพลง และยังทำหน้าที่เช่นปู่เฒ่าให้ซึ่งชาวบ้านถือว่าเป็นการเช่นผีบรรพบุรุษของหมู่บ้านอีกด้วย โดยนางเหลียม ปิกรอด และนางสงวน บัวสิงคำ เป็นศิษย์ ของ นางแห้ว ตุ่นนัม ในการร้องเพลงน้อย ส่วนเพลงประเภทอื่น ๆ นั้น ทั้งสองคนร้องได้ตั้งแต่ยังเยาว์ โดยร้องตามมารดา ญาติในครอบครัว และร้องตามแม่เพลงรุ่นใหญ่ของหมู่บ้าน เมื่อร้องได้แล้วก็เป็นลูกคู่ มาตั้งแต่อายุประมาณ 10 ปี ทั้งสองคน ส่วนพ่อเพลงมีจำนวนน้อย และมีความสำคัญน้อยกว่าแม่เพลง

นางแห้ว ตุ่นนิ่ม และคณะ ได้รับเชิญจากอำเภอนครไทยและจังหวัดพิษณุโลก เป็นผู้แทนของอำเภอก และจังหวัด สาธิตการร้องเพลงพื้นบ้านนครไทยในนามของอำเภอนครไทย และจังหวัดพิษณุโลก โดยสาธิตทั้งระดับอำเภอ ระดับจังหวัด และระดับชาติมาแล้วหลายครั้ง เป็นที่ประทับใจผู้ฟังมาก ทั้งยังเคยนำคณะร้องเพลงพื้นบ้านนครไทยถวายหน้าที่ประทับสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอเจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ เมื่อครั้งเสด็จมาประทับแรมที่อุทยานแห่งชาตินันทวันนันทบุรี จังหวัดพิษณุโลก

ซึ่งนับเป็นความภาคภูมิใจของชาวบ้านหนองน้ำสร้างเป็นอย่างยิ่ง การสาธิตดังกล่าวเริ่มต้นมาตั้งแต่ปีพุทธศักราช 2518 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน รวมเวลาประมาณ 29 ปี

ด้วยตระหนักในความสำคัญ และคุณค่าของเพลงพื้นบ้าน ซึ่งเป็นศิลปวัฒนธรรม ของท้องถิ่น ผู้วิจัยจึงรวบรวมข้อมูลเพลงพื้นบ้านทุกประเภทของหมู่บ้านให้เป็นลายลักษณ์อักษร โดยจัดประเภทตามหลักของ ปราณี วงษ์เทศ (2525 : 106 - 107) ซึ่งแบ่งเป็นเพลงพิธีกรรม เพลงร้องเล่น และเพลงกล่อมลูก เนื่องจากสอดคล้องกับเพลงพื้นบ้านนครไทยที่ปรากฏในการศึกษาวิจัย ผู้วิจัยต้องการสืบค้นถึงประวัติความเป็นมาของเพลงพื้นบ้านในหมู่บ้านนี้ จากนั้นจะศึกษาบทบาทของเพลงและแม่เพลงคนสำคัญสองรุ่นที่มีผลงานเพลงต่อเนื่องกัน เพื่อให้เกิดความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างเพลง แม่เพลง และสังคมหมู่บ้าน โดยใช้ข้อมูลภาคสนามเป็นหลัก การศึกษาดังกล่าวเป็นการศึกษาวิจัยทางมานุษยวิทยาการดนตรี อันจะทำให้สามารถเข้าใจถึงรายละเอียดของบทเพลงและบริบททางสังคมของเพลง ซึ่งจะสามารถเชื่อมโยงให้เกิดความเข้าใจโลกทัศน์ และภูมิปัญญาชาวบ้าน อันนำไปสู่ความเข้าใจมนุษย์ ผู้สร้างสรรค์และสืบทอดบทเพลงพื้นบ้านได้ลึกซึ้งขึ้น

ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับบทเพลงพื้นบ้าน โดยรวบรวมจากพ่อเพลงแม่เพลงรุ่นปัจจุบันที่ยังร้องเพลงพื้นบ้านได้ ทั้งนี้ผู้วิจัยได้เลือกพ่อเพลง จำนวน 4 คน แม่เพลงจำนวน 6 คน เป็นผู้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับเพลงที่ร้องได้ และโอกาสที่ใช้เพลงเหล่านั้น เพื่อนำมาจัดประเภทบทเพลง รวบรวมเพลงได้จำนวน 30 เพลง ดังตารางต่อไปนี้

ตาราง 1 แสดงรายชื่อบทเพลง พ่อเพลง แม่เพลง ผู้บอกข้อมูล และโอกาสที่ใช้เพลง

พ่อเพลง

ชื่อ - สกุล	อายุ	เพลงที่ร้องได้	โอกาสที่ใช้เพลง
1. นายลำแสงสีบาง	80	แห่นาค	พิธีกรรม
		พินเลเล	ร้องเล่น
		พวงมาลัย	ร้องเล่น
		อันหล่นชา	ร้องเล่น , กล่อมลูก
2. นายสะอาด ตุ่นนิ่ม	53	แห่นาค	พิธีกรรม
		พินเลเล	ร้องเล่น
		พวงมาลัย	ร้องเล่น
		อันหล่นชา	ร้องเล่น , กล่อมลูก
		ฉ่อย	ร้องเล่น
3. นายสะอาด ธิยา	66	แห่นาค	พิธีกรรม
		พินเลเล	ร้องเล่น

ชื่อ - สกุล	อายุ	เพลงที่ร้องได้	โอกาสที่ใช้เพลง
		พวงมาลัย	ร้องเล่น
		อันหล่นชา	ร้องเล่น , กล่อมลูก
4. นายสทะ เมืองพระฝาง	63	แห่นาค	พิธีกรรม
		พินเลเล	ร้องเล่น
		พวงมาลัย	ร้องเล่น
		อันหล่นชา	ร้องเล่น , กล่อมลูก

แม่เพลง

ชื่อ - สกุล	อายุ	เพลงที่ร้องได้	โอกาสที่ใช้เพลง
1. นางพั่งา เมืองพระฝาง	73	แห่นาค	พิธีกรรม
		พินเลเล	ร้องเล่น
		พวงมาลัย	ร้องเล่น
		ลูกบ้อมีพ่อ	ร้องเล่น
		อันหล่นชา	ร้องเล่น , กล่อมลูก
2. นางสาวน บัวสิงคำ	72	แห่นาค	พิธีกรรม
		แม่ศรี	พิธีกรรม
		นางตั้ง	พิธีกรรม
		นางข้อง	พิธีกรรม
		นางครก - นางสาก	พิธีกรรม
		นางควาย	พิธีกรรม
		นางแมว	พิธีกรรม
		นางหมา	พิธีกรรม
		อันหล่นชา	ร้องเล่น , กล่อมลูก
3. นางสาวน สุวรรณเกิด	80	จำปีสีมาลา	ร้องเล่น
		ลีลืข้าวสาร	ร้องเล่น
		มอญช่อนผ้า	ร้องเล่น
		แมงหวี่แมงวัน	ร้องเล่น

ชื่อ – สกุล	อายุ	เพลงที่ร้องได้	โอกาสที่ใช้เพลง
		กบแก้ว	ร้องเล่น
		บิน บิน	ร้องเล่น
		อันหล่นซา	ร้องเล่น
		ผมเปีย	ร้องเล่น
4. นางเหลียม ปิกรอด	76	แห่นาค	พิธีกรรม
		นางด้ง	พิธีกรรม
		นางซ้อง	พิธีกรรม
		นางครก - นางสาก	พิธีกรรม
		นางควาย	พิธีกรรม
		นางแมว	พิธีกรรม
		แม่ศรี	พิธีกรรม
		พินเลเล	ร้องเล่น
		พวงมาลัย	ร้องเล่น
		อันหล่นซา	ร้องเล่น , กล่อมลูก
5. นางแห้ว ตุ่นนัม	90	เชิญปู่	พิธีกรรม
		ไหว้ครู	พิธีกรรม
		นางด้ง	พิธีกรรม
		นางซ้อง	พิธีกรรม
		นางควาย	พิธีกรรม
		นางครก - นางสาก	พิธีกรรม
		นางแมว	พิธีกรรม
		นางหมา	พิธีกรรม
		แม่ศรี	พิธีกรรม
		แห่นาค	พิธีกรรม
		อันหล่นซา	ร้องเล่น , กล่อมลูก
		ฉ่อย	ร้องเล่น
		อวยพร	ร้องเล่น
		เดินหาคู่	ร้องเล่น

ชื่อ – สกุล	อายุ	เพลงที่ร้องได้	โอกาสที่ใช้เพลง
		จำปีสีมามลา	ร้องเล่น
		กุนช่อนกุน	ร้องเล่น
		ลูกบิ๋มมีพ่อ	ร้องเล่น
		พินเลเล	ร้องเล่น
		พวงมาลัย	ร้องเล่น
		นอนเสียเถิด	กล่อมลูก
		พ่อเนื้อเย็น	กล่อมลูก
6. นางโหนด โด่เครือดี	69	แห่นาค	พิธีกรรม
		พวงมาลัย	ร้องเล่น
		พินเลเล	ร้องเล่น
		อันหล่นชา	ร้องเล่น , กล่อมลูก
		หน้าบิ๋มอาย	ร้องเล่น
		ขี่ให้ขี่หัว	ร้องเล่น
		หัวโล้น	ร้องเล่น
		ลีลข้าวสาร	ร้องเล่น
		ดำกะเบียบ	ร้องเล่น

ปัจจุบันพ่อเพลงแม่เพลงส่วนใหญ่อยู่ในวัยชรา คนรุ่นใหม่ไม่สนใจร้องและฟังเพลงพื้นบ้าน จึงขาดการสืบทอดจากพ่อเพลงแม่เพลงรุ่นเก่ามาสู่รุ่นลูกหลาน โอกาสที่เพลงพื้นบ้านนครไทยจะสูญสิ้นไป จากสังคมหมู่บ้านจึงมีแนวโน้มสูงมาก ดังที่ปราณี วงษ์เทศ (2525 : 47) กล่าวสรุปสาเหตุดังกล่าวไว้ อย่างน่าสนใจว่าวัฒนธรรมใดที่เป็นที่ต้องการของสังคมส่วนใหญ่ สิ่งนั้นก็คงอยู่ต่อไป แต่ถ้าวัฒนธรรม นั้น ๆ ไม่ได้มีส่วนร่วมในวิถีชีวิตของคน ไม่ได้ร่วมหัวจมท้ายกับการเติบโตของสังคม วัฒนธรรมนั้น ๆ ก็อาจจะกลายเป็นเพียงสัญลักษณ์หนึ่งในสังคมเท่านั้นเอง เพลงพื้นบ้านนครไทย ซึ่งเคยเป็นมรดกของ สังคมมายาวนานนับร้อยปี ก็คงไม่อาจต้านทานกระแสสิ่งบันเทิงสำหรับคนรุ่นใหม่ อนาคตอันใกล้นี้เพลง ซึ่งเคยเป็นกลไกหนึ่งของสังคมบ้านหนองน้ำสร้างก็คงสูญสิ้นไปในที่สุด ซึ่งนับว่าเป็นสิ่งที่น่าเสียดายยิ่ง ด้วยเหตุนี้จึงควรมีการสำรวจ รวบรวม บันทึก และวิเคราะห์โน้ตเพลง พร้อมทั้งเร่งศึกษาวิจัยก่อนที่จะหมด ผู้สืบทอด

ความมุ่งหมายของการวิจัย

1. เพื่อรวบรวมข้อมูลเพลงพื้นบ้านนครไทยจากบ้านหนองน้ำสร้าง ตำบลนครไทย อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก
2. เพื่อศึกษาบทเพลงพื้นบ้านนครไทย บ้านหนองน้ำสร้าง ด้านวัฒนธรรมของบทเพลง และด้านแม่เพลงพื้นบ้าน
3. เพื่อบันทึกบทร้องเพลงพื้นบ้านนครไทย บ้านหนองน้ำสร้าง เป็นโน้ตเพลง และวิเคราะห์ทำนองเพลง

ความสำคัญของการวิจัย

งานวิจัยนี้จะสามารถรวบรวมข้อมูลเพลงพื้นบ้านนครไทยจากหมู่บ้านหนองน้ำสร้างไว้เป็นลายลักษณ์อักษรเป็นระบบก่อนที่จะสูญหายไปตามกระแสวัฒนธรรมใหม่ ผลของการวิจัย จะทำให้ผู้สนใจเข้าใจบทบาทหน้าที่ของเพลง ซึ่งเคยเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตชาวบ้าน และบทบาทของแม่เพลงคนสำคัญที่ทำหน้าที่สร้างสรรค์สืบทอดเพลง ทำให้เพลงมีพลังอยู่ในหมู่บ้านในระยะเวลาประมาณ 100 ปี ตลอดจนเข้าใจความสัมพันธ์ของเพลงกับวิถีชีวิตชาวบ้านอย่างลึกซึ้ง ซึ่งหมายความว่าถึงได้เข้าใจสัมพันธ์ภาพระหว่างคนกับคน และคนกับเพลงที่มีความผูกพันกันมายาวนาน ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัยนี้จะกระตุ้นให้เกิดการศึกษาบทเพลงพื้นบ้านในเชิงมานุษยวิทยามากขึ้น การบันทึกเพลงพื้นบ้านเป็นโน้ตเพลง และบันทึกลงในอินเทอร์เน็ตเพื่อการศึกษาจะทำให้สามารถเผยแพร่เพลงพื้นบ้านได้สะดวก รวดเร็ว และกว้างขวางยิ่งกว่าเดิม งานวิจัยนี้แสดงถึงความก้าวหน้าในการศึกษาวิจัยเพลงพื้นบ้านพิษณุโลก ซึ่งมีอยู่น้อยมากในปัจจุบัน และข้อมูลทั้งหมดจะช่วยเสริมข้อมูลของหมู่บ้านหนองน้ำสร้างในเชิงวัฒนธรรม สนับสนุนการท่องเที่ยวของอำเภอนครไทยและจังหวัดพิษณุโลก อันจะสามารถนำไปสู่การวางแผนพัฒนาชนบทแบบยั่งยืนในอนาคต

ขอบเขตของการวิจัย

1. เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลเพลงพื้นบ้านนครไทย หมู่บ้านหนองน้ำสร้าง หมู่ที่ 4 ตำบลนครไทย จังหวัดพิษณุโลก เพียงหมู่บ้านเดียวเท่านั้น
2. งานวิจัยที่มุ่งเน้นการวิเคราะห์บทบาทหน้าที่ของบทเพลง และบทบาทของแม่เพลงสมัครเล่นจำนวน 3 คน เพื่อสืบค้นผู้สร้าง ผู้สร้างสรรค์ และผู้สืบทอดบทเพลง
3. งานวิจัยนี้มุ่งวิเคราะห์บทเพลง 3 ประเภท จำนวน 30 เพลง คือ เพลงพิธีกรรม จำนวน 10 เพลง เพลงร้องเล่น จำนวน 18 เพลง และเพลงกล่อมลูก จำนวน 2 เพลง

นิยามศัพท์เฉพาะ

เพลงพื้นบ้าน หมายถึง เพลงที่ชาวบ้านร้องกันอยู่ในวิถีชีวิต เพลงพื้นบ้านเกิดจากกลุ่มชนคือชาวบ้าน ซึ่งสร้างเพลงจากปฏิภาณของตนเพื่อเป็นการบรรเทาความตึงเครียดจากการทำงาน เพื่อแสดงความปิติในการทำงานสำเร็จ หรือแสดงอารมณ์พิเศษ เพลงพื้นบ้านเน้นความเรียบง่าย และแสดงโลกทัศน์ของชาวบ้าน

เพลงพื้นบ้านนครไทย หมายถึง เพลงที่ชาวบ้านหนองน้ำสร้าง หมู่ 4 ตำบลนครไทย อำเภอ นครไทย ร้องกันอยู่ในวิถีชีวิตของตน

ผู้สร้างเพลง หมายถึง ผู้ร้องเพลงพื้นบ้านเป็นคนแรกของบ้านหนองน้ำสร้าง บางเพลงอาจคิดชื่อเพลงขึ้นใหม่ แต่จดจำบทร้องมาจากที่อื่น บางเพลงอาจผูกบทร้องขึ้นใหม่ บางเพลงจดจำชื่อเพลงมา แต่เพิ่มเติมบทร้องที่มีลักษณะเฉพาะถิ่นของตนลงไป หรือบางเพลงอาจจดจำมาทั้งเพลง แต่ได้นำบทเพลงต่าง ๆ ดังกล่าวเข้าไปในบ้านหนองน้ำสร้างเป็นคนแรก

เพลงพินลล เป็นชื่อเพลงร้องเล่นที่หญิงชายชาวบ้านนครไทย ร้องโต้ตอบกัน มีลักษณะเป็น เพลงปฏิพากย์ ใช้กลอนห้วนเดียวที่ลงท้ายด้วย “กลอนเล” ท้องถิ่นอื่นอาจเรียกชื่อเพลงร้องเล่นชนิดนี้ว่า เพลงฮินเลเล ฮินฮินเล หรืออื่น ๆ แต่ชาวนครไทย เรียกว่า เพลงพินลล

อันหล่นชา เป็นภาษาถิ่นนครไทย เดิมหมายถึงชิงช้าเถาวัลย์ที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติตามต้นไม้ขนาดใหญ่ทั่วไป ต่อมาหมายถึงเถาวัลย์ที่นำมาผูกเป็นชิงช้าตามต้นไม้ทั่วไปบริเวณใกล้บ้าน เพื่อให้เป็น ของเล่นสำหรับเด็ก ปัจจุบันหมายถึงชิงช้าที่ใช้เชือกผูกตามใต้ถุนบ้านด้วย ส่วนลักษณะของเปลทารกทั้งที่ใช้ผ้าขาวม้าผูกและเปลไม้ไผ่ขณะผู้ใหญ่ไกวเปลคล้ายกับการไกวตัวของชิงช้า ชาวบ้านหนองน้ำสร้าง จึงใช้เพลงอันหล่นชา ซึ่งนิยมร้องเล่นขณะไล่ชิงช้ากับการไกวเปลทารกด้วย เพลงอันหล่นชาจึงเป็นที่นิยมแพร่หลายมาก จากเพลงที่ได้กร้องเล่นจึงขยายเป็นเพลงกล่อมลูกอีกบทบาทหนึ่ง

ข้อตกลงเบื้องต้น

1. การบันทึกข้อมูลบทเพลงพื้นบ้านนครไทยในปริญญานิพนธ์นี้ เป็นข้อมูลที่ได้จากการศึกษาภาคสนาม หมู่บ้านหนองน้ำสร้าง ผู้วิจัยบันทึกข้อมูลตามสำเนียงภาษาถิ่นนครไทย โดยไม่มีการปรุงแต่ง และมีได้ยึดถือหลักภาษาศาสตร์ ทั้งนี้ผู้วิจัยได้รวบรวมคำศัพท์ภาษาถิ่นนครไทยที่ปรากฏในบทเพลงไว้ในหัวข้อภาษาถิ่น บทที่ 4 และภาคผนวกบางส่วน (เฉพาะเพลงอันหล่นชา) ส่วนบางเพลง คือ เพลงแห่นาค วิทยากรให้ข้อมูลด้วยสำเนียงภาษากลาง จึงบันทึกข้อมูลตามสำเนียงดังกล่าว

2. การใช้ “เพลงพื้นบ้านนครไทย” ในปริญญานิพนธ์นี้ ผู้วิจัยหมายถึงเพลงพื้นบ้านจากบ้านหนองน้ำสร้าง ตำบลนครไทย อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลกเท่านั้น

3. ในการวิเคราะห์ทำนองเพลง ผู้วิจัยจะเลือกวิเคราะห์ประเภทละ 1 เพลงเท่านั้น โดยเลือกจาก 3 ประเภท คือ เพลงพิธีกรรม เพลงร้องเล่น และเพลงกล่อมลูก

4. ในการบันทึกการร้องเพลงพิธีกรรม คือ เพลงไหว้ปู่ในพิธีกรรมเลี้ยงปู่เฒ่าไท และการร้องเพลงไหว้ครูเพลงฉ่อยนั้น ผู้วิจัยไม่สามารถบันทึกข้อมูลได้ เนื่องจากขณะรวบรวมข้อมูลนั้น นางแห้ว ดุ่นนิ่ม

ป่วยหนัก และเสียชีวิตในวันที่ 10 พฤษภาคม 2544 จึงไม่มีแม่เพลงคนใดกล้าร้อง เพราะถือเป็นเพลงศักดิ์สิทธิ์ และเนื่องจาก นางแห้ว ตุ่นนึ่ง เป็นแม่เพลงเพียงผู้เดียวที่เคยร้องเพลงทั้ง 2 เพลงในพิธีกรรมจริง ๆ แต่นางสงวน บัวสิงคำ บุตรของนางแห้ว สามารถจดจำบทร้องได้ ผู้วิจัยจึงบันทึกบทร้องไว้ในภาคผนวก แต่ไม่ได้บันทึกโน้ตเพลง

5. เพลงกล่อมลูก 2 เพลง คือ นอนเสียเถิดและเพลงพ่อเนื้อเย็น ผู้ร้องได้ คือ นางแห้ว ตุ่นนึ่ง และนางร้อง ปานแพง ซึ่งเสียชีวิตไปแล้ว ไม่มีใครร้องได้ แต่นางสงวน บัวสิงคำ จดจำบทร้องได้ จึงบันทึกบทร้องไว้ แต่ไม่ได้บันทึกโน้ตเพลง

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่องเพลงพื้นบ้านของภาคเหนือตอนล่างนั้น เป็นการศึกษาเชิงคติชนวิทยาเป็นส่วนใหญ่ การศึกษาที่สอดคล้องกับหลักของมานุษยดุริยางควิทยา (Ethnomusicology) โดยตรงนั้นมีน้อยมาก

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาที่ผู้วิจัยใช้เป็นแนวทางในการศึกษาครั้งนี้ คือ

1. เอกสารที่เกี่ยวข้อง
2. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เอกสารที่เกี่ยวข้อง

กระทรวงศึกษาธิการ (2537 : 1 - 94) ได้จัดทำหนังสือ การวัฒนธรรมศึกษา โดยนายนิคม มุสิกคามะ เป็นบรรณาธิการ พิมพ์เผยแพร่ ปี พ.ศ. 2537 และหนังสือ "วัฒนธรรมกับการพัฒนา" โดยนายแพทย์ประเวศ วะสี เป็นบรรณาธิการ ได้อธิบายว่า ศิลปวัฒนธรรม คือ สิ่งที่แสดงถึงความเจริญ และวัฒนธรรมของสังคมมนุษย์ ความหลากหลายด้านศิลปะและวัฒนธรรมของสังคมไทย มีส่วนสัมพันธ์กับการพัฒนาสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองของชาติ การละเลยในการอนุรักษ์ พัฒนา ตลอดจนการส่งเสริม ด้านศิลปวัฒนธรรม จะทำให้ประเทศชาติขาดความโดดเด่น ขาดเอกลักษณ์และลักษณะเฉพาะตน

นอกจากนี้ยังกล่าวถึงภาษาและสุนทรียศาสตร์ว่าเป็นรากฐานหนึ่งของวัฒนธรรมอันจะเชื่อมโยงไปสู่ความเป็นเอกลักษณ์ สิ่งสำคัญยิ่ง คือ การกล่าวว่า วัฒนธรรมเกิดจากการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม สิ่งแวดล้อมแต่ละแห่งแตกต่างกัน วัฒนธรรมในท้องถิ่นต่าง ๆ จึงแตกต่างกัน และวัฒนธรรมนี้เป็นเครื่องมือสำคัญที่ทำให้สังคมเข้มแข็ง โดยมี "คน" เป็นศูนย์กลางเพื่อเชื่อมโยงไปยังวัฒนธรรมด้านต่าง ๆ ทั้งการดำรงชีวิต สังคม ศาสนา ภาษา และสุนทรียศาสตร์ โดยตอนหนึ่งได้กล่าวว่า "ผลผลิตของคนวัดกันด้วยอะไร ถ้าไม่เอาศิลปะ บ้านเรือน เครื่องมือเครื่องใช้มาเป็นเครื่องชี้วัด สอดคล้องกับความคิดเห็นของ สุพัตรา สุภาพ (2540 : 37 - 38) ที่ได้กล่าวถึงวัฒนธรรมว่าเป็นมรดกทางสังคม มีความหมายครอบคลุมไปถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่แสดงถึงวิถีชีวิตของมนุษย์ในสังคม ซึ่งจะมีวัฒนธรรมเฉพาะของตนเอง วัฒนธรรมมีทั้งวัฒนธรรมวัตถุ และวัฒนธรรมที่ไม่เกี่ยวข้องกับวัตถุ ลักษณะของวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ได้จากการเรียนรู้ จึงต้องมีการถ่ายทอดไว้เป็นมรดกทางสังคม เป็นวิถีชีวิตและเป็นสิ่งไม่คงที่ เพลงพื้นบ้านซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม เป็นองค์วัตถุที่ไม่มีรูปร่าง ใช้ภาษาเปล่งเสียงร้องออกมาเป็นสื่อในการบอกเรื่องราวต่าง ๆ ถ่ายทอดโดยการเรียนรู้จากครูเพลงรุ่นก่อน ๆ สืบทอดกันมา เนื้อหาของเพลงยังสามารถบ่งบอกถึงวิถีชีวิตของคนในสังคมต่าง ๆ

กาญจนา อินทรสุณานนท์ (2542 : 1 - 16) ได้จัดทำเอกสารประกอบการสอนรายวิชา พื้นฐานมานุษยวิทยาภาควัฒนธรรม (Introduction to cultural anthropology) ของคณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะให้ศึกษาเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องในสังคมกับมนุษย์ ศึกษาทางด้านวัฒนธรรมไทย ประเพณี และระบบความเชื่อ ตลอดจนระบบโครงสร้างทางสังคมเชิงมานุษยวิทยา ในเนื้อหาได้กล่าวถึงกระบวนการทางวัฒนธรรมโดยเริ่มจากการ อยู่อย่างไทย

ใส่ใจศึกษา เสาะหาความรู้ เข้าสู่ค่านิยม สร้างสมอุดมการณ์ สืบสานวัฒนธรรม จดจำประเพณี และของดีศาสนา ทั้งหมดนี้อยู่ในกรอบวัฒนธรรมที่ดีงาม และเมื่อผ่านกระบวนการจริยธรรมก็จะขัดเกลา ให้เป็นมนุษย์ที่งามอย่างมีคุณค่า จัดเป็นทฤษฎีพื้นฐานทางวัฒนธรรมที่เหมาะสมจะนำไปใช้ในการวิเคราะห์ เกี่ยวกับมนุษย์ และสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย โดยฝ่ายสนับสนุนการวิจัยด้านความสัมพันธ์ข้ามชาติและทางเลือกในการพัฒนา ซึ่งมุ่งสนับสนุนการสร้างองค์ความรู้ด้านท้องถิ่นศึกษาในมิติทางวัฒนธรรมได้สนับสนุนให้ อมรา พงศาพิชญ์ นักมานุษยวิทยาเขียนหนังสือชื่อ ความหลากหลายทางวัฒนธรรม กระบวนทัศน์และบทบาทในประชาสังคม ซึ่งเนื้อหาเน้นการมองความหลากหลายทางวัฒนธรรมในบริบทของการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย เนื่องจากความสัมพันธ์ของมนุษย์นั้นซับซ้อน ในกระบวนทัศน์เดิมเราจะมักจะพิจารณาความสัมพันธ์ของผู้มีวัฒนธรรมต่างกันว่าเป็นความสัมพันธ์ของวัฒนธรรมของผู้มีอำนาจที่มีอิทธิพลเหนือวัฒนธรรมอื่น และให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมของผู้มีอำนาจเป็นหลัก โดยละเลยวัฒนธรรมท้องถิ่นหรือวัฒนธรรมของผู้ไร้อำนาจ ความจำเป็นที่จะต้องทำความเข้าใจกับวัฒนธรรมที่ต่างรูปแบบต่างความหมาย และการยอมรับซึ่งกันและกัน จึงมีผลให้ต้องปรับกระบวนทัศน์ในการมองวัฒนธรรม (อมรา พงศาพิชญ์, 2543 : คำนำ) ซึ่งสอดคล้องกับจักรทิพย์ นาถสุภา และ พรพิไล เลิศวิชา (2541 : 1 - 10) ที่กล่าวถึงวัฒนธรรมหมู่บ้านไทยอย่างน่าสนใจมาก โดยเน้นการศึกษาความสำคัญของวัฒนธรรมต่อการดำรงอยู่ และศักยภาพของหมู่บ้าน ในท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจเข้าสู่ระบบทุนนิยม ในพื้นที่ชนบทที่จะทำลายทุกสิ่งทุกอย่างที่เป็นวัฒนธรรมดั้งเดิมของสังคมเกษตรไทย และจะพลิกผันสถานภาพแห่งความเป็นอิสระชนของชาวไทยชนบทให้สูญไป การที่ผู้เขียนศึกษาประวัติศาสตร์วัฒนธรรมระดับหมู่บ้านของทุกภาคในประเทศไทย สามารถเป็นแนวทางในการศึกษาเชิงมานุษยวิทยาวัฒนธรรมเกี่ยวกับบ้านหนองน้ำสร้างได้เป็นอย่างดี

ปราณี วงษ์เทศ (2525 : 62 - 67) กล่าวว่า วัฒนธรรมที่มีลักษณะเป็นพื้นบ้านนั้น ควรมีลักษณะดังนี้

1. มีการถ่ายทอดด้วยปากเปล่า
2. กำเนิดหรือที่มาของความคิดในการผลิตเป็นพื้นบ้าน คือ มีลักษณะที่เป็นตามแบบประเพณี (Conservative) และมีได้เป็นส่วนหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงตามสมัยนิยม
3. ผลงานนั้น ๆ ต้องดำรงอยู่ในชุมชน มีความเกี่ยวข้องกับชุมชน มีบทบาทหน้าที่ และเป็นเครื่องแสดงเอกลักษณ์ของชุมชน
4. ชุมชนที่เป็นเจ้าของมักเป็นชุมชนที่ไม่รู้หนังสือ สมาชิกส่วนใหญ่สามารถมีการเกี่ยวข้องติดต่อกันตัวต่อตัว โดยไม่ต้องอาศัยสื่อกลางใด ๆ
5. ศิลปินหรือปัจเจกชนที่ผลิตหรือสร้างสรรค์งานพื้นบ้าน มิได้ผลิตงานพื้นบ้านโดยทำเป็นอาชีพ แต่จะทำงานนั้น ๆ ในเวลาว่างจากอาชีพหลัก คือ การทำไร่ ทำนา
6. สังคมแบบพื้นบ้าน มิได้อยู่โดดเดี่ยวแยกออกจากสังคมอื่น แต่จะมีความสัมพันธ์ทางสังคมกับสังคมใหญ่ที่มีอารยธรรมที่พัฒนามากกว่าด้วย
7. มีลักษณะทางเศรษฐกิจแบบ Self - Sufficiency คือ เศรษฐกิจที่เลี้ยงตนเองได้
8. เป็นสังคมเคร่งประเพณีและศาสนา

ลักษณะดังกล่าว เป็นลักษณะสังคมพื้นบ้านแบบอุดมคติ (Ideal Type) เพราะตามสภาพความเป็นจริงแล้ว สังคมพื้นบ้านที่เป็นผู้ให้กำเนิดวัฒนธรรมพื้นบ้านก็มีลักษณะบางอย่างที่รับมาจากสังคมเมือง และอยู่ในสภาพที่เปลี่ยนแปลงไปสู่สังคมเมืองตลอดเวลา

ปราณี วงษ์เทศ อธิบายถึงความหมายของเพลงพื้นบ้านว่า น่าจะหมายถึง เพลงที่แพร่หลายอยู่ไม่ว่าจะในหมู่บ้านเดียวหรือมากกว่าหนึ่งหมู่บ้านก็ได้ แต่ทั้งเนื้อหา ผู้ร้อง ผู้ฟัง จะอยู่ในหมู่บ้านที่ทุกคนรู้จักกัน และจะแสดงถึงเอกลักษณ์เฉพาะหมู่บ้านนั้น ๆ มีบทบาทหน้าที่หรือเป็นที่รู้จักในวงแคบ ๆ ของชุมชนระดับหมู่บ้าน และเสนอแนะแนวทางการศึกษาเพลงพื้นบ้านจากข้อมูลภาคสนามในฐานะนักมานุษยวิทยา ซึ่งจะศึกษาเพลงพื้นบ้านในฐานะที่เป็นพฤติกรรมด้านหนึ่งของมนุษย์และเป็นผลิตผลส่วนหนึ่งของสังคม เพื่อให้เกิดความเข้าใจสังคมและวัฒนธรรมในชุมชนที่ต้องการศึกษา นักมานุษยวิทยาจึงผนวกเอาสาขาวิชาทางสังคมศาสตร์กับสาขาวิชาทางมนุษยศาสตร์ด้วยการศึกษาเพลงด้วยวิธีการทาง Ethnomusicology หรือ มานุษยดุริยางควิทยา ซึ่งจะเป็นวิธีการที่เหมาะสมและครอบคลุมแง่มุมต่าง ๆ ได้มากที่สุด ทั้งนี้เนื่องจากดนตรีนั้นเกี่ยวข้องกับสังคมและวัฒนธรรมอย่างลึกซึ้ง ทั้งด้านประวัติศาสตร์ สังคมวิทยา จิตวิทยา โครงสร้างทางสังคม ภาษา วรรณกรรมสุนทรียศาสตร์ สัญลักษณ์ และศิลปะด้านอื่น ๆ โดย ปราณี วงษ์เทศ สรุปว่า ผู้ที่ใช้ทฤษฎีทางมานุษยวิทยาในการศึกษาดนตรีหรือเพลงพื้นบ้านนี้ จะทำให้เข้าใจดนตรีหรือบทเพลงในฐานะที่เป็นพฤติกรรมอย่างหนึ่งของมนุษย์

ขณะเดียวกัน ศิราพร จิตะฐาน (2524 : 76 – 87) ได้กล่าวถึงลักษณะเด่นของเพลงพื้นบ้านไทยว่ามีลักษณะเด่นในการที่มีพ่อเพลงแม่เพลง และมีการซ้ำคำ พ่อเพลง แม่เพลงดังกล่าว เปรียบเสมือนคลังแห่งเพลงของหมู่บ้าน เป็นผู้ให้ชีวิตแก่เพลงพื้นบ้าน ทั้งยังมีบทบาทสำคัญในการรักษาเพลงไว้มิให้สูญหาย และมีส่วนในการสร้างสรรค์เพลงให้เป็นที่ยอมรับในหมู่นักฟังที่แตกต่างกัน และในสมัยที่แตกต่างกันอีกด้วย ส่วนการซ้ำคำในเพลงพื้นบ้านไทย มิใช่เพราะขาดถ้อยคำที่จะใช้ แต่ซ้ำคำเพื่อความสนุกสนานครึกครื้น เปิดโอกาสให้มีคนร่วมร้องเป็นลูกคู่ได้ เป็นการให้เวลาผู้ร้องที่เป็นต้นเสียงในการคิดโต้ตอบ ทั้งยังทำให้เห็นชัดถึงความสามารถของผู้ร้องในการพลิกแพลงใช้คำในช่วงที่ซ้ำคำเพื่อแสดงความเหนือกว่าในเชิงคารม สอดคล้องกับที่ สุกัญญา สุจนายา (2523 : 1 - 6) กล่าวถึงลักษณะเด่นของเพลงพื้นบ้านว่าคือความเรียบง่ายและมีลักษณะเฉพาะถิ่น โดยความเรียบง่ายนั้นปรากฏอยู่ในรูปแบบและทำนอง ความเรียบง่ายของรูปแบบคือการซ้ำคำซ้ำวรรค ซ้ำโครงสร้างของจังหวะสัมผัส และการใช้ภาษาพูด ซึ่งเป็นภาษาถิ่น ส่วนความเรียบง่ายในท่วงทำนอง คือ มีทำนองไม่ซับซ้อน มีระดับเสียงเข้าไปเข้ามา มีช่วงจังหวะหยุดที่แน่นอน ทำให้จำง่าย ส่วนลักษณะเฉพาะถิ่นนั้นปรากฏอยู่ที่ภาษาที่ใช้แต่งบทร้อง ท่วงทำนอง และภาพสังคมที่สะท้อนอยู่ในเนื้อหาบทเพลงและแก่นเรื่อง ส่วนบทบาทของเพลงพื้นบ้านในสังคมไทยนั้น คือ การให้ความบันเทิง ให้การศึกษา ควบคุมสังคม เป็นทางให้ชาวบ้านได้ระบายความคับข้องใจ และเป็นสื่อมวลชนชาวบ้านด้วย (สุกัญญา สุจนายา. 2542 : 77 - 84)

ส่วนการศึกษาเพลงพื้นบ้านของนักมานุษยวิทยานั้น นักคติชนวิทยากลุ่มหนึ่งได้นำเสนอทฤษฎีไว้สอดคล้องกันเป็นแนวทางให้ผู้วิจัยได้นำมาใช้ในการศึกษาวิเคราะห์เพลงพื้นบ้านนครไทยบ้านหนองน้ำสร้างครั้งนี้ กล่าวคือ ผ่องพันธุ์ มณีรัตน์ (2525 : 109) กล่าวว่าการศึกษาคติชาวบ้านในแนวมานุษยวิทยาจึงจำเป็นต้องศึกษารายละเอียดของคติชาวบ้าน เปรียบเทียบกับลักษณะที่เป็นอยู่แท้จริงทางสังคมและวัฒนธรรม ทำให้สามารถรู้ถึงหน้าที่อย่างแท้จริงของคติชาวบ้าน ที่มีต่อชาวบ้านหรือสังคมนั้น ๆ และอาจอธิบายถึงการเปลี่ยนแปลงหน้าที่ดังกล่าวได้ในปัจจุบัน ประครอง นิมมานเหมินท์ (2532 : 34 - 43) อธิบาย

การศึกษาคติชนที่ได้รับอิทธิพลจากนักมานุษยวิทยาว่าต้องศึกษาข้อมูลด้านบริบทด้วย โดยได้อ้างถึงนักมานุษยวิทยาตะวันตก คือ อัลัน ดันเดส ซึ่งได้ชี้ให้เห็นว่า ตัวบท และ บริบท มีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนกว่ากัน เพราะข้อมูลทางบริบทจะทำให้ผู้ศึกษาเข้าใจความหมาย (2530 : 54 - 68) ได้นำเสนอทฤษฎีต่าง ๆ โดยเน้นการกล่าวถึงแนวคิดและบุคคลที่เป็นผู้นำหรือมีบทบาทสำคัญในการนำเสนอแนวคิดเหล่านั้น เช่น แนวคิดชาตินิยม (Romantic Nationalism) ของนักมานุษยวิทยาชาวเยอรมัน ชื่อ Johann Gottfried von Herder ซึ่งเชื่อว่าคนในชาติจะรวมเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันได้โดยอาศัยสิ่งที่ร่วมกัน คือ ภาษา ประวัติศาสตร์ และการมีวิญญูณดวงเดียวกัน วิญญูณหรือหัวใจของปวงชนจะแฝงอยู่ในวัฒนธรรมพื้นบ้าน คือ เพลง นิทาน บทกวี และประเพณีที่สืบทอดกันมา แนวคิด Functionalism ซึ่งเน้นบทบาทหน้าที่ของคติชนในสังคมและวัฒนธรรม เนื่องจากวัฒนธรรมเป็นสิ่งตอบสนองความต้องการของมนุษย์ คติชนซึ่งเป็นผลผลิตของวัฒนธรรมจึงมีหน้าที่ต่อมนุษย์ด้วยกัน นักมานุษยวิทยากลุ่มนี้ คือ Bronislaw Malinowski และ William Bascom ซึ่งกระตุ้นให้นักมานุษยวิทยาและนักคติชนวิทยาเบนความสนใจจากการค้นหาแหล่งกำเนิดแรกของเพลงพื้นบ้านไปศึกษาบทบาทและหน้าที่ต่อสังคม และแนวคิดแบบ Repertoire Studies ของ Juha Rentikainen โดยแนวคิดนี้ใช้การวิเคราะห์การขับร้องในลักษณะมุขปาฐะโดยไม่เน้นที่ตัวบทหรือสถานการณ์แวดล้อม แต่มุ่งเน้นที่การใช้ตัวบทของผู้เล่าแต่ละคน ผู้ขับร้องจะเป็นผู้ให้ความหมายแก่คติชนที่เขา กำลังถ่ายทอดอยู่ จึงเป็นการค้นคว้าว่า เหตุใดผู้ร้องจึงสนใจที่จะร้องเพลงนั้น เขามีประสบการณ์อย่างไร และมีโลกทัศน์อย่างไร เพื่อให้เข้าใจว่าในช่วงชีวิตเขามีความสัมพันธ์กับสิ่งที่เขาร้องและมีอิทธิพลต่อรูปแบบและเนื้อหาของสิ่งที่ร้องหรือไม่ จึงต้องศึกษาชีวประวัติของแม่เพลงที่สำคัญในการถ่ายทอดบทเพลงพื้นบ้าน

นอกจากนี้ กาญจนา อินทรสุณานนท์ (2525 : 151) ยังได้ให้แนวทางในการศึกษาเพลงพื้นบ้านไว้อย่างเป็นขั้นตอนต่าง ๆ ดังนี้

1. สืบหาแหล่งเพลงพื้นบ้าน ส่วนใหญ่จะอยู่ตามชนบท ตามตำบล ตามหมู่บ้าน ที่ยังมีชาวบ้านจดจำเพลงได้
2. บันทึกเพลงพื้นบ้าน ทำได้หลายรูปแบบ เช่น บันทึกโดยใช้เทปบันทึกเสียง วีดีโอ เขียนและทำโน้ตเพลงไว้ ถ่ายภาพนิ่งท่าทางของผู้เล่นและร้องเพลง
3. นำเพลงพื้นบ้านที่สืบค้นและบันทึกไว้มาวิเคราะห์ ซึ่งสามารถวิเคราะห์ได้หลายรูปแบบ คือ วิเคราะห์เชิงคติชนวิทยา วิเคราะห์เชิงปรัชญา วิเคราะห์เชิงสังคมวิทยา และวิเคราะห์เชิงดนตรี (ศึกษาเกี่ยวกับเพลง และเครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบเพลง ลักษณะการขับร้อง ลีลาทำนองของเพลงพื้นบ้าน บันทึกโน้ตเป็นทางร้อง ทางรับ โน้ตเครื่องประกอบจังหวะ ฯลฯ)
4. จัดการศึกษาเพลงพื้นบ้าน สามารถจัดได้ทั้งทางตรง เช่น จัดการเรียนการสอนโดยตรง และทางอ้อม เช่น การจัดการแสดง จัดรายการเพลงพื้นบ้านผ่านสื่อมวลชนต่าง ๆ ฯลฯ

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

นักวิชาการ และผู้สนใจอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมของชาติได้สำรวจ รวบรวมและศึกษาวิจัยเพลงพื้นบ้านไว้จำนวนหนึ่ง ผู้วิจัยจะกล่าวถึงงานวิจัยที่ใช้เป็นประโยชน์ต่อการวิจัยครั้งนี้ ดังนี้

พ.ศ. 2517 สุมามาลย์ เรืองเดช เขียนปริญญาณิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต วิทยาลัยวิชาการ ศึกษา ประสานมิตร เรื่อง เพลงพื้นเมืองจากตำบลพนมทวน อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี โดยสำรวจ รวบรวม และศึกษาวิเคราะห์เพลงพื้นบ้านประเภทเพลงเด็ก เพลงประกอบการเล่นพื้นเมือง และ เพลงประกอบพิธี ผลการวิจัยพบว่าใจความของเพลงจะเกี่ยวข้องกับสภาพชีวิต ความเป็นอยู่ ประเพณี ความเชื่อ ทศนคติ ของชาวบ้านซึ่งยึดมั่นในหลักธรรมของพุทธศาสนา และยึดถือคุณธรรมเกี่ยวกับความ กตัญญูกตเวทีเป็นหลักในการดำเนินชีวิต บทเพลงมีบทพรรณนาเกี่ยวกับเรื่องเพศตามความนิยมของชาวบ้าน เพลงส่วนใหญ่เป็นมหรสพที่ช่วยผ่อนคลายจากความเหน็ดเหนื่อยในการทำงาน ข้อมูลบทเพลง ประเภท เดียวกัน แต่วิทยากรต่างบุคคลมีโอกาที่จะซ้ำ คล้ายคลึง หรือแตกต่างกันในรายละเอียดได้ แสดงว่าการ ถ่ายทอดเรื่องราวทางมุขปาฐะนั้นมีโอกาที่จะเปลี่ยนแปลงไปได้ตามท้องถิ่นและผู้ถ่ายทอด เช่น เพลงเด็ก เพลงแห่นางแมว จึงมักพบว่าคล้ายคลึงกันหลายภูมิภาค

พ.ศ. 2523 สุกัญญา สุขฉายา เสนองานวิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต เรื่อง เพลงปฏิพากย์ : การศึกษาในเชิงวรรณคดีวิเคราะห์ ซึ่งข้อมูลที่รวบรวมมาศึกษานี้ได้รวบรวมเพลง ปฏิพากย์ได้ 26 ชนิด รวม 67 บท ในจำนวนข้อมูลดังกล่าวนี้มีเพลงอีแซวของจังหวัดสุพรรณบุรีด้วย วิทยานิพนธ์ดังกล่าวมีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาพัฒนาการของเพลงปฏิพากย์ ตั้งแต่สมัยอยุธยาถึงสมัยรัตน – โกสินทร์และศึกษาบทบาทของเพลงปฏิพากย์ในฐานะที่เป็นภาพสะท้อนของสังคมไทยในอดีตด้านต่าง ๆ เช่น ให้ความบันเทิง สร้างความสามัคคีในกลุ่ม ให้การศึกษาแนวทางการดำเนินชีวิต บันทึก เหตุการณ์ วิพากษ์วิจารณ์สังคมและระบายความแค้นในสังคม โดยแสดงออกในรูปของการพูดถึง เรื่องเพศ เป็นต้น ทั้งนี้ได้มุ่งศึกษาบทบาทในการนำเสนอเรื่องเพศที่ปรากฏในเพลงชนิดนี้โดยเฉพาะ โดยอาศัยแนวพินิจ ในเชิงประวัติ สังคมวิทยา และจิตวิเคราะห์ ซึ่งผลการวิจัยบทบาทในด้านนี้ พบว่าการที่เพลงปฏิพากย์ของ ไทยมีการใช้ศัพท์สรวล และโวหารในเรื่องเพศอยู่มากมานั้น เป็นเพราะอิทธิพลของคติความเชื่อดั้งเดิม ที่ถือว่าเพศเกี่ยวข้องกับความอุดมสมบูรณ์ของพืชและมนุษย์ ซึ่งความเชื่อดังกล่าวนี้อาจได้รับอิทธิพลจาก ลัทธิฮินดู – ตันตระที่ยังคงเหลืออยู่ในความเชื่อของคนไทย และเมื่อพินิจความเชื่อดังกล่าวในเชิง จิตวิเคราะห์ก็จะเห็นได้ว่า เป็นวิธีการหาทางระบายออกของสัญชาตญาณทางเพศแทบทั้งสิ้น เพลงปฏิพากย์ จึงเป็นรูปแบบหนึ่งของการระบายความก้าวร้าวที่เก็บกดจากการถูกจำกัดสัญชาตญาณทางเพศและ เป็นปฏิกิริยาโต้ตอบกฎเกณฑ์ของสังคม

พ.ศ. 2530 ส้ารวม จำกมล ได้เสนอวิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัย ศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก เรื่อง เพลงพื้นบ้านจากตำบลลานดอกไม้ : การวิเคราะห์เนื้อหาเกี่ยวกับ ความรัก โดยเลือกแหล่งข้อมูลจากตำบลลานดอกไม้ อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร ผลการวิจัยพบว่า ข้อมูลเพลง 4 ประเภท คือ เพลงกล่อมเด็ก เพลงปฏิพากย์ เพลงร่ำวง และเพลงประกอบการเล่นเบ็ดเตล็ด มีเนื้อหาเกี่ยวกับความรักในลักษณะต่าง ๆ ปรากฏอยู่จำนวนมาก โดยพบความรักระหว่างชายหญิงมากที่สุด รองลงไปที่ความรักระหว่างแม่กับลูก ส่วนความรักท้องถิ่น ความรักของศิษย์กับครู ตลอดจนความรัก ประเทศชาติพบเพียงเล็กน้อย ซึ่งเนื้อหาทั้งหมดสะท้อนให้เห็นชีวิตความเป็นอยู่ ความสนุกสนานรื่นเริง และ ความมีน้ำใจของชาวบ้านผู้เป็นเจ้าของบทเพลง

พ.ศ. 2535 บัวผัน สุพรรณยศ เสนอวิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัย ศิลปากร เรื่อง การวิเคราะห์เพลงอีแซวของจังหวัดสุพรรณบุรี ผลการวิจัยพบว่า เพลงอีแซวเป็นเพลง พื้นบ้านประจำถิ่นของสุพรรณบุรีซึ่งมีกำเนิดมาไม่น้อยกว่า 100 ปี เดิมเป็นเพลงปฏิพากย์สั้น ต่อมาจึงพัฒนา

เป็นเพลงปฏิพากย์ยาว . ลักษณะเด่นของเพลงคือมีจังหวะเร็ว กระชั้น มีคำประพันธ์เป็นกลอนหัวเดียวที่นิยมเล่นสัมผัสอักษรแพรวพราวเป็นพิเศษ ด้านศิลปินผู้สร้างสรรค์บทเพลงมีจำนวนจำกัด ขณะที่เนื้อหาของบทเพลงมีจำนวนมากและหลากหลาย และมีบทบาทต่อสังคมในฐานะเป็นสิ่งบันเทิง ให้การศึกษาทั้งทางตรงและทางอ้อม เป็นสื่อมวลชนชาวบ้านที่ทำหน้าที่กระจายข่าวสารและวิพากษ์วิจารณ์สังคม และบทบาทในการจรรโลงวัฒนธรรมของสังคม ปัจจุบันการเล่นเพลงอีแซวเป็นอาชีพที่สร้างรายได้ให้แก่พ่อเพลงแม่เพลง ดังนั้นจึงมีการสร้างสรรค์และสืบทอดบทเพลงระหว่างกลุ่มศิลปิน ปัญญา อุปสรรคในการสร้างสรรค์และสืบทอดส่วนใหญ่เกิดจากตัวศิลปินและค่านิยมของคนในสังคม

พ.ศ. 2539 สุปรียา สุวรรณรัตน์ เสนอวิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยทักษิณ เรื่อง การศึกษาวิเคราะห์เพลงนาของจังหวัดชุมพร เพื่อศึกษาความหมายและลักษณะทั่วไป เนื้อหา บทบาทและสถานภาพของเพลงนา ผลการวิจัยพบว่าเพลงนาเป็นเพลงที่ชาวชุมพรนิยมเล่นในฤดูเก็บเกี่ยวเพื่อความสนุกสนาน บทเพลงมีลักษณะเด่นด้านการใช้ภาษา ซึ่งเน้นการเปรียบเทียบและการให้คติเตือนใจ เพลงนามีบทบาทในการให้ความบันเทิง ให้การศึกษา ควบคุมสังคมและเป็นการระบายความคับแค้นใจของคนในสังคม ปัจจุบันเพลงนากำลังจะสูญหายไปจากจังหวัดชุมพร เนื่องจากพ่อเพลงแม่เพลงชรามากและไม่มีความสนใจสืบทอด

พ.ศ. 2540 กฤษณา แสงทอง เสนอวิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหิดล เรื่อง เพลงปฏิพากย์ : วัฒนธรรมการดนตรี และภาพสะท้อนทางสังคมของชาวดำบลเขาทอง อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ เพื่อรวบรวม และวิเคราะห์ภาพสะท้อนทางสังคมและวัฒนธรรมจากเพลงปฏิพากย์ รวมทั้งการวิเคราะห์บทบาท และแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงของบทเพลง ผลการวิจัยพบว่า บทเพลงสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อที่มีอิทธิพลมาจากศาสนาพุทธ ศาสนาพราหมณ์ และความเชื่อดั้งเดิม รวมทั้งสภาพชีวิต การทำมาหากิน และค่านิยมต่าง ๆ ส่วนบทบาทของเพลงซึ่งเคยเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตของชาวบ้าน ด้วยการเป็นเพลงที่เล่นด้วยความสนุกสนานในสังคม เปลี่ยนแปลงมาสู่การแสดงสาธิตเพื่อการอนุรักษ์ไว้เท่านั้น

พ.ศ. 2542 พรรณราย คำโสภา ได้ศึกษาวิเคราะห์เพลงพื้นบ้านกันตรึมของหมู่บ้านดงมัน จังหวัดสุรินทร์ เพื่อเสนอปริญญาโท ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร ผลการวิจัยพบว่ารูปแบบโครงสร้างฉันทลักษณ์ของบทเพลงจะเป็นทำนองที่ซ้ำ ๆ กลับไปกลับมา ดนตรีที่บรรเลงจะบรรเลงคลอเสียงร้อง ขณะที่ฉันทลักษณ์ของบทเพลงจะเป็นทำนองที่ซ้ำ ๆ กลับไปกลับมา ทำให้น่าฟัง เข้าใจง่าย บทเพลงประกอบการแสดงของหมู่บ้านดงมันแต่ละบทเพลงจะมีทำนองที่สั้น ๆ ไม่สลับซับซ้อน จังหวะ ทำนอง มีความไพเราะ จดจำง่าย มีสำเนียงนุ่มนวล เทคนิคการบรรเลงดนตรีแพรวพราว อันเป็นเอกลักษณ์ของอีสานใต้

พ.ศ. 2544 ศศิธร นกปี เสนอวิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหิดล เรื่อง เพลงพื้นบ้านตำบลวังลึก อำเภอศรีสำโรง จังหวัดสุโขทัย โดยรวบรวมข้อมูลเพลงพื้นบ้าน เพื่อวิเคราะห์ ทำนองและเนื้อร้องเพลงพื้นบ้านวังลึก และเพื่อค้นหาภาพสะท้อนทางสังคมวัฒนธรรม จากการศึกษาบทเพลง 5 ประเภท คือ เพลงกล่อมลูก เพลงพิธีกรรม เพลงประกอบการละเล่น เพลงปฏิพากย์ และเพลงร่ำวง ผลการวิเคราะห์ด้านดนตรีพบว่า เพลงพื้นบ้านตำบลวังลึกเป็นเพลงที่มีทำนองเสียงหลัก และทำนองเสียงประดับ วิธีการขับร้องมีการซ้ำคำ ซ้ำวรรค ซ้ำท่อน มีร้องสร้อย มีร้องคู่ และมีการร้องที่ไม่มีลูกคู่ช่วย การวิเคราะห์ เนื้อหาด้านวัฒนธรรมพบว่า เป็นสังคมเกษตรกรรมที่มีความเชื่อทางพุทธศาสนาเป็นหลัก และแสดงลักษณะนิสัยของคนไทยที่รักความสนุกสนาน มีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน เพลงพื้นบ้านวังลึกซึ่งเดิมเคยรับใช้สังคม

ให้ความบันเทิง และเป็นเครื่องมือควบคุมสังคม การรวมกลุ่มกัน ปัจจุบันเป็นเพียงการแสดงสาธิตเพื่อการอนุรักษ์ไว้เท่านั้น

พ.ศ. 2544 ดวงเดือน สดแสงจันทร์ เสนอปริญญาานิพนธ์ศิลปกรรมศาสตรมหาบัณฑิต เรื่อง การศึกษาเพลงพื้นบ้านของคณะขวัญจิต ศรีประจันต์ โดยรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับชีวประวัติของขวัญจิต ศรีประจันต์ ทั้งด้านชีวิตส่วนตัว และด้านผลงานเพลงพื้นบ้าน โดยเน้นการศึกษาประวัติและพัฒนาการของ เพลงพื้นบ้าน พัฒนาการของคณะ องค์ประกอบและรูปแบบในการเล่นเพลง ผลการศึกษาพบว่า ขวัญจิต ศรีประจันต์ มีความสามารถในการเล่นเพลงสูงมาก ได้พัฒนารูปแบบการร้อง การแสดง เทคนิคการร้อง เนื้อหาของบทเพลงทุกประเภทจนมีชื่อเสียงเป็นที่นิยมของคนทั่วไป เป็นผู้มีน้ำเสียงไพเราะและเหมาะสม ในการร้องเพลงพื้นบ้าน สำเนียงการร้องจะออกสำเนียงภาษาถิ่นจังหวัดสุพรรณบุรี มีศิลปะในการใช้มุขตลก แบบไม่หยาบคาย ด้วยศักยภาพด้านเพลงพื้นบ้านนี้เอง ทำให้ขวัญจิต ศรีประจันต์ ได้รับยกย่องให้เป็น ศิลปินแห่งชาติ ซึ่งนับเป็นเกียรติอย่างสูงแก่แม่เพลงพื้นบ้าน ผลการวิจัยเรื่องนี้ แสดงถึงความก้าวหน้า ด้านการศึกษาประวัติและผลงานของแม่เพลง ทำให้แลเห็นศักยภาพและภูมิปัญญาชาวบ้านที่สามารถสร้างสรรค์ และอนุรักษ์สืบทอดบทเพลงพื้นบ้านไว้ด้วยการยึดถือแบบครู และการปรับใช้วัฒนธรรมใหม่ จนทำให้เพลงพื้นบ้านดำรงอยู่ในสังคมได้อย่างมีคุณค่าและมีศักดิ์ศรี

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่องการศึกษาเพลงพื้นบ้านนครไทย บ้านหนองน้ำสร้าง ตำบลนครไทย อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลกนี้ ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการทางมานุษยวิทยา โดยศึกษาทั้งบทเพลงและบริบททางวัฒนธรรมของบทเพลงเพื่อศึกษาวิเคราะห์บทบาทหน้าที่ของบทเพลงและแม่เพลงสำคัญของหมู่บ้าน ซึ่งจะทำให้ได้องค์ความรู้ด้านประวัติความเป็นมาของบทเพลง ความสำคัญ และความสัมพันธ์ของบทเพลง และแม่เพลงพ่อเพลงต่อสังคมหมู่บ้าน ศึกษาวิเคราะห์ทำนองเพลงพื้นบ้านแต่ละประเภทพร้อมทั้งบันทึกบทร้องเป็นโน้ตเพลง ทั้งนี้โดยศึกษาข้อมูลเบื้องต้นจากเอกสาร และเน้นการรวบรวมข้อมูลภาคสนาม ซึ่งมีขั้นตอนและรายละเอียดในการศึกษาวิจัย ดังนี้

1. การกำหนดแหล่งข้อมูล

เนื่องจากเพลงพื้นบ้านนครไทย มีร้องกันในหลายหมู่บ้านที่พูดภาษาถิ่นนครไทย ผู้วิจัยจึงเลือกศึกษาเพลงพื้นบ้านจากบ้านหนองน้ำสร้าง หมู่ 4 ตำบลนครไทย อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก ซึ่งมีชื่อเสียงโดดเด่นเรื่องเพลงพื้นบ้านในอำเภอนครไทย แม่เพลงจากหมู่บ้านนี้ได้รับเลือกจากศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพิษณุโลก ให้เป็นผู้แทนของจังหวัดพิษณุโลกในการสาธิตเพลงพื้นบ้านนครไทย ทั้งในระดับอำเภอ ระดับจังหวัด และระดับประเทศ สร้างชื่อเสียงให้จังหวัดพิษณุโลกมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2519 จนถึงปัจจุบัน แต่ยังไม่ปรากฏผู้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเพลงพื้นบ้านนครไทย ด้านมานุษยวิทยามาก่อน ทั้งที่แม่เพลงจากหมู่บ้านนี้คือ นางแห้ว ตุ่นนึ่ง ได้รับการประกาศเกียรติคุณให้เป็นผู้มีผลงานดีเด่นทางด้านวัฒนธรรม สาขาศิลปะการแสดงของจังหวัดพิษณุโลก ประจำปี พ.ศ. 2537 จากศูนย์ศิลปวัฒนธรรมจังหวัดพิษณุโลก นางแห้ว ตุ่นนึ่ง จึงมีชื่อเสียงในกลุ่มผู้สนใจเรื่องเพลงพื้นบ้าน ตลอดจนสถาบันการศึกษาและหน่วยราชการในจังหวัดพิษณุโลกที่เชิญนางแห้ว ตุ่นนึ่ง และคณะ ไปสาธิตและเผยแพร่ข้อมูลเพลงพื้นบ้านนครไทยอยู่เสมอ รวมทั้งการส่งนักเรียน นิสิต นักศึกษาไปรับการถ่ายทอดความรู้เรื่องเพลงพื้นบ้านยังบ้านพักในหมู่บ้านหนองน้ำสร้างอีกด้วย ผู้วิจัยมองเห็นคุณค่า และความสำคัญของเพลงพื้นบ้านนครไทยบ้านหนองน้ำสร้าง จึงได้เลือกศึกษาค้นคว้าในรายละเอียดต่อไปนี้

แหล่งข้อมูลที่ผู้วิจัยได้ไปศึกษาค้นคว้า มีดังนี้

1.1 แหล่งข้อมูลด้านเอกสาร

- ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)
- สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
- ห้องสมุดสถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล
วิทยาเขตศาลายา
- ห้องสมุดคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

- ห้องสมุดคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ห้องสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศิลปากร
- สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยนเรศวร
- สำนักวิทยบริการ สถาบันราชภัฏพิบูลสงคราม จังหวัดพิษณุโลก
- ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพิษณุโลก
- ศูนย์วัฒนธรรมอำเภอนครไทย
- ปกครองจังหวัดพิษณุโลก และปกครองอำเภอนครไทย
- เทศบาลตำบลนครไทย

1.2 แหล่งข้อมูลภาคสนาม

- บ้านนางแห้ว ตุ่มนึ่ง เลขที่ 57 หมู่ 4 บ้านหนองน้ำสร้าง ตำบลนครไทย อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก
- บ้านนางสงวน บัวสิงคำ (บุตรนางแห้ว ตุ่มนึ่ง) เลขที่ 56 หมู่ 4 บ้านหนองน้ำสร้าง ตำบลนครไทย อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก
- บ้านนางเหลื่อม ปีกรอด เลขที่ 72 หมู่ 4 บ้านหนองน้ำสร้าง ตำบลนครไทย อำเภอนครไทย จังหวัดนครไทย
- บ้านนางจำรัสลักษณ์ แจ้งโง่ง ข้าราชการบำนาญ อดีตครูโรงเรียนบ้านหนองน้ำสร้าง เลขที่ 90 หมู่ 4 บ้านหนองน้ำสร้าง ตำบลนครไทย อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก

2. การรวบรวมข้อมูล

ข้อมูลที่น่ามาใช้ประกอบในการศึกษาครั้งนี้ ประกอบด้วยข้อมูลจากเอกสารต่าง ๆ และข้อมูลภาคสนาม จากข้อมูลที่รวบรวมได้ ผู้วิจัยได้แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ

2.1 ข้อมูลจากเอกสาร สามารถแยกได้ดังนี้

2.1.1 เอกสารเกี่ยวกับวัฒนธรรมและการวิเคราะห์ทางด้านวัฒนธรรม ศึกษาจากเอกสารประกอบการศึกษาวิชาพื้นฐานทางมานุษยวิทยา วิทยาทาควัฒนธรรมและการวัฒนธรรมศึกษา

2.1.2 เอกสารเกี่ยวกับเพลงพื้นบ้าน และการวิเคราะห์เพลงพื้นบ้านทางมานุษยวิทยาและมานุษยวิทยา ได้ศึกษาจากหนังสือเพลงนอกศตวรรษ พื้นบ้านพื้นเมือง เพลงพื้นบ้านศึกษา มานุษยวิทยากับการศึกษาคติชาวบ้าน โลกทัศน์ของกลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทย : เพลงโคราช เพลงกะเหรี่ยง เอกสารการสอนชุดวิชาคติชนวิทยาสำหรับครู ของมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช วารสารอักษรศาสตร์ วารสารภาษาและวรรณคดีไทย ของศูนย์ภาษาและวรรณคดีไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หนังสือรวมบทความการวิเคราะห์ข้อมูลทางคติชนวิทยา ของชมรมวิจัยเชิงคุณภาพ สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ตลอดจนงานวิจัยเกี่ยวกับเพลงพื้นบ้านภาคต่าง ๆ และประเภทต่าง ๆ

2.1.3 เอกสารเกี่ยวกับประวัติและผลงานของนางแห้ว ตุ่นนึ่งได้ศึกษาจากประวัติผู้มีผลงานดีเด่นทางวัฒนธรรมของจังหวัดพิษณุโลก

2.1.4 เอกสารเกี่ยวกับการวิเคราะห์เรื่องหมู่บ้าน ได้ศึกษาจากหนังสือวัฒนธรรมหมู่บ้านไทย และสังคมวิทยามานุษยวิทยาเบื้องต้น และสังคมวิทยาชนบท

2.2 ข้อมูลจากการรวบรวมข้อมูลภาคสนาม

ในการรวบรวมข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยได้เดินทางไปรวบรวมข้อมูลด้วยตนเองหลายครั้ง โดยเริ่มต้นจากการติดต่อกับผู้ใหญ่บ้าน (ซึ่งปัจจุบันเป็นอดีตผู้ใหญ่บ้านอำเภอนครไทย) คือ นายบุญเชิด ตุ่นนึ่ง ติดต่อกับนักวิชาการวัฒนธรรมพื้นบ้านนครไทย คือ อาจารย์สงวน สุทธายศ ข้าราชการบำนาญ นางจำรัสลักษณ์ แจ้งโถง ผู้มีความรู้เรื่องเพลงพื้นบ้านหนองน้ำสร้าง และติดต่อกับแม่เพลงพ่อเพลงของหมู่บ้านทุกคน โดยเก็บข้อมูลทั้งชีวิตส่วนตัว ผลงานเพลง ทั้งนี้ผู้วิจัย ได้ใช้วิธีการสังเกต สัมภาษณ์ พูดคุย บันทึกเสียง บันทึกภาพ บันทึกเสียงบทเพลงทุกแบบ และเข้าไปมีส่วนร่วมในประเพณี พิธีกรรมที่ชาวบ้านจัดขึ้นจริงในวิถีชีวิต เช่น การบวช ส่วนพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ เช่น การเลี้ยงปู่เฒ่าไท ผู้วิจัยเป็นเพียงผู้สังเกตการณ์อยู่รอบนอก ส่วนเพลงประเภทต่าง ๆ ที่ยังรอเวลาที่เหมาะสมในการเล่นจริงยังไม่ได้ แม่เพลงก็จัดสาธิตให้ชมเหมือนกับการเล่นจริง จึงได้ข้อมูลเกี่ยวกับเพลงพื้นบ้านจนครบ เนื่องจากเมื่อเริ่มรวบรวมข้อมูลนั้น นางแห้ว ตุ่นนึ่ง ชรามากแล้ว จึงรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับนางแห้ว ตุ่นนึ่งก่อน หลังจากนั้นนางแห้ว ตุ่นนึ่ง ก็เสียชีวิต

ผู้วิจัยได้ดำเนินการรวบรวมข้อมูลภาคสนามดังกล่าวระหว่างเดือนเมษายน พ.ศ. 2544 ถึงเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2544 (ส่วนข้อมูลเกี่ยวกับนางแห้ว ตุ่นนึ่ง นั้นเริ่มเก็บรวบรวมมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2543)

ต่อมาเมื่อเริ่มต้นวิเคราะห์ข้อมูลพบว่า ข้อมูลบางประเด็นที่เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน ประวัติความเป็นมาของเพลงพื้นบ้าน บทบาทของเพลงพื้นบ้านต่อสังคมยังไม่ชัดเจน จึงต้องกลับไปรวบรวมข้อมูลเพิ่มเติมอีกครั้งหนึ่งในเดือนกันยายน พ.ศ. 2545

นอกจากนี้ยังไปร่วมศึกษาสังเกต ทุกครั้งที่หมู่บ้านมีงานประเพณีที่เกี่ยวข้องกับเพลงพื้นบ้าน ดังนี้

2.2.1 วันที่ 6 พฤษภาคม พ.ศ. 2545 ผู้วิจัยเดินทางไปร่วมงานอุปสมบท นายวุฒิชัย โหนดโหม่ง ซึ่งเป็นการจัดการอุปสมบทแบบพื้นบ้าน นาคนั่งบนแล (คานหาม) มีการร้องเพลงแห่ นาค ขณะเคลื่อนขบวนจากบ้านไปยังวัด ได้บันทึกภาพ บันทึกเสียง และบันทึกวีดิทัศน์ไว้

2.2.2 วันที่ 26 กรกฎาคม พ.ศ. 2545 ผู้วิจัยเดินทางไปชมการเช่นผีบรรพบุรุษ และสาธิตการเล่น นางด้ง นางข้อง นางควาย นางครก นางสาก ที่บ้านนางสงวน บัวสิงคำ (บุตรนางแห้ว ตุ่นนึ่ง) ซึ่งคณะแม่เพลงพ่อแม่รุ่นปัจจุบัน สาธิตให้ผู้สนใจวัฒนธรรมท้องถิ่นนครไทยชม ผู้วิจัยได้บันทึกภาพ บันทึกเสียง และบันทึกวีดิทัศน์ไว้ เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการวิจัย

3. การวิเคราะห์ข้อมูล

เมื่อรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ แล้ว ผู้วิจัยได้จัดแยกประเภทของข้อมูลและศึกษาวิเคราะห์ในด้านต่าง ๆ ดังนี้

3.1 ด้านข้อมูลพื้นฐานของหมู่บ้าน

ได้ศึกษาประวัติการตั้งถิ่นฐานและการขยายตัวของหมู่บ้าน ภูมินาม ประชากร อาชีพ ศาสนา การศึกษา การปกครอง ภาษาถิ่น ความเชื่อและพิธีกรรม อาหารพื้นบ้าน วิถีชีวิตในอดีตและปัจจุบัน

3.2 ด้านประเภทของบทเพลง

ผู้วิจัยแยกประเภทของบทเพลงเป็น 3 ประเภท คือ เพลงพิธีกรรม เพลงร้องเล่น และ เพลงกล่อมลูก โดยศึกษาวิเคราะห์จากโอกาสที่ร้องและลักษณะเด่นของบทเพลงแต่ละประเภท ตลอดจนผู้ร้อง ผู้ฟัง เพศ วัยของผู้ร้อง และผู้มีส่วนร่วม

3.3 ด้านเนื้อหาของบทเพลง

ผู้วิจัยศึกษาด้วยการถอดความเป็นภาษากลาง ทำความเข้าใจเนื้อหา ดีความหมายของบทเพลง และนำเสนอให้ผู้เชี่ยวชาญในท้องถิ่นตรวจสอบความถูกต้อง

3.4 ด้านแม่เพลงคนสำคัญของหมู่บ้านจำนวน 3 คน

ผู้วิจัยศึกษาชีวประวัติและผลงานเพลงของแม่เพลงสำคัญ 3 คน คือ นางแห้ว ตุ่นนิ่ม นางเหลื่อม ปีกรอด และนางสงวน บัวสิงคำ ทั้งชีวิตส่วนตัว และประวัติการฝึกร้องเพลง ครูเพลง คุณลักษณะของแม่เพลง การบริการสังคม การได้รับการยอมรับและยกย่องจากสังคม ตลอดจนชื่อเสียงของพ่อเพลง แม่เพลง ผลงานเพลง ความคิดเห็นที่มีต่อเพลงพื้นบ้านทุกประเภท ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

3.5 ด้านประวัติความเป็นมาของเพลงพื้นบ้าน

ผู้วิจัยศึกษาวิเคราะห์กำเนิดของเพลงพื้นบ้านในด้านกลุ่มคนผู้ให้กำเนิด กลุ่มคน หรือปัจเจกบุคคลที่เป็นผู้นำกลุ่มในการร้องเพลงในระยะแรก เพื่อสืบค้นถึงที่มาของบทเพลง และผู้สร้างเพลงหรือผู้จดจำเพลงของหมู่บ้านนี้ ศึกษาถึงเวลา สถานที่ที่ใช้ในการรวมกลุ่มเพื่อกิจกรรมเพลงหรือเกี่ยวข้องกับเพลง ตลอดจนจุดมุ่งหมายในการร่วมร้องเพลงหรือฝึกร้องเพลง กลุ่มคนที่ร่วมกิจกรรม ชื่อเสียงของพ่อเพลง แม่เพลงของหมู่บ้านในช่วงเวลาต่าง ๆ ตลอดจนผู้สืบทอดเพลงพื้นบ้านมาจนถึงปัจจุบัน

3.6 ด้านบทบาทหน้าที่ของเพลงพื้นบ้าน

ผู้วิจัยศึกษาวิเคราะห์บทบาทหน้าที่ของเพลงพื้นบ้านในระยะเวลาต่าง ๆ เท่าที่จะสืบค้นได้ว่า บทเพลงได้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตชาวบ้าน ทั้งบทบาทหน้าที่โดยตรงและบทบาทหน้าที่แอบแฝง ตลอดจนความสำคัญและความสัมพันธ์ของบทเพลงที่มีต่อคน มีต่อศาสตร์และศิลปะแขนงอื่น ๆ ของหมู่บ้าน โดยใช้ทฤษฎีทางมานุษยวิทยาและสังคมวิทยา

3.7 ด้านทำนองเพลงพื้นบ้าน

ได้ศึกษาทำนองเพลงพื้นบ้านจากบทร้องจำนวน 3 เพลง โดยคัดเลือกประเภทละ 1 เพลง ดังนี้

3.7.1 ประเภทเพลงพิธีกรรม คือ เพลงนางดั่ง

3.7.2 ประเภทเพลงร้องเล่น คือ เพลงพวงมาลัย

3.7.3 ประเภทเพลงกล่อมลูก คือ เพลงอันหล่นซา

4. การนำเสนอข้อมูล

นำเสนอรายงานผลการวิจัยด้วยการเขียนแบบพรรณนาวิเคราะห์ เป็นรูปเล่มงานวิจัยที่สมบูรณ์ ด้วยการแบ่งเป็นบทต่าง ๆ จำนวน 6 บท ได้แก่

4.1 บทนำ

4.2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

4.3 วิธีดำเนินการวิจัย

4.4 ความรู้พื้นฐานทางมานุษยวิทยาวัฒนธรรมของบ้านหนองน้ำสร้าง

4.5 การศึกษาเพลงพื้นบ้านนครไทย บ้านหนองน้ำสร้าง

4.6 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

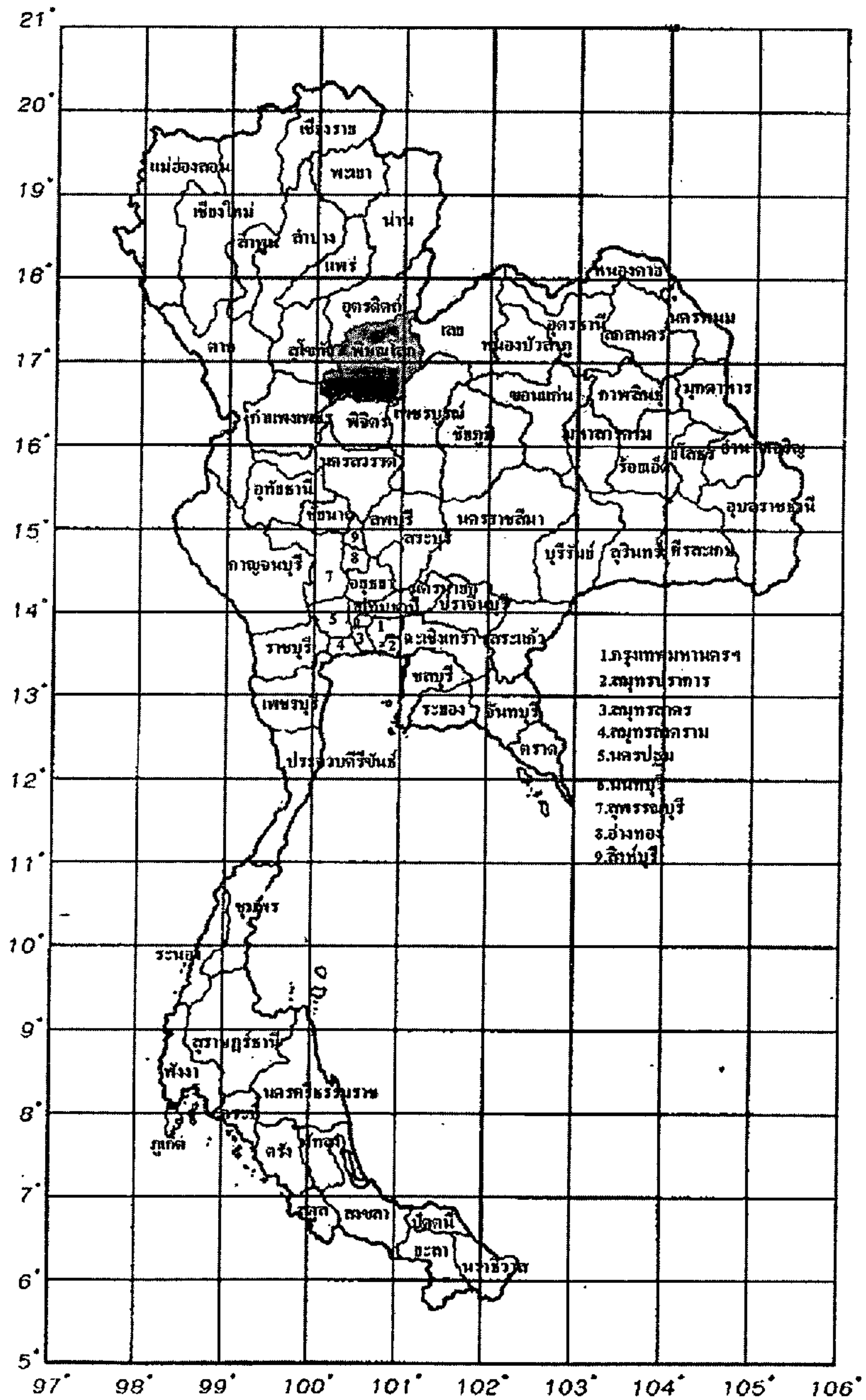
บทที่ 4

ข้อมูลพื้นฐานทางมานุษยวิทยาวัฒนธรรมของบ้านหนองน้ำสร้าง

นักมานุษยวิทยาวัฒนธรรมสนใจศึกษาและวิเคราะห์วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณีท้องถิ่น ลักษณะชีวิต และความเป็นอยู่ของมนุษย์ในสังคมต่าง ๆ โดยสนใจศึกษาวัฒนธรรมทางวัตถุ สภาพเศรษฐกิจ ชีวิตครอบครัว สายตระกูลและเครือญาติ ศาสนาและความเชื่อ กฎหมาย ศิลปะต่าง ๆ ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิต โดยที่ความรู้ดังกล่าวจะทำให้ผู้ศึกษาได้ทราบถึงพฤติกรรมทุกประเภทของมวลมนุษยชาติ ซึ่งเป็นเรื่องที่น่าสนใจเพื่อทำให้เกิดความเข้าใจวิถีทางการดำรงชีวิตของคนในสังคมอื่นที่แตกต่างกันออกไป โดยที่ตัวมนุษย์เกิดและตายไป แต่วัฒนธรรมยังคงอยู่ และจะเปลี่ยนแปลงไปตามการบังคับของธรรมชาติ ตามประติष्ठกรรมใหม่ ๆ และตามความต้องการภายในและภายนอกของสังคม (คณาจารย์ภาคสังคมวิทยา. มานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยรามคำแหง. 2536 : 423)

ขณะเดียวกันนักภูมิศาสตร์ก็กล่าวสนับสนุนนักมานุษยวิทยาว่า "วิถีชีวิต" ย่อมต้องมีความสัมพันธ์หรือเป็นไปตามเงื่อนไขของพื้นที่ที่ตนอาศัยอยู่ในอดีต คนในท้องถิ่นรู้จักวิชาภูมิศาสตร์โดยมิได้จำจากโรงเรียน นอกจากรู้ทำเลที่ตั้งทิศเหนือ ใต้ ตะวันออก และตะวันตกแล้ว คนในพื้นที่ยังมีความรู้เรื่องสภาพท้องที่หรือสถานที่เป็นอย่างดี มีการปรับรูปแบบการประกอบอาชีพให้เข้ากับสภาพแวดล้อมธรรมชาติโดยไม่ละทิ้งถิ่นฐานที่ตนอาศัยอยู่ไปสู่สภาวะแวดล้อมที่ห่างไกลธรรมชาติ วิชาภูมิศาสตร์จึงทำให้เราเข้าใจและรู้จักท้องถิ่น ชุมชน ตลอดจนวิถีชีวิตของตนเองทราบเท่าที่ชีวิตมนุษย์ต้องอยู่กับพื้นที่ตั้งแต่เกิดจนตาย การขาดความรู้เกี่ยวกับภูมิศาสตร์ จึงทำให้ขาดความเข้าใจในสังคมและวัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่น นักภูมิศาสตร์ยืนยันว่าเครื่องมือพื้นฐานที่จำเป็นต่อการศึกษาร่วมกัน คือ "แผนที่" เพราะแผนที่สามารถแสดงลักษณะพื้นที่และเขตแดน ทำให้แลเห็นภาพของพื้นที่ชุมชนได้ชัดเจน ทั้งยังเป็นหลักฐานในการอ้างอิงที่เชื่อถือได้ นักวิชาการมานุษยวิทยาสามารถนำแผนที่มาเป็นเครื่องมือในการเรียนรู้เกี่ยวกับท้องถิ่นได้อีกทางหนึ่ง

ผู้วิจัยจึงได้แสดงแผนที่จังหวัดพิษณุโลกทั้งแผนที่ทางกายภาพ และแผนที่ทางการเมืองการปกครองจากกรุงเทพมหานคร ซึ่งเป็นศูนย์กลางอำนาจรัฐ ตลอดจนแผนที่แสดงอำเภอต่าง ๆ ของจังหวัดพิษณุโลก เพื่อเน้นสภาพภูมิศาสตร์ของอำเภอนครไทย ในภาพประกอบ 1-4 ดังต่อไปนี้

ภาพประกอบ 1 แผนที่แสดงที่ตั้งของจังหวัดพิษณุโลก

การศึกษาบทเพลงพื้นบ้าน ซึ่งเป็นงานศิลปกรรมอันเป็นส่วนหนึ่งของศิลปวัฒนธรรมชุมชนชาวบ้าน เพื่อเชื่อมโยงไปสู่ความเข้าใจ อัตลักษณ์ หรือความเป็นตัวตนของชาวบ้านนี้ รองศาสตราจารย์ ดร.มรว.อภินันท์ รพีพัฒน์ ได้กล่าวไว้ในปาฐกถาในการประชุมประจำปีทางมานุษยวิทยา เรื่อง คนมองคน : นานาชีวิตในกระแสความเปลี่ยนแปลงเมื่อวันที่ 27 มีนาคม พ.ศ. 2545 ณ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) ในหัวข้อ "ชีวิตสมัยใหม่ มนุษย์และมานุษยวิทยา" ไว้ว่า เราจะต้องได้สัมผัสกับชีวิตที่เป็นความจริงของชาวบ้านให้มาก เพราะสิ่งเหล่านี้คือประสบการณ์จริง การลงไปคลุกคลีกับชาวบ้านในการทำงานภาคสนามเป็นการเรียนรู้สิ่งที่เป็นความจริง เข้าใจมนุษย์ที่เป็นความจริงซึ่งสอดคล้องกับที่ ปราณี วงษ์เทศ (2525 : 68 - 69) กล่าวว่า นอกเหนือจากการศึกษาสภาพทางกายภาพของชุมชนหรือหมู่บ้านแล้ว ข้อมูลทางสังคม วัฒนธรรมทุก ๆ ด้าน ก็ควรได้รับความสนใจและบันทึกไว้ ทั้งประวัติศาสตร์ความเป็นมาของหมู่บ้าน ผู้คนที่อยู่อาศัย สภาพทางเศรษฐกิจ การเมือง ความเชื่อ การศึกษา นิทาน ตำนาน ท้องถิ่น ฯลฯ ซึ่งก็คือการศึกษาในด้านชาติพันธุ์วรรณา (Ethnography) เพื่อทำความเข้าใจชุมชน อันตรงกันกับความคิดเห็นของ ศาสตราจารย์ ดร.ยศ สันตสมบัติ ที่กล่าวในการบรรยายเรื่องตัวตนทางวัฒนธรรมที่ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร เมื่อ 27 มีนาคม พ.ศ. 2545 ว่า "หน้าที่ของนักมานุษยวิทยา ก็คือการเข้าไปดูในหมู่บ้านว่า 'คน' เหล่านั้น (องค์การมหาชน) เขาอยู่กันอย่างไร และมีความสัมพันธ์กันอย่างไร สังคมของเขาเป็นอย่างไร"

การศึกษาข้อมูลพื้นฐานทางมานุษยวิทยาวัฒนธรรมของบ้านหนองน้ำสร้างนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาความคิดเห็นของนักมานุษยวิทยา ซึ่งเชื่อว่าพฤติกรรมหรือแนวปฏิบัติของสังคมถูกกำหนดจากลักษณะทางวัฒนธรรมในสังคมนั้น ๆ การศึกษาเรื่องเพลงพื้นบ้านของบ้านใดก็ตาม จึงไม่สามารถแยกออกมาศึกษาเฉพาะเรื่องเพลงเพียงเรื่องเดียวได้ เพราะเพลงพื้นบ้านมีหน้าที่เป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตของคนในหมู่บ้าน ซึ่งก็คือกลไกทางวัฒนธรรมของสังคมนั้น ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมของหมู่บ้านซึ่งมีความสัมพันธ์กับการดำรงอยู่และศักยภาพของหมู่บ้านจึงเป็นสิ่งสำคัญ ผู้วิจัยได้เลือกศึกษาความรู้พื้นฐานทางมานุษยวิทยาวัฒนธรรมเรื่องต่าง ๆ เพื่อเป็นพื้นฐานในการเชื่อมโยงไปยังเพลงพื้นบ้าน ดังนี้

ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน

เนื่องจากไม่ปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐานบ้านหนองน้ำสร้างของทางราชการ ผู้วิจัยจึงใช้ข้อมูลภาคสนามจากการสัมภาษณ์วิทยากรท้องถิ่น ซึ่งเป็นชาวบ้านหนองน้ำสร้างที่เกิด เติบโต และดำรงชีวิตอยู่ในหมู่บ้านตลอดมา มีอายุ 75 ปีขึ้นไป เกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐานของตนเอง ข้อมูลที่ได้จัดเป็นประวัติศาสตร์บอกเล่าของท้องถิ่นที่นักประวัติศาสตร์ถือว่าเป็นข้อมูลที่มีคุณค่า จากข้อมูลที่รวบรวมได้ ทำให้ผู้วิจัยสรุปประวัติความเป็นมาเท่าที่สามารถสืบค้นได้ ดังนี้

1. การตั้งถิ่นฐานและการขยายตัวของหมู่บ้าน

1.1 การตั้งถิ่นฐาน

บริเวณพื้นที่บ้านหนองน้ำสร้างในอดีตเป็นป่าโปร่ง อยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอนครไทย (ในอดีตเรียกว่าที่ว่าการเมืองนครไทย) ประมาณ 1 กิโลเมตร ไปตามถนนสายนครไทย - ชาติตระการ

ซึ่งจัดว่าเป็นระยะทางที่ไม่ไกลจากศูนย์กลางอำนาจรัฐ สามารถเดินทางติดต่อถึงกันได้ภายในเวลา (20 – 30 นาที) ริมถนนมีหนองน้ำธรรมชาติขนาดใหญ่ น้ำใสสะอาด การตั้งถิ่นฐานของชาวบ้านในระยะแรกคงเป็นการหักร้างทางพง ทำป่าให้เป็นบ้าน ต้นไม้โคที่ไม่มีความจำเป็นในการดำรงชีพก็อาจตัดโค่นเพื่อใช้สร้างบ้านเรือน และปลูกพืชสวนทดแทน หมู่บ้านนี้จึงอุดมไปด้วยพืชสวนที่อายุเก่าแก่นับร้อยปีจำนวนมาก กลุ่มคนที่มาบุกเบิกตั้งบ้านเรือนรุ่นแรกไม่สามารถระบุได้แน่ชัดว่ามาจากที่ใดบ้าง ผู้วิจัยจึงจัดว่ากลุ่มนี้เป็นกลุ่มดั้งเดิมสังเกตจากภาษาถิ่นที่ใช้ในกลุ่มดั้งเดิมนี้นี้ใช้ภาษาถิ่นนครไทยแท้เช่นเดียวกันทุกกลุ่ม นายสงวน สุทธายศ นักประวัติศาสตร์ท้องถิ่นนครไทย มีความเห็นว่ากลุ่มดั้งเดิมน่าจะอพยพไปจากบ้านเหนือ หรือบ้านนครไทย หรือบ้านหัวร้อง ซึ่งทั้ง 3 หมู่บ้านนี้เป็นส่วนของศูนย์กลางอำนาจรัฐ เนื่องจากสังเกตภาษา การแต่งกาย อาหารพื้นบ้าน ลักษณะบ้านเรือน และการกลับไปทำบุญที่วัดเหนือ วัดกลาง หรือวัดหัวร้อง จึงสันนิษฐานว่ากลุ่มดั้งเดิมนี้นี้เป็นชาวนครไทยแท้ที่คิดขยายถิ่นฐานของตนไปตั้งหมู่บ้านใหม่ ตามสภาพภูมิศาสตร์ที่ตนเลือกสรรแล้ว (นายสงวน สุทธายศ. สัมภาษณ์. 2544)

การตั้งถิ่นฐานของชาวบ้านในระยะแรก หรือที่ผู้วิจัยจัดว่าเป็นกลุ่มดั้งเดิมนั้น เป็นการตั้งถิ่นฐานซึ่งนักมานุษยวิทยา เรียกว่า ตั้งถิ่นฐานแบบรวมกลุ่ม (Cluster Settlement) คือ การตั้งถิ่นฐานที่ไม่ได้มีการวางแผนไว้ล่วงหน้า แต่ยึดสภาพภูมิศาสตร์ที่เหมาะสมของท้องถิ่นนั้น เป็นที่สร้างบ้านเรือน เช่น ใกล้หนองน้ำ ใกล้ทุ่งนา กลุ่มดั้งเดิมของบ้านหนองน้ำสร้าง มี 6 กลุ่ม ดังนี้

กลุ่มที่ 1 กลุ่มนางดี ทานตะวัน

ตั้งบ้านเรือนด้านทิศใต้และทิศตะวันออกเฉียงใต้ของหนองน้ำธรรมชาติซึ่งเรียกชื่อว่า “หนองน้ำสร้าง” กลุ่มนี้ยึดหนองน้ำเป็นหลัก จึงตั้งถิ่นฐานอยู่ติดกับหนองน้ำสร้าง นับเป็นกลุ่มที่ใหญ่ที่สุดเนื่องจากนางดี มีพี่น้องจำนวน 5 คน และทุกคนอาศัยอยู่ในบริเวณนี้ ภายหลังได้ขยายตัวไปด้านทิศตะวันตกด้วย

หนองน้ำนี้เป็นหนองน้ำธรรมชาติ ไม่ใช่สระน้ำที่มนุษย์สร้างขึ้น น้ำในหนองเต็มเปี่ยมและใสมาก ชาวบ้านสามารถใช้น้ำนี้เล่นสรงกรานต์มานาน ทั้งยังมีปลาน้ำจืดหลายชนิดอาศัยอยู่ตามธรรมชาติอีกด้วย

กลุ่มที่ 2 กลุ่มนางบัว สร้อยแก้ว

ตั้งบ้านเรือนด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ เหนือกลุ่มของนางดี ทานตะวัน บ้านเรือนตั้งอยู่ในสวนผลไม้ และสวนป่าขนาดใหญ่ ต่อจากบ้านเรือนไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้เป็นทุ่งนา และป่าช้าของหมู่บ้าน

กลุ่มที่ 3 กลุ่มนางอู๊ด อัมมองค์

ตั้งบ้านเรือนด้านทิศใต้ ต่อจากกลุ่มของนางบัว สร้อยแก้ว ด้านหลังของบ้านเรือนเป็นทุ่งนา

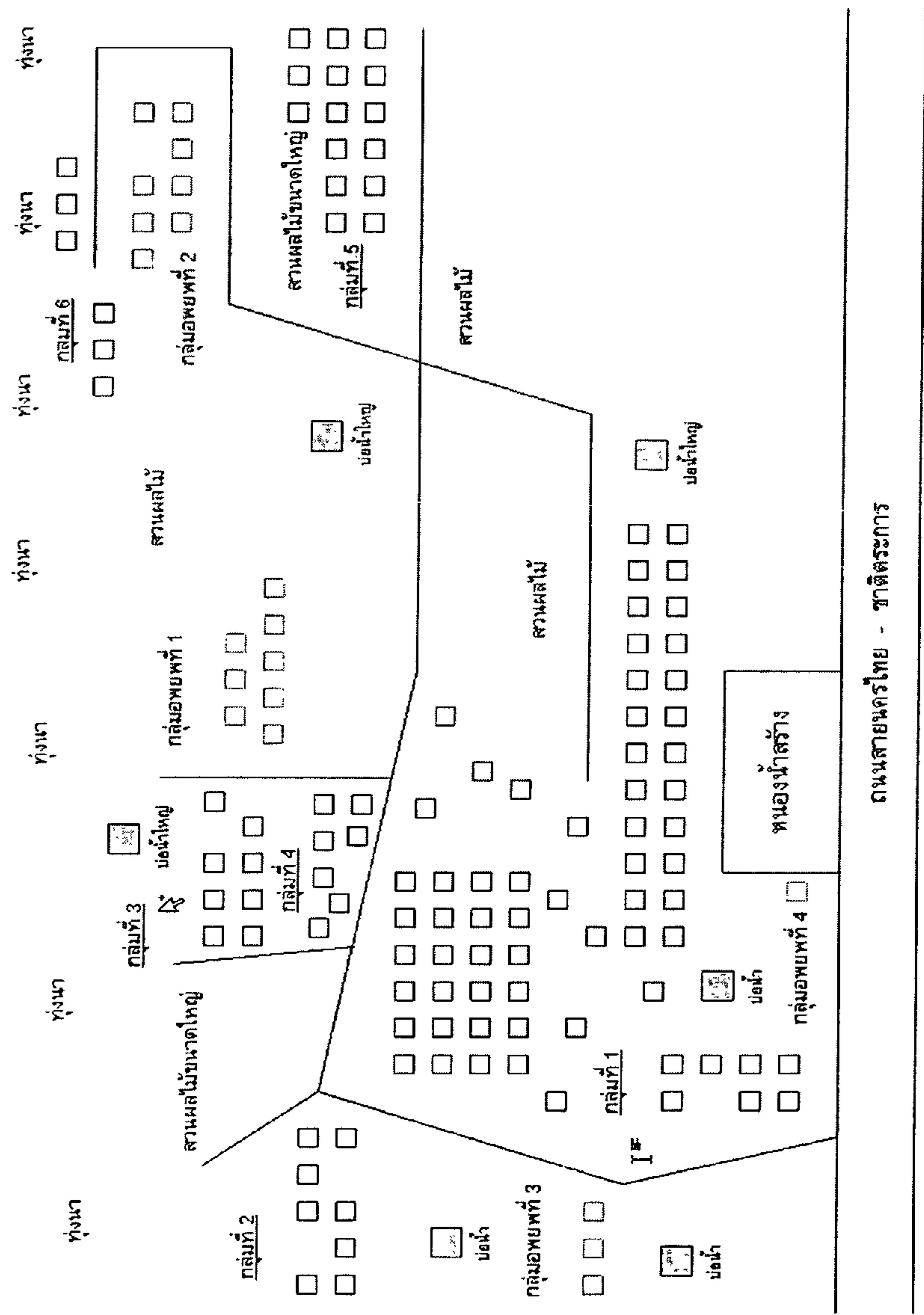
กลุ่มที่ 4 กลุ่มนางแจ้ว นุชนารถ

ตั้งบ้านเรือนด้านทิศใต้ ใกล้กลุ่มของนางอู๊ด อัมมองค์ ที่นาอยู่ด้านหลังของหมู่บ้านถัดจากที่นาของกลุ่มนางอู๊ด อัมมองค์

กลุ่มที่ 5 กลุ่มนายเหลื่อง นางด้วง กันเฟื่อง

ตั้งบ้านเรือนบริเวณชายเนินด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ของหนองน้ำสร้าง ต่อมาขยายตัวไปด้านทิศตะวันตก ตั้งบ้านเรือนอยู่ในสวนขนาดใหญ่

กลุ่มที่ 6 กลุ่มนางผั้ว บัวสิงคำ
ตั้งบ้านเรือนบนเนินต่อจากกลุ่มที่ 5 ถัดจากกลุ่มบ้านเรือนของตนไปด้านทิศใต้ และทิศตะวันตก
เป็นทุ่งนาของตนเอง ทุ่งนานี้เปรียบเสมือนอาณาเขตของหมู่บ้านด้วย ดังแผนภูมิ

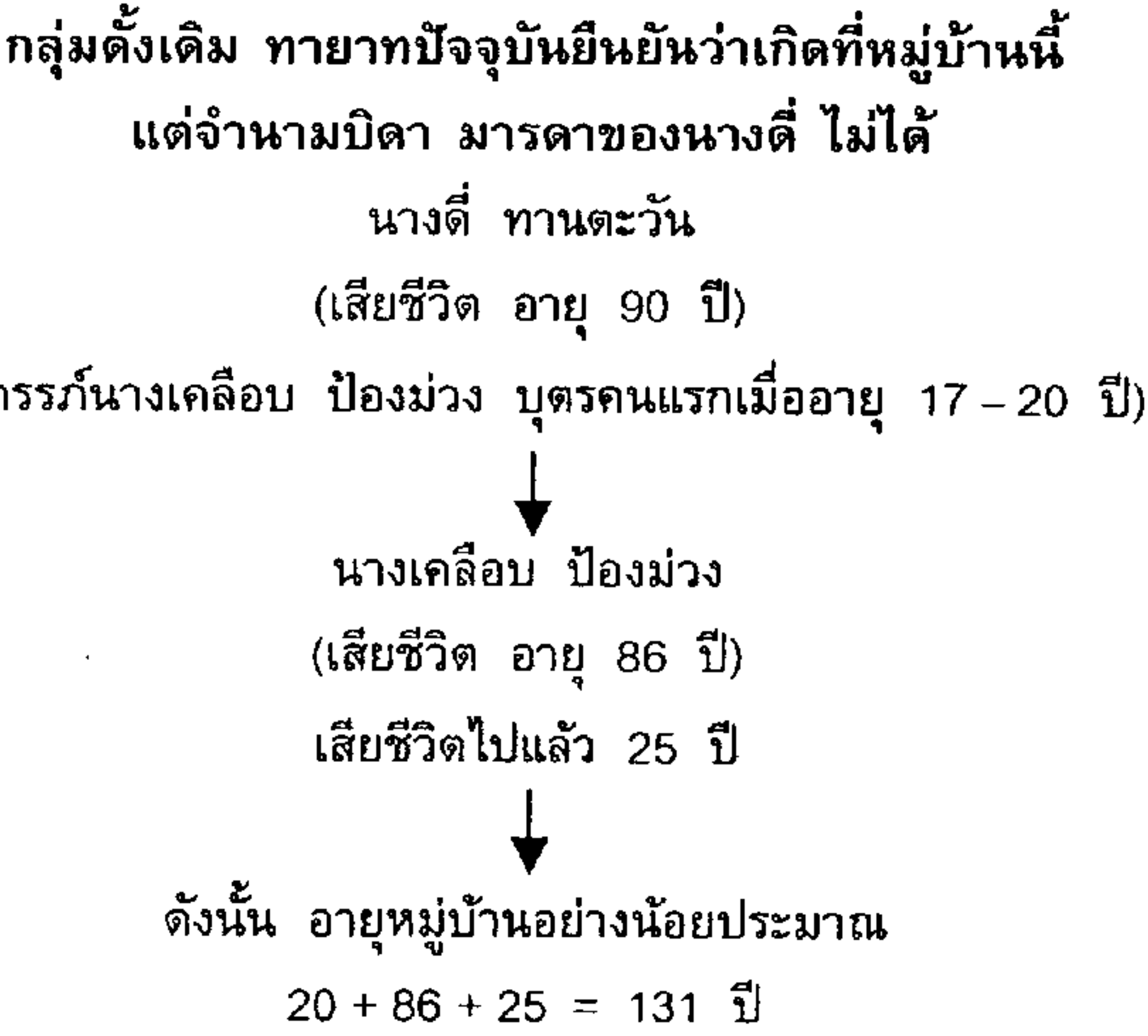
ภาพประกอบ 5 แผนภูมิแสดงการตั้งถิ่นฐาน

จะเห็นได้ว่ากลุ่มที่ 1 เลือกทำเลใกล้หนองน้ำ ขณะที่กลุ่มที่ 2, 3 และ 5 เลือกทำเลใกล้ที่นา ส่วนกลุ่มที่ 4 ตั้งบ้านเรือนใกล้บ่อน้ำใหญ่ ทุกกลุ่มมีการขุดบ่อน้ำขึ้นมาเพื่อใช้อุปโภคบริโภค มีการหักร้างทางพง พัฒนาที่ดินจากป่าเป็นสวน บ้านเรือนทุกกลุ่มจึงตั้งอยู่ในสวนผลไม้ ต้นไม้สำคัญที่มักปลูกทุกบ้านคือ ขนุน และมะม่วง โดยปลูกสลับประดพันธ์พื้นบ้านแซมสลับกับกล้วยน้ำว้า ชาวบ้านหนองน้ำสร้างจึงตั้งบ้านเรือนอยู่ในสวน แต่มิได้เป็นชาวสวนโดยอาชีพ อาจเนื่องจากปลูกต้นไม้ยืนต้นขึ้น เพื่อทำป่าให้กลายเป็นบ้าน ไม่ได้ต้องการยึดเป็นอาชีพ ชาวบ้านจึงมีอาชีพทำนา ทำไร่ เช่นเดียวกับหมู่บ้านอื่นของอำเภอ นครไทย โดยสร้างนาไร่บริเวณรอบ ๆ หมู่บ้าน แต่ด้วยความอุดมสมบูรณ์จึงทำให้บ้านหนองน้ำสร้างมีชื่อเสียงเรื่องขนุนและสับประดมาก จนชาว นครไทยพากันเรียกขานหมู่บ้านนี้ว่าเป็น “อำเภอป่าชะหนัด จังหวัดป่าขนุน” (ชะหนัด หมายถึง สับประด) ในอดีตเมื่อบ้านในเมืองหรือบ้านหัวร่อง จัดงานบุญใหญ่ไม่มีช้อนสำหรับตักอาหารเลี้ยงผู้ไปร่วมงานจะมาขอใบขนุนจากบ้านหนองน้ำสร้างไปทำเป็นช้อน จนถึงสมัยที่ช้อนสังกะสีมีราคาถูกจึงเลิกใช้ใบขนุนทำช้อน (นายลำ แสงสีบาง. สัมภาษณ์. 2544)

จะเห็นได้ว่ากลุ่มผู้บุกเบิกมาตั้งถิ่นฐานในระยะแรกได้ใช้ภูมิปัญญาในการเลือกสภาพภูมิศาสตร์ที่เหมาะสมกับตนเอง สภาพภูมิศาสตร์หรือสภาพธรรมชาติย่อมเป็นตัวกำหนดว่าบริเวณนั้น ๆ คนจะตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนอย่างไร ใช้วัสดุอะไร บ้านจะหันไปทางทิศไหน เครื่องนุ่งห่มเสื้อผ้าเป็นอย่างไร ประกอบอาชีพได้บ้าง ทานอาหารอะไร เจ็บป่วยจัดการอย่างไร และคนที่ตายไปแล้วจัดการอย่างไร ย่อมขึ้นอยู่กับสภาพภูมิศาสตร์ทั้งสิ้น (สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี. 2543 : 7)

กลุ่มผู้ตั้งถิ่นฐานทั้ง 5 กลุ่ม มีลักษณะร่วมกัน คือ ภาษา ทุกกลุ่มใช้ภาษาถิ่น นครไทย อันมีสำเนียงเป็นเอกลักษณ์เฉพาะกลุ่มเช่นเดียวกันผู้ที่ใช้ภาษาถิ่น นครไทยแสดงถึงความเป็นคน นครไทยดั้งเดิมอันแสดงถึงความเป็นคนกลุ่มเดียวกันมาก่อนที่จะแยกหมู่บ้านออกไปตามความจำเป็นของการดำรงชีพ

ผู้วิจัยไม่สามารถสืบค้นลำดับของการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มดั้งเดิมดังกล่าวได้แน่ชัด แต่สามารถสืบค้นถึงอายุของหมู่บ้าน โดยใช้วิธีนับอายุคนที่ลูกหลานยืนยันว่าเกิดที่หมู่บ้านนี้ โดยสืบค้นสายของนางดี ทานตะวัน ดังแผนภูมิต่อไปนี้

ภาพประกอบ 6 แผนภูมิแสดงการคำนวณอายุหมู่บ้าน

ผู้วิจัยจึงสรุปว่าบ้านหนองน้ำสร้าง มีอายุการตั้งถิ่นฐานประมาณ 130 ถึง 140 ปี ซึ่งนับว่าเป็นหมู่บ้านที่มีประวัติศาสตร์ยาวนานพอสมควร เพราะถ้าเทียบกับอายุคนก็จะมีอายุประมาณสองชั่วคน อาจเนื่องจากสภาพภูมิศาสตร์เหมาะสม ชาวบ้านจึงใช้ระยะเวลาตั้งชุมชนให้มั่นคงในเวลาไม่นานนัก สังเกตจากไม้ยืนต้นที่ปลูกในบริเวณบ้าน และการสร้างบ้านเรือนเป็นเรือนไม้กระดานขนาดกลางถึงขนาดใหญ่ หลังคามุงด้วยกระเบื้องไม้ (ชาวนครไทย เรียกว่า แป้น) ทั้งยังมั่นคงแข็งแรง อันแสดงถึงฝีมือช่างพื้นบ้านว่ามีคุณภาพอีกด้วย ตลอดจนบ่อน้ำซึ่งภาษาถิ่น เรียกว่า น้ำบ่อ ก็มีจำนวนมากเพียงพอแก่การอุปโภคบริโภค จากการสัมภาษณ์ทราบว่า บ้านนี้ขุดบ่อน้ำง่าย กุดลงไปไม่ทันเหนื่อยก็ถึงตาน้ำแล้ว (กุดหมายถึงขุด) ส่วนหนองน้ำธรรมชาติ คือ หนองน้ำสร้างนั้น ในอดีตน้ำใสสะอาด และเป็นแหล่งปลารวมชาติด้วย ต่อมาชาวบ้านไม่ช่วยกันรักษาความสะอาด ไม่ได้ขุดลอก จึงเริ่มตื้นเขิน จนปัจจุบันทางราชการได้ถมหนองน้ำสร้าง และก่อสร้างสำนักงานที่ดินจังหวัดพิษณุโลก เขต 2 สาขานครไทย ขึ้นในบริเวณที่ดินสาธารณะดังกล่าว จึงเป็นการปิดฉากความสำคัญของหนองน้ำธรรมชาติ อันเป็นสภาพภูมิศาสตร์ที่บรรพบุรุษชาวหนองน้ำสร้างกลุ่มหนึ่ง คือ กลุ่มนางดี ทานตะวัน ได้ตัดสินใจเลือกทำเลบริเวณหนองน้ำเป็นที่ตั้งถิ่นฐาน มีลูกหลานสืบวงศ์สกุล สร้างความเจริญรุ่งเรืองให้แก่หมู่บ้านมายาวนาน (นางจำรัสลักษณ์ แจ้งโงง. สัมภาษณ์. 2544)

อนึ่ง จากการสัมภาษณ์นางวันลอ กองทอง วิทยากร ได้ให้ข้อมูลที่ได้มาจากบิดา คือ นายแก้ว โพธิ์ปลัด (อายุ 90 ปี) ผู้มีความรู้หลายสาขา ซึ่งได้เสียชีวิตไปแล้ว 15 ปี ว่า การตั้งหมู่บ้านจะต้องดูทำเลว่ากุดน้ำบ่อยากหรือไม่ประการหนึ่ง และอีกประการหนึ่ง คือ ต้องมีผีโพง ซึ่งสำคัญมาก เพราะนายแก้ว กล่าวว่า “ถ้าไม่มีผีโพง ก็ตั้งหมู่บ้านไม่ได้” (นางวันลอ กองทอง. สัมภาษณ์. 2544)

จากการให้ความสำคัญเรื่องบ่อน้ำ และผีโพงนี้ ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นเรื่องที่น่าสนใจมาก บ่อน้ำเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีพ สำหรับสภาพภูมิศาสตร์ที่เป็นที่ราบหุบเขา ชาวบ้านจะกังวลเรื่องบ่อน้ำเป็นพิเศษ แต่ที่บ้านหนองน้ำสร้างนี้มีตาน้ำใต้ดินที่ขุดบ่อน้ำได้ง่าย บริเวณเนินสูงก็ขุดน้ำบ่อได้ กลุ่มบ้านของนางฝัน บัวสิงคำ ซึ่งเลือกตั้งถิ่นฐานบนเนินสูงใกล้ทุ่งนาจึงมีน้ำบ่อใช้เพียงพอ นอกจากนี้บริเวณเนินสูงถัดจากกลุ่มของ นายเหลือง กันเฟื่อง ไปมีน้ำซับ ซึ่งเป็นตาน้ำธรรมชาติที่ชาวหนองน้ำสร้างเรียกว่า “น้ำซ้า” ไหลซึมลงมาสู่ปลายเนินยังกลุ่มของนายเหลือง กันเฟื่อง และกลุ่มของนางดี ทานตะวัน และในที่สุดก็ไหลลงสู่หนองน้ำสร้าง น้ำจึงเปี่ยมหนองเกือบตลอดปี

ส่วนเรื่องผีโพง ซึ่งเป็นผีพวกหนึ่ง ตามความเชื่อเรื่องผีของชาวบ้านว่าเป็นผีผู้หญิง ออกหากินอาจในเวลากลางคืนนั้น แสดงให้เห็นว่าบ้านหนองน้ำสร้างเป็นอีกหมู่บ้านหนึ่ง ที่ผ่านการต่อสู้ทางวัฒนธรรมในระยะเวลาแรกตั้งหมู่บ้าน ผู้วิจัยตีความเรื่องผีโพงซึ่งมีทุกหมู่บ้านเป็น 2 ประเด็น ดังนี้ ประเด็นแรกเป็นเรื่องการช่วยเหลือตนเองของชาวบ้านในการที่จะพิทักษ์ทรัพย์สินของกลุ่มตนให้ปลอดภัยจากคนนอกภายใต้ความเชื่อเรื่องผี ชาวบ้านชายในอดีตจึงไม่นิยมออกนอกบ้านยามวิกาล ยกเว้นนักเลงเที่ยวกลางคืนบางคนเท่านั้นที่มีโอกาสพบผีโพง ส่วนประเด็นที่สอง น่าจะแสดงถึงความขัดแย้งของคนในสังคม ซึ่งอาจเป็นความขัดแย้งในกลุ่มเดียวกัน หรือระหว่างกลุ่ม เนื่องจากการที่สตรีคนใดก็ตามถูกระบุว่าเป็นผีโพง จากการพบเห็นของชายนักเที่ยวเพียงครั้งเดียว บางครั้งผู้พบเป็นญาติของผู้ถูกกล่าวหา จะเป็นผีโพงจริงหรือไม่อาจสำคัญน้อยกว่าการถูกลดความเชื่อถือจากคนในหมู่บ้านให้กลายเป็นความรังเกียจ เรื่องผีโพงนี้ย่อมยืนยันคำกล่าวของศาสตราจารย์ ยศ สันตสมบัติ ในการบรรยายเรื่อง ตัวตนทางวัฒนธรรม เมื่อวันที่ 27 มีนาคม พ.ศ. 2545 ณ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) ว่า “ความขัดแย้งเป็นเรื่องปกติในสังคม”

ผู้วิจัยได้ตั้งข้อสังเกตว่า ผู้ที่ถูกระบุนามว่าเป็นผีโพง มาจากกลุ่มต่าง ๆ จำนวน 5 คน แสดงว่ามีความหวาดระแวงเกิดขึ้นในชุมชนแล้ว จากการสอบถามวิทยากรไม่พบว่าผู้ถูกระบุนามได้มีความขัดแย้งกับใครหรือกลุ่มใด และเนื่องจากเชื่อกันว่าผีโพงจะสืบทอดจากมารดาไปสู่บุตรสาวคนโตตลอดไป ความรังเกียจที่เกิดขึ้นจึงยาวนาน และเป็นสายตระกูล การที่นายแก้ว โพธิ์ปลัด กล่าวเรื่องผีโพงไว้ดังนั้น จึงน่าจะเป็นการตีความในประเด็นแรก ซึ่งเป็นบทบาทด้านบวกซึ่งจะสร้างความหวาดกลัวแก่โจรขโมย ผีโพงจึงน่าจะมีส่วนคุ้มครองหมู่บ้านให้ปลอดภัยในภาวะที่อำนาจรัฐไม่สามารถคุ้มครองพวกเขาได้ นับเป็นภูมิปัญญาชาวบ้านที่ปกป้อง คุ้มครองตนเองให้ปลอดภัย เมื่อเวลาประมาณ 130 - 140 ปีมาแล้ว ด้วยกุศโลบายเรื่องผี ซึ่งเป็นความเชื่อที่มีทั่วไปเป็นปกติของชุมชนในเวลานั้น

1.2 การขยายตัวของหมู่บ้าน

หลังจากกลุ่มดั้งเดิมตั้งหลักฐานประมาณ 30 - 40 ปี จึงเริ่มมีผู้อพยพ กลุ่มแรกอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานตามลำดับ ดังนี้

1. กลุ่มอพยพที่ 1

กลุ่มนางบัง จินตนา อพยพมาจากบ้านหัวร้อง ตั้งบ้านเรือนอยู่ระหว่างกลุ่มดั้งเดิมกลุ่มที่ 3 กับกลุ่มที่ 4

2. กลุ่มอพยพที่ 2

กลุ่มนางฝอย ตุ่นนิ่ม อพยพมาจากบ้านเหนือ ตั้งบ้านเรือนอยู่บนเนินสูงระหว่างกลุ่มที่ 4 กับกลุ่มที่ 5 กลุ่มอพยพซึ่งมีนางฝอย ตุ่นนิ่ม เป็นหัวหน้านี้ มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับกลุ่มดั้งเดิมกลุ่มที่ 5 ของนางฝัน บัวสิงคำมาก ทั้งด้านบริเวณเนื้อที่กลุ่มบ้านที่ต่อเนื่องกัน และความสัมพันธ์ระบบเครือญาติ โดยการแต่งงาน ปัจจุบันบ้านเรือนของสองกลุ่มนี้ขยายมาชิดกันครอบครองเนื้อที่บนเนินทั้งหมด

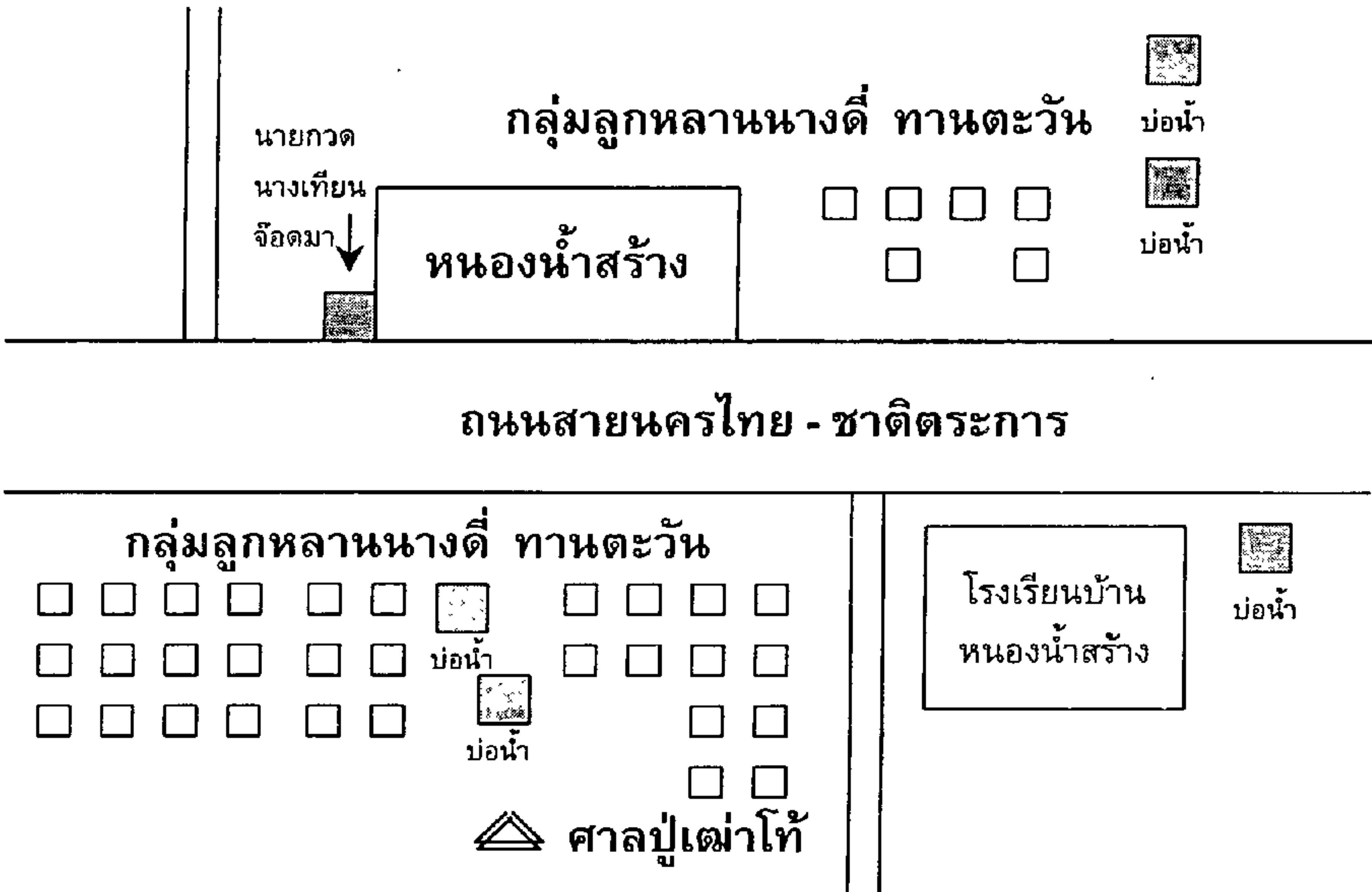
3. กลุ่มอพยพที่ 3

กลุ่มนายจัน นางทัน ขำนาฬิง อพยพมาจากบ้านนาเมือง ตำบลนครชุม ซึ่งใช้ภาษาถิ่นนครไทย ตั้งบ้านเรือนอยู่ทิศตะวันออกเฉียงใต้ ของหนองน้ำสร้าง กลุ่มนี้มีความสัมพันธ์ด้านเครือญาติกับกลุ่มที่ 1 โดย นายจัน ขำนาฬิง เป็นพี่ชายของ นางบัง จินตนา (กลุ่มอพยพที่ 1)

4. กลุ่มอพยพที่ 4

กลุ่มนายกวด นางเทียน จีอดมา อพยพมาจากบ้านในเมือง (บ้านนครไทย) บริเวณวัดกลาง ตั้งบ้านเรือนอยู่ริมหนองน้ำสร้างด้านทิศตะวันออก นายกวด จีอดมา หาปลาจากหนองน้ำสร้างเลี้ยงชีพโดยมิได้จับจองไร่นาเช่นคนกลุ่มอื่น

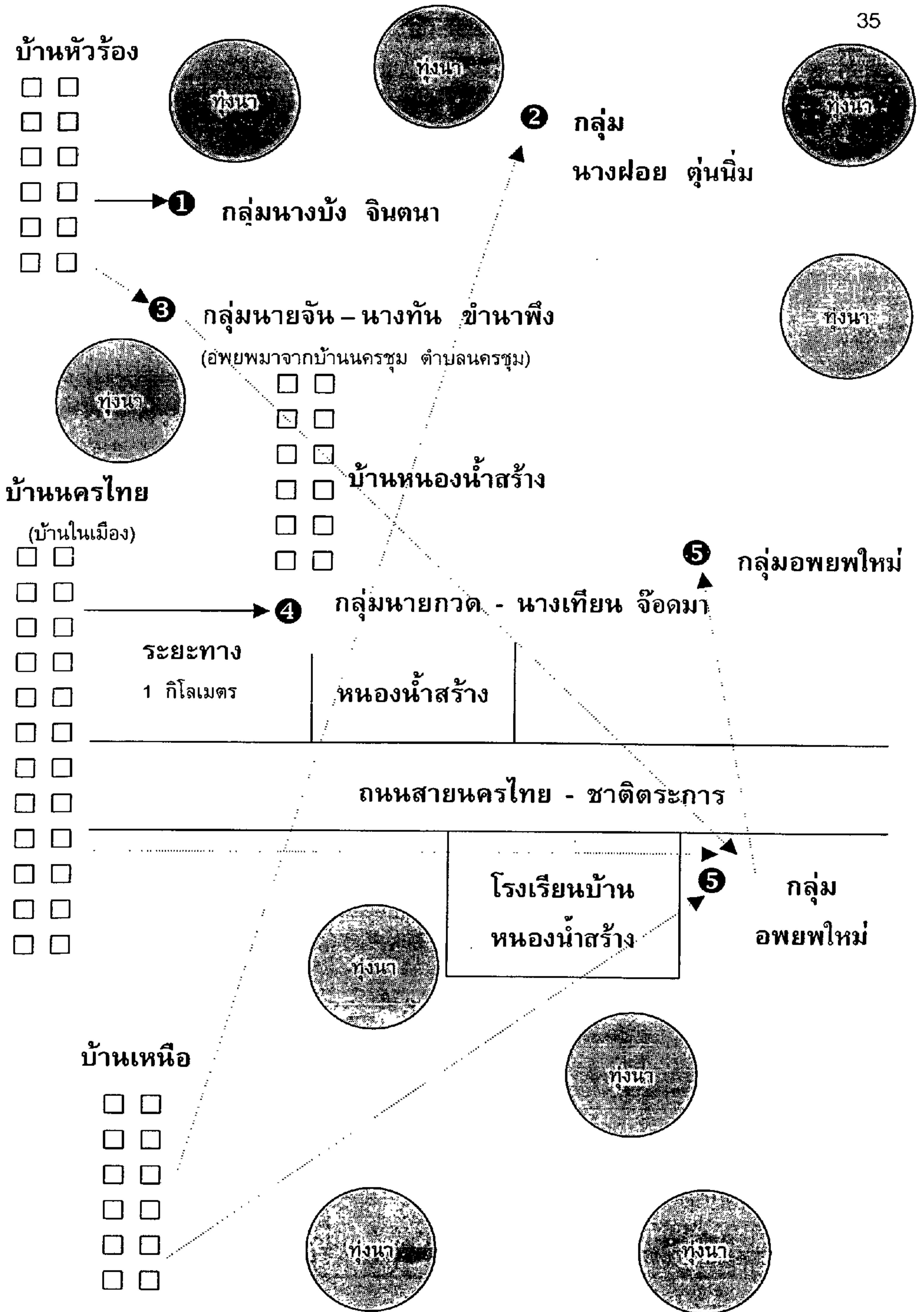
ต่อมาเมื่อครอบครัวของชาวหนองน้ำสร้างทั้งกลุ่มดั้งเดิม 4 กลุ่ม และกลุ่มอพยพแรกขยายตัวอย่างรวดเร็ว จนไม่มีเนื้อที่พอจะขยายไปได้อีก จึงเริ่มขยายตัวไปสู่ด้านทิศตะวันตกและทิศเหนือของหนองน้ำสร้างด้านขวาของถนนสายนครไทย - ชชาติตระการ ดังแผนภูมิตั้งนี้

ภาพประกอบ 7 แผนภูมิแสดงการขยายตัวของหมู่บ้าน

5. กลุ่มอพยพใหม่

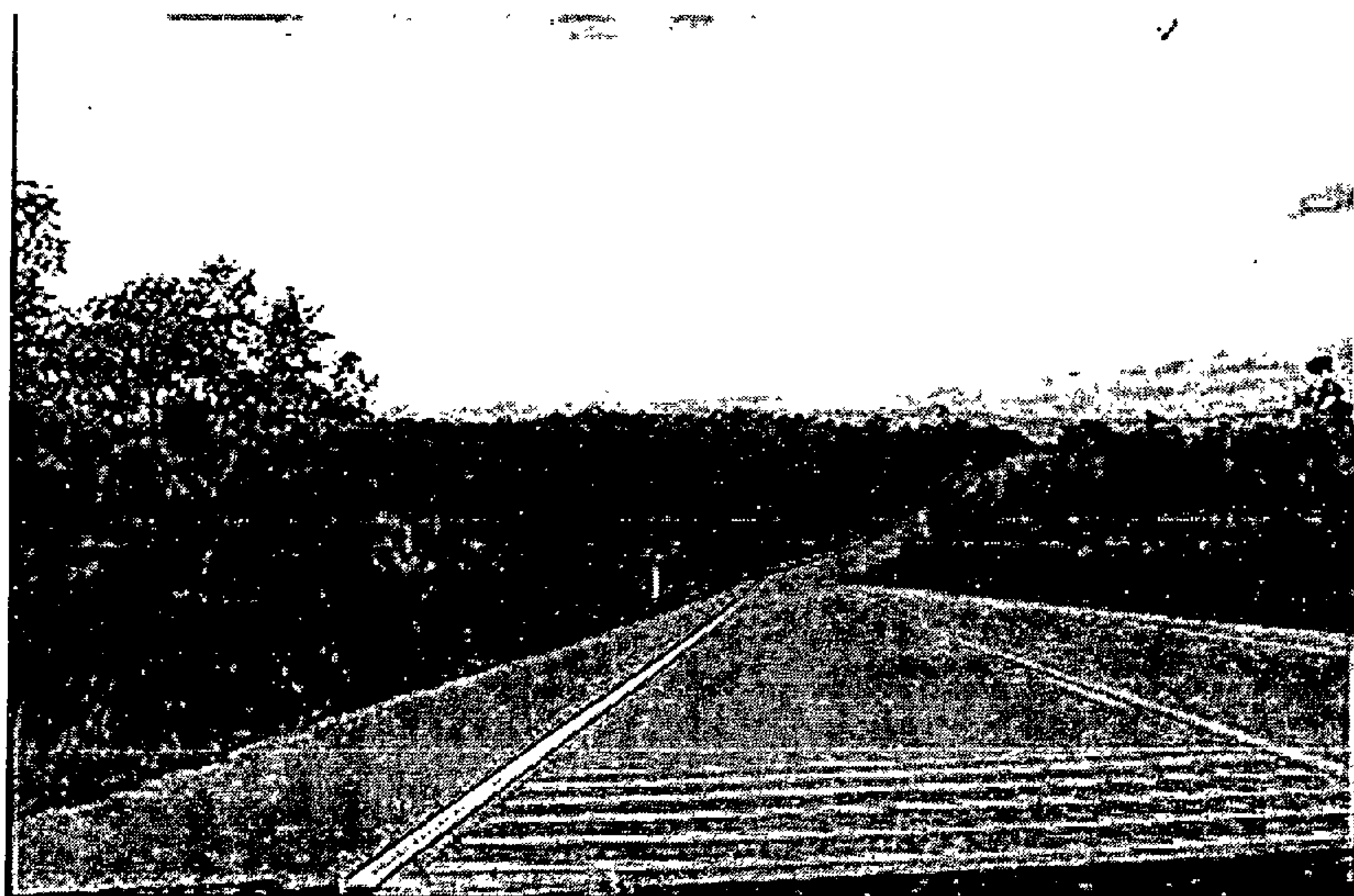
ซึ่งอพยพเข้ามาภายหลังกลุ่มที่ 4 ประมาณ 20 - 30 ปี ล้วนมาจากบ้านในเมือง (นครไทย) บ้านหัวร้อง และบ้านเหนือทั้งสิ้น กลุ่มอพยพใหม่นี้ ตั้งบ้านเรือนปะปนกันอยู่ทางด้านทิศตะวันตกของหมู่บ้านริมถนนสายนครไทย - ชชาติตระการ ถัดจากกลุ่มดั้งเดิมและกลุ่มอพยพกลุ่มแรก ผู้วิจัยได้นำเสนอแผนภูมิ การอพยพมาตั้งบ้านเรือนยังบ้านหนองน้ำสร้าง ดังนี้

ภาพประกอบ 8 แผนภูมิแสดงการอพยพสู่หมู่บ้านหนองน้ำสร้าง

จากการที่หมู่บ้านได้ขยายตัวออกมาสู่ถนนสายหลักระหว่างนครไทยกับชาติตระการ ซึ่งเป็นชุมชนขนาดใหญ่ ในอดีตขึ้นอยู่กับอำเภอนครไทยเช่นกัน การตั้งบ้านเรือนจึงมีลักษณะเรียงรายไปตามเส้นทางคมนาคมทางไปไปทางทิศตะวันตก กลายเป็นการตั้งถิ่นฐานแบบเส้นตรง (Line Settlement) มาจนถึงปัจจุบัน

อาจกล่าวได้ว่าในระยะเวลาประมาณ 140 ปี อันเริ่มจากการตั้งถิ่นฐานแบบรวมกลุ่ม และต่อมาขยายตัวไปทางทิศตะวันตกแบบเส้นตรงไปจนจรดหมู่บ้านหนองกระดาศของชาวบ้านหนองน้ำสร้าง นับเป็นการสร้างถิ่นฐานที่มั่นคง โดยยึดสภาพภูมิศาสตร์ที่เหมาะสม ในการสร้างหมู่บ้านใหม่ ใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่เป็นหลักในการรวมกลุ่มคน ใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านในการเลือกสรรสิ่งที่เป็นประโยชน์ในการดำรงชีพ ปรับตัวเข้าหาคนต่างกลุ่ม เพื่อความเป็นเอกภาพ ปัจจุบันชาวบ้านหนองน้ำสร้างมีความรู้สึกว่าเป็นคนกลุ่มเดียวกันทั้งหมู่บ้าน คนรุ่นใหม่แทบไม่เคยรู้ถึงความเป็นมาของสายตระกูลตนเองว่าเป็นกลุ่มดั้งเดิมหรืออพยพมาจากหมู่บ้านอื่น จึงน่าสนใจศึกษาต่อไปว่าชาวบ้านหนองน้ำสร้างสร้างเอกภาพของกลุ่มจากสิ่งใด เพื่อจะได้เกิดความเข้าใจ “คน” และ “สิ่งที่คนสร้างขึ้น” ตามหลักของมานุษยวิทยา

ภาพประกอบ 9 เส้นทางสู่อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก

ภาพประกอบ 10 ป้ายแสดงอาณาเขตบ้านหนองน้ำสร้าง

2. ภูมินาม

คือ ชื่อบ้านนามเมือง สถานที่สำคัญและสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ซึ่งได้แก่ ชื่อหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด ถนน สะพาน แม่น้ำ ลำคลอง ฯลฯ ที่ใช้เรียกขานกันมายาวนาน โดยนามเหล่านั้น ใช้ภาษาเป็นสื่อสะท้อนให้เห็นถึงคติความเชื่อ ประวัติศาสตร์ สภาพสังคม ศาสนา และวิถีชีวิตของคนในชุมชนต่าง ๆ

ชื่อหมู่บ้านเป็นชื่อที่เกี่ยวข้องกับคนจำนวนมาก จึงอาจมีตำนาน สัญลักษณ์ หรือสภาพภูมิศาสตร์เข้าไปเกี่ยวข้องด้วย โดยต้องได้รับการยอมรับจากคนในชุมชนด้วย

ชื่อหมู่บ้านเป็นวัฒนธรรมทางภาษา สามารถสะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่น สุวิไล เปรมศรีรัตน์ และ สุขุมาวดี ขำศิริ (2527 : คำนำ) กล่าวว่า ชื่อมักจะเป็นสิ่งแรกที่สะดุดความสนใจ เพราะเรามักจะมีความคิดว่าชื่อจะต้องมีลักษณะที่เป็นตัวแทนของสิ่งนั้น หรือบอกอะไรบางอย่างเกี่ยวกับ สิ่งนั้น ชื่อของหมู่บ้านในเขตท้องที่ใดท้องที่หนึ่งจึงน่าสนใจ และน่าจะได้เห็นลักษณะสำคัญ ๆ ของท้องที่นั้น ๆ ที่สะท้อนออกมาจากการใช้ชื่อ ซึ่งอาจจะเป็นข้อมูลทางภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ตลอดจนความเชื่อหรือวัฒนธรรมบางประการของท้องที่ ทำให้มองเห็นภาพรวมของท้องที่นั้นได้

นิธิ เอียวศรีวงศ์ และ อาคม พัทธยะ (2520 : 23) อธิบายไว้สอดคล้องกันว่า ชื่อหมู่บ้าน ไม่ได้เป็นเพียงสัญลักษณ์เพื่อจำได้หมายรู้เท่านั้น หากแต่ถ้อยคำที่ใช้เรียกชื่อ ตลอดจนเรื่องราวความเป็นมาของชื่อหมู่บ้านที่เล่าสืบต่อกันมาช้านานเป็นเสมือนเครื่องบันทึกเรื่องราวความเป็นมาของท้องที่นั้น จึงเป็นข้อมูลที่ช่วยให้ทราบถึงลักษณะเกี่ยวกับวิถีชีวิตของกลุ่มชนในท้องที่นั้นได้ ทั้งนี้เนื่องจากประวัติความเป็นมาของชื่อหมู่บ้านทั้งหลาย มักจะเริ่มต้นด้วยการจดจำบอกเล่ากันมาเป็นเวลานาน เรื่องราวของชื่อหมู่บ้านมีลักษณะการผสมผสานของนิทานพื้นบ้าน และข้อเท็จจริง ในประวัติศาสตร์ หลายมุมหลายสมัยเข้าไปในเรื่องเดียวกัน ชื่อหมู่บ้านต่าง ๆ จึงสะท้อนภูมิปัญญา แนวความคิดความเชื่อ และวิถีการดำเนินชีวิตที่กลุ่มชนสืบทอดกันมา

นอกจากนี้ยังทำให้มองเห็นการสร้างเอกภาพทางสังคมและวัฒนธรรม ความสัมพันธ์ของกลุ่มชน และปัจจัย
สิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ที่สืบเนื่องจากอดีตถึงปัจจุบัน

ภูมินามบ้านหนองน้ำสร้าง

ชื่อบ้าน “หนองน้ำสร้าง” เป็นภาษาถิ่นนครไทย หนอง หมายถึง หนองน้ำ ส่วน น้ำสร้าง
หมายถึง บ่อน้ำ ซึ่งชาวนครไทย เรียกว่า “น้ำบ่อ” นับเป็นหมู่บ้านที่ตั้งชื่อตามลักษณะภูมิประเทศ
อันมีหนองน้ำธรรมชาติเป็นสิ่งสำคัญในการตั้งถิ่นฐานของชุมชนแรก

จากการสัมภาษณ์วิทยากรที่เกิดในหมู่บ้านนี้ จำนวน 4 คน คือ นายลำ แสงสีบาง อายุ 80 ปี
นางเหลียม ปิกรอด อายุ 76 ปี นางจำรัสลักษณ์ แจ้งโถง อายุ 75 ปี และนางวันลอ กองทอง อายุ 57 ปี
ได้ยืนยันตรงกันว่า น้ำสร้าง หมายถึง บ่อน้ำ ซึ่งชาวบ้านเรียกน้ำบ่อ แสดงว่าในอดีต เมื่อแรกตั้งถิ่นฐาน
แม้จะยึดชัยภูมิบริเวณหนองน้ำธรรมชาติเป็นหลัก แต่ก็ให้ความสำคัญกับการขุดหาน้ำใต้ดินมาก เพราะน้ำ
จากบ่อน้ำสะอาดและอร่อยกว่าน้ำจากหนอง นายแก้ว โพธิ์ปลัด (เสียชีวิตแล้ว) บิดาของนางวันลอ กองทอง
ได้อธิบายถึงภูมิปัญญาชาวบ้านในการเลือกบริเวณที่จะขุดบ่อน้ำ (ชาวหนองน้ำสร้างเรียกว่าขุดน้ำบ่อ) ให้ใช้
จอบหรือเสียมขุดดินเพียงแค่เปิดหน้าดินออก แล้วใช้กะลามาพรวนตัวผู้คว่ำครอบลงไป ทิ้งไว้หนึ่งคืน
รุ่งเช้าถ้ากะลามาพรวนขึ้น แสดงว่าบริเวณนั้นมีตาน้ำดี ขุดบ่อน้ำไม่ยากและไม่ลึก ด้วยวิธีการดังกล่าว
บ้านหนองน้ำสร้างจึงมีบ่อน้ำมากมาย เพียงพอแก่การอุปโภคบริโภค แม้จะเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่บนที่ราบหุบเขา

สำหรับประเด็นที่ว่าหนองน้ำธรรมชาติที่ชื่อหนองน้ำสร้างนี้ มีชื่อเรียกมานานเพียงใด และระหว่าง
ชื่อหนองน้ำกับชื่อหมู่บ้าน ชื่อใดควรเกิดขึ้นก่อน แม้ไม่สามารถสืบค้นหลักฐานที่แน่นอนได้ชัดเจน แต่ผู้วิจัย
ได้ตั้งข้อสังเกตว่าบริเวณหมู่บ้านนี้มีหนองน้ำธรรมชาติ จำนวน 4 หนองน้ำ คือ หนองน้ำสร้าง หนองทอง
หนองขวัญ และหนองชักขึ้น ซึ่งมีชื่อเรียกที่เรียบง่าย ไม่ซับซ้อน และสามารถบอกเรื่องราวด้านวิถีชีวิต
และความเชื่อของชาวบ้านได้เช่นเดียวกัน ดังนี้

หนองทอง	คือ	หนองน้ำที่มีค่าเปรียบเสมือนทองคำ รัตนชาติ ที่เป็นเครื่องประดับของคนทุกสถานภาพในสังคม
หนองขวัญ	คือ	หนองน้ำซึ่งเป็นที่อยู่ของสิ่งสิริมงคลในร่างกายมนุษย์ คือขวัญซึ่งชาวบ้านให้ความสำคัญสูงมาก
หนองชักขึ้น	คือ	หนองน้ำซึ่งเป็นที่ชักผ้าถุง ชาวบ้าน เรียกว่า “ผ้าขึ้น”

จะเห็นได้ว่าชื่อหนองน้ำดังกล่าว กล่าวถึงสิ่งสิริมงคล เครื่องประดับและเครื่องแต่งกายสตรี ดังนั้น
ถ้าหนองน้ำอีกแห่งหนึ่ง จะชื่อ หนองน้ำสร้าง ซึ่งหมายถึง หนองน้ำที่เป็นเสมือนบ่อน้ำซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นยิ่ง
สำหรับการดำรงชีพของชาวบ้านก็น่าจะให้ความหมายของชื่อหนองน้ำ ในบริเวณนี้ทั้งหมดดูสมบูรณยิ่งขึ้น
แต่คนรุ่นหลังหรือคนต่างถิ่นไม่เข้าใจความหมายของคำว่า “น้ำสร้าง” จึงทำให้แปลความหมายเป็น “สระน้ำ”
โดยตีความคำว่า “สร้าง” หมายถึง การขุดสร้างขึ้น ซึ่งไม่ถูกต้อง เพราะหนองน้ำนี้ได้รับการบอกเล่าจาก
ชาวบ้านว่า เป็นหนองน้ำธรรมชาติขนาดใหญ่ที่มีมานานนับร้อยปีก่อนการตั้งถิ่นฐานของชาวหนองน้ำสร้างแน
นอน วิทยากร คือ นางจำรัสลักษณ์ แจ้งโถง อายุ 75 ปี และนางวันลอ กองทอง อายุ 57 ปี ยืนยันตรง

กันว่าน้ำสร้าง หมายถึง น้ำบ่อ ซึ่งอาจตีความถึงบ่อน้ำธรรมชาติขนาดใหญ่เท่ากับหนองน้ำอื่น ๆ ซึ่งในระยะแรกตั้งหมู่บ้าน ชาวบ้านผู้บุกเบิกกลุ่มแรก อาจใช้น้ำในหนองน้ำนี้อุปโภคบริโภค ก่อนที่จะขุดบ่อน้ำเล็ก ๆ ขึ้นใช้ ชื่อของหนองน้ำจึงอาจปรากฏนามขึ้นก่อนในระยะเวลาสั้น จนเป็นที่มาของชื่อหมู่บ้านในเวลาต่อมา ในบทเพลงแนะนำของบ้านหนองน้ำสร้างตอนหนึ่ง มีเนื้อเพลงว่า "สัญญากับน้องที่น้ำบ่อกอบง" อันเป็นบทที่ฝ่ายหญิงย้ำเตือนว่าหนุ่มสาวเคยฝากคำสัญญากันที่กอบงริมบ่อน้ำ ย่อมแสดงถึงเรื่องราวอันเป็นวิถีชีวิตของชาวบ้านหมู่บ้านนี้ว่าผูกพันอยู่กับบ่อน้ำ เนื่องจากกิจกรรมสำคัญในชีวิตประจำวัน เช่น อาบน้ำ ซักผ้า ทำที่บ่อน้ำ จึงเป็นที่พบปะสังสรรค์ของคนในหมู่บ้าน สอดคล้องกับคำกล่าวของนิธิ เอียวศรีวงศ์ และอาคม พัมปียะ ซึ่งผู้วิจัยได้อ้างถึง ทำให้แลเห็นความสำคัญของ ภูมินาม หรือชื่อบ้านนามเมือง อันมีความหมายเฉพาะตัวที่น่าสนใจยิ่ง

ประชากรและการประกอบอาชีพ

1. จำนวนประชากร

ประชากรของบ้านหนองน้ำสร้างปัจจุบัน ตามสถิติข้อมูลของเทศบาลตำบลนครไทย อำเภอ นครไทย จังหวัดพิษณุโลก ซึ่งบันทึกไว้เมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ. 2545 มีประชากรเพศชายจำนวน 672 คน เพศหญิง 699 คน รวมประชากร 1,371 คน ซึ่งนับเป็นหมู่บ้านที่มีประชากรมากที่สุดในจำนวนหมู่บ้านทั้งหมด 12 หมู่บ้าน ในเขตเทศบาลตำบลนครไทย หนองน้ำสร้างจึงเป็นหมู่บ้านขนาดใหญ่ที่สุด ทั้งพื้นที่ และจำนวนประชากร มีบ้านเรือนจำนวน 325 หลังคาเรือน จากการสัมภาษณ์นายบุญเชิด ตุ่นนัม อดีตผู้ใหญ่บ้านคนสุดท้ายก่อนที่หมู่บ้านจะสังกัดเทศบาลตำบลนครไทย ทำให้ได้ข้อมูลว่าประชากรส่วนใหญ่ อยู่ในวัยทำงาน การเพิ่มของประชากร ในปัจจุบันค่อนข้างน้อยมาก เนื่องจากครอบครัวรุ่นใหม่ นิยม มีลูกน้อยคน และประชากรในวัยชราอายุตั้งแต่ 90 ปีลงมา ก็เริ่มเสียชีวิตมาอย่างต่อเนื่อง ประมาณ 5 ปี มาแล้ว (นายบุญเชิด ตุ่นนัม. สัมภาษณ์. 2544) ปัจจุบันประชากรทั้งหมด อยู่ในวัยศึกษาประมาณ 20% อยู่ในวัยทำงานประมาณ 60% และอยู่ในวัยชราประมาณ 20% ทั้งนี้ประชากรที่อยู่ในวัยชรา แต่มีสุขภาพ แข็งแรง สามารถทำงานหนักในไร่นาได้ ก็จัดอยู่ในกลุ่มประชากรทำงานด้วย (นางสดศรี อินท่า. สัมภาษณ์. 2544)

2. การประกอบอาชีพ

2.1 การเพาะปลูก

ชาวบ้านหนองน้ำสร้างมีอาชีพทำนา เป็นอาชีพหลักมาตั้งแต่แรกตั้งหมู่บ้านบรรพบุรุษ ได้สร้างนาไว้จำนวนมาก ล้อมรอบหมู่บ้านทั้ง 4 ทิศ นอกจากที่กล่าวนี้ ผู้อพยพมาตั้งถิ่นฐานซึ่งมาจากหมู่บ้านอื่น ๆ ก็มีที่นาของบรรพบุรุษของตนซึ่งตั้งอยู่ในบริเวณที่อื่นด้วย เช่น กลุ่มของนางฝอย ตุ่นนัม ซึ่งมีนา อยู่บริเวณใกล้เทือกเขาช้างลัวงที่เรียกว่านาเหนือ และน่านอกบ้านจำนวนมาก เข้าใจว่าเป็นที่นาซึ่งได้ครอบครองมาก่อนอพยพมาอยู่ที่บ้านหนองน้ำสร้าง ส่วนกลุ่มอื่น ๆ นั้น เมื่อมีสมาชิกเพิ่มขึ้น ข้าวในนาอาจไม่พอบริโภคต้องทำไร่ข้าวเหนียวเพิ่มเติม ปรากฏว่าทุกกลุ่มมีการทำไร่ข้าวเหนียว (ทั้งข้าวเหนียวขาวและข้าว ก่ำ คือ ข้าวเหนียวดำ) ไม่เคยปลูกข้าวเจ้าเลย ยกเว้น กลุ่มของนางฝอย ตุ่นนัม ที่ไม่ทำไร่เนื่องจาก

มีที่นามาก จึงได้ผลิตเพียงพอบริโภคแล้ว (นางสงวน บัวสิงคำ. สัมภาษณ์. 2544) ส่วนความนิยมในการทำนานั้น บ้านใดจะปลูกข้าวเหนียวหรือข้าวเจ้า ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของเนื้อดินทุ่งนา ไม่ได้ขึ้นอยู่กับความนิยม ในการบริโภคของเจ้าของนาดังที่คนทั่วไปเข้าใจ

นอกจากข้าวแล้ว ยังมีการทำไร่พืชชนิดอื่น ๆ เช่น ข้าวโพด ถั่วลิสง (ถั่วดิน) พักทอง พักเขี้ยว (พักโหม่น) มันสำปะหลัง แดงไทย แดงโม งา ข้าวฟ่าง และฝ้าย ทั้งฝ้ายขาว และฝ้ายตุ่ย คือฝ้ายสีน้ำตาล ตามธรรมชาติ เป็นการปลูกเพื่อการอุปโภคบริโภคในหมู่บ้านและค้าขายหรือแลกเปลี่ยนเล็ก ๆ น้อยกับหมู่บ้านอื่น

2.2 การทำสวน

แม้ไม่ได้ยึดการทำสวนเป็นหลัก แต่เนื่องจากบรรพบุรุษของหมู่บ้านนิยมปลูกไม้ยืนต้นในบริเวณบ้าน ทำให้บ้านหลายกลุ่มตั้งอยู่ในสวน โดยเฉพาะกลุ่มของนางบัว สร้อยแก้ว และกลุ่มของนายเหลียง นางดวง กันเฟื่อง นั้นตั้งอยู่ในสวนขนาดใหญ่ มีต้นไม้ยืนต้นขึ้นสลับกับไม้ป่าอายุหลายร้อยปี ร่มครึ้มมาก คงมีแต่กลุ่มของนางดี ทานตะวัน และกลุ่มของนางฝอย ตุ่นนิ่ม ที่ใช้เนื้อที่เกือบทั้งหมดสร้างบ้านเรือน เนื่องจากมีสมาชิกในกลุ่มจำนวนมาก ชาวบ้านส่วนใหญ่ จึงทำสวนในบ้านยามว่างจากงานนาไร่ พืชยืนต้นที่นิยมปลูกมากที่สุด คือ ขนุน มะม่วง มะพร้าว มะไฟ มะปราง หมาก จ๊าว (นุ่น) ลิ้นจี่พันธุ์พื้นเมืองสลับด้วยพืชล้มลุกคือ สับปะรดพันธุ์พื้นเมือง กล้วยน้ำว้า พลู พักเขี้ยว พักทอง ต้นกระเจี๊ยบ ต้นมันสำปะหลัง กระถิน แคน ช่า ตะไคร้ ก้านคูณ มะละกอ พริก กระชาย ใบแมงลัก ใบโหระพา ใบกะเพรา ฯลฯ เหมือนกันแทบทุกบ้าน ส่วนพืชสมุนไพรที่ขึ้นอยู่ในสวนทุกบ้านคือต้นหญ้านาง พืชสวนในบริเวณบ้านเหล่านี้ เมื่อแรกตั้งถิ่นฐานคงปลูกเพื่อทำป่าให้เป็นบ้าน และเพื่อบริโภค แต่ในระยะต่อมาสามารถจำหน่ายได้ด้วย พืชสวนที่สร้างชื่อเสียงให้หมู่บ้านมากที่สุด คือ ขนุน เป็นที่รู้จักกันทั้งอำเภอ นครไทย รองลงมาคือ มะไฟ มะปราง ลิ้นจี่ สับปะรด และกล้วยน้ำว้า ซึ่งรวมถึงการจำหน่ายใบตองกล้วยด้วย

2.3 การค้าขาย

ชาวบ้านหนองน้ำสร้าง โดยเฉพาะเพศหญิง ได้ชื่อว่า ขยันทำมาหากิน อาชีพค้าขายซึ่งถือเป็นอาชีพเสริมนั้น ส่วนหนึ่งขายผลผลิตจากสวน ไร่ ตลอดจนของป่า ที่มีชื่อเสียง คือ หน่อไม้ดิบ หน่อไม้ต้ม หน่อไม้ฝาน หน่อไม้ฝานหนึ่งน้ำใบหญ้านาง หน่อไม้เผา ตาสับปะรด ใบหญ้านาง ใบตำลึง พักเขี้ยว พักทอง ขนุนต้ม ขนุนหนึ่ง หน่อไม้ส้ม (หน่อไม้ดอง) กล้วยน้ำว้า มะพร้าว ไข่มัดแดง รวมทั้งหอยขม และกุ้งฝอย จากหนองขวัญ หนองทอง และ กบ เขียด ปู จากนาในฤดูทำนาด้วย แต่ก็ก็เป็นเพียงการค้าขายรายย่อยเท่านั้น ปัจจุบันมีแม่ค้าขายอาหารสำเร็จรูปที่เป็นชาวหนองน้ำสร้างขายอยู่ในตลาดสุขาภิบาล อำเภอ นครไทยจำนวนหลายคน ล้วนเป็นผู้มีฝีมือในการปรุงอาหาร

หนึ่งร้านขายของชำในหมู่บ้านจำนวน 6 ร้าน ล้วนเป็นลูกหลานของบรรพบุรุษทั้งสิ้น กล่าวคือ เป็นกลุ่มลูกหลานนางดี ทานตะวัน จำนวน 3 ร้าน กลุ่มลูกหลานนางฝัน บัวสิงคำ 1 ร้าน กลุ่มลูกหลานนางฝอย ตุ่นนิ่ม 1 ร้าน และกลุ่มลูกหลานของผู้อพยพใหม่ 1 ร้าน ไม่มีร้านค้าของคนต่างถิ่นเลย

2.4 การเลี้ยงสัตว์

ในอดีตนิยมเลี้ยงสัตว์ใหญ่ คือ ควาย ไว้ใช้งานในไร่นา และลากจูงพาหนะ คือ เกวียน (ภาษาถิ่นเรียกล้อ) ขูบ (คล้าย ๆ เลื่อน ใช้บรรทุกของหนัก) ทั้งยังสามารถลากจูงเครื่องหีบอ้อยได้ด้วย ส่วนหมูนั้นเป็นเสมือนสัตว์เศรษฐกิจที่ชาวบ้านเลี้ยงไว้จำหน่ายมากกว่าการบริโภคและนิยมเลี้ยงไก่พันธุ์พื้นเมืองไว้บริโภคทุกบ้าน นอกจากนี้ก็ยังมีสัตว์เลี้ยง คือ สุนัขพันธุ์ไทยแท้ ซึ่งนิยมเลี้ยงไว้เฝ้าบ้าน เนื่องจากตนเองออกไปทำงานในไร่นา ปัจจุบันนิยมเลี้ยงหมูเป็นหลัก

2.3 อาชีพรับจ้าง

ในอดีตชาวบ้านจะแลกเปลี่ยนแรงงานกัน เรียกว่า “เอาแรงกัน” ทั้งงานไร่ นา งานขนข้าวขึ้นยุ้ง งานสร้างบ้าน รื้อบ้าน ฯลฯ ล้วนช่วยเหลือกันแบบให้เปล่าโดยไม่มีค่าตอบแทน ปัจจุบันในสังคมเงินตรา ทุกอย่างล้วนเป็นการรับจ้าง ทั้งงานในไร่นา งานแม่บ้าน งานเลี้ยงทารก งานดูแลคนชรา เป็นงานที่หญิงวัยกลางคนขึ้นไปเลือกรับจ้าง ส่วนคนรุ่นหนุ่มสาวสนใจรับจ้างทำงานในร้านหรือสวนอาหาร ซึ่งเน้นการจัดอาหารนอกสถานที่

2.5 อาชีพรับราชการ

เนื่องจากบรรพบุรุษของหมู่บ้านเป็นชาวนา ชาวไร่ จึงสืบสายสกุลในอาชีพชาวนา ชาวไร่มานาน จนถึงรุ่นลูกหลานจึงเริ่มมีผู้สนใจศึกษาต่อเพื่อรับราชการ ปรากฏว่านายบถ จินตนา บุตรชายของนางบัง จินตนา สามารถรับราชการจนถึงตำแหน่งรองผู้ว่าราชการจังหวัดในภาคอีสาน นับเป็นความภาคภูมิใจของชาวบ้านเป็นอย่างยิ่ง นอกจากนี้มีผู้สามารถสอบชิงทุนเรียนครูได้คนแรก คือ นายศรีม มุกดา กลุ่มลูกหลานนางฝอย ตุ่นนิม ต่อมานางจำรัสลักษณ์ แจ้งโถง กลุ่มลูกหลานนางดี ทานตะวัน สอบบรรจุครูได้ และนายเนียน สร้อยแก้ว กลุ่มลูกหลานนางบัว สร้อยแก้ว สอบบรรจุครูได้เช่นกัน ทำให้ชาวบ้านหันมาสนใจให้ลูกหลานได้ศึกษาต่อ เพื่อประกอบอาชีพรับราชการ ซึ่งตนเห็นว่ามั่นคงและมีเกียรติ ปัจจุบันจึงปรากฏว่าบุตรหลานชาวบ้านหนองน้ำสร้างรับราชการจำนวนมาก โดยส่วนใหญ่รับราชการเป็นครู มีทั้งสังกัดทบวงมหาวิทยาลัย สำนักงานสภาพัฒนาการศรัทธา สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล กรมอาชีวศึกษา กรมสามัญศึกษา และสำนักงานการประถมศึกษาแห่งชาติ

การปกครอง ศาสนา การศึกษา

1. การปกครอง

อดีต บ้านหนองน้ำสร้าง หมู่ 4 ตำบลนครไทย ปกครองโดยมีผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้ปกครองหมู่บ้าน ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 4 ขึ้นกับกำนันตำบลนครไทย แต่ปัจจุบันเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นการบริหารราชการส่วนท้องถิ่น บ้านหนองน้ำสร้าง และหมู่บ้านอื่น ๆ อีกจำนวน 11 หมู่บ้าน ขึ้นกับเทศบาลตำบลนครไทย มีคณะกรรมการปกครองประกอบด้วย เทศมนตรี และสมาชิกสภาเทศบาล ซึ่งประชาชนเป็นผู้เลือกตั้งไปทำหน้าที่ปกครองท้องถิ่น ดูแลทุกข์สุข ตลอดจนสิ่งแวดล้อมของชุมชนด้วย อย่างไรก็ตามแม้ว่าการปกครองแบบใหม่นี้จะผ่านไปเป็นเวลา 2 ปีแล้ว แต่ชาวบ้านก็ยังอยู่ในช่วงการปรับตัวอยู่ เนื่องจากคุ้นเคย

กับการปกครองแบบเก่า ชาวบ้านจึงยังเรียกชาวบ้านทุกคนที่เคยเป็นผู้ใหญ่บ้านก่อนการเปลี่ยนแปลงว่า ผู้ใหญ่อยู่เหมือนเดิม อาจเนื่องจากผู้ใหญ่นับถือจากชาวบ้านเป็นพิเศษ มาตั้งแต่ผู้ใหญ่วัย (ไม่ทราบนามสกุล) ผู้ใหญ่บ้านคนแรกมาจนถึงผู้ใหญ่นับถือคนสุดท้าย ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า การมีผู้ใหญ่นับถือในหมู่บ้านของตน ทำให้เกิดความอบอุ่นใจ เมื่อจะประชุมลูกบ้านผู้ใหญ่นับถือจะเกาะกะลอ (เกราะไม้) ชาวบ้านก็จะไปประชุมที่บ้านผู้ใหญ่นับถือในตอนกลางคืน ปัจจุบันเสียงกะลอหายไปจากชุมชนแล้ว

2. ศาสนา

ชาวบ้านหนองน้ำสร้างนับถือศาสนาพุทธทุกครอบครัว แต่ขณะเดียวกันก็ยังนับถือผี วิญญาณ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ อารักษ์ อันเป็นศาสนาดั้งเดิมของมนุษย์ควบคู่ไปด้วย ชาวบ้านส่วนหนึ่งนิยมทำบุญ ตักบาตรทุกเช้า ส่วนกลุ่มที่นิยมไปวัดวันพระ และร่วมกิจกรรมทางศาสนาต่าง ๆ นั้น เป็นเพียงกลุ่มคน กลุ่มเล็ก ๆ เพียงกลุ่มเดียว ซึ่งนับว่าค่อนข้างน้อย ทั้ง ๆ ที่พระภิกษุวัดป่าวิโมกข์ เป็นพระภิกษุที่มีความรู้สูง มีความสามารถในการเทศน์ และสามารถพัฒนาวัดให้เป็นสถานที่ที่ควรเข้าไปสัมผัสและเจริญธรรม แต่ชาวบ้านก็ยังให้ความสำคัญของวัดน้อยกว่าการเลี้ยงปู่เฒ่าไท่ ทั้งยังมีชาวบ้านบางกลุ่มเล่นการพนัน หลายชนิด ขณะว่างจากไร่นา ส่วนเยาวชนในหมู่บ้านในปัจจุบันก็มีแนวโน้มที่จะติดยาเสพติดเพิ่มขึ้น เนื่องจากสภาพแวดล้อมที่ผู้ใหญ่พาเล่นการพนันในหมู่บ้าน ทั้งสถานที่ในหมู่บ้านนี้ก็มีครีมนวดด้วยต้นไม้ใหญ่ มีสถานที่ให้หลบซ่อนเล่นการพนัน และเสพยาเสพติดได้ง่าย จึงอยู่ในสภาวะที่น่าเป็นห่วง ปัจจุบันชาวบ้าน ไปวัดกันมากที่สุด คือ งานเผาศพคนในหมู่บ้านเท่านั้น

ส่วนอดีตก่อนการสร้างวัดป่าวิโมกข์ ชาวบ้านนิยมกลับไปทำบุญในวาระสำคัญ เช่น ตรุษ สงกรานต์ ที่วัด ซึ่งสายตระกูลของตนอพยพมาตั้งหลักแหล่ง หรือมีบ้านญาติสนิทของตนเองศรัทธาอยู่ เช่น กลุ่มของนางบัง จินตนา พาลูกหลานไปทำบุญที่วัดหัวร้อง กลุ่มนางฝอย ตุ่นนิ่ม ไปทำบุญที่วัดเหนือ กลุ่มนางดี ทานตะวัน ไปทำบุญที่วัดกลาง เป็นต้น

3. การศึกษา

ชาวบ้านในอดีตเป็นผู้ไม่มีการศึกษาในระบบโรงเรียน ไม่สามารถอ่านออกเขียนได้ แต่ใช้วิธีจดจำข้อมูลของกลุ่มชน ด้วยวิธีการมุขปาฐะ จนกระทั่งปี พ.ศ. 2484 ทางราชการได้กำหนดให้ชาวบ้านอายุ ระหว่าง 30 – 50 ปี เดินทางไปเรียนหนังสือที่โรงเรียนนครไทยวิทยาคมซึ่งตั้งอยู่ใกล้กับที่ว่าการอำเภอนครไทย โดยเรียนเวลาเย็นประมาณ 18 นาฬิกา ในช่วงเวลาที่ว่างจากงานไร่นา เพื่อให้สามารถอ่านออกเขียนได้ในระดับต้น ซึ่งนับเป็นความลำบากมาก เนื่องจากต้องเดินทางไปเรียนในช่วงเวลาที่ควรได้พักผ่อน ตักน้ำ ดำข้าว ซึ่งเป็นงานประจำวัน แต่เมื่อเดินทางไปเรียนตามข้อบังคับของทางราชการได้ประมาณ 3 เดือน นางจำรัสลักษณ์ แจ้งโถง (ขณะนั้นคือ นางสาวจำรัสลักษณ์ แสงสีบาง) ชาวบ้านหนองน้ำสร้าง ขณะนั้นอายุ 14 ปี สามารถสอบรับราชการเป็นครูได้ ระยะเวลา 1 เดือนแรก ต้องไปเรียนรู้การเป็นครู ณ ที่ว่าการอำเภอนครไทย อำเภอนครไทย ระหว่างเวลาราชการ ส่วนเวลากลางคืนทางราชการอนุญาตให้สอนหนังสือชาวบ้าน หนองน้ำสร้างที่ได้ทุนบ้านของตนโดยใช้กะลอเกาะเรียกคนและใช้ได้จุดไฟให้แสงสว่าง นางจำรัสลักษณ์ แจ้งโถง ได้สอนให้ชาวบ้านอ่านออก เขียนได้ทุกคน คือ สามารถเขียนและอ่านชื่อ ชื่อสกุล ของตนเอง ของคนในครอบครัว และของเพื่อนบ้านได้ ตลอดจน บวก ลบ ขึ้นต้นเพื่อคิดเงินของตนได้ทุกคน โดยเวลาสอนทั้งหมดประมาณ 1 เดือน ทางราชการไม่ได้จ่ายค่าตอบแทนแก่ครูผู้สอน แต่จ่ายเป็นเงินเดือนครู จำนวน 8 บาท ตามอัตราเงินเดือนข้าราชการขณะนั้น (นางจำรัสลักษณ์ แจ้งโถง. สัมภาษณ์. 2544)

ชาวบ้านจึงกลายเป็นผู้อยู่ในวัฒนธรรมการอ่านออกเขียนได้เบื้องต้น ส่วนในปัจจุบันชาวบ้านหนองน้ำสร้าง จบการศึกษาภาคบังคับทุกคน มีหลายคนได้ศึกษาสูงระดับปริญญาตรี ปริญญาโท จากมหาวิทยาลัยที่มีชื่อเสียง เช่น จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และมหาวิทยาลัยนเรศวร ฯลฯ เช่นเดียวกับชาวชนบทไทยทั่วไป

ภาษาถิ่น

ภาษาถิ่นที่ใช้พูดในอำเภอนครไทยนั้น เป็นภาษาถิ่นตระกูลไท (ไต) ซึ่งเป็นภาษาถิ่นของภาษาไทยมาตรฐานที่ใช้พูดกันอยู่ในหลายหมู่บ้านของอำเภอนครไทย อำเภอชาติตระการ และบางหมู่บ้านของอำเภอวัดโบสถ์ อำเภอน้ำป่าด จังหวัดอุดรดิตถ์ อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ โดยภาษาถิ่นดังกล่าวนี้ จะเรียกชื่อภาษาตามชื่ออำเภอที่พูด เช่นเรียกว่าภาษาถิ่นนครไทย ภาษาถิ่นหล่มสัก ภาษาถิ่นน้ำป่าด เป็นต้น ส่วนกลุ่มที่ใช้ภาษานี้ในอำเภอชาติตระการ มักเรียกภาษาของตนว่า ภาษาถิ่นนครไทยจนถึงปัจจุบัน เนื่องจากเคยเรียกเช่นนี้มาตั้งแต่อดีตนับร้อยปีแล้ว เพราะอำเภอชาติตระการเคยเป็นตำบลหนึ่งในอำเภอนครไทย เพิ่งแยกออกไปเป็นอำเภอเมื่อไม่นานมานี้ หมู่บ้านที่ใช้ภาษาถิ่นนครไทยดังกล่าวในอำเภอนครไทย มีหมู่บ้านต่อไปนี้

ตำบลนครไทย

- บ้านในเมือง (บ้านนครไทย) ซึ่งเป็นศูนย์กลางอำนาจอรัฐ
- บ้านเหนือ (ต่อมาขยายหมู่บ้านออกไปทางทิศตะวันตกเป็นบ้านนาหัวเซ และ บ้านบ่อไธจอก ซึ่งปัจจุบันเปลี่ยนชื่อหมู่บ้านเป็นบ้านเนินสว่าง) บ้านเหนือ มีบริเวณติดต่อกับบ้านในเมือง
- บ้านหัวร้อง (ต่อมาขยายหมู่บ้านออกไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ เป็นบ้านคลองจิก ซึ่งติดต่อกับหมู่บ้านหนองน้ำสร้าง ตำบลวัดป่าวิโมกข์ และบ้านโนนตะโพนซึ่งขยายไปทางทิศเหนือ)
- บ้านหนองน้ำสร้าง
- บ้านหนองลาน

ตำบลเนินเพิ่ม

- บ้านเนินเพิ่ม บ้านหัวนา

ตำบลนาบัว

- บ้านนาบัว บ้านน้ำทวน บ้านนาคาลัย

ตำบลหนองกะท้าว

- บ้านหนองกะท้าว

ตำบลนครชุม

- บ้านนาเมือง นาซอน นาลานข้าว

ขวัญเมือง จันทโรจณี (2539 : 2) ผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือตอนล่างอธิบายไว้ว่า กลุ่มที่ใช้ภาษาถิ่นนครไทย หรือที่เรียกอย่างอื่นตามชื่ออำเภอนั้น ๆ เป็นกลุ่มวัฒนธรรมหลวงพระบาง ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมล้านช้าง สำหรับอำเภอนครไทยนั้น ได้แก่ กลุ่มประชากรดั้งเดิมในเขตอำเภอนครไทยและอำเภอชาติตระการ (อำเภอชาติตระการเคยเป็นตำบลในอำเภอนครไทยมาก่อน) ภาษาที่ใช้คือภาษาลาวหลวงพระบาง ซึ่งปัจจุบันเป็นเมืองหนึ่งในประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว มีความสัมพันธ์กับคนไทยในประเทศไทยมายาวนาน และมีการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมทางภาษา จนปัจจุบันนี้ภาษานครไทยกลายเป็นภาษาถิ่นภาษาหนึ่งในจังหวัดพิษณุโลก อย่างไรก็ตามผู้วิจัยพบว่า ภาษาถิ่นนครไทย ซึ่งคนทั่วไปเข้าใจว่าเป็นสำเนียงเดียวกับภาษาหล่มเก่า อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ นั้นเมื่อศึกษาอย่างลึกซึ้งแล้วพบว่าสำเนียงภาษาถิ่นนครไทยเป็นสำเนียงที่มีเสียงขึ้นลงน้อยกว่าภาษาหล่มเก่า ถ้าใครใช้ภาษาถิ่นนครไทยนี้สื่อสารในจังหวัดพิษณุโลกจะเป็นที่รู้จักกันทันทีว่าเป็นชาวนครไทย เพราะอัตลักษณ์ และเอกลักษณ์ด้านภาษาเป็นสิ่งบ่งชี้ได้

ดำรง มะปะวงศ์ (2527 : 274 - 300) ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับภาษาถิ่นนครไทย และสรุปว่าระบบเสียงของภาษาถิ่นนครไทยมีลักษณะเฉพาะ มีหน่วยเสียงพยัญชนะจำนวน 19 หน่วยเสียง หน่วยเสียงสระจำนวน 20 หน่วยเสียง และหน่วยเสียงวรรณยุกต์จำนวน 5 หน่วยเสียง

P	ภาษาไทยเขียนเป็น	ป
P ^h	ภาษาไทยเขียนเป็น	พ ภ ผ
b	ภาษาไทยเขียนเป็น	บ
t	ภาษาไทยเขียนเป็น	ต
t ^h	ภาษาไทยเขียนเป็น	ท ฐ ฒ หรือ ถ ฐ

เสียงวรรณยุกต์ “ภาษาถิ่นนครไทย” มีหน่วยเสียงวรรณยุกต์ 5 หน่วยเสียง ในพยางค์คำเป็น และหน่วยเสียงพยางค์คำตาย 2 หน่วยเสียง ดังนี้

1. เสียงต่ำสูงขึ้น เสียงนี้จะเริ่มจากระดับต่ำ และตกเล็กน้อย ก่อนจะขึ้นไปในระดับสูงกว่าระดับกลาง เสียงวรรณยุกต์นี้เกิดกับพยางค์คำเป็นเท่านั้น เขียนเป็นเส้นเสียงได้ จะเขียนกำกับด้วยเลข 1

2. เสียงกลาง – ตก อาจจะแสดงเป็นเส้นเสียงดังนี้ ㄩ ต่อไปนี้คำใดมีเสียงวรรณยุกต์นี้จะเขียนกำกับด้วยเลข 2 เกิดกับพยางค์คำเป็นเท่านั้น

3. เสียงกลาง – ขึ้นระดับสูง กล่าวคือ เสียงจะเริ่มในระดับสูงกว่าระดับกลาง และขึ้นตอนท้ายเสียงเล็กน้อย เกิดกับพยางค์คำเป็นเท่านั้น อาจเขียนเป็นเส้นเสียงได้ดังนี้ ㄲ เขียนกำกับด้วยเลข 3

4. เสียงขึ้นสูง–ตก เสียงนี้จะเริ่มจากระดับสูงกว่าเสียงกลางแล้วตกตอนท้ายเสียง มีการขัดจังหวะของเสียงช่องคอด้วย เขียนแสดงเป็นเส้นเสียงได้ดังนี้ ㄴ เสียงวรรณยุกต์นี้เกิดกับพยางค์คำเป็นและพยางค์

คำตายทั้งสระสั้นและสระยาว (ยกเว้นเกิดกับเสียงช่องคอซึ่งมีสระเสียงสั้นเท่านั้นรวมทั้งสระประสมด้วย) เสียงวรรณยุกต์นี้จะเขียนกำกับด้วยเลข 4

5. เสียงสูง เสียงนี้จะเริ่มจากระดับสูง และตกในระดับกลางบ้างเล็กน้อยเสียงนี้จะสูงกว่าวรรณยุกต์หมายเลข 1 และ 4 เสียงวรรณยุกต์นี้เกิดกับพยางค์คำเป็นและคำตายที่สะกดด้วยเสียงกัก ทั้งสระสั้น – ยาว และสระประสม เขียนแสดงเป็นเส้นเสียงได้ ๕ เขียนกำกับด้วยเลข 5

ความแตกต่างระหว่างภาษาถิ่นนครไทยกับภาษาไทยมาตรฐาน

ภาษาถิ่นนครไทยจะมีความแตกต่างกับภาษาไทยมาตรฐานหรือภาษาไทยภาคกลาง ดังต่อไปนี้

1. เสียง ร ในภาษาไทยกลาง ภาษานครไทยจะเลือกใช้ ล หรือ ฮ เช่น รวย – ลวย หรือ รัก – ฮัก

2. เสียงภาษาไทยกลางใช้ อ หรือ ช ภาษานครไทยจะใช้เสียง ซ แทน เช่น ชิม – ชิม เชา – เชา ฉึก – ชึก เป็นต้น

3. ภาษานครไทยไม่ค่อยปรากฏเสียงควบกล้ำ คำใดที่ภาษาไทยกลางใช้ควบกล้ำภาษานครไทยจะไม่ใช้ เช่น พริก – พิก เผลอ – เผอ ใคร – ไค เป็นต้น สำหรับพยัญชนะ ว ที่ใช้ควบกล้ำกับ ก ข และ ค และประสมกับสระอะหรืออาในภาษาไทยกลาง เมื่อมาเป็นภาษา นครไทยจะเปลี่ยนเสียงเป็น ัว เช่น กัว – กัว กว้าง – ก้วง ขว้าง – ข้วง เป็นต้น

4. ภาษานครไทยไม่มีเสียงสระ เอะ หรือ เออ เพราะฉะนั้นเมื่อภาษาไทยกลางใช้สระ เอะ หรือ เอ-อ ภาษานครไทยจะใช้สระ เอีย เช่น เรือ – เรีย เลือด – เลียด เป็นต้น

5. ถ้าภาษาไทยกลางใช้สระ เอะ หรือ เออ แล้วมี ย สะกดภาษานครไทย จะเปลี่ยนเป็น สระ เ-อะ หรือ เ-อ เช่น เมื่อย – เมีย เปื่อย – เปีย เป็นต้น

6. ถ้าภาษาไทยกลางใช้สระ เอีย ผสมกับ ว ภาษานครไทยจะเปลี่ยนเป็นสระ เ-ะ หรือ เ- เช่น เปี้ยว – เปัว เจี้ยว – เจัว เป็นต้น

7. ในภาษาไทยกลางใช้สระประสม ัว แล้วมี ย สะกด ภาษานครไทย จะเปลี่ยนเป็นเสียง โ-ะ หรือ โ- เช่น ป่วย – ไปย กล้วย – โก้ย หวย – โหย เป็นต้น

8. เสียงวรรณยุกต์ในภาษานครไทยจะแตกต่างกับเสียงวรรณยุกต์ในภาษาไทยกลาง ดังได้กล่าวแล้วในเรื่องเสียงวรรณยุกต์

ส่วนการใช้คำสรรพนามในภาษานครไทย ส่วนใหญ่จะแตกต่างจากภาษาไทยกลาง ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า ขึ้นอยู่กับเพศ วัย และสถานภาพของผู้พูดมีที่น่าสนใจ ดังนี้

สรรพนามบุรุษที่ 1

- เด็กชาย เด็กหญิง พูดกับผู้ใหญ่ ใช้ น้อย
- ชาย หญิง ผู้ใหญ่ ใช้ซ้ำกับคนระดับเดียวกัน วัยเดียวกัน รวมทั้งเมื่อพูดกับผู้อาวุโส ที่มีสถานภาพทางสังคมระดับเดียวกับตนเอง แต่ถ้าผู้อาวุโสมีสถานภาพทางสังคมสูงกว่า

หญิง จะใช้ สั้น ส่วนชายในอดีตใช้ ช้า ประมาณ 50 ปีที่แล้ว มาเริ่มใช้ ผม

- ผู้อาวุโส พูดกับเด็ก ใช้ พี่ ลุง ป้า น้า อา ฯลฯ ตามความสัมพันธ์ ถ้าผู้อาวุโสในวัยปู่ ตา ย่า ยาย จะใช้ "โต้น" เป็นสรรพนามแทนตนเองได้ทั้งหมด และ ถ้าอาวุโสมาก คือ ชราภาพมากใช้ "โชน"

สรรพนามบุรุษที่ 1 และ 2 คือ กู และ มึง นั้น ก็มีใช้กันทั่วไป ตามสภาพของชนบทไทย ทั่วประเทศ ถ้าเด็กชายเด็กหญิงในวัยเยาว์ก็ใช้ เอ็ง เป็นสรรพนามบุรุษที่ 1 และ เจ้า เป็นสรรพนามบุรุษที่ 2

สรรพนามบุรุษที่ 2

- ผู้เยาว์ชายและหญิง หรือ หญิงสาว เรียกชายหนุ่มที่ยังไม่ได้บวชว่า "อ้าย" และเรียกชายหนุ่ม ที่บวชแล้วว่า "ทิด"
- บิดา มารดา ของสามีจะเรียกชื่อสะกั โดยมีคำว่า "นัง" (เข้าใจว่าย่อมาจาก "นาง") นำหน้านาม เช่น นังทอง นังบัว เป็นต้น
- พ่อตา แม่ยาย จะเรียกลูกเขยโดยใช้คำว่า "เจ้า" นำหน้านาม เช่น เจ้าเจียบ เจ้าใบ เป็นต้น

นอกจากนี้คำลงท้ายวลีหรือประโยคของภาษานครไทย จะแตกต่างจากภาษาไทยกลางเท่าที่ผู้วิจัยสรุปได้ดังนี้

ภาษาไทยกลาง	ภาษานครไทย
น้อย ชี เกอะ	แอ , แม
เสีย ชะ	หาแม
ไหม (หรือลงท้ายประโยคคำถาม)	บ้อ ก็

ภาษาถิ่นนครไทยที่ชาวบ้านหนองน้ำสร้างใช้สื่อสารกันอยู่ในวิถีชีวิตของตนนั้น ย่อมไปปรากฏอยู่ในบทร้องเพลงพื้นบ้านด้วย ดังที่เจตนา นาควัชระ (2544. 1) ได้กล่าวว่าแท้จริงแล้ว วรรณกรรมนั้น มากับเสียง มิใช่มากับกระดาษ เพลงพื้นบ้านซึ่งเป็นวรรณกรรมมุขปาฐะของชาวบ้าน จึงมีองค์ประกอบ ด้านภาษาที่มีลักษณะเฉพาะถิ่นปรากฏอยู่ ทำให้เกิดความหลากหลายในงานศิลปวัฒนธรรม อันควรถือเป็น เสน่ห์ของวัฒนธรรมชาติพันธุ์ที่นักมานุษยวิทยาสนใจศึกษา เพื่อให้เข้าใจสังคมชาวบ้านแต่ละกลุ่มให้ชัดเจน ยิ่งขึ้นอีกทางหนึ่ง

อนึ่ง มีภาษานครไทย ซึ่งปรากฏอยู่ในบทร้องเพลงพื้นบ้าน แต่ปัจจุบันชาวนครไทยรุ่นใหม่ เลิกใช้แล้ว และอาจไม่ทราบความหมาย มีเพียงคนอายุประมาณ 50 ปีขึ้นไปเท่านั้นที่จะเข้าใจ ผู้วิจัยจึงนำมา อธิบายความหมายไว้ ณ ที่นี้ โดยไม่ได้เรียงลำดับอักษร แต่เรียงตามลำดับในการใช้ของบทร้องเพลง ดังนี้

ภาษาถิ่นนครไทย

สั้น	=	อธิบายความหมาย 1. สรรพนามบุรุษที่ 1 สำหรับหญิงวัยสาวขึ้นไป (มาจากฉัน ซึ่งเป็นคำสรรพนาม) 2. กิน ดืม (ใช้สำหรับพระภิกษุ มาจากฉันซึ่งเป็นคำกริยา)
กระbungฮ่า	=	กระbungขนาดเล็ก จุขนาด 1 สัต ใช้สำหรับตวงข้าวเท่านั้น
ปบ	=	วิ่งอย่างรวดเร็ว
สั้มมดแดง	=	แกงไข่มดแดง ใส่ตัวอ่อนของมดแดงลงไปด้วย จึงทำให้แกงดังกล่าวมีรสเปรี้ยวจัด
แยง	=	มองอย่างพิลึก
สั้มหน่อไม้	=	หน่อไม้ดอง
ใบอบบแอบ	=	ชื่อผักพื้นบ้าน มีรสเปรี้ยวจัด ใช้ใส่แกงป่าเพื่อให้เป็นแกงส้ม หรือใส่ในแกงเห็ดพื้นบ้านทั้งเห็ดโคน เห็ดบด และเห็ดถอบ (เห็ดเผาะ)
กึ่งไม้ล่อน	=	กึ่งไม้ที่แห้งตายตามธรรมชาติ ใช้ทำฝืน หรือเป็นไม้เชื้อไฟ
กะท้อนเอามือ	=	กระเด็นมาถูกมือ
แม่ศรีกันดก	=	นางทรงแม่ศรีซึ่งนั่งทรงบนกันครกไม้สำหรับตำข้าวโดยคร่ำครกลง
ย่อยตอง	=	การใช้มีดกรีดใบตองกล้วยออกจากก้านกล้วยเพื่อนำไปใช้ประโยชน์
นมเพา	=	ทรวงอกงาม
ขยอก	=	การเคี้ยวเอื้องของควาย
อันหล่นซา	=	ชิงช้า
เปา	=	โรคผิวหนังชนิดหนึ่ง เป็นปุ่มปมที่งอกออกมาจากร่างกายภายนอกของคน มีหลายชนิด เช่น เปานกกระจิบ เปานกกระจอก เป็นต้น อาจเป็นเหตุในสมัยปัจจุบัน
มันสลาบใบโหม่น	=	ยอดมันสำปะหลังอ่อน
ลิงโตน	=	ลิงป่าตัวขนาดใหญ่
ชนซี่แฮ	=	ชนรักแร้
สาวอั้งโค้ง	=	หญิงสาวที่วางท่าทางโก้หรู
จ้อย	=	เสียแล้ว
มัก	=	รัก ชอบ

ส้มหมู	=	แหนมทำจากเนื้อหมู
ส้มกวาง	=	แหนมทำจากเนื้อกวาง
ค้อน	=	ค้อน
ผู้หญิงจองทอง	=	ดื้อ ยะโส หยิ่ง
มาน	=	ตั้งครรภ์
ปาปกเปียกลงวัง	=	การจับปลาจากแหล่งน้ำธรรมชาติ คือ วังชำโรง โดยใช้ฝือกเป็นเครื่องมือจับปลา
เล่นตาม	=	เล่นด้วยกัน
บังตะวัน	=	ดอกทานตะวัน
หยะ	=	ปิ่น
สิน	=	ตัด
เกี่ย	=	ชี้หลัง
ขาย	=	ประจาน
ผ้าโป	=	ผ้าขาวม้า
เป็นเลียด	=	ผู้หญิงมีประจำเดือน
จก	=	ล้วง
บก	=	พรวง
ขุบ	=	ภาชนะในการขนของหนัก ซึ่งส่วนใหญ่เป็นข้าว อ้อย มันสำปะหลัง ใช้ควายลาก ขุบมีลักษณะคล้ายเกวียน แต่มีองค์ประกอบในการสร้างน้อยกว่า
แมงเกีย	=	ค้ำคาว
แหะ	=	เหลียว
ฮ้า	=	เก่ามาก , เกือบพัง
เอียน	=	หยุด (ใช้กับฝนหยุดตก)
แต่ง	=	ซ่อม
เหี้ย	=	ตกหล่น
ลงท้อ	=	ท้อเสีย
ฮบ	=	ทะเลาะ
ทำตัวกระด้าง	=	ไม่มีมิตรไมตรี ไม่นำเคารพนับถือ
ลงปา	=	ลงปลา คือ การนัดวัน เวลา สถานที่ไปจับปลา พร้อม ๆ กันที่หนองน้ำธรรมชาติแห่งใดแห่งหนึ่ง ตามการนัดหมายในเวลาจำกัด ชาวบ้านสามารถใช้ เครื่องมือใดก็ได้ระหว่าง แห ยอ สุ่ม

วัง	=	วังชำโรง เป็นหนองน้ำธรรมชาติขนาดใหญ่ ตั้งอยู่ติดอาณาเขตบ้านหนองน้ำสร้าง แต่ขึ้นอยู่กับ บ้านหนองกระดาศ ตำบลบ้านพร้าว
เฟียก	=	เฟือก เป็นเครื่องมือจับปลาชนิดหนึ่ง
ปาก	=	พูด

สิ่งที่น่าเป็นห่วงสำหรับเรื่องภาษาถิ่นในปัจจุบันนี้ คือ คนหนองน้ำสร้างปัจจุบันที่แต่งงานกับชาวท้องถิ่นอื่น มาตั้งบ้านเรือนอยู่ในหมู่บ้านใช้ภาษาไทยมาตรฐานภาคกลางในบ้านของตน บุตรที่เกิดมาจึงใช้ภาษาไทยกลางในชีวิตประจำวัน โดยที่ไม่สามารถพูดภาษาถิ่นได้ แม้กระทั่งพ่อแม่สมัยใหม่ที่มีการศึกษาสูงที่เป็นชาวหนองน้ำสร้างทั้งคู่ ก็หันไปใช้ภาษาไทยกลางในครอบครัว เพื่อให้ลูกใช้ภาษาไทยกลาง ซึ่งจะสามารถใช้ภาษานี้ได้เมื่อลูกเดินทางไปต่างถิ่น โดยเฉพาะเมื่อเข้าไปรับการศึกษาที่จังหวัดพิษณุโลก ตั้งแต่เยาว์วัย จะได้ไม่มีปมด้อยเรื่องพูดภาษาถิ่นนครไทย อันเป็นทางหนึ่งที่ทำให้ผู้มีการศึกษาของหมู่บ้านแลเห็นความสำคัญของภาษาถิ่นลดลง เพราะคนกลุ่มนี้ คือ คนสำคัญอันเป็นผู้นำทุกด้านในหมู่บ้าน

อย่างไรก็ตาม จากการที่วัฒนธรรมเมืองเข้าไปถึงหมู่บ้านนี้อย่างรวดเร็ว เนื่องจากเป็นหมู่บ้านที่อยู่ติดกับบ้านในเมือง ชาวบ้านปัจจุบันจึงพูดภาษาถิ่นเปลี่ยนไปจากเดิม เช่น เดิมชาวบ้านออกเสียงสระเอือเป็นสระเอีย

มะเขือ	เป็น	มะเขีย	เกลือ	เป็น	เกีย
เนื้อ	เป็น	เนีย	เมือง	เป็น	เมียง

แต่ปัจจุบันออกเป็นเสียงสระเอือทั้งหมด ยังคงไว้เฉพาะสำเนียงภาษานครไทยเท่านั้น ส่วนคำศัพท์เก่า ๆ ดังที่ปรากฏในบทเพลงนั้น คนรุ่นใหม่แทบไม่รู้จักความหมายเลย

ความเชื่อและพิธีกรรม

ความกลัวและความไม่รู้เป็นเหตุให้เกิดความเชื่อ และความเชื่อเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดพิธีกรรม สังคมชนบทสมัยก่อนต้องพึ่งพิงธรรมชาติในการประกอบอาชีพ และการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ จึงเป็นลักษณะสังคมที่เอื้อให้ความเชื่อเรื่องผี หรืออำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของคน และมีบทบาทอยู่ในวิถีชีวิตของชาวบ้านในชนบทของไทยทุกท้องถิ่น ความเชื่อต่าง ๆ เหล่านั้น นับเป็นสิ่งที่มนุษย์ค่อย ๆ เรียนรู้ และทำความเข้าใจมานาน นับตั้งแต่มีสังคมมนุษย์เกิดขึ้น มนุษย์มักเชื่อว่าอำนาจลึกลับสามารถให้ผลดีหรือร้ายแก่ตนได้ จึงพยายามกระทำการต่าง ๆ เพื่อให้อำนาจลึกลับนั้นเกิดความพอใจ เพื่อผลประโยชน์ของตนเอง หรือของกลุ่มของตนเอง

จารุวรรณ ธรรมวัตร (2530 : 180) ได้อธิบายว่าความเชื่อของคนไทยเป็นความรู้สึกเชื่อถือและยอมรับ ซึ่งจะทำให้มนุษย์มีหลักยึดเหนี่ยวใจเกิดความรู้สึกอบอุ่นมั่นใจว่ามีอำนาจพิเศษคอยปกป้องคุ้มภัย

ให้ตน ทั้งยังกล่าวว่าความเชื่อมีวิวัฒนาการมายาวนาน ส่วนพิธีกรรมนั้น มีความสัมพันธ์กับความเชื่อของมนุษย์ และแบ่งพิธีกรรมออกเป็น 2 ลักษณะ คือ พิธีกรรมส่วนรวม และพิธีกรรมจำเพาะถิ่น

ชาวบ้านหนองน้ำสร้างมีความเชื่อ และพิธีกรรมอันสัมพันธ์กับความเชื่อ ทั้งพิธีกรรมส่วนรวม และพิธีกรรมจำเพาะถิ่น พอสรุปได้ดังนี้

1. พิธีกรรมส่วนรวม

พิธีกรรมส่วนรวม มีทั้งพิธีกรรมที่เกิดจากความเชื่อถือศรัทธาในวีรบุรุษของเมืองนครไทย คือ พิธีกรรมการปักธงชัย หรือที่ชาวบ้านหนองน้ำสร้าง เรียกว่า พิธีปักธงผ้าขาว ในอดีตชาวบ้านหนองน้ำสร้างเป็นหมู่บ้านหนึ่งซึ่งอยู่ติดกับเชิงเขาช้างล้วงได้เป็นผู้ทอผืนธงผ้าขาว 1 ผืนด้วย ผู้ทอชื่อ นางถวิล จันทร์บรรจง หลานนางบัง จินตนา แต่ปัจจุบันชราภาพ และย้ายออกไปจากหมู่บ้านนี้แล้ว ปัจจุบันวิธีการคัดเลือกผู้ทอธงและหมู่บ้านที่ทอธงเปลี่ยนแปลงไป ชาวบ้านนี้จึงไปร่วมพิธีกรรมประเพณีปักธงชัย เฉพาะวันปักธง คือ วันขึ้น 14 หรือ 15 ค่ำ เดือน 12 ตามที่ทางราชการกำหนดเท่านั้น

ส่วนพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องเนื่องจากความเชื่อถือศรัทธาในพระพุทธศาสนา คือ การบวชของกุลบุตร ซึ่งแม้ชาวบ้านหนองน้ำสร้างไม่ได้ให้ความสำคัญกับวัด หรือการสร้างวัดมากนัก แต่ก็มีมีความเชื่อ และศรัทธาต่อการบวช เช่นเดียวกับชาวไทยทั่วไป พิธีกรรมนี้เป็นที่มาของการร้องเพลงแห่ناقที่ไพเราะ และมีลักษณะเฉพาะถิ่น ปรากฏอยู่ในภาษาและสำเนียงของเพลงอย่างน่าสนใจศึกษา นอกจากนี้การบวชยังทำให้เกิดงานศิลปะพื้นบ้านที่มีลักษณะเฉพาะถิ่นที่โดดเด่นเป็นที่สนใจของผู้ที่สนใจงานศิลปวัฒนธรรมของชาติ คือ การที่ชาวบ้านสร้าง “แลนาค” ซึ่งได้แก่ คานหามให้นาคนั่งจากบ้านไปทำพิธีบวชที่วัด เป็นคานหามที่สวยงามด้วยฝีมือช่างพื้นบ้านที่มีลักษณะเฉพาะถิ่นที่โดดเด่นมาก

2. พิธีกรรมจำเพาะถิ่น

ชาวหนองน้ำสร้างเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เรื่องดวงวิญญาณบรรพบุรุษ และเรื่องแม่โพสพเทพีแห่งข้าว ในบรรดาความเชื่อในวิถีชีวิตดังกล่าว ความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ คือ ปู่เฒ่าโทะ ซึ่งมีลักษณะเป็นอาร์ักษ์ คอยคุ้มครองชาวบ้านให้อยู่เย็นเป็นสุข นับเป็นความเชื่อที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของหมู่บ้าน พิธีกรรมที่ชาวบ้านประกอบขึ้นเป็นสิ่งที่ต้องการให้มีพลังอำนาจที่ยิ่งใหญ่ที่สุด เพื่อพิทักษ์ความสุขแก่ชาวบ้าน รองลงไปจึงเป็นความเชื่อเกี่ยวกับแม่โพสพ เทพีแห่งข้าว ความเชื่อเรื่องดวงวิญญาณบรรพบุรุษสายตระกูลของตน ความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรมการขอฝน และความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับการบวช ซึ่งความเชื่อและพิธีกรรมดังกล่าวนี้ แม้จะใกล้เคียงกับความเชื่อของท้องถิ่นอื่นในประเทศไทย แต่เมื่อศึกษาอย่างละเอียด ผู้วิจัยจึงพบว่า มีลักษณะเฉพาะถิ่น เฉพาะหมู่บ้าน อย่างน่าสนใจยิ่ง

ผู้วิจัยได้เน้นการศึกษาความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับการเลี้ยงปู่เฒ่าโทะ สิ่งศักดิ์ประจำหมู่บ้าน ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับแม่โพสพ ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับดวงวิญญาณบรรพบุรุษและความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับการขอฝน ซึ่งล้วนเป็นพิธีกรรมเฉพาะถิ่น ส่วนพิธีกรรมส่วนรวม คือ การบวชนั้นจะศึกษาเฉพาะรายละเอียดที่เกี่ยวข้องกับเพลงแห่ناق ซึ่งจะปรากฏผลการศึกษาวิจัยในบทที่ 5 ของปริญญาานิพนธ์

2.1 ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับปู่เฒ่าโง่

ชาวบ้านหนองน้ำสร้าง เชื่อถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำหมู่บ้าน คือ “ปู่เฒ่าโง่” ซึ่งชาวบ้านยกย่องให้เป็นอารักษ์ผู้คุ้มครองหมู่บ้าน เป็นที่พึ่งทางใจของชาวบ้านมายาวนานจากอดีตจนถึงปัจจุบัน การที่ชาวบ้านหนองน้ำสร้างยกย่องให้ปู่เฒ่าโง่เป็นสถาบันกลางของสังคมหมู่บ้านนั้น แสดงให้เห็นพลังศรัทธาของชาวบ้าน ส่วนพิธีกรรมที่กระทำ คือ การ “เลี้ยงปู่” ซึ่งคือการบวงสรวงเซ่นไหว้ ถึงปีละ 2 ครั้ง อันเป็นกิจกรรมที่ชาวบ้านพร้อมใจกันร่วมพิธีกรรมตามวัย และสถานภาพของตนด้วยความเต็มใจนั้น แสดงให้เห็นพลังอำนาจของพิธีกรรมต่อปัจเจกบุคคลและต่อชุมชนอย่างชัดเจน

ประวัติความเป็นมาของปู่เฒ่าโง่

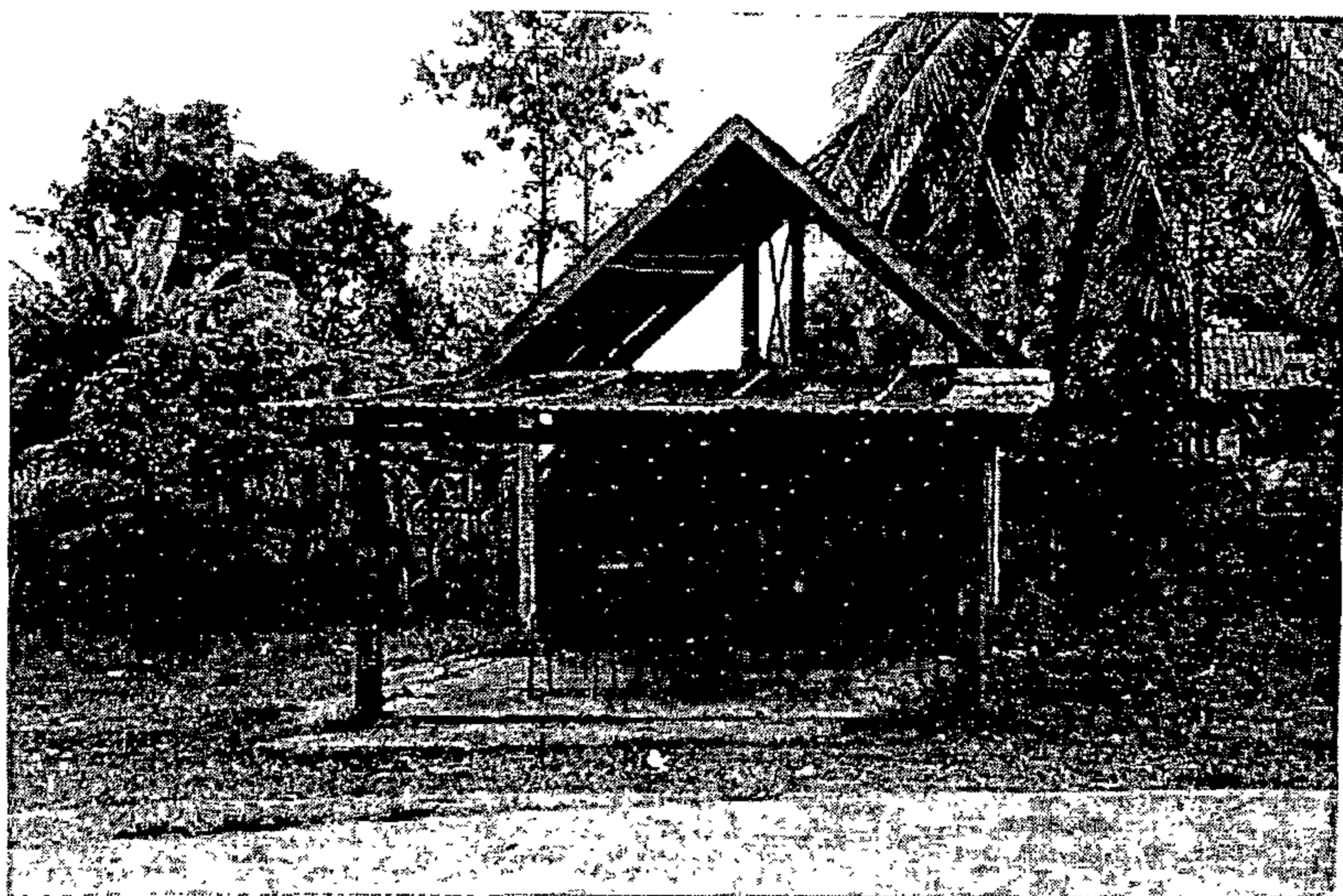
จากการสัมภาษณ์วิทยากร ซึ่งเป็นชาวบ้านอายุตั้งแต่ 75 ปีขึ้นไป จำนวน 5 คน ทำให้สามารถสืบค้นความเป็นมาย้อนขึ้นไปในอดีตได้ประมาณ 100 ปี ว่าปู่เฒ่าโง่นั้น เป็นมนุษย์ ไม่ใช่ชาวบ้านหมู่บ้านนี้ เป็นชายต่างถิ่นไม่ปรากฏที่มา เข้ามาอาศัยที่บ้านนี้ระยะเวลาหนึ่ง และได้เสียชีวิตที่บริเวณหนองน้ำสร้าง ดวงวิญญาณจึงสถิตอยู่ที่หมู่บ้านนี้ เมื่อผู้วิจัยสืบค้นถึงรายละเอียดของข้อมูลได้พบว่า เมื่อมารดาของวิทยากรคนหนึ่ง คือ นางขัน แสงสีบาง ซึ่งเป็นมารดาของนางจำรัสลักษณ์ แจ่มโง่ง วิทยากรผู้ให้ข้อมูล ได้เดินทางอพยพเข้ามาอยู่ในหมู่บ้านหนองน้ำสร้างนี้ เมื่อนางขัน แสงสีบาง มีอายุ 15 ปี คือเมื่อประมาณ 85 ปี ที่ผ่านมานั้น ปู่เฒ่าโง่ได้กลายเป็นดวงวิญญาณของบรรพบุรุษประจำหมู่บ้านหนองน้ำสร้างแล้ว โดยไม่สามารถระบุได้ว่าเป็นบรรพบุรุษของสายตระกูลใด แต่ชาวบ้านทุกสายตระกูลเชื่อถือศรัทธาร่วมกัน ภายหลังดวงวิญญาณปู่เฒ่าโง่ได้แสดงความศักดิ์สิทธิ์ขึ้นไปเรื่อย ๆ ตามพลังศรัทธาของชาวบ้าน ดังนั้นเมื่อย้อนเวลาไปประมาณ 60 ปี ดวงวิญญาณของปู่เฒ่าโง่มีสถานภาพทางสังคมสูงชันจนกลายเป็นอารักษ์ประจำหมู่บ้านที่ทุกคนยอมรับ วิธีการที่ชาวบ้านจะติดต่อกับอารักษ์นี้ใช้การติดต่อผ่านร่างทรงซึ่งชาวนครไทย เรียกว่า “นางหมอ” ที่กำหนดว่าต้องเป็นร่างทรงเพศหญิงเท่านั้น ลูกหลานจะจัดพิธีกรรมเพื่อเซ่นสังเวยปู่ปีละ 2 ครั้ง ในเดือน 3 และเดือน 6 การเซ่นสังเวยนี้ เรียกเป็นภาษาถิ่นนครไทยว่า “การเลี้ยงปู่” (นางจำรัสลักษณ์ แจ่มโง่ง. สัมภาษณ์. 2544)

ประวัติความเป็นมาของศาลปู่ การเลี้ยงปู่

ศาลปู่

ชาวบ้านหนองน้ำสร้าง เรียกนาม ศาลปู่เฒ่าโง่สั้น ๆ ว่า “ศาลปู่” ซึ่งก็สามารถสื่อสารได้เข้าใจตรงกันว่า หมายถึง ศาลปู่เฒ่าโง่แน่นอน ศาลนี้ตั้งอยู่ทางทิศเหนือ และห่างจากหนองน้ำธรรมชาติ คือหนองน้ำสร้างประมาณ 100 เมตร เดิมเป็นศาลขนาดใหญ่ คล้ายเรือนไทยพื้นบ้านชั้นเดียว ใต้ถุนสูง หลังคามุงด้วยกาบหมากให้มีลักษณะไขว่กันคล้ายกาแลของภาคเหนือ พื้นปูด้วยฟาก มีส่วนที่ยกพื้นไว้สำหรับวางช้างไม้และม้าไม้ที่ชาวบ้านเรียกว่า “ช้างน้อย” และ “ม้าน้อย” ซึ่งเป็นของถวายปู่ ส่วนพื้นระดับล่างเป็นที่วางเครื่องเซ่นปู่ และยังเป็นที่นั่งของ “นางหมอ” และบริวารผู้ใกล้ชิดที่เป็นสตรีล้วน รวมทั้งสตรีชาวบ้านหนองน้ำสร้างที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับการเซ่นปู่ ทั้งหมดประมาณ 6 – 7 คน ส่วนชาวบ้านทั่วไปจะนั่งบริเวณ

ลานดินด้านหน้าและด้านข้างศาล ต่อมาศาลไม้ของเดิมชำรุด นายเย็นเย็น แซ่เล่า นักธุรกิจชาวไทย เชื้อสายจีนซึ่งตั้งรกรากอยู่ที่ตลาดอำเภอ นครไทย ได้เป็นผู้สร้างศาลใหม่ถวาย ศาลใหม่นี้มุงหลังคาด้วย กระเบื้อง และเป็นอาคารชั้นเดียวก่ออิฐถือปูน ไม่มีลักษณะเป็นศิลปะพื้นบ้านดังศาลปู่หลังเก่าเลย

ภาพประกอบ 11 ศาลปู่เฒ่าไท่

การเลี้ยงปู่

การเลี้ยงปู่เป็นพิธีกรรมที่ชาวบ้านหนองน้ำสร้างให้มีความสำคัญต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ถือได้ว่าเป็นประเพณีประจำปีของหมู่บ้านนี้ ลักษณะเป็นการเซ่นสังเวยอารักษ์ โดยประกอบพิธีกรรมปีละ 2 ครั้ง ครั้งแรกในเดือนสามขึ้นสามค่ำ และครั้งที่ 2 ในเดือนหกขึ้นเจ็ดค่ำ ในอดีตเคยเลี้ยงปู่โดยมีนางทรง คือ นางหมอ เป็นผู้ทำพิธีทั้ง 2 ครั้ง แต่ปัจจุบันนี้จะเลี้ยงในเดือนหกขึ้นเจ็ดค่ำเพียงครั้งเดียว โดยจัดเป็นพิธีใหญ่ เต็มรูปแบบ ส่วนในเดือนสามขึ้นสามค่ำจะทำพิธีเซ่นปู่ โดยไม่เชิญปู่ลงประทับทรง มีนางสงวน บัวสิงคำ อายุ 72 ปี บุตรนางแห้ว ตุ่นนิ่ม เป็นผู้เซ่นปู่สืบต่อจากนางแห้ว ตุ่นนิ่ม มารดา โดยนางสงวน เป็นผู้เย็บบายศรี และจัดหาเครื่องเซ่นปู่ไปเซ่นที่ศาลปู่

สำหรับร่างทรง ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า นางหมอ หรือนางทรงนี้ (ขณะกำลังประทับทรงจะเรียกว่า นางพ้อเฒ่า) ในการเลี้ยงปู่ นั้น เป็นหญิงชาวบ้านจากหมู่บ้านอื่น นางทรงคนที่เป็นที่รู้จักแพร่หลาย เนื่องจากทำหน้าที่ยาวนานมาก คือ นางเย็น พงษ์พานทอง จากบ้านหัวร่อง ที่ได้ทำหน้าที่ประมาณ 30 ปี เมื่อนางเย็นชราภาพมาก นางเขียน ดาด้วง จากบ้านเนินเพิ่มเป็นนางทรงแทน และในปัจจุบันนางทรง คือ นางนวน เขียวกระต่าย จากบ้านหัวร่อง ไม่เคยมีนางทรงที่เป็นหญิงชาวบ้านหนองน้ำสร้างมาก่อนเลย ทั้งนี้เนื่องจากการเลี้ยงปู่ของอำเภอ นครไทย นั้น จะมีนางทรงหรือนางหมอคนเดียวกันเป็นผู้ทำพิธีโดยเลี้ยงปู่

พระอินทร์ ปู่กลางเมือง ปู่ปากน้ำ และปู่เฒ่าไท่ นางหมอดังกล่าวจะต้องมีบรรพบุรุษของตนเป็นนางหมอ ต่อเนื่องกันมา ซึ่งสตรีชาวบ้านหนองน้ำสร้างไม่อยู่ในเงื่อนไขนั้น จึงไม่มีใครได้เป็น

ส่วนอาหารที่ใช้ในพิธีกรรมเลี้ยงปู่เฒ่าไท่ มีไก่ต้ม หัวหมูต้ม และอาหารพื้นบ้านหนองน้ำสร้าง คือ ไข่ปาม ขนมจีนน้ำยำน้ำพริก ขนมซีกวาง ซึ่งชาวบ้านจะช่วยกันนำมาจากบ้านจำนวนมาก เพราะเมื่อเลี้ยงปู่เรียบร้อยแล้ว ชาวบ้านก็จะรับประทานได้ ในฐานะลูกหลานของปู่ กล่าวได้ว่าเทศกาลเลี้ยงปู่เป็นเทศกาลแห่งการทำขนมจีน นอกเหนือไปจากเทศกาลตรุษ สงกรานต์

พิธีกรรมเลี้ยงปู่เฒ่าไท่ในเดือนหกขึ้นเจ็ดค่ำนั้น นางทรงจะเชิญปู่ลงประทับทรง จำนวน 32 องค์ ปู่พระอินทร์ซึ่งมีศาลประทับอยู่ที่บริเวณบ้านเหนือ จะลงมาประทับทรงเป็นองค์แรก แสดงถึงการจัดลำดับความสำคัญของอารักษ์ ชื่อของปู่พระอินทร์ยังแสดงว่าชุมชนอำเภอนครไทยรับอิทธิพลด้านความเชื่อจากลัทธิพราหมณ์ - ฮินดูมายาวนานแล้ว จากนั้นปู่เฒ่าไท่จะลงมาประทับเป็นองค์ที่ 2 องค์ที่ 3 คือ ปู่กลางเมือง ซึ่งมีศาลประทับอยู่ที่บริเวณตลาดสดสุขาภิบาลนครไทย องค์ที่ 4 คือ ปู่ปากน้ำ ซึ่งมีศาลประทับอยู่ที่โง้งมะเฟือง ใกล้แม่น้ำแควน้อย ต่อจากนั้นปู่ต่าง ๆ ซึ่งสถิตอยู่ในส่วนอื่น ๆ ของอำเภอนครไทย แต่มีความสำคัญรองลงไปจาก 4 องค์แรก ก็จะทยอยลงมาประทับทรง เช่น ปู่หิดจากโง้งมะเฟือง ปู่ทองคำจากบ้านพร้าวและปู่เขาเขียว ซึ่งเป็นชายหนุ่มยังไม่มีภรรยา เมื่อปู่เขาเขียวลงมาประทับทรงผู้เฒ่าผู้แก่ที่อยู่ร่วมพิธีกรรมจะบอกให้ลูกหลานซึ่งเป็นหญิงสาวรีบออกไปจากบริเวณพิธี ส่วนใหญ่เด็กหญิงก็จะออกไปด้วย และสั่งไม่ให้กลับเข้าไปร่วมพิธีอีก เนื่องจากเกรงปู่เขาเขียวจะนำไปเป็นภรรยา เมื่อปู่ลงประทับครบ 32 องค์แล้ว ปู่เฒ่าไท่จะกลับมาประทับทรงอีกครั้งหนึ่ง ครั้นนี้ปู่จะเสกเชือกผูกข้อมือให้ลูกหลาน และมีรางวัล คล้องช้าง คล้องม้ากันอย่างสนุกสนาน ช้างน้อย ม้าน้อย เหล่านี้จะได้รับการสงวน ทาแป้งไว้รอตั้งแต่ตอนเช้าของวันทำพิธีแล้ว ปีใดตรงกับสงกรานต์ ก็สงวนช้างน้อย ม้าน้อย ระหว่างประกอบพิธีและใช้น้ำนั้นสาธิน้ำเล่นกันเป็นที่สนุกสนาน วันนี้จะเต็มไปด้วยลูกหลาน (ซึ่งมีมาจากหมู่บ้านอื่นแต่ศรัทธาในปู่ด้วย) บางคนถามไถ่ความเป็นไปของบ้านเมือง ในปีนี้บางคนจ่มไว้ (จ่มคือบนบาน) สัมฤทธิ์ผลแล้วมาแก้บนหรือบางคนมีเรื่องเดือดร้อนก็มาจ่มปู่หรือบนปู่ เรื่องเดือดร้อนมีทั้งเรื่องการเจ็บป่วย ของหาย การเดินทางไกล การสอบเรียนต่อ การสอบแข่งขัน ฯลฯ ก่อนปู่กลับไป ปู่จะส่งบ้านส่งเมือง (เมื่อเทียบกับภาคกลางน่าจะเป็นการส่งบ้านส่งเมือง) โดยปู่บอกว่าปีนี้ปู่จะไปแล้ว ปีหน้าพบกันใหม่ ขอให้ลูกบ้านหลานเมือง (ลูกหลาน) อยู่ดีมีสุขทุกคน เป็นเสร็จพิธี จากนั้นลูกหลานจะรับประทานอาหารร่วมกันอย่างสนุกสนานด้วย บรรยากาศแห่งมิตรไมตรี โดยถือว่าตนเป็นลูกหลานจึงรับประทานอาหารที่เหลือจากปู่ได้ (นางสวน สุวรรณเกิด. สัมภาษณ์. 2544) หลังการประกอบพิธีกรรม ชาวบ้านจะมั่นใจในการดำเนินชีวิตภายใต้การคุ้มครองของปู่ตลอดปี

ประเด็นเกี่ยวกับการติดต่อของปู่เฒ่าไท่ผ่านร่างทรง คือ นางหมอนี้ จัตรีทิพย์ นาถสุภา และพรพิไล เลิศวิชา (2541 : 4) อธิบายไว้น่าสนใจมากกว่าการเข้าทรงคือการสนทนาระหว่างเจ้าพ่อกับชาวบ้าน ระหว่างอดีตกับปัจจุบัน เป็นกลไกอันสำคัญที่มีภาระหน้าที่คอยสนองสืบทอดความคิด ความเชื่อของชุมชนจากสมัยหนึ่งไปสู่อีกสมัยหนึ่งที่มีประสิทธิภาพยิ่ง ผู้วิจัยจึงตั้งข้อสังเกตว่าการกำหนดให้มีการสืบทอดจากบรรพบุรุษไปสู่ลูกหลานโดยไม่ขาดตอนของผู้ที่จะทำหน้าที่ "นางหมอ" ในพิธีกรรมเลี้ยงปู่ของชาวนครไทย เป็นการแสดงถึงภูมิปัญญาชาวบ้านของบรรพชนชาวนครไทยที่จะรักษาพิธีกรรมและความเชื่อนี้ให้มั่นคงยั่งยืนสืบไป เพราะถ้าเมื่อใดปราศจากนางหมอ พิธีกรรมนี้ก็คงไม่มีความหมายและอาจค่อย ๆ สูญหายไปที่สุดในที่สุด

อึ่งในการเลี้ยงปูเฒ่าโหนดนี้ นางหมอมักมีการร้องลำนำเพลงทำนองพื้นบ้านที่ชาวบ้านหนองน้ำสร้าง เรียกว่า “การขับหมอ” บทร้องบทหนึ่งเป็นบทไหว้ครูหรือบทไหว้ปู่ ซึ่งนางแห้ว ตุ่นนึ่ง แม่เพลง บ้านหนองน้ำสร้างจำได้และร้องได้ เนื่องจากนางแห้ว ตุ่นนึ่ง เป็นผู้เช่นผีบรรพบุรุษของบ้านหนองน้ำสร้าง อยู่แล้ว จึงเป็นผู้หนึ่งที่มีสถานภาพที่เรียกว่าเป็นบริวารผู้ใกล้ชิดปู่ได้นั่งบนศาลปู่ทุกปี แต่ไม่มีโอกาส ได้ขับหมอดังกล่าวจึงจำไว้ และได้ร้องเพื่อสาธิตให้ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพิษณุโลกฟังครั้งหนึ่ง แต่เนื่องจาก แถบนั้นที่ก่อกองหมอดอายุการใช้งาน จึงไม่มีข้อมูลไว้เพื่อการศึกษา ทั้งนี้เนื่องจากบทร้องดังกล่าวถือว่าเป็น บทศักดิ์สิทธิ์ ไม่สมควรลบหลู่ด้วยการนำมาร้องเล่น ปัจจุบันเมื่อนางแห้ว ตุ่นนึ่ง เสียชีวิตแล้ว ก็ไม่มีชาวบ้าน หรือแม่เพลงชาวหนองน้ำสร้างคนใดกล้าร้องเพื่อการสาธิต ผู้วิจัยจึงไม่สามารถบันทึกบทร้องเพลงไหว้ครู หรือเพลงไหว้ปู่ เป็นโน้ตเพลงได้

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และ พรพิไล เลิศวิชา (2541 : 67 - 69) กล่าวถึงการทำชาวบ้านทั้งหมู่บ้าน นับถือปู่เฒ่าโหนดร่วมกันนี้ว่าแสดงว่าชาวบ้านคิดนับญาติกันทั้งหมู่บ้าน ทั้งที่บางตระกูลมิได้เป็นสายโลหิต เดียวกัน เป็นการสร้างความสัมพันธ์เชิงอุดมการณ์ให้ความสัมพันธ์ระหว่างตระกูลต่าง ๆ ในหมู่บ้านแน่นแฟ้น ยิ่งขึ้น ทั้งยังสรุปว่าประวัติศาสตร์ของศาลปู่ตาแต่ละหมู่บ้านนั้น มีเรื่องราวย้อนไปยาวนานเท่ากับอายุของ ชุมชนทีเดียว นอกจากนี้ชาวบ้านที่อพยพจากหมู่บ้านหนองน้ำสร้างไปอยู่หมู่บ้านอื่นจะด้วยเหตุการแต่งงาน ข้ามหมู่บ้านหรือเหตุอื่น รวมทั้งชาวบ้านจากหมู่บ้านใกล้เคียง เช่น บ้านบ่อไธจอก (เนินสว่าง) มาร่วม เลี้ยงปูเฒ่าโหนดร่วมกันนั้น นับเป็นความเชื่อ และพิธีกรรมที่ช่วยให้เกิดความสามัคคีร่วมมือกันระหว่างหมู่บ้าน และช่วยกระชับความสัมพันธ์สายญาติเอาไว้ “สายญาติ” จึงมีความหมายกว้างกว่าคำว่าญาติพี่น้อง ร่วมสกุลเดียวกัน

ผู้วิจัยเห็นว่า จุดเด่น ของการนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ คือ ปู่เฒ่าโหนดนี้ ทำให้ชาวบ้านหนองน้ำสร้าง ซึ่งมีทั้งกลุ่มดั้งเดิม กลุ่มอพยพรุ่นแรก ตลอดจนกลุ่มอพยพใหม่ มีความผูกพัน ภายในชุมชนสูง สัมพันธภาพ ภายในชุมชนมีความเป็นเอกภาพ เกิดการนับญาติกันทั้งหมู่บ้านผู้เฒ่าเรียกผู้อาวุโสว่า ปู่ ย่า ส่วน ตา และยายนั้น มีภาษาถิ่น เรียกว่า “โต้น” หรือถ้าชรามากก็เรียกว่า “โชน” ผู้อาวุโสใช้สรรพนามเรียกผู้เฒ่า ว่า “น้อย” เช่น อีน้อย (เด็กหญิง) ไอน้อย (เด็กชาย) บุคคลอื่น ๆ ก็เป็น พี่ ป้า น้า อา ลุง หลาน สานสัมพันธ์กันทั้งหมู่บ้าน จึงนับว่าสถาบันกลางของหมู่บ้าน คือ ศาลปู่นี้ มีส่วนหล่อหลอมชาวบ้านให้มาสู่ วัฒนธรรมเดียวกัน เน้นความสำคัญของชุมชนมากกว่าความเป็นปัจเจกบุคคล เกิดผลดีในเชิงรัฐศาสตร์ มายาวนาน

ส่วนจุดอ่อนนั้น ผู้วิจัยเห็นว่าทำให้ชาวบ้านเห็นความสำคัญของสถาบันศาสนา และวัดน้อยลง หมู่บ้านนี้จึงตั้งอยู่โดยไม่มีวัดภายในหมู่บ้านเป็นระยะเวลายาวนานมาก บางช่วงเวลาที่มิได้ให้ความ สำคัญมากนัก จนวัดร้างไป ปัจจุบันนี้วัดป่าวิโมกข์มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักของคนหมู่บ้านอื่น และชาวพิษณุโลก แต่ชาวหนองน้ำสร้างส่วนใหญ่ก็มิได้ให้ความสำคัญกับวัดในหมู่บ้านของตนเองมากนัก จนอาจกล่าวได้ว่า ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับปู่เฒ่าโหนดนี้ มีพลังอำนาจเหนือจิตใจ ชาวบ้านหนองน้ำสร้าง มีผลต่อความคิด ความเชื่อ และบุคลิกภาพของชาวบ้านต่างสมัยอย่างแลเห็นได้ชัดเจน

อย่างไรก็ตาม การเลี้ยงปูในเดือน 3 ปี พ.ศ. 2545 นี้ มีสิ่งที่เปลี่ยนไปจากเดิม กล่าวคือ อาหารดี ๆ ในการเลี้ยงปู เช่น ไก่ต้ม หัวหมู ฯลฯ ซึ่งลูกหลานนำมาจากบ้านแต่ละคนเพื่อเซ่นปู่ นั้น เมื่อเสร็จพิธีกรรมแล้ว ต่างคนต่างนำอาหารดี ๆ เหล่านี้กลับไปกินที่บ้านตนเองทุกคน คงเหลือไว้เลี้ยงกัน ที่ศาลเฉพาะอาหารพื้นบ้าน เช่น ไข่ป้อม ขนมน้ำยา ขนมน้ำกว๊าง ฯลฯ ซึ่งไม่เคยมีการกระทำเช่นนี้

มาก่อน (นางสวณ สุวรรณเกิด. สัมภาษณ์. 2545) นับเป็นจุดเปลี่ยนแปลงที่น่าตระหนก เพราะน่าจะเป็นสัญญาณของการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจและสังคมของหมู่บ้านหนองน้ำสร้าง

ภาพประกอบ 12 การเลี้ยงปูกในสมัยปัจจุบัน

2.2 ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับแม่โพสพ

ชาวบ้านหนองน้ำสร้าง ประกอบอาชีพทำนาเป็นหลัก ในอดีตทุกบ้านจะมีขี้ข้าวแยกจากตัวบ้าน มีความรู้เรื่องแม่โพสพว่าเป็นเทพีแห่งข้าว แม่วิทยาการบางคนจะออกเสียงเพี้ยนไปเป็น “แม่โค - สบ” แต่ก็เข้าใจบทบาทของเทพีองค์นี้ถูกต้อง จึงมีการประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวอย่างเคร่งครัด ปีละ 2 ครั้ง ตั้งแต่โบราณ รุ่งปุ่ ยา ดา ยาย มาจนถึงปัจจุบัน ในอดีตเป็นพิธีกรรมที่ทำกันทุกบ้าน แต่ปัจจุบันทำอยู่ประมาณ 40 บ้าน ผู้ทำพิธีคือแม่บ้านของทุกบ้าน

พิธีกรรมครั้งแรก เรียกว่า การทำขวัญข้าว จะทำเมื่อต้นข้าวเริ่มออกรวง แม่บ้านจะเย็บบายศรีแบบง่าย ๆ เครื่องสังเวยประกอบด้วยไข่ต้ม 1 ฟอง ข้าวเหนียว 1 ปั้น เผือก มัน พริกแห้ง ทั้งเม็ดเกลือ ของเปรี้ยว ของหวาน เท่าที่หาได้ เช่น ไข่มะนาวจิ้มเกลือเป็นของเปรี้ยว และน้ำอ้อยเป็นของหวาน ใช้ใบตองห่อเครื่องเช่นเหล่านี้นั้นเป็นห่อเล็กห่อน้อย หรือทำเป็นกระทงบรรจุเครื่องเช่นใส่บายศรี และนำเครื่องเช่นบรรจุลงในกระบุงข้างเดียว ใช้ไม้คานคองจากบ้านไปยังนา ระหว่างทางถ้าใครทักทายก็ต้องไม่พูดโต้ตอบ (ภาษาถิ่นใช้ว่า “ไม่ปาก” เพราะเชื่อว่าแม่โพสพนั้นขี้อาย) พิธีกรรมนี้จึงจะสัมฤทธิ์ผลได้ข้าวกล้าบริบูรณ์ แม่บ้านจะพูดคำไพเราะสังเวยแม่โพสพด้วยตนเอง

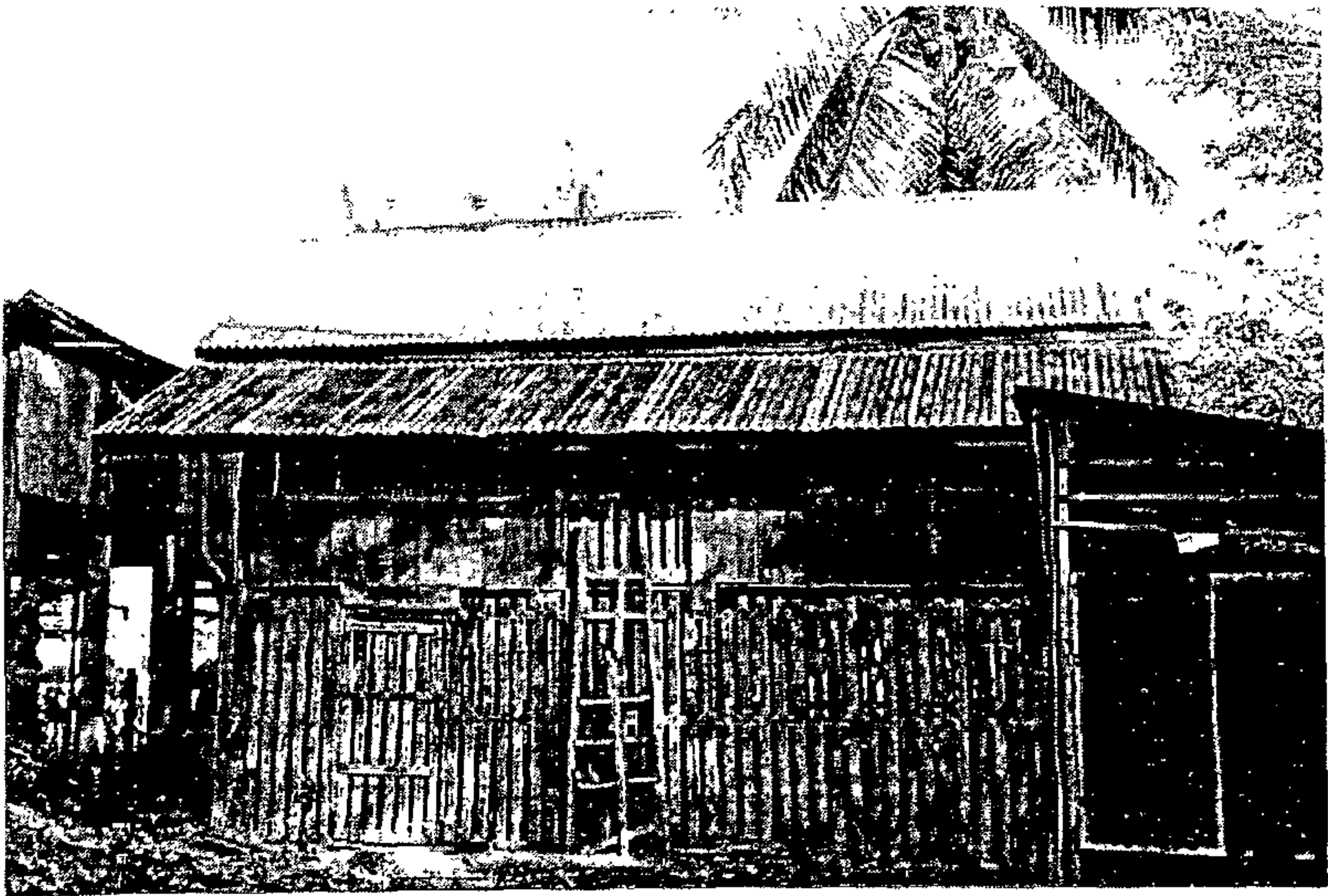
พิธีกรรมครั้งที่สอง เรียกว่า การทำขวัญขี้ จะทำเมื่อเก็บเกี่ยวข้าวเรียบร้อยแล้ว ขี้ข้าว และใช้เกวียน หรือขุบลากขนข้าวมาเก็บยังขี้างบ้านของตน ครั้งนี้แม่บ้านจะเตรียมเครื่องสังเวยเช่นเดียวกับครั้งแรก แต่จะเตรียมที่นาใส่กระบุงคองมายังบ้าน ระหว่างทางต้องไม่พูดจาทักทายใครเช่นเดิม เมื่อมาถึง

บ้านจะเลือกคนที่เกิดปีมะโรงเป็นผู้ทำพิธี เนื่องจากมีความเชื่อว่าคนเกิดปีมะโรงเป็นคนที่ไม่ “กิน” ข้าว หมายความว่าถึง กินข้าวไม่เปลือง ไม่หมด ผู้ทำพิธีจะใช้กะหวักกะลา (คือจวักที่ทำจากกะลามะพร้าว) ตักข้าวเปลือกจากยุ้งใส่กระบุงพร้อมกับกล่าวว่า

ภาษาถิ่น	ถอดความ
"แม่โคสบเอย	แม่โพสพเอย
ขอให้กินอย่าให้บก	ขอให้ข้าวนี้เต็มยุ้งเท่าเดิม
จกอย่าให้เปียง	แม้กินเท่าใดก็ไม่พร่อง ไม่สิ้นเปลือง
ให้เต็มยุ้งท้อเก่าเตือ"	ตักเท่าใดก็ไม่หมดเถิด

(นางจรัสลักษณ์ แจ้งโถง. สัมภาษณ์. 2545)

การตักข้าวใส่กระบุง พร้อมคำกล่าวขอพรจากแม่โพสพนี้ ชาวหนองน้ำสร้างเรียกว่า "การจกข้าว" ปัจจุบันการทำนาก็ขึ้นอยู่กับธรรมชาติเพียงอย่างเดียวดังเช่นสมัยก่อน การทำขวัญข้าว และการทำขวัญยังสำหรับคนรุ่นใหม่ก็ลดความสำคัญลง มีการทำพิธีกรรมโดยรวมรัด และเห็นความสำคัญน้อยลง จึงเป็นที่น่าเสียดายมาก เพราะพิธีกรรมนี้เป็นการรำลึกพระคุณเทพีแห่งข้าว นับเป็นการกล่อมเกล่าจิตใจคนในท้องถิ่นให้เป็นผู้มีความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ อันเป็นทางหนึ่งที่สามารถทำให้จิตใจอ่อนโยนแลเห็นความสำคัญและคุณค่าของผู้อื่น นอกเหนือจากตนเอง

ภาพประกอบ 13 ยุ้งข้าวขนาดใหญ่ของชาวบ้านที่มีฐานะดี ใต้ถุนคือเล้าไก่

ภาพประกอบ 14 ยุงข้าวของชาวบ้านทั่วไป

2.3 ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับการขอฝน

ในอดีต การทำนา ทำไร่ของคนไทย อาศัยพึ่งพิงธรรมชาติ ชาวนาทั่วไปคงมีความวิตกเรื่องฝนแล้งมากกว่าเรื่องอื่น ชาวนาหนองน้ำสร้างตึ๊งฐานอยู่บนที่ราบสูง โอกาสที่จะเกิดภาวะน้ำท่วมข้าวตายนั้นน้อยมาก ชาวนามีความกังวลเรื่องฝนแล้งเป็นเรื่องใหญ่ พิธีกรรมขอฝนจากเทวดา หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์จึงเกิดขึ้น เพราะชาวนามีความเชื่อเรื่องพลังอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ว่าเหนือกว่าพลังอำนาจจากมนุษย์ พิธีกรรมขอฝนมีหลายพิธีกรรม ได้แก่ การเล่นนางด้ง นางควาย นางครกนางสาก นางซ้อง การเล่นเชิญแม่ศรี การแห่นางแมว การเล่นนางหมา ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นการเสี่ยงทายหรือกระตุ้นให้ฝนตก โดยใช้อุปกรณ์ที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรกรรมภายใต้วัฒนธรรมข้าว ตลอดจนสัตว์เลี้ยงในบ้านของตน ผู้วิจัยจัดกลุ่มพิธีกรรมเพื่อการขอฝนเป็น 3 กลุ่ม ดังนี้

1. พิธีกรรมที่ใช้เครื่องมือเครื่องใช้และสัตว์ที่ใช้งานในนาของชาวนาเป็นสื่อ ได้แก่ นางด้ง นางครกนางสาก นางควาย (ใช้ซากหัวควาย) นางซ้อง โดยมีนางทรงเป็นผู้จับเครื่องมือเหล่านั้น ก็คือ เชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ผ่านนางทรงไปสู่เครื่องมือเหล่านั้น
2. พิธีกรรมที่ใช้สัตว์เลี้ยงในบ้านเป็นสื่อ ได้แก่ นางหมา และ นางแมว ซึ่งเป็นสัตว์เลี้ยงที่ยังมีชีวิตเป็นสื่อ โดยไม่จำกัตสี แต่เป็นแมวและสุนัขที่โตแล้ว ไม่มีการใช้นางทรง และไม่เชิญเทวดา แต่ขับลำนำบทเพลงประกอบพิธีกรรม
3. พิธีกรรมที่ใช้ร่างทรงเป็นสื่อ ได้แก่ แม่ศรี

การประกอบพิธีกรรมขอฝนเหล่านี้ ชาวบ้านกระทำด้วยความเชื่อถือและศรัทธา เชื่อว่า ถ้าตนเองประกอบพิธีกรรมถูกต้อง ไม่ลบหลู่ ย่อมสำเร็จผลที่ปรารถนานับเป็นความเชื่อร่วมกันของกลุ่มชน ทุกครั้งที่เล่นจึงต้องมีผู้นำกลุ่มเป็นผู้นำนัดหมายวันเวลา ส่วนสถานที่จะเล่นกลางลานบ้านนางแห้ว ตุ่มนี้ม บริเวณบ้านโนน มีบทร้องประกอบพิธีกรรม ผู้ร้องหรือผู้อัญเชิญเทวดา 3 คน เป็นเพศหญิงทั้งหมด คนใดคนหนึ่งเป็นต้นเสียงอีก 2 คน เป็นคนช่วยร้อง (คนต้นเสียงต้องเป็นแม่เพลงเอกของหมู่บ้าน) เป็นพิธีกรรม ที่นักวิชาการบางคนกล่าวว่า มีลักษณะกึ่งการเล่นเพื่อเสียงทายตามแบบพื้นบ้าน และเกี่ยวข้องกับบทเพลง พื้นบ้านมากที่สุด เนื่องจากพิธีกรรมเกือบทุกพิธีต้องใช้บทร้องเพลงอัญเชิญเทวดา และลำนำเพลงเป็น องค์ประกอบสำคัญ สุกัญญา สุจนายา (2527 : 371) กล่าวสรุปว่า เพลงพิธีกรรมทำให้พิธีกรรมมีความหมาย และเพลงพิธีกรรมรักษาเอกลักษณ์ของพิธีกรรมไว้

การที่ชาวบ้านให้ความสำคัญกับพิธีกรรมขอฝนดังกล่าว ย่อมแสดงให้เห็นว่าชนกลุ่มนี้ มีความรอบคอบในการเตรียมการเพื่อความอุดมสมบูรณ์ของธัญญาหาร อันจะนำไปสู่สุขภาพและคุณภาพ ชีวิตที่ดีของคนในชุมชน อันเป็นวัฒนธรรมและวิถีคิดของคนที่ไม่ละทิ้ง รัศมีค่าและพึงพิงธรรมชาติ วิถีคิด อย่างชาวไร่ชาวนาทั่วไปเช่นนี้เอง ทำให้นักวิชาการหลายกลุ่มทางมานุษยวิทยา กล่าวว่า “การเป็นชาวไร่ ชาวนามีศักดิ์ศรียิ่งกว่าการเป็นลูกจ้าง” เนื่องจากชาวไร่ ชาวนามีโอกาส ใช้ความคิดในการบริหาร หรือจัดการ ทางวัฒนธรรมได้ด้วยตนเอง โดยใช้วัสดุทางวัฒนธรรมเป็นเครื่องมือในการจัดการดังกล่าว

ภาพประกอบ 15 แสดงการสาธิตพิธีกรรมเกี่ยวกับการขอฝน

2.4 ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับการบวช

ชาวบ้านหนองน้ำสร้างนับถือศาสนาพุทธ แต่ขณะเดียวกันก็นับถือผีอันเป็นศาสนาดั้งเดิมของมนุษย์ไปพร้อม ๆ กัน จึงเป็นหมู่บ้านที่ให้ความสำคัญกับวัดซึ่งเป็นศาสนสถานของหมู่บ้านน้อยมาก บางช่วงวัดกลายเป็นวัดร้างก็หากกลุ่มคนที่จะพัฒนาให้เป็นวัดอีกยาก ปัจจุบันวัดป่าวิโมกข์ซึ่งเป็นวัดประจำหมู่บ้านที่มีสถานที่ที่งดงาม สะอาดตา พระภิกษุในวัดเป็นพระนักปฏิบัติที่เคร่งวินัย สามารถนำชาวบ้านพัฒนาวัดจนมีชื่อเสียงทั่วไปในจังหวัดพิษณุโลก และต่างจังหวัด แต่ชาวบ้านก็ยังไปวัดไม่มากนัก ในวันพระ นิยมไปเฉพาะวันเข้าพรรษา วันออกพรรษา วันตรุษ สงกรานต์ และไปฟังเทศน์มหาชาติ และคนที่ไปวัดในดังกล่าว ส่วนใหญ่ก็อยู่ในวัยชรา

แต่อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านหนองน้ำสร้างก็เชื่อและศรัทธาในการบวช ชายที่อายุครบบวช มักบวชตามประเพณี โดยการสนับสนุนของบิดามารดา เนื่องจากเชื่อว่าอานิสงส์แห่งผลบุญ จะตกแก่บิดามารดา และเมื่อสึกแล้วกลายเป็น "บัณฑิต" หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า "ทิด" ที่พร้อมจะออกเรือนสร้างครอบครัวใหม่ การออกบวชเมื่อยังไม่มีครอบครัว คงทำฝ่ายหญิงมั่นใจในชีวิตครอบครัวมากกว่า เนื่องจากถ้าออกบวชหลังแต่งงานแล้ว ถ้าไม่สึกภรรยา ก็จะกลายเป็นหญิงม่ายให้สังคมประณาม งานบวชจึงเป็นงานประเพณีเกี่ยวกับชีวิตที่สำคัญที่สุดงานหนึ่ง

งานบวชเป็นพิธีกรรมก่อให้เกิดเพลงพื้นบ้านที่แสนไพเราะด้วยทำนองขับลำนำโต้ตอบระหว่าง ชายหญิง คือ เพลงแห่นาค ซึ่งชาวบ้านจะช่วยกันร้องขณะแห่นาคจากบ้านไปยังวัด เพื่อทำพิธีอุปสมบท ปัจจุบันงานบวชแบบโบราณยังคงเป็นที่นิยมอยู่มาก เพลงแห่นาค จึงเป็นงานศิลปะที่มีส่วนสร้างสรรค์ให้พิธีบวชมีความหมาย และมีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นเป็นที่สนใจของคนทั่วไปในวงกว้าง

ภาพประกอบ 16 การบวชที่นาคนั่งบนแลนาค และมีการร้องเพลงแห่นาค

2.5 ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับดวงวิญญาณบรรพบุรุษ และผีบางประเภท

ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับดวงวิญญาณบรรพบุรุษนี้ ปรากฏชัดเจนในงานแต่งงาน ซึ่งต้องมีการ “เซ่นผี” เพื่อบอกกล่าวบรรพบุรุษของฝ่ายหญิงที่ล่วงลับไปแล้ว บางครอบครัวมีการกำหนดตายตัวว่าต้องเซ่นด้วยอะไร เช่น สายตระกูลของนางจรัสลักษณ์ แจ้งโง่ง ต้องเซ่นด้วย ตัวตุน เป็นต้น ข้อมูลดังกล่าวทำให้อมรา พงศาพิชญ์ (2543 : 61) ได้ใช้ทฤษฎีทางมานุษยวิทยาเป็นเหตุผลหนึ่งในการอธิบายความว่าสังคมไทยแต่เดิมไม่ใช่สังคมชายเป็นใหญ่ สังคมของชาวบ้านหนองน้ำสร้างนี้ก็เช่นเดียวกัน พิธีกรรมทุกประเภท หญิงเป็นผู้ประกอบพิธีทั้งสิ้น

ส่วนผีอีกประเภทหนึ่งที่ชาวบ้านเชื่อและกลัวกันมาก คือ ผีโพง ซึ่งเป็นผู้หญิงรับสืบทอดมาจากบรรพบุรุษของตน โดยการรับเครื่องประดับมีค่ามาเป็นสัญลักษณ์ในการสืบทอด ผีโพงจะออกหาอาจมกินตอนกลางคืน มีทั้งประเภทผีโพงวัน (ออกหากินทุกคืน) ผีโพงเดือน (ออกหากินเดือนละครั้ง) และผีโพงปี (ออกหากินปีละครั้ง) ถ้ามีผู้พบเห็นผีโพงจะอายและมอบของมีค่าให้แลกเปลี่ยนกับการที่จะไม่บอกผู้อื่นว่าตนเป็นผีโพง คนใดรับของมีค่าจากผีโพงคนนั้นจะต้องสืบทอดการเป็นผีโพงทันทีและชาวบ้านไม่นิยมตากผ้าถุง ผ้าขาวม้าไว้ใต้ถุนบ้านเวลากลางคืน เนื่องจากเกรงผีโพงจะใช้เช็ดปาก ความเชื่อเรื่องผีโพงนี้ จักรทิพย์ นาถสุภา (2541 : 22) ได้สรุปว่าเป็นวิธีขู่ขวัญและลงโทษผู้ที่ละเมิดกฎเกณฑ์ทางสังคม อันเป็นความเชื่อที่เกิดจากชุมชนเอง มีลักษณะเป็นพื้นถิ่นโดยแท้

ดร. ยศ สันตสมบัติ (2545 : 14) กล่าวสรุปว่า พิธีกรรมและความเชื่อมิใช่สิ่งมลายไ้สสาระ หากแต่เป็นพื้นฐานของความสัมพันธ์เชิงอำนาจในการออกกฎเกณฑ์มาดูแลสังคม พิธีกรรมและความเชื่อยังเสริมสร้างความผูกพันทางจิตวิญญาณระหว่างคนในสังคมและจะสืบทอดไปยังลูกหลานรุ่นต่อ ๆ ไปอีกด้วย

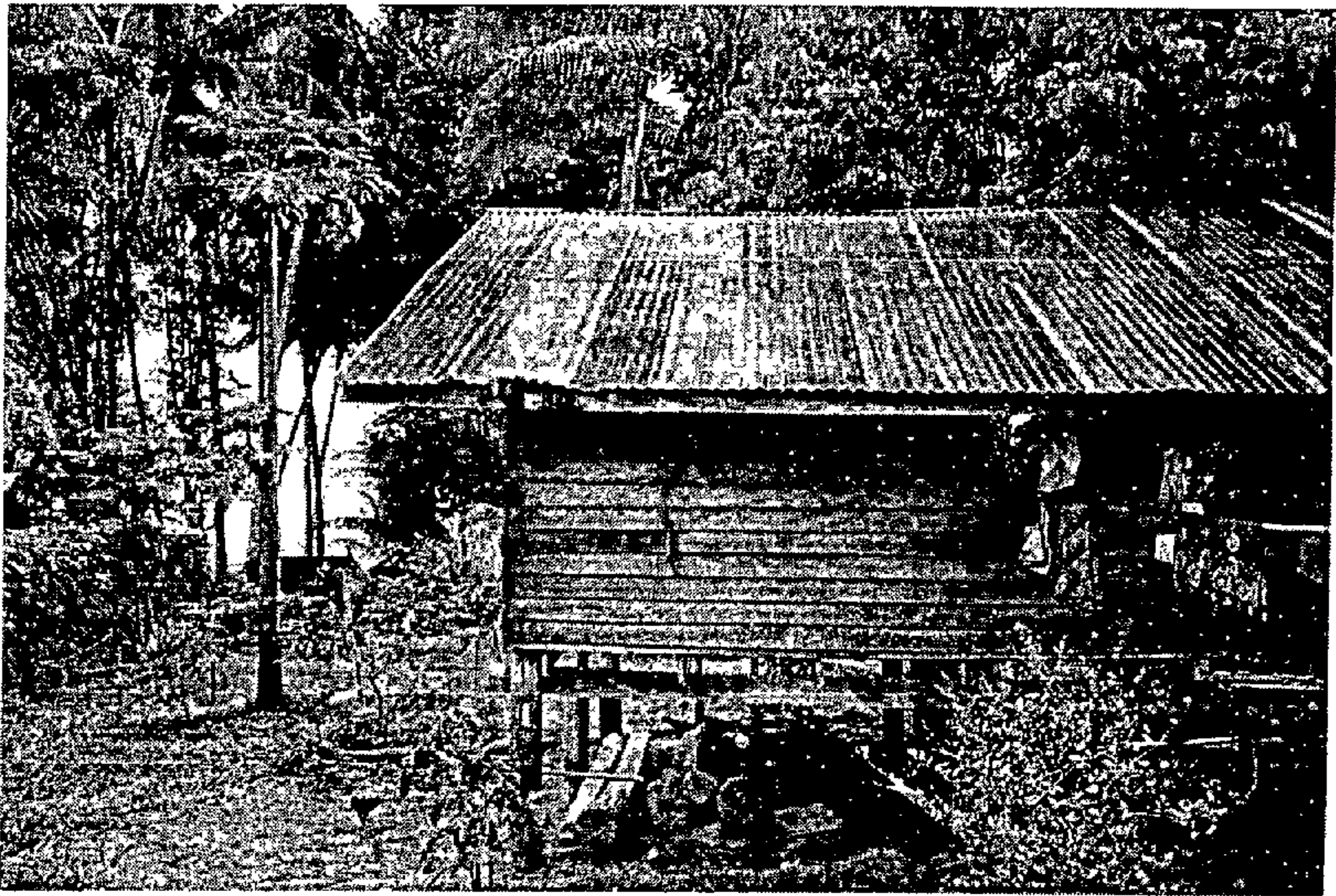
วิถีชีวิตและสภาพสังคมจากอดีตถึงปัจจุบัน

ชาวบ้านหนองน้ำสร้างมีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย ท่ามกลางความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ภายใต้ความเชื่อพื้นฐานเรื่องการนับถือผี ซึ่งมีทั้งผีที่ได้รับยกย่องให้เป็นอารักษ์ประจำหมู่บ้าน คือ ปู่เฒ่าไท่ และบรรพบุรุษในระดับครอบครัวของตนมานานนับร้อยปี ชาวบ้านในอดีตมีความต้องการในชีวิตเพียงความจำเป็นพื้นฐาน คือ ต้องการที่อยู่อาศัย อาหาร เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรคเท่านั้น มีสิ่งที่ควรกล่าวถึงในด้านต่าง ๆ ดังนี้

ที่อยู่อาศัย

บ้านส่วนใหญ่ในสมัยก่อนสร้างจากไม้เนื้อแข็ง ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า “ไม้จริง” เป็นบ้านชั้นเดียว ใต้ถุนสูง มุงหลังคาด้วยกระเบื้องไม้ที่เรียกว่า “แป้น” ปูพื้นด้วยไม้เนื้อแข็ง ตัวเรือนเปิดโล่ง อาจกันห้องนอนไว้เพียงห้องเดียว ดังเช่นบ้านไทยในชนบททั่วไป บ้านใดใช้บันไดลาดแบบบันไดโบราณแยกจากตัวบ้าน ดิ่งขึ้นไปเก็บบนบ้านได้ ใต้ถุนเป็นคอกสัตว์เลี้ยงทั้งควายและหมู เพื่อความปลอดภัยในยามกลางคืน บางบ้านฐานะยากจนอาจเนื่องจากสามีไม่ขยัน เป็นนักเที่ยว ขี้เกียจ หรือเป็นบ้านของแม่ม่าย ก็จะเป็นบ้านขนาดเล็ก มุงด้วยตับหญ้าคา ฝาและพื้นบ้านใช้ฟาก ใช้ตอกมัดติดโครงบ้าน บ้านเรือนสมัยก่อนมีช่องลม

ให้อากาศถ่ายเทได้สะดวก จึงเป็นบ้านไทยที่อยู่สบาย เหมาะสมกับสภาพภูมิประเทศ และภูมิอากาศของ ที่ราบสูง ปัจจุบันนิยมปลูกสร้างบ้านเรือนตามแบบวัฒนธรรมเมือง เน้นความมิดชิดและสวยงามของวัสดุ อีกทั้ง “แป้น” มุงหลังคาาก็เกือบจะหมดไปจากหมู่บ้านแล้ว เนื่องจากผู้พัก ไม่มีการผลิตทดแทน แต่นิยม เปลี่ยนไปใช้สังกะสี และกระเบื้องมุงหลังคาแทน ส่วนบันไดพาตยังคงใช้อยู่ในกลุ่มบ้านบางกลุ่ม เช่น กลุ่มลูกหลานนางฝอย ตุ่นนิ่ม กลุ่มลูกหลานนางบัว สร้อยแก้ว กลุ่มลูกหลานนางดี ทานตะวัน เป็นต้น

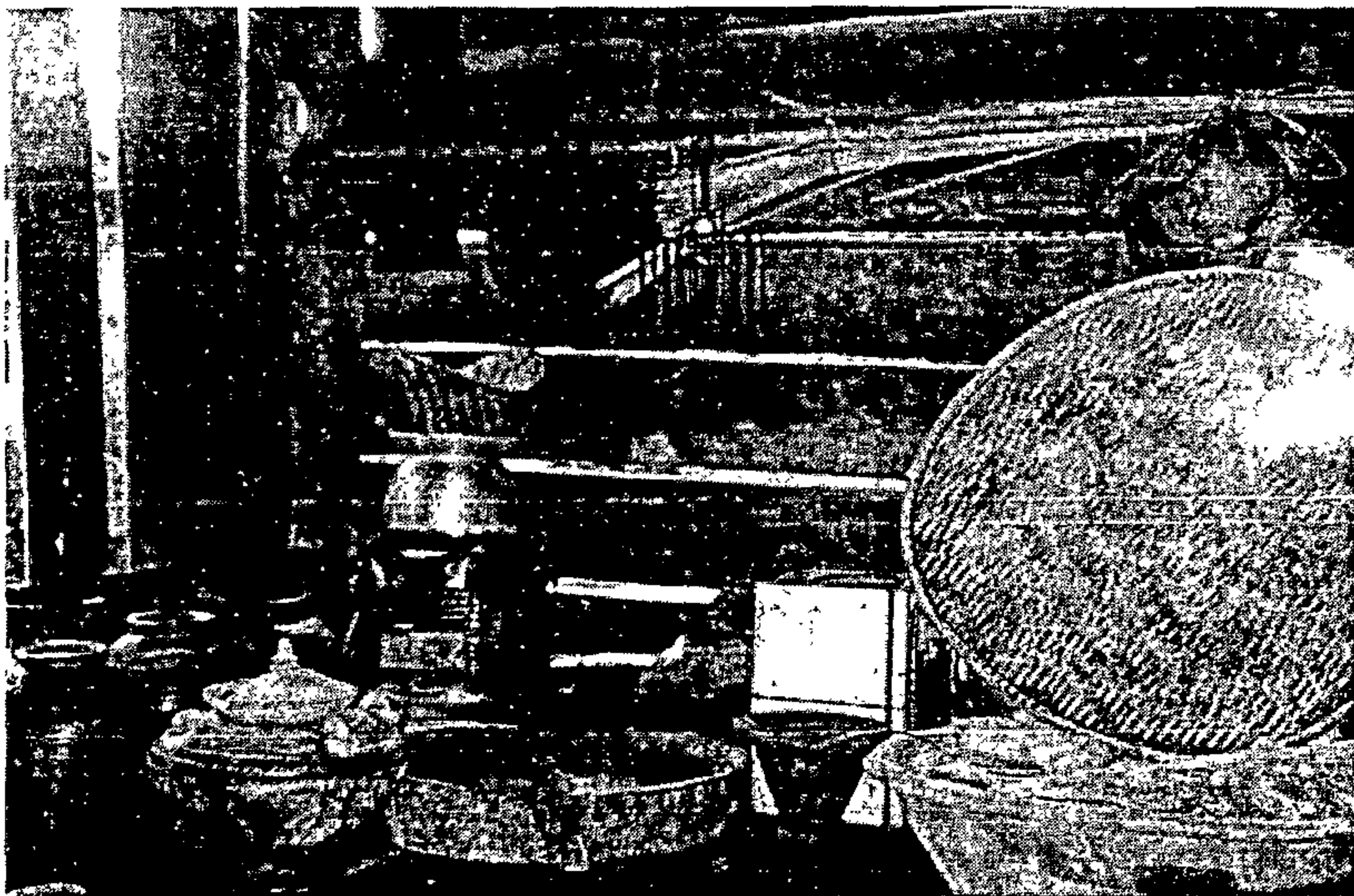

ภาพประกอบ 17 บ้านโบราณกลุ่มดั้งเดิมของนางผั้ว บัวสิงคำ (เปลี่ยนหลังคาเป็นสังกะสีแล้ว)

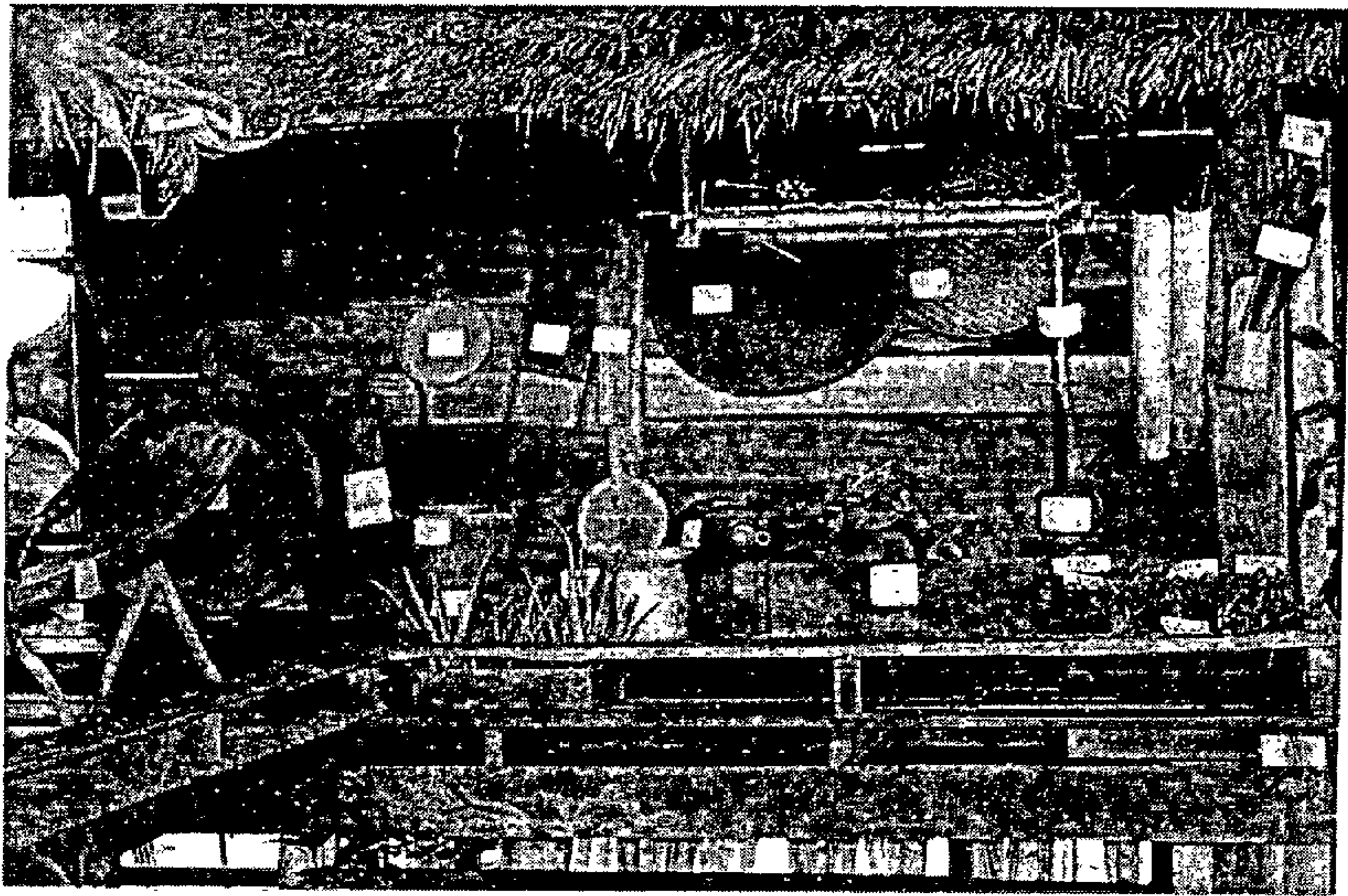

ภาพประกอบ 18 บ้านโบราณกลุ่มอพยพแรก กลุ่มนางบัง จินตนา

สิ่งสำคัญที่ทุกบ้านต้องมี คือ ครัวที่ชาวบ้านเรียกว่า "ตาไฟ" อันเป็นครัวเปิดโล่ง ในอดีตเคยใช้เตาฟืน ต่อมาใช้เตาถ่าน ครัวของทุกบ้านจะมีของอุปโภค บริโภคที่ใกล้เคียงกันมาก แสดงว่าชีวิตพื้นฐานของผู้ที่มีฐานะดี ปานกลาง และยากจน มีสภาพการใช้ชีวิตที่ไม่แตกต่างกันมากนัก ฐานะจึงอาจวัดที่จำนวนเครื่องใช้ต่าง ๆ ว่ามีมากน้อยต่างกัน หรือสภาพความเก่าใหม่ที่ต่างกันตามฐานะเจ้าของบ้าน แม้บ้านที่เป็นข้าราชการ จำนวน 4 ครอบครัว ก็มี "ตาไฟ" แบบเดียวกับชาวบ้าน เนื่องจากวัฒนธรรมในการบริโภคไม่แตกต่างกัน (นางจำรัสลักษณ์ แจ่มโถง และ นางสาว สุวรรณเกิด. สัมภาษณ์. 2544.) แต่บ้านสมัยใหม่ในปัจจุบันก็จะมีครัวไม่ต่างจากวัฒนธรรมเมือง เนื่องจากวัฒนธรรมการบริโภคเริ่มเปลี่ยนไปอย่างรวดเร็วเมื่อประมาณ 20 ปี มาแล้ว ที่ชาวบ้านหันไปบริโภคอาหารแบบวัฒนธรรมภาคกลางมากขึ้น เครื่องมือเครื่องใช้ในครัวแบบดั้งเดิมจึงเริ่มลดบทบาทลง บางครอบครัวเมื่อจะรับประทานข้าวเหนียวก็ไม่นึ่งเอง แต่ไปซื้อจากตลาดอำเภอ นครไทย ซึ่งมีจำหน่ายตลอดวัน หม้อนึ่ง หวด อ้าวะ และ ไม้ส่วยข้าว จึงถูกใช้งานน้อยและเป็นไปได้ว่าในอนาคตคนรุ่นใหม่จะไม่รู้จักอีกต่อไป

ภาพประกอบ 19 ครัวหรือตาไฟบ้านลูกหลานนางดี ทานตะวัน ในปัจจุบัน

ภาพประกอบ 20 คร้วหรือตาไฟในอดีต
ที่มาของภาพ : จากการจัดนิทรรศการจำลอง
เรื่อง วิถีชีวิตชุมชนชาวนครไทยในงานประเพณีปักธงชัย ปี พ.ศ. 2545

อาหารพื้นบ้าน

ชาวจังหวัดพิษณุโลกมักคิดว่า ชาวอำเภอนครไทยเป็น "ลาว" คงจะบริโภคข้าวเหนียวเป็นหลัก แต่จากการศึกษาพบว่าชาวนครไทยบริโภคข้าวเจ้าเป็นอาหารหลักเช่นเดียวกับภูมิภาค ภาคเหนือตอนล่าง แต่รับประทานข้าวเหนียวบ้างเมื่อตามอัธยาศัย เช่นเดียวกับชาวบ้านหนองน้ำสร้าง ซึ่งบริโภคทั้งข้าวเจ้าและข้าวเหนียว การประกอบอาหารของชาวบ้าน จึงมีทั้งอาหารน้ำและอาหารแห้ง

อาหารของชาวหนองน้ำสร้าง เป็นอาหารที่ปรุงได้ง่าย ใช้เวลาน้อย เครื่องปรุง ใช้วัตถุดิบที่มีอยู่หรือหาได้ภายในหมู่บ้าน จากการสังเกตผู้วิจัยพบว่า อาหารของหมู่บ้านนี้มีส่วนคล้ายคลึงหรือใกล้เคียงอาหารของชาวไทยอีสานมากกว่าชาวไทยเหนือ แต่มีลักษณะเฉพาะตัวที่น่าสนใจ เมื่อรวบรวมชนิดของอาหารพื้นบ้านซึ่งเป็นที่ยอดนิยม พบว่ามีจำนวนหลายชนิด หลากหลายรูปแบบ อันแสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ของหมู่บ้านนี้ ดังนี้

1. อาหารคาว

1.1 ประเภทอาหารแห้ง

การปิ้ง เช่น ปลาปิ้ง เป็นอาหารหลักของทุกครัวเรือน

การนาบ หรือ การปำ คือ ไข่ปำ ไข่กระทะตั้งไฟ นำใบตองปูลงกระทะ เทไข่ซึ่งตีให้ขึ้นฟู ผสมเกลือหรือน้ำปลาและหอมซอย ลงในกระทะไข่ใบตองปิดทับ ไข่ผำจะมี (ผำหม้อดิน) กดทับไข่ในกระทะ ให้แผ่ออกไปจนบางที่สุด จะพลิกกลับหรือไม่พลิกก็ได้ จะได้ ไข่ปำที่หอมอร่อย ปราศจากไขมัน

การคั่ว คือ การผัดน้ำพริกแกงเผ็ดหรือแกงป่าในน้ำมันหมูหรือหัวกะทิ ใส่หมูสับ และใส่ผักพื้นบ้าน ส่วนใหญ่ผักพื้นบ้านหนองน้ำสร้าง สามารถนำมาคั่วได้เกือบทุกชนิด และอร่อยทุกชนิด เช่น คั่วขุ่น คั่วหัวปลี คั่วหน่อไม้ดอง คั่วขมิ้น คั่วมะละกอ คั่วผักกาด คั่วดอกผักกาด คั่วผำ (ตะไคร้ชนิดหนึ่ง) เมื่อจะเรียกชื่ออาหาร จะเรียกตามชื่อผักที่นำมาปรุงนั้น เช่น “คั่วหัวปลี” “คั่วมะละกอ” เป็นต้น

มีการคั่วพืชผักที่แตกต่างออกไป คือ การคั่วหน่อไม้ เนื่องจากต้องใส่กะเบี๋ย (ภาคกลางเรียกข้าวเบือ) ซึ่งปรุงจากแป้งข้าวเหนียวแช่น้ำให้ขึ้นน้ำ ใส่พริกสด (ถ้าสำหรับใส่ห่อหมก ใช้พริกแห้งแช่น้ำ) ข่า ตะไคร้ หอม กระเทียม โขลกด้วยครกไม้ขนาดใหญ่ ซึ่งปกติใช้ตำข้าวเปลือก และใส่น้ำใบหญ้านางคั้น จะได้คั่วหน่อไม้ที่มีสีเขียว เหนียว และหอม รับประทานกับข้าวเหนียวหนึ่ง และใบโหระพา การคั่วหน่อไม้ทำได้ทั้งหน่อไม้สด และหน่อไม้เผา ซึ่งเผาไฟและลอกส่วนที่ไหม้ออก จะได้หน่อไม้ที่หอมไฟ นำมาใช้ไม่แหลมแฉะให้เป็นฝอย (ชาวบ้าน เรียกว่า ยักหน่อไม้)

ส่วนอาหารคั่วอีก 2 ชนิด เป็นอาหารเนื้อ ไม่ใส่ผัก นอกจากใบปรุงรสดับกลิ่น ชนิดแรกคือ คั่วกบ ซึ่งชาวหนองน้ำสร้าง เรียกว่า “เฮ็บ” ซึ่งใช้เขียดแทนก็ได้ คั่วกบเขียดของชาวบ้านนี้อร่อยมาก ไม่มีกลิ่นคาวเลย เนื่องจากผู้ปรุงจะเผาทั้งตัวเสียก่อน แล้วจึงผ่านเครื่องในออกทำความสะอาดแล้วจะสับละเอียดทั้งตัว โดยไม่ลอกหนัง คั่วใส่ใบพริกอ่อน ใบกะเพราและพริกขี้หนู

ส่วนคั่วเนื้ออย่าง เป็นอาหารพิเศษของหมู่บ้านนี้ จะทำเฉพาะในงานบุญใหญ่ ไม่พบว่าทำรับประทานในชีวิตประจำวัน ต้องนำเนื้อไปย่าง หั่นบาง ๆ แช่น้ำไว้ให้ยุ่ย แล้วจึงนำไปโขลกในครกไม้ให้ละเอียดเป็นปุย ผัดหัวกะทิกับน้ำพริกแกงเผ็ด ใส่เนื้อลงไปผัดให้แห้ง ใส่ใบมะกรูดหั่นฝอย ปัจจุบันใช้เนื้อหมูแทนสำหรับบ้านที่ไม่รับประทานเนื้อ

การหมก คือ การทำห่อหมก ซึ่งประกอบด้วยกะทิ กะเบี๋ย (ข้าวเบือ) น้ำพริกแกงเผ็ด เนื้อสัตว์ หรืออาจจะมีผักพื้นบ้านด้วย สำหรับห่อหมกมักทำห่อหมกปลา ห่อหมกไก่ใส่หยวกกล้วย แกงเผ็ดนาน ๆ ครั้ง เมื่อชาวบ้านล่าสัตว์ได้จะกวาดมาดกพุดแบ่งกันซื้อ จึงจะทำห่อหมกตะกวด เพราะอร่อยกว่าปรุงด้วยวิธีอื่น ทั้งยังไม่มียกกลิ่นคาวด้วย

การแช่น้ำ คือ การนำเนื้อสัตว์มาคลุกกับเครื่องปรุงรส เช่น หอม กระเทียม ตะไคร้ ใบมะกรูด พริก เกลือ ห่อใบตอง นำไปปิ้งไฟจนสุก จะได้อาหารที่มีรสอร่อย และหอมใบตอง ส่วนใหญ่จะแช่น้ำปลาตัวเล็ก ๆ เช่น ปลาแขยง อีซวก (ลูกกบเล็ก ๆ) กุ้งฝอย ซึ่งหาได้ในท้องถิ่น

การจี่ คือ การนำสิ่งที่เผาให้สุกวางลงในเตาไฟ ใช้เรียกการจี่ปูนา เนื่องจากจะจับปูได้จำนวนมากในฤดูการทำนา ชาวบ้านจะนำมาจี่ สุกแล้วคีบขึ้นมาจากเตา แกะปูเป็น 2 ส่วน เทเกลือหรือน้ำปลาลงไปในกระดองตัวเมีย (คือกระดองด้านบนตัวปู) ใช้ข้าวเหนียวจิ้ม หรือใช้ซอสดักกิน

ส่วนข้าวจีของชาวหนองน้ำสร้าง จะนำข้าวเหนียวหนึ่งมาปั้นก้อนกลม ๆ กดให้แบนเล็กน้อย นำไปวางจี่บนตะแกรงเหนือเตาไฟ พลิกกลับไปมาจนเกรียมดีทั้งสองด้าน ใช้น้ำมันหมูทาให้ทั่ว ๆ

ทั้งสองด้านพลิกกลับไปมาให้น้ำมันเข้าเนื้อข้าวเหนียว ถ้ามีไข่ที่ดีให้ขึ้นฟูก็โรยไข่ไปให้ทั่วด้วย ข้าวก็จะอร่อย และมีคุณค่าอาหารเพิ่มขึ้นด้วย

การมัด ผัดหน่อไม้ฝาน ผัดหน่อไม้ฝานหนึ่งใบหญ้านาง
การลาบ ลาบปลา ลาบหมู ฯลฯ คล้ายลาบทางภาคเหนือมากกว่าลาบภาคอีสาน

ประเภทอาหารน้ำ

การแกง เช่น แกงไข่มด ถ้าใส่ตัวอ่อนมดแดงด้วย เรียกว่า “ส้มดแดง” แกงสะแล (ผักพื้นบ้าน) แกงหน่อไม้ (ใส่น้ำใบหญ้านางคั้น) ไม่ใส่น้ำมันสด แกงปลาใส่หน่อไม้ดอง หรือผักอื่น ๆ ลักษณะคล้าย ๆ แกงป่าผสมแกงส้ม ไม่ใส่มะขามเปียก แต่ใส่ใบส้มพอเหมาะ (ใบกระเจียว) หรือใบอบแอบซึ่งมีรสเปรี้ยวจัด แกงเผ็ดไก่ใส่หยวก แกงหอยขม อาหารประจำวันนิยมแกงพื้นบ้านเวลางานบุญนิยมแกงกะทิ เช่น แกงขี้เหล็ก แกงหมูใส่สับปะรดแก่

การแกง เช่น แกงไข่มด แกงสะแล (ผักพื้นบ้าน) แกงหน่อไม้ (ใส่น้ำใบหญ้านางคั้น) ไม่ใส่น้ำมันสด แกงปลาใส่หน่อไม้ดอง หรือผักอื่น ๆ ลักษณะคล้าย ๆ แกงป่าผสมแกงส้ม ไม่ใส่มะขามเปียก และใส่ใบส้มพอเหมาะ (ใบกระเจียว) หรือใบอบแอบซึ่งมีรสเปรี้ยวจัด แกงเผ็ดไก่ใส่หยวก แกงหอยขม อาหารประจำวันนิยมแกงพื้นบ้านเวลางานบุญนิยมแกงกะทิ เช่น แกงขี้เหล็ก แกงหมูใส่สับปะรดแก่ เป็นต้น

การต้ม ไม่นิยมต้มจืด นิยมคล้าย ๆ ต้มยำของภาคกลาง แต่ไม่เปรี้ยวมาก เพียงเปรี้ยวด้วยใบผักพื้นบ้านเท่านั้น เช่น ต้มไก่ ต้มปลา เป็นต้น

ประเภทน้ำพริก

ชาวหนองน้ำสร้างนิยมรับประทานน้ำพริกปลาร้ามาก สมัยก่อนทุกครัวเรือนมีไหปลาร้า และหม้อต้มปลาร้าประจำอยู่ในครัว น้ำพริกที่นิยมในอดีต คือ น้ำพริกแห้งใส่ปลาร้า ชาวบ้านจะนำพริกชี้ฟ้าแห้งมาย่างไฟ โขลกใส่หอม กระเทียม เมื่อปรุงจะใส่เนื้อปลาลงไปหรือไม่ก็ได้ น้ำพริกนี้จะอยู่ได้นาน ไม่บูดเสียง่าย แต่ในปัจจุบัน รับประทานน้ำพริกหลากหลายเช่นเดียวกับภาคกลาง

อนึ่ง ลาบกุ้งของชาวหนองน้ำสร้าง ซึ่งปรุงจากพริกแห้ง หอม กระเทียม และใส่กุ้งฝอยจากแหล่งน้ำรอบ ๆ หมู่บ้าน โดยใช้กุ้งสด ๆ โขลกรวมกัน เติมน้ำปลาหรือน้ำปลาร้า บีบมะนาวให้มีรสเปรี้ยวเล็กน้อย รับประทานกับผักพื้นบ้าน ควรดูแลสุขภาพให้อยู่ในกลุ่มประเภทน้ำพริก แม้จะเรียกชื่อว่า ลาบกุ้งก็ตาม

สำหรับผักที่รับประทานกับน้ำพริกนั้น ชาวบ้านหนองน้ำสร้างใช้ผักพื้นบ้านหลากหลายชนิด เช่น ตาขี้เหล็ก (หน่อเล็ก ๆ ของสับปะรด) ขุนต้ม หน่อไม้ต้มทั้งหน่อ หน่อไม้ฝานหนึ่ง หน่อไม้ฝานหนึ่ง ใส่น้ำใบหญ้านาง ยอดใบมันสำปะหลังหนึ่ง ตำลึงหนึ่ง หัวปลีหนึ่ง ยอดกระเจียวหนึ่ง หน่อข่าหนึ่ง ส่วนผักสดได้แก่ ผักแว่น ผักพาย ผักแพว ผักก้านจอก ก้านคูณ หนามพะหย่า ผักโด้บโม่บ ฯลฯ ล้วนเป็นผักพื้นบ้านที่มีลักษณะเป็นสมุนไพรที่มีรสชาติดีร่อยและมีกลิ่นหอมทั้งสิ้น

นอกจากอาหารคาวดังกล่าวแล้ว ชาวบ้านยังนิยมบริโภคขนมจีนน้ำยา ซึ่งจะทำในเทศกาลต่าง ๆ พร้อมกันทั้งหมู่บ้าน คือ เทศกาลตรุษ สงกรานต์ และวันเลี้ยงปู่เฒ่าไทปีละ 2 ครั้ง และงานบุญต่าง ๆ ซึ่งชาวบ้านจะมาช่วยกันโขลกแป้งขนมจีน เพื่อทำเส้นขนมจีนซึ่งทำเป็นกันทุกบ้าน ในอดีตสมาชิกฝ่ายชายจะเป็นหลักในการทำเส้นขนมจีน และสมาชิกฝ่ายหญิงเป็นผู้ปรุงน้ำยา ซึ่งมักใช้ปลาที่ฝ่ายชายไปจับมาจาก

หนองน้ำรอบ ๆ หมู่บ้าน ปัจจุบันนี้ชาวบ้านไม่นิยมทำเส้นขนมจีนเองแล้ว แต่ไปซื้อจากหมู่บ้านเนินเพิ่ม และมาปรุงน้ำยาเอง

2. อาหารหวาน มีทั้งประเภทอาหารน้ำ และอาหารแห้งเช่นกัน

2.1 อาหารแห้ง

ชนิดทอด เช่น ขนมฝักบัว ขนมทอดมัน ขนมนมสาว (ใช้ในพิธีแต่งงาน) ข้าวเอียง (นางเล็ด) ข้าวแตน

ชนิดนึ่ง เช่น ข้าวต้มมัด (เป็นขนมสำคัญที่ต้องทำกันทั้งหมู่บ้าน ปีละ 2 ครั้ง คือ เทศกาลเข้าพรรษาและออกพรรษา) ข้าวโพดหัวหงอก (ข้าวโพดคลุก) ข้าวเม่าหัวหงอก (ข้าวเม่าคลุก) ขนมนึ่ง ขนมหาล ขนมห่อไส้ (ขนมสอดไส้) ขนมหิ้วย

ชนิดคั่ว ต้องคั่วข้าวตอกก่อนนำไปทำข้าวตอกปั้น (คลุกน้ำอ้อยเคี้ยวจนเหนียว) ข้าวตอกตัด (โขลกข้าวตอกให้ละเอียดก่อนคลุกน้ำอ้อยและมะพร้าว)

ชนิดเชื่อม มันสำปะหลัง มันเทศ ใส่ชะลอมไม้ไผ่ชุบลงไปเชื่อมขณะเคี้ยวน้ำอ้อยในกระทะใบบัว

ชนิดกวน กระจาสารท กวนข้าวโพด ข้าวเหนียวแดง กวนขี้ด (สับปะรด) น้ำอ้อยงบ น้ำอ้อยกะทิ (ใส่มะพร้าวขูดเป็นเส้น)

ชนิดโขลก ข้าวแตงกา กินกับน้ำอ้อยงบ

2.2 อาหารน้ำ

อาหารน้ำจากธรรมชาติ คือ น้ำผึ้ง ซึ่งหาได้ง่ายมาก

ขนมขี้กวาง (ขนมบัวลอยแป้งข้าวเหนียว)

กล้วยบวชชี บวชมัน (มันแกงบวด) บวชฟักทอง (ฟักทองแกงบวด)

น้ำกะทิต่าง ๆ เช่น น้ำกะทิแดง (แดงไทย) น้ำกะทิมันเทศ (มันเทศนึ่ง) น้ำกะทิดังกล่าวประกอบด้วย น้ำกะทิกั้นจากมะพร้าวสด ผสมน้ำอ้อยหรือน้ำตาลและเกลือเล็กน้อย เป็นขนมยอดนิยมของคนสมัยก่อน ส่วนขนมขี้กวางนั้นใช้เลี้ยงในงานบุญเป็นประจำ และใช้เซ่นผีบรรพบุรุษด้วย

ชาวหนองน้ำสร้างบริโภคอาหารพื้นบ้านต่อเนื่องมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน จนเมื่อประมาณ 20 ปีมานี้ จึงเริ่มรับวัฒนธรรมอาหารจากภาคกลางเข้าไปในหมู่บ้าน ปัจจุบันนี้จึงพบว่าทุกบ้านรับประทานอาหารหลากหลายจากทุกภาคแต่ก็ยังคงบริโภคอาหารพื้นบ้านของตนเองด้วย เข้าใจว่าอาหารพื้นบ้านหนองน้ำสร้าง ทั้งอาหารคาวและอาหารหวานจะเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตชาวหนองน้ำสร้างไปอีกยาวนาน เนื่องจากเป็นอาหารที่อร่อย รสดี ไม่เลี่ยน สอดคล้องกับลักษณะนิสัยการบริโภคอาหารของคนรุ่นใหม่ได้เป็นอย่างดี เพียงแต่ควรเลิกบริโภคอาหารดิบ เช่น ลาบกุ้ง ลาบหมู เปลี่ยนไปทำให้สุกก่อนทุกครั้งเพื่อสุขภาพ เพราะแหล่งน้ำ และอาหารของสัตว์เหล่านี้ไม่สะอาดเช่นในอดีตแล้ว

ผู้วิจัยเห็นว่าการที่ชาวบ้านหนองน้ำสร้างคิดแซ่หน่อไม้ที่ผ่านเป็นแผ่นลงในน้ำใบหญ้านางเข้มข้น แล้วนำไปนึ่งจนเข้าเนื้อ มีสีเขียวลำ มีรสหวานหอม นั้น นับเป็นความคิดสร้างสรรค์ที่สามารถพัฒนาอาหารท้องถิ่นให้มีลักษณะพื้นถิ่นเฉพาะตัวได้อย่างดียิ่ง

อนึ่ง ผู้วิจัยสังเกตว่าแม้แต่เวลาที่ชาวบ้านนั่งข้าวเหนียวสุกใหม่ ๆ ข้าวยังร้อนและนุ่ม เขาจะนำเกลือป่นโรยที่ปั้นข้าวเหนียวนั้น เรียกว่า “ข้าวโฮยเกีย” ซึ่งก็คือ ข้าวโรยด้วยเกลือป่น เป็นของกินรองท้องได้ทั้งเด็กและผู้ใหญ่ และถ้ามีมะพร้าวขูดใหม่ ๆ ด้วย เขาจะคลุกข้าวเหนียวร้อน ๆ ลงไปในกะลामะพร้าว โรยด้วยมะพร้าวขูด และเกลือป่นเล็กน้อย เรียกว่า “ข้าวหย่อมะพร้าว” ซึ่งก็คือข้าวคลุกกับมะพร้าวนั่นเอง จะจัดเป็นอาหารกินเล่น หรือเป็นขนมหวานก็ได้ ถ้ากินกับน้ำอ้อยงบ

จากการศึกษาเรื่องอาหารพื้นบ้าน ทำให้ผู้วิจัยแลเห็นความอุดมสมบูรณ์ด้านพืชพันธุ์ธัญญาหารภายในหมู่บ้านและแวดล้อมหมู่บ้าน ความหลากหลายของอาหารพื้นบ้าน แสดงถึงความมั่งคั่งทางวัฒนธรรม เพราะถ้ามนุษย์ยังขาดแคลนสิ่งที่เป็นความจำเป็นพื้นฐานของชีวิต มนุษย์จะไม่มีเวลาประติประดอยอาหารการกินให้ซับซ้อนดังเช่นที่เป็นอยู่

วิถีชีวิตและสภาพสังคมจากอดีตถึงปัจจุบัน

1. ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในชุมชน

ชาวบ้านหมู่บ้านนี้มีความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลสูงมาก มีการนับญาติกันทั้งหมู่บ้าน ส่วนมากมักนับญาติเป็นฝ่ายมารดามากกว่าฝ่ายบิดา ดังนั้นการนับญาติในหมู่บ้าน จึงมักนับถือผู้อาวุโสเป็น “โต้น” คือ ตาหรือยาย มากกว่าที่จะเป็นปู่ย่า การนับสายญาติทางมารดานี้ คนไทยมักเข้าใจว่าใกล้ชิดกันมากกว่าการนับญาติฝ่ายบิดา การใช้คำหน้าว่า โต้น ปู่ ย่า ลุง ป้า น้า อา พี่ ทั้งหมู่บ้านเช่นนี้ จึงทำให้เกิดความรู้สึกว่าเป็นเครือญาติกันทั้งหมด บุคคลที่อยู่ในวัยชราภาพมาก ๆ นี้ เรียกว่า “โชน”

อนึ่ง เมื่อพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในระดับที่ซับซ้อนขึ้น ผู้วิจัยพบว่าการใช้น้ำอุปโภคบริโภคต่างบ่อน ทำให้เกิดการพบปะสังสรรค์กันในกลุ่มเล็ก ๆ หลายกลุ่ม แต่ไม่ทำให้เกิดการแบ่งเป็นกลุ่มย่อยภายในหมู่บ้าน อาจเนื่องจากผู้คนรู้จักกันทั่วถึง หรืออาจเนื่องจากการนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์สิ่งเดียวกันก่ออิทธิพลในการนับสายญาติมากกว่าก็ได้ จึงอาจกล่าวได้ว่าความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันที่สังคมสั่งสมขึ้นมาี้ ยังมีความคงทนอยู่จนถึงปัจจุบัน ดังที่ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และ พรพิไล เลิศวิชา (2541 : 254) กล่าวสรุปเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า ความเป็น “สิ่งเดียวกัน” ต่าง ๆ ที่สั่งสมมานี้ เกิดขึ้นเพื่อสถาปนาความมั่นคงของสังคม และชุมชนกลไกกรรมของหมู่บ้านไทยนั่นเอง

2. การพึ่งพา ช่วยเหลือกันในหมู่บ้าน

2.1 การช่วยเหลือด้านแรงงาน

ในอดีตชาวหนองน้ำสร้างมีวัฒนธรรมการให้เปล่าด้านแรงงาน ซึ่งส่วนมากช่วยทั้งการสร้างเรือนหอ การย้ายบ้านของคนในหมู่บ้าน โดยที่ฝ่ายเจ้าของบ้านจัดอาหารเลี้ยงผู้มาช่วยทำงานเหล่านั้น เรียกว่า การ “เอาแอง” คือ การแลกเปลี่ยนแรงงาน เช่น การดำนา การเกี่ยวข้าว

2.2 การเอื้อเฟื้อสิ่งอุปโภค บริโภค

สมัยก่อนเมื่อยังไม่น้ำประปาใช้ ชาวบ้านสามารถเลือกตักน้ำจากบ่อน้ำบ้านใครก็ได้ที่ตนพอใจว่าอร่อย หรือเป็น "บ่อกินดี" ถึงเวลาโพล้เพล้คนส่วนใหญ่ไปอาบน้ำยังบ่อน้ำที่ตนพอใจ โดยไม่จำเป็นต้องเป็นของตนเอง เวลาอาบน้ำตอนเย็นเป็นเวลาที่คนต่างครอบครัวมาพบปะกัน ทำให้มีโอกาสสนทนากันเป็นที่สนุกสนาน โดยที่เจ้าของบ่อยินยอมและยินดีให้ผู้อื่นใช้น้ำจากบ่อของตนทุกคน ไม่เคยมีปัญหาขัดแย้งกันเลย

นอกจากนี้ยังมีการให้ยืมของใช้ในการจัดงานทั้งงานมงคลและอวมงคล ของใช้เหล่านั้น ได้แก่ หม้อหุงต้มอลูมิเนียมขนาดใหญ่ กระทะ ถ้วย ชาม ช้อน โดยเริ่มที่ นางจรัสลักษณ์ แจ่มโถง เริ่มซื้อชามดิน จำนวน 30 ใบ ไว้ให้ชาวบ้านยืมใช้ เมื่อ 60 ปีมาแล้ว ตามคำแนะนำของนายเผือก และนางเบอะ คู่ม่าย เพื่อนบ้าน จากนั้นได้เพิ่มจำนวนขึ้น และต่อมาก็เปลี่ยนเป็นจาน ชามสังกะสี หม้ออลูมิเนียมหลายขนาด กระทะ ตลอดจนจานกระเบื้องจำนวนหนึ่ง นับเป็นการให้ยืมแบบให้เปล่าแก่สมาชิกของหมู่บ้าน ภายหลังมีผู้สะสมของใช้และให้ยืมเพิ่มขึ้นอีกหลายคน ของใช้เหล่านี้เพียงพอแก่ความต้องการของชาวบ้านทั้งหมู่บ้านมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งเปลี่ยนไปนิยมยืมของใช้จากวัดป่าวิโมกข์แทน เนื่องจากมีจำนวนมาก ใหม่กว่า และสวยงามกว่า เป็นการขยายความสัมพันธ์จากการประสานประโยชน์ระหว่างชาวบ้านต่อชาวบ้านไปสู่การประสานประโยชน์ระหว่างวัดกับชุมชนอีกด้วย

2.3 การดูแลเมื่อมีผู้ป่วยหนัก การจัดงานศพ และภายหลังงานศพ

ในอดีต เมื่อมีชาวบ้านคนใดป่วยหนัก ญาติมักไปนอนเฝ้าดูอาการที่บ้านผู้ป่วย เรียกว่าไป "นอนเฝ้า" เป็นเพื่อน คอยให้กำลังใจ ถ้าใครเสียชีวิตลง ญาติ ๆ จะร้องไห้คร่ำครวญไต่ยนกันเกือบทั้งหมู่บ้าน หลังจากนั้นชาวบ้านจะช่วยกันใช้น้ำอุ่นอาบน้ำศพ ช่วยกันทำโลงศพ ช่วยเหลือกันในการจัดงานศพ หามศพไปเผายังป่าช้านอกหมู่บ้าน (ปัจจุบันเป็นที่ตั้งวัดป่าวิโมกข์) ญาติทำหน้าที่เผาศพ เพราะไม่มีสัปปะเห ร่ออาชีพ หลังจากนั้นชาวบ้านที่สนิทสนมกับเจ้าของบ้าน จะมาช่วย "นอนเป็นเพื่อน" ที่บ้านจนเจ้าของบ้านหายกลัว อาจจะเป็น 3 คืน 7 คืน หรือมากกว่านั้น ปัจจุบันวัฒนธรรมนี้เริ่มเปลี่ยนไปอย่างเห็นได้ชัด เนื่องจากหมู่บ้านนี้อยู่ห่างจากโรงพยาบาลสมเด็จพระยุพราช อำเภอนครไทย เพียงประมาณ 2 กิโลเมตร ผู้ป่วยส่วนใหญ่จึงมาเสียชีวิตที่โรงพยาบาล ทางโรงพยาบาลจะอาบน้ำ ทำความสะอาดศพให้ การก่อไฟ ตั้งน้ำร้อนเพื่อผสมน้ำอุ่นอาบศพจึงหมดความจำเป็น ยกเว้นผู้ป่วยหนักที่ไปรักษายังโรงพยาบาลพุทธชินราช จังหวัดพิษณุโลก ซึ่งส่วนใหญ่ญาติมักต้องการนำผู้ป่วยหนักกลับไปเสียชีวิตที่บ้านเกิด เนื่องจากเชื่อเรื่องวิญญาณที่เกรงจะกลับบ้านไม่ถูกประการหนึ่ง และเกรงขั้นตอนความยุ่งยากของทางราชการในการรับศพออกจากโรงพยาบาลกลับบ้านอีกประการหนึ่ง ชาวบ้านส่วนใหญ่นิยมตั้งศพสวดที่บ้านมากกว่าที่วัด และภายหลังการเผาศพก็จะมีเพียงญาติสนิทไม่กี่คน นอนเป็นเพื่อน เนื่องจากปัจจุบันมีไฟฟ้าใช้ หมู่บ้านไม่มีตึสนิตั้งในอดีต คาดว่าต่อไปในอนาคตไม่เกิน 5 ปี วัฒนธรรมการนอนเป็นเพื่อนกันนี้ อาจหมดไปจากหมู่บ้าน เพราะภารกิจยามค่ำคืนของแต่ละบ้านเปลี่ยนไปจากอดีต ซึ่งมักเป็นการ "ปักหน่อไม้ดอง" คือ สับหน่อไม้เพื่อทำหน่อไม้ดอง หรือ "แกะจ้าว" คือ การแกะปุยหน่อออกจากฝัก มาสู่สมัยสังคมข่าวสารซึ่งแทบทุกบ้านมีเครื่องรับโทรทัศน์ ซึ่งอาจถือว่าเป็นเพื่อนยามกลางคืนได้ดี ไม่จำเป็นต้องรบกวนเพื่อนบ้านอีกต่อไป

3. การที่หญิงดำรงสถานภาพทางสังคมในระดับสูง

ผู้หญิงบ้านหนองน้ำสร้างอายุยืนกว่าชาย จึงทำให้ฝ่ายหญิงกลายเป็นผู้นำกลุ่มต่าง ๆ แม้แต่ในการตั้งถิ่นฐาน เนื่องจากสามีเสียชีวิตไปก่อน นอกจากนี้ผู้หญิงยังเป็นหัวหน้ากลุ่มในการเล่นเพลงเป็นนางทรง เป็นต้นเสียงขับลำนำเพลงประกอบพิธีกรรมขอฝน เป็นผู้นำหน้าที่เช่นผีบรรพบุรุษในโอกาสงานแต่งงานและอื่น ๆ เป็นผู้นำพิธีบูชาแม่โพสพ เป็นหมอดำแย เป็นคนเจาะหูให้ทารก ย่อมแสดงว่าชาวบ้านหนองน้ำสร้างนี้ให้เกียรติสตรีได้มีบทบาทด้านต่าง ๆ เท่าเทียมกับชาย บางบทบาทกำหนดไว้เฉพาะเพศหญิงจึงเป็นสิ่งที่น่าสนใจมาก ผู้วิจัยจึงตั้งข้อสังเกตได้ว่าบ้านหนองน้ำสร้างรับอิทธิพลจากศาสนา พราหมณ์ – ฮินดู ซึ่งมีลัทธินิยมให้ชายเป็นใหญ่ก่อนข้างช้ากว่าภูมิภาคอื่น ลักษณะของชุมชน หมู่บ้านจึงยังคงลักษณะพื้นถิ่นเฉพาะตนของคนเผ่าไทบนที่ราบหุบเขาค่อนข้างชัดเจน

บทที่ 5

การศึกษาเพลงพื้นบ้านนครไทย บ้านหนองน้ำสร้าง

ผู้วิจัยได้ศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลภาคสนามเกี่ยวกับเพลงพื้นบ้านนครไทย บ้านหนองน้ำสร้าง ด้วยวิธีการทางมานุษยวิทยา เพื่อให้เข้าใจเพลงพื้นบ้านในฐานะที่เป็นพฤติกรรมอย่างหนึ่งของมนุษย์ อันจะเป็นทางที่ทำให้เข้าใจชาวบ้านผู้เป็นเจ้าของบทเพลงอย่างถูกต้องและลึกซึ้งขึ้น ผู้วิจัยได้แบ่งการศึกษา เป็น 2 ด้าน คือ ด้านวัฒนธรรมของบทเพลงพื้นบ้าน และด้านแม่เพลงพื้นบ้าน โดยแบ่งหัวข้อ ดังนี้

วัฒนธรรมด้านบทเพลงพื้นบ้าน

ประวัติความเป็นมาของเพลงพื้นบ้าน

ประเภทของเพลงพื้นบ้าน

ลักษณะของเพลงพื้นบ้าน

ความสัมพันธ์ระหว่างเพลงพื้นบ้านกับศาสตร์และศิลปะแขนงอื่น ๆ ของหมู่บ้าน

บทบาทของเพลงพื้นบ้านต่อสังคมหมู่บ้าน

การวิเคราะห์ทำนองเพลงพื้นบ้าน

แม่เพลงพื้นบ้าน

ประวัติและผลงานของนางแห้ว ตุ่นนิ่ม

ประวัติและผลงานของนางเหลียม ปิกรอด

ประวัติและผลงานของนางสงวน บัวสิงคำ

คุณลักษณะของแม่เพลงสำคัญของบ้านหนองน้ำสร้าง

บทบาทของแม่เพลงต่อสังคมหมู่บ้าน

วัฒนธรรมด้านบทเพลงพื้นบ้าน

ประวัติความเป็นมาของเพลงพื้นบ้าน

การสืบค้นถึงกำเนิดของเพลงพื้นบ้าน ผู้วิจัยได้เริ่มสืบค้นจากนางแห้ว ตุ่นนิ่ม แม่เพลงคนสำคัญ ที่สร้างชื่อเสียงให้แก่บ้านหนองน้ำสร้างในระหว่างปี พ.ศ. 2518 – 2540 ซึ่งเป็นช่วงที่นางแห้ว ตุ่นนิ่ม ได้สาธิตเผยแพร่เพลงพื้นบ้านนครไทยบ้านหนองน้ำสร้างให้เป็นที่รู้จักแก่คนทั่วไปในระดับอำเภอ จังหวัด และระดับชาติ ผู้วิจัยได้ตั้งข้อสังเกตว่าคนที่สนใจเพลงพื้นบ้านนครไทยมักจะสนใจคุณลักษณะของแม่เพลง คือ นางแห้ว ตุ่นนิ่ม ซึ่งมีลักษณะโดดเด่นมากจนไม่มีใครให้ความสำคัญแก่แม่เพลงคนอื่น ๆ ทั้งยังไม่มีใคร คิดสืบค้นถึงประวัติความเป็นมาของเพลงพื้นบ้านรุ่นก่อนหน้านางแห้วขึ้นไปเลย เนื่องจากฟังนางแห้ว ร้องเพลงมายาวนานมาก เมื่อผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามมาถึงประเด็นนี้ปรากฏว่านางแห้วป่วยหนัก ไม่สามารถให้ข้อมูลได้ ผู้วิจัยใช้ข้อมูลเดิมซึ่งสัมภาษณ์ในปี พ.ศ. 2543 และสัมภาษณ์นายลำ แสงสีบาง อายุ 80 ปี นางเอม บัวเหม็น อายุ 80 ปี นางเหลียม ปิกรอด อายุ 76 ปี นางอ้อ พันคุ้ม อายุ 88 ปี

นางจรัสลักษณ์ แจ่มโถง อายุ 75 ปี นางสงวน บัวสิงคำ อายุ 72 ปี ผู้สนใจเรื่องเพลง เพื่อนบ้าน และ บุตรของนางแห้ว ทำให้สามารถวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของเพลงพื้นบ้านในด้านต่าง ๆ ดังนี้

1. ผู้ให้กำเนิดเพลงพื้นบ้าน หรือผู้สร้างเพลงพื้นบ้าน

ผลการศึกษาพบว่าเพลงพื้นบ้าน กำเนิดโดยกลุ่มคนจากกลุ่มของนางผั้น บัวสิงคำ ซึ่งเป็น ชาวบ้านหนองน้ำสร้างกลุ่มดั้งเดิมในกลุ่มที่ 6 ตั้งบ้านเรือนอยู่บนเนินสูงที่สุดของหมู่บ้าน ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า กลุ่ม "บ้านโนน" ผู้วิจัยสามารถสืบค้นได้ว่า นายนาท นางช่อง โตเครือดี เป็นปัจเจกบุคคลที่เป็นผู้นำกลุ่ม ในการ ร้องเพลงพื้นบ้านเป็นครั้งแรก

จากการสัมภาษณ์นายลำ แสงสีบาง นางอ้อ พันคุ้ม หลานของนางผั้น บัวสิงคำ และ นางจรัสลักษณ์ แจ่มโถง หลานของนางผั้น บัวสิงคำ ได้ข้อมูลว่านางช่อง นามสกุลเดิม พ่วงปิ่น เป็นบุตร ของนางพ่วง พ่วงปิ่น ฐานะยากจน ตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้กับบ้านนางผั้น บัวสิงคำ ซึ่งเป็นเรือนไม้หลังใหญ่ ได้ทุนสูง นางพ่วง พ่วงปิ่น เป็นหญิงม่าย สามีเสียชีวิต เลี้ยงบุตรชายและบุตรสาว คือ นายช้อย พ่วงปิ่น และนางช่อง มาโดยลำพัง ต่อมานายช้อยแต่งงานกับนางตั้ง คนกลุ่ม "บ้านโนน" ด้วยกัน ตั้งบ้านเรือนอยู่ บริเวณใกล้เคียงกับบ้านเดิม ส่วนนางช่อง แต่งงานกับนายนาท โตเครือดี หลานของนางดี ทานตะวัน นายนาทจึงมาสร้างบ้านอยู่บริเวณใกล้เคียงกับบ้านนางพ่วง พ่วงปิ่น มารดานางช่อง เมื่อนางพ่วงเสียชีวิต แล้ว นางช่องจึงได้ครอบครองที่ดินบริเวณเนินสูงของมารดาสืบต่อมา ไม่ปรากฏว่านางพ่วงร้องเพลงพื้นบ้าน ได้ เนื่องจากเมื่อผู้ให้สัมภาษณ์จำความได้ นางพ่วงก็ชราภาพแล้ว ที่มาของนางพ่วง พ่วงปิ่น ไม่มีใคร สามารถตอบได้ว่า นางพ่วง มีภูมิลำเนาเดิมอยู่บ้านใด เกิดที่บ้านหนองน้ำสร้างหรืออพยพมาจากบ้านใด คงได้คำตอบแต่เพียงว่านางพ่วงเป็นชาวหนองน้ำสร้างกลุ่มดั้งเดิม และได้รับคำยืนยันจาก นายลำ แสงสีบาง เพื่อนบ้าน และนางสงวน บัวสิงคำ หลานของนางช่อง โดยนางช่องเล่าว่านางช่องเกิดที่บ้านหนองน้ำสร้าง ตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณระหว่างกลุ่มดั้งเดิมของนางผั้น บัวสิงคำ และกลุ่มของนางผ้อย ตุ่นนิ่ม ซึ่งอพยพ มาจากบ้านเหนือ ปัจจุบันบ้านของนางช่องได้ตกเป็นสมบัติของนางระแหง พันคุ้ม บุตรคนหนึ่งของนางแห้ว ตุ่นนิ่ม แต่เนื่องจากบ้านเดิมได้พังไปแล้ว นางระแหงจึงสร้างบ้านหลังใหม่อาศัยมาจนถึงปัจจุบัน

จากหลักฐานคำสัมภาษณ์คนรุ่นเก๋าดังกล่าว จึงสรุปได้ว่ากำเนิดของเพลงพื้นบ้าน มีหลักฐานเก่าที่สุด คือ สืบค้นได้ถึงปัจเจกบุคคลที่ให้กำเนิด คือ นายนาท นางช่อง โตเครือดี บิดามารดาของ นางแห้ว ตุ่นนิ่ม ซึ่งมีน้ำเสียงที่ไพเราะที่สุดของหมู่บ้านในช่วงเวลานั้น โดยนายลำ แสงสีบาง และ นางจรัสลักษณ์ แจ่มโถง ยืนยันว่าเสียงของนางช่องนั้นเป็นเสียงสูง กังวาน และไพเราะ มีพลังเช่นเดียวกับ เสียงของนางแห้วที่คนชื่นชมกันมากกว่าไพเราะยิ่ง ส่วนนายนาท มีเสียงทุ้ม กังวาน ไพเราะ มีพลัง เช่นเดียวกับ เสียงของนายสะอาด ตุ่นนิ่ม หลานชายซึ่งเป็นชาวเพลงสมัครเล่นคนหนึ่ง ในสมัยปัจจุบัน

เมื่อพิจารณาจากประวัติศาสตร์บอกเล่าดังกล่าว ผู้วิจัยได้ข้อมูลจากวิทยากรตรงกันว่า เมื่อประมาณ 83 ปีที่แล้ว ขณะที่นางแห้ว ตุ่นนิ่ม อายุ 7 ปี ได้เห็นบิดา มารดา ร้องเพลงพื้นบ้าน หลายประเภท ทั้งเพลงพินเลล เพลงพวงมาลัย เพลงฉ่อย เวลากลางคืนมีการจุดไฟที่บรรจุน้ำมันยางไว้ใน กระบอกไม้ไผ่ (ชาวบ้านเรียกว่า ได้น้ำ) เป็นคบเพลิงที่ให้แสงสว่าง ใช้บ้านนายนาท นางช่อง โตเครือดี ซึ่งเป็นลานกว้าง ในการซ้อมร้องเพลงฉ่อย ที่ชาวบ้านเรียกเป็นภาษาถิ่นนครไทยว่า "เพลงสอย" มีนายนาท

โตเครือดี เป็นต้นเสียงฝ่ายชาย นางช่อง โตเครือดี เป็นต้นเสียงฝ่ายหญิง ส่วนลูกคู่ชายหญิงในช่วงแรกนั้น ไม่สามารถระบุนามได้ว่าเป็นใครบ้าง เพราะมีคนจากกลุ่มต่าง ๆ มาร่วมกิจกรรมกันมาก เสียงตบมือดังสนั่น ไปทั้งบริเวณบ้านโนนเลยทีเดียว เมื่อซ้อมร้องเพลงฉ่อยแล้ว ก็เป็นการเล่นเพลงพินลล และเพลงพวงมาลัย ได้ตอบกันระหว่างฝ่ายหญิงกับฝ่ายชาย สนุกสนานกันมาก การเล่นเพลงทุกครั้ง นางช่องจะเป็นผู้นำตีหมาย เรื่องวัน เวลา ซึ่งเป็นเวลากลางคืน ส่วนสถานที่ใช้ลานบ้านที่เดิม และไม่เคยเปลี่ยนไปเล่นที่อื่นเลยจนถึง ปัจจุบันนี้

ต่อมาเมื่อนางแห้วอายุประมาณ 10 ปี เริ่มร้องเพลงเป็นลูกคู่ของมารดา ลูกคู่เวลานั้น สามารถระบุนามได้ดังนี้

ลูกคู่ฝ่ายหญิง	นางตุ้ม	มุกดา	(เพื่อนบ้านนางช่อง โตเครือดี)
	เด็กหญิงแห้ว	โตเครือดี	(บุตรนายนาถ นางช่อง โตเครือดี)
	เด็กหญิงโพย	โตเครือดี	(บุตรนายนาถ นางช่อง โตเครือดี)
	เด็กหญิงเรียน	กลั่นเกษร	(หลานนางดี ทานตะวัน)
	นางสาวผู	นุชนารถ	(บุตรนางแจ้ว นุชนารถ)
	เด็กหญิงรัง	ตุ้มนิ่ม	(บุตรนางฝอย ตุ่นนิ่ม)
	เด็กหญิงโม	มุกดา	(บุตรนางตุ้ม มุกดา)
	เด็กหญิงร้อง	มุกดา	(บุตรนางตุ้ม มุกดา)
ลูกคู่ฝ่ายชาย	เด็กชายกาศ	พ่วงมี	(หลานนางผั้น บัวสิงคำ)
	เด็กชายลำ	แสงสีบาง	(หลานนางผั้น บัวสิงคำ)
	เด็กชายวาน	อ่อนศรี	(หลานนางดี ทานตะวัน)
	เด็กชายเปี้ยว	โตเครือดี	(บุตรนายนาถ นางช่อง โตเครือดี)
	นายฟุ้ง	เสื่อสะเดา	(อพยพมาจากบ้านสะเดา อำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก) ซึ่งบางครั้งก็เป็นต้นเสียง

เพลงร้องเล่นดังกล่าวนั้น ซ้อมไว้เล่นจริงยามเทศกาลตรุษ สงกรานต์ และงานบวชพระ ซึ่งมีการฉลองนาคที่ชาวนครไทย เรียกว่า การฉลองพระเป็นงานใหญ่ของทุกหมู่บ้าน

ต่อมาฝนแล้ง ไม่มีน้ำทำนา นางช่อง โตเครือดี เป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรมที่เกี่ยวกับการขอฝน คือ การเล่นทรง นางตั้ง นางครกนางสาก นางควาย นางช่อง แม่ศรี ซึ่งจะต้องมีนางทรงเพศหญิง ซึ่งเป็นคนขวัญอ่อน ถือขวัญเข้าเป็นนางทรง และมีต้นเสียงแม่เพลงเพศหญิงร้องเพลงเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์มา ประทับทรง หลังจากนั้นต้นเสียง และผู้ขับร้องร่วมซึ่งเป็นเพศหญิงจะร้องเพลงเป็นลำนำนางมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ มาประทับทรงนางทรง ชาวบ้านจะตั้งคำถามเสี่ยงทายเกี่ยวกับฝนจนได้คำตอบที่ตนพอใจว่าฝนจะตกแน่นอนแล้ว จึงเลิกเล่น ช่วงใดที่ฝนทิ้งช่วงหรือฝนแล้ง นางช่อง โตเครือดี จะนำเล่นพิธีกรรมขอฝนนี้ทุกปี บางปี

เล่นกันไม่กี่ดินฝนก็ตกลงมา บางปีต้องมีการเล่นแห่นางแมว และเล่นนางหมาด้วย ฝนจึงตกตามที่ชาวบ้านร้องขอ ในการเล่นทุกครั้ง นางข่อง จะเป็นแม่เพลงต้นเสียง มีผู้ช่วยร้องอีก 2 คน ส่วนนางทรงในระยะแรก คือนางตุ้ม มุกดา ชาวเพลงบ้าน “บนโนน” เช่นเดียวกัน บางครั้ง นางข่อง โตเครือดี จะผลิตให้นางตุ้ม มุกดาเป็นต้นเสียงร้องเพลง ส่วนตนเองเป็นนางทรง

พิธีกรรมเกี่ยวกับการขอฝนนี้ ถือเป็นพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ของหมู่บ้าน และจะเล่นเพื่อความสนุกเพลิดเพลินไม่ได้ แม่เพลงหรือต้นเสียงจึงเป็นคนสำคัญในพิธีกรรมดังกล่าว ดังที่ สุกัญญา ภัทรราชย์ (2532 : 251) ได้กล่าวไว้ว่า เพลงพื้นบ้านทำให้พิธีกรรมมีความหมายและมีเอกลักษณ์ และจากการศึกษาผู้วิจัยพบว่าเพลงพื้นบ้านประเภทเพลงประกอบพิธีกรรมนี้ ยังมีลักษณะเฉพาะถิ่นปรากฏอยู่ด้วย ดังนั้นแม่เพลงประเภท ดังกล่าวนี้อาจปรากฏอยู่ทุกภูมิภาคของไทย (ยกเว้นภาคใต้) แต่ก็ปรากฏลักษณะเฉพาะถิ่นนครไทยอยู่ในบทร้องอย่างเห็นได้ชัดเจน

เพลงพิธีกรรมอีกชนิดหนึ่ง คือ เพลงแห่หน้าค ซึ่งใช้ร้องเฉพาะเมื่อมีการบวชจริง ๆ ขณะแห่หน้าค (คือคานหาม) จากบ้านไปยังวัดเท่านั้น ก็ปรากฏว่านายนา และนางข่อง โตเครือดี ได้เป็นต้นเสียงร้องโต้ตอบกัน โดยมีลูกคู่จำนวนมากเป็นผู้ร้องรับ การร้องรับนั้นง่าย เนื่องจากร้องซ้ำกับบทร้องของพ่อเพลงแม่เพลง ชาวบ้านส่วนมากสามารถเป็นลูกคู่ได้ ลูกคู่บางคนต่อมาสามารถพัฒนาศักยภาพการร้องของตนเองขึ้นมาเป็นต้นเสียงได้ในระยะเวลาต่อมา เช่น นางอ้อ พันคุ้ม หลานนางผั้น บัวสิงคำ นางสาวแห้ว โตเครือดี นางสาวร้อง มุกดา นางสาวโม มุกดา (บุตรนางตุ้ม มุกดา นางทรงและผู้ช่วยร้องต้นเสียงในช่วงเวลาแรก ของเพลงพิธีกรรมขอฝน) นางรัง อ่อนศรี (บุตรนางฝอย ตุ่นนิ่ม) ซึ่งล้วนเป็นชาวเพลงที่อาศัยอยู่บริเวณ “บ้านโนน” ซึ่งเป็นที่ตั้งถิ่นฐานของกลุ่มนางผั้น บัวสิงคำ ต่อเนื่องกับกลุ่มอพยพจากบ้านเหนือคือกลุ่มของนางฝอย ตุ่นนิ่ม ทั้งหมด โดยที่คนจากกลุ่มอื่น ๆ ของบ้านหนองน้ำสร้างมาร่วมเป็นลูกคู่ ลูกคู่ที่ชอบร้องเพลงและร้องได้ดีคือนางสาวผุ นุชนารถ จากกลุ่มของนางแจ้ว นุชนารถ โดยนางผุ นุชนารถ เป็นหลานของนางแจ้ว นุชนารถ นางสาวผุไปร่วมเล่นเพลงกับกลุ่มของนางข่องที่บริเวณบ้านโนนเป็นประจำ นางสาวผุนี้เป็นนำของนางเหลียม ปิกรอด เป็นผู้มือน้ำเสียงไพเราะเช่นเดียวกับนางเหลียม หลานสาว

แสดงว่าเพลงร้องเล่นคือเพลงฉ่อย เพลงพวงมาลัย และเพลงพินเลเล มีกำเนิดในหมู่บ้านหนองน้ำสร้างในช่วงเวลาเดียวกันกับเพลงพิธีกรรม ทั้งพิธีกรรมที่เกี่ยวกับชีวิต คือ เพลงแห่หน้าคและเพลงประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับการขอฝน ซึ่งผูกพันกับวิถีชีวิตของชาวนาไทยสมัยก่อน ที่มีชีวิตอยู่ภายใต้วัฒนธรรมข้าว โดยวิทยาการสามารถจดจำได้ว่าบรรยากาศของการเล่นเพลงในยุคที่นางข่องเป็นผู้นำนั้น ชาวบ้านสนุกสนานกันมาก และมีผู้มาร่วมกิจกรรมเพลงจากทุกกลุ่มในหมู่บ้าน

ผู้วิจัยได้รับการบอกเล่าจากนางจำรัสลักษณ์ แจ้งโองว่า เมื่อนางจำรัสลักษณ์ อายุ 7 ปี เรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ที่โรงเรียนนครไทยวิทยาคม ชอบนั่งฟังนางข่องร้องเพลงมาก จึงชวนพี่สาวคือนางจันทร์ ตุ่นนิ่ม และน้องชายคือนายจ้ง แสงสีบาง ถือได้นำมันยางไปดูทุกคืน ทั้ง 3 คน ตบมือไปกับชาวเพลงด้วย นางจันทร์ร้องเป็นลูกคู่ได้แล้ว และอยากออกไปรำในวงเพลงพินเลเลกับเพลงพวงมาลัยด้วย แต่อายเนื่องจากตนสวมเสื้อคอกระเช้าไป (ขณะนั้นอายุ 12 ปี) จึงวานนายจ้ง กลับไปหยิบเสื้อที่บ้านซึ่งอยู่ใกล้กับหนองน้ำสร้างมาให้ นายจ้งนำเสื้อสำหรับสวมทำนาไปให้ที่วงเพลงบนบ้านโนน นางจันทร์เสียใจที่น้องไม่นำเสื้อสำหรับสวมไปในเมืองมาให้ จึงร้องให้ไม่กล้าออกไปรำในวงเพลง นางข่องแลเห็นจึงปณิธานว่าสวมเสื้อทำนาก็ออกไปรำได้ และชี้ให้ดูตนเอง นางตุ้ม มุกดา และนายนา สามียของตนซึ่งสวมเสื้อสำหรับทำนาทำไร่ทุกคน แต่นางจันทร์ไม่ยอมรำ อาจเนื่องจากกำลังเข้าวัยสาว จึงอายหนุ่ม ๆ

ที่มา ร่วมกิจกรรมเล่นเพลงด้วยกัน ส่วนนางช่อง นางตุ้ม และนายนาคนั้นอายุประมาณ 44 – 47 ปีแล้ว ต่อมาอีก 5 ปี นางจันทร์ ก็แต่งงานกับนายมัด ตุ่นนิ่ม บุตรชายของนางฝอย ตุ่นนิ่ม ซึ่งอพยพมาตั้งบ้านเรือนบนเนินสูง บริเวณใกล้เคียงกับลานเล่นเพลงของนางช่องและคณะนั่นเอง แสดงว่ากิจกรรมเพลงที่บริเวณลานบ้านนายนา นางช่อง เป็นสถานที่พบปะของหนุ่มสาวต่างกลุ่มของหมู่บ้านหนองน้ำสร้าง ทำให้เกิดการคุ้นเคยสนิทสนมกัน เกิดการแต่งงานระหว่างชาวบ้านกลุ่มดั้งเดิมกับกลุ่มดั้งเดิม ตลอดจนกลุ่มดั้งเดิมกับกลุ่มอพยพต่าง ๆ ด้วย (นางจรัสลักษณ์ แจ่มโก่ง. สัมภาษณ์. 2545)

ส่วนเพลงร้องเล่นอื่น ๆ คือ เพลงอันหล่นชา (เพลงเล่นชิงช้า) นั้น วิทยากรที่อายุมากกว่า 80 ปี จากกลุ่มต่าง ๆ ไม่มีใครสามารถบอกถึงที่มา มีผู้จำได้คนเดียว คือ นางแห้ว ตุ่นนิ่ม ซึ่งจำความได้ว่าเมื่อประมาณ 85 ปีที่แล้ว (นางแห้วอายุประมาณ 6 ปี) ได้ยินมารดา คือ นางช่อง ร้องกล่อมน้องของตน นางแห้วก็จดจำไปร้องกับเพื่อน ๆ เวลาเล่นชิงช้าแถววัลย์ที่ต้นกะบากใหญ่หลังสวนของนางฝั้น บัวสิงคำ ทางที่จะทะลุออกไปนาหนองแวม สังเกตเห็นว่าเพื่อน ๆ ก็ร้องเพลงอันหล่นชาได้เช่นเดียวกัน แต่เนื้อเพลงหรือบทร้องของคนอื่น ๆ นั้น สั้นกว่าที่ของนางช่อง โตเครือดี ร้องอยู่ นางแห้วร้องเพลงอันหล่นชาเล่นทุกวัน พร้อมทั้งเพิ่มเติมเนื้อร้องให้ยาวขึ้นเรื่อย ๆ บทร้องที่เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ตามวัย และประสบการณ์ดังกล่าว มีทั้งที่คิดเพิ่มเอง และบางส่วนก็นำมาจากของเพื่อน ๆ ที่ร้องไม่เหมือนของตน เมื่อนางแห้วอายุประมาณ 15 ปี คือ เมื่อประมาณ 75 ปีที่แล้ว สังเกตได้ว่าชาวหนองน้ำสร้างร้องเพลงอันหล่นชากันได้ทั่วไป เนื้อร้องเหมือนกันบ้าง ต่างกันบ้าง ใกล้เคียงกันบ้าง แต่สำนวนของนางแห้ว ตุ่นนิ่มนั้น เป็นบทร้องที่ยาวที่สุด (นางแห้ว ตุ่นนิ่ม. สัมภาษณ์. 2543) และเพลงอันหล่นชาที่ร้องกันได้แพร่หลายที่สุดในหมู่บ้านใช้ร้องทั้งเมื่อเล่นชิงช้าแถววัลย์ตามป่ารอบหมู่บ้าน ตามสวนป่าภายในหมู่บ้าน และเมื่อผู้ใหญ่ร้องกล่อมลูกน้อยบนบ้านให้นอนหลับขณะไกวเปลผ้าขาวม้า เป็นเพลงที่ร้องกันได้ทั้งผู้ชาย ผู้หญิง ผู้ใหญ่ และเด็ก นับเป็นเพลงพื้นบ้านที่แพร่หลายที่สุดในอดีต เนื่องจากไม่จำกัดเพศ วัย และโอกาสที่ร้อง (นายลำ แสงสีบาง และนางเอม บัวเหม็น. สัมภาษณ์. 2544) ในยามปกติแม้เมื่ออายุมากแล้ว นางช่อง ยังร้องเพลงพื้นบ้านประเภทต่าง ๆ ให้หลาน ๆ ฟังทุกวัน ทั้งนางช่องเคยเล่าให้นางสงวน บัวสิงคำ ฟังว่า นายนากร้องเพลงพื้นบ้านได้ไม่กี่เพลง แต่นางช่องร้องได้ทุกเพลง (นางสงวน บัวสิงคำ. สัมภาษณ์. 2545)

นอกจากนี้ยังมีเพลงร้องเล่นอีกบางชนิด เช่น เพลงรำวงโบราณ เพลงหยอกเด็ก เช่น เพลงชี้ให้ชี้หัว เพลงหน้าบ่อาย เพลงผมเปีย เพลงหัวโล้น เพลงลี้ลี้ข้าวสาร เพลงขู่เด็ก เช่น ลูกบ่มีพ่อ เพลงบิน เพลงประกอบการละเล่นของเด็ก คือ เพลงแมงหวี่แมงวัน และเพลงจำกะเบียบ นั้น สืบค้นได้ว่าเป็นเพลงรุ่นหลัง เพิ่งร้องกันเมื่อนายลำ แสงสีบาง อายุประมาณ 20 ปี คือเมื่อประมาณ 60 ปี มาแล้ว ส่วนเพลงกล่อมลูกอีก 2 เพลง คือ เพลงนอนเสียเถิด และเพลงพ่อเนื้อเย็นนั้น ไม่มีใครร้องได้นอกจากนางแห้ว ตุ่นนิ่ม และนางร้อง ปานแพง 2 คน เท่านั้น แม่เพลง 2 คนนี้ เคยร้องเพลงกล่อมลูกดังกล่าวกล่อมลูกคนหลัง ๆ และร้องกล่อมหลาน ก่อนหน้านี้ชาวหนองน้ำสร้างก็ใช้เพลงอันหล่นชากล่อมลูกกล่อมหลานกันมาตลอด (นายลำ แสงสีบาง. นางอ้อ พันคุ้ม. สัมภาษณ์. 2545)

จากประวัติความเป็นมาดังกล่าว จึงสรุปได้ว่าผู้ให้กำเนิดเพลงพื้นบ้านนครไทยบ้านหนองน้ำสร้าง เป็นปัจเจกบุคคล คือ นายนา และนางช่อง โตเครือดี และจากการศึกษาข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า นางช่อง เป็นผู้มืบทบาทในฐานะผู้สร้างเพลงมากกว่านายนา ทั้งนี้เนื่องจากนางช่องได้เป็นผู้นำกลุ่มในการร้องเพลงพิธีกรรมเพื่อการขอฝนทุกชนิด ซึ่งเพลงพิธีกรรมดังกล่าวกำหนดให้ต้นเสียงเป็นเพศหญิง (รวมทั้งนางทรงก็เป็นเพศหญิงด้วย) ทั้งยังพบหลักฐานว่านางช่องน่าจะเริ่มร้องเพลงอันหล่นชา

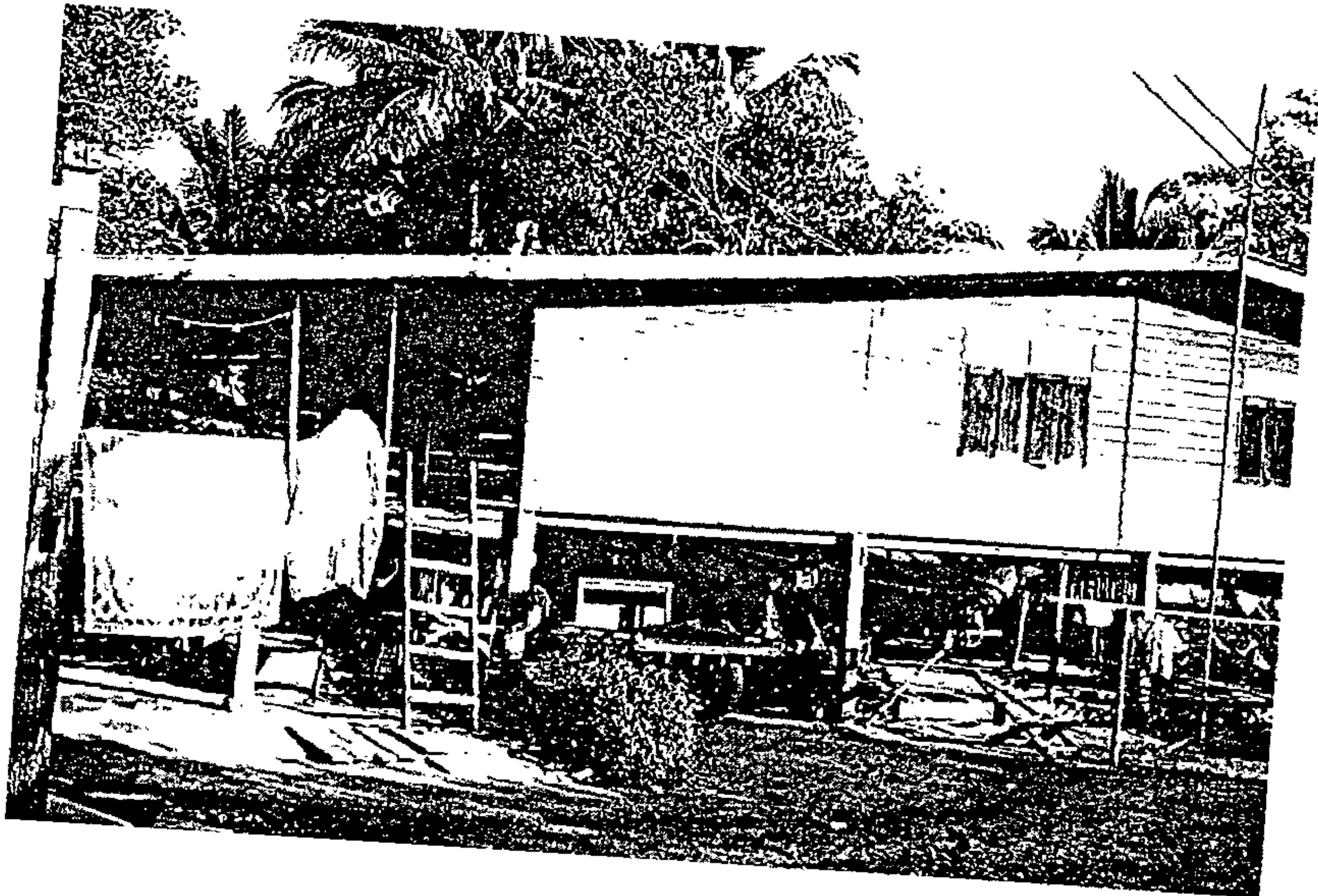

ดังที่ได้รวบรวมไว้ในภาคผนวก เพลงอันเหล่านี้มีลักษณะเฉพาะท้องถิ่นนครไทยสูงมาก ทั้งทำนองร้อง และบทร้องที่ผสมผสานสำเนียงท้องถิ่น และสภาพสังคมท้องถิ่นนครไทยไว้อย่างน่าศึกษา

1.4 นางข่อง เป็นผู้นำชาวบ้านประกอบพิธีขอฝน คือ การเล่นนางแม่ศรี นางดั่ง นางควาย นางครกนางสาก การเล่นนางหมา และการแห่หางแมว ซึ่งมีบทร้องลำน่าเพลงพิธีกรรมเป็นองค์ประกอบสำคัญ บทร้องในสมัยของนางข่อง เป็นบทร้องสั้น ๆ มาขยายความยาวขึ้นในสมัยของนางแห้ว (นางอ้อ พันคุ้ม, สัมภาษณ์, 2545) แต่บทร้องลำนำนั้นเน้นความขลัง ศักดิ์สิทธิ์ของสิ่งเหนือธรรมชาติมาตั้งแต่สมัยของนางข่อง โตเครือดี ผู้สร้างเพลง

การสืบค้นประวัติความเป็นมาของเพลงพื้นบ้าน จนได้ผลสรุปเกี่ยวกับปัจเจกบุคคล ผู้สร้างเพลงของหมู่บ้านหนองน้ำสร้างนี้ นับเป็นองค์ความรู้ใหม่ที่เกิดขึ้นในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ช่วงเวลาที่นางข่อง โตเครือดี สามารถสร้างและทำให้เพลงพื้นบ้านเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตของชาวบ้านหนองน้ำสร้างดังกล่าว เป็นระยะเวลาประมาณ 17 – 20 ปี และในช่วงนี้นางข่องยังเคยนำคณะชาวเพลงบ้านหนองน้ำสร้างไปเล่นเพลงฉลองพระในงานบวช โดยเล่นเพลงฉ่อย ฟินเลเล และเพลงพวงมาลัย ตามคำเชิญของชาวบ้านบ้านพร้าว บ้านนาบัว และบ้านหนองลาน นับว่าเป็นการไปช่วยงานบุญด้วยเพลงพื้นบ้านซึ่งไม่เคยปรากฏมาก่อนในอำเภอนครไทย ทั้งยังนำเพลงแห่หน้าไปเผยแพร่ที่บ้านพร้าว บ้านนาบัว และบ้านหนองลานอีกด้วย

เป็นที่น่าสังเกตเรื่องสถานที่ที่ใช้เพื่อกิจกรรมเพลงของบ้านหนองน้ำสร้างว่าได้ใช้ลานข้างบ้านนายนาถ นางข่อง โตเครือดีในการซ้อมเพลง การเล่นเพลงประเภทร้องเล่น ทั้งเพลงฟินเลเล เพลงพวงมาลัย เพลงฉ่อย ตลอดจนการจัดพิธีกรรมขอฝน ซึ่งมีเพลงประกอบพิธีกรรมเป็นองค์ประกอบสำคัญ ทั้งการเล่นนางดั่ง นางข่อง นางควาย นางครกนางสาก แม่ศรี แม้กระทั่งการเล่นนางหมาก็ใช้สถานที่ที่ลานนี้ ส่วนการแห่หางแมวซึ่งต้องแห่ไปรอบหมู่บ้านนั้นต้องเริ่มต้นที่บริเวณลานนี้ และกลับมาสิ้นสุดที่ลานนี้เช่นกัน และเมื่อนางข่องเลิกร้องเพลงพื้นบ้านแล้ว โดยมีนางแห้ว ต้นนิ่ม บุตรของนางข่อง เป็นผู้สืบทอดต่อมา กิจกรรมเพลงพื้นบ้านทั้งหมดยังคงใช้สถานที่เดิม ไม่เคยปรากฏว่าชาวบ้านหนองน้ำสร้างไปเล่นเพลง ณ สถานที่อื่นในหมู่บ้าน ยกเว้นช่วงตรุษ สงกรานต์ที่เคยเล่นที่บริเวณโรงเรียนบ้านหนองน้ำสร้าง และบริเวณริมถนน สายนครไทย – ชชาติตระการ เนื่องจากเป็นจุดเล่นการละเล่นต่าง ๆ และสาธุเจ้าผู้สัญจรไปมาผ่านหมู่บ้านที่บริเวณนั้นในตอนกลางวัน แต่ตอนกลางคืนยังคงกลับไปเล่นเพลงกันที่ลานเพลงข้างบ้านนางข่อง เช่นเดิม ปัจจุบันลานเพลงของหมู่บ้านได้กลายเป็นถนนลาดยางผ่านลานไปยังกลุ่มบ้านที่อยู่บนเนิน แต่เมื่อมีกิจกรรมเพลงก็ยังคงเล่นกันบนถนนต่อเนื่องกับลานอีกส่วนหนึ่งที่ยังคงสภาพเป็นลานอยู่ นางข่อง โตเครือดี อายุยืนยาวมาจนประมาณ 80 - 83 ปี (บุตรหลานจำวันเดือนปีเกิดไม่ได้แน่นอน) ส่วนนายนาถ โตเครือดีนั้นเสียชีวิตไปก่อนตั้งแต่อายุประมาณ 60 ปี นับเป็นแม่เพลงและพ่อเพลงพื้นบ้านสมัครเล่นที่มีความสำคัญต่อ “ชีวิต” ของเพลงพื้นบ้านนครไทยบ้านหนองน้ำสร้างเป็นอย่างยิ่ง

ภาพประกอบ 21 ภาพบ้านนางระแหง พันคุ้ม
ซึ่งในอดีตเคยเป็นที่ตั้งบ้านของนางช่อ นายนาท โตเครือดี

2. การสืบทอดเพลงพื้นบ้าน

2.1 ช่างนางแห้ว ตุ่นนิ่ม เป็นผู้นำในการเล่นเพลง

การสืบทอดเพลงพื้นบ้านนครไทยบ้านหนองน้ำสร้าง ต่อมาจากนางช่อ นายนาท โตเครือดีนั้น เป็นการสืบทอดในสายตระกูลเดียวกัน คือ จากพ่อแม่สู่ลูก คือ นางแห้ว ตุ่นนิ่ม บุตรคนโต ซึ่งมีความสามารถเฉพาะตัวสูงมากในการร้องเพลงพื้นบ้าน มีน้ำเสียงไพเราะมากและมีพลังเสียงที่สามารถสะกดคนฟังได้ทุกเพลง มีความคิดสร้างสรรค์และปฏิภาณสูง ทั้งยังมีกลวิธีเฉพาะตัวในการร้องเพลงพื้นบ้านให้น่าฟังทุกเพลง นางแห้ว ตุ่นนิ่ม ได้พัฒนาตนเองจากการเป็นลูกคู่ของมารดาในการร้องเพลงฉ่อย เพลงพินเฉล เพลงพวงมาลัย มาเป็นคู่ร้องเพลงพิธีกรรมในการขอฝนร่วมกับมารดา และเป็นต้นเสียงร้องเพลงทุกชนิดในเวลาต่อมา เมื่อนางช่ออายุมากขึ้น นางแห้วได้สืบทอดการเป็นผู้นำ กลุ่มชาวบ้านเล่นเพลงต่างชนิดในหลายโอกาส และสถานการณ์ตามความจำเป็นและเหมาะสม โดยเป็นผู้รับผิดชอบในการรวมกลุ่มเล่นเพลงทุกครั้ง

นอกจากนี้ นางแห้ว ตุ่นนิ่ม ยังมีความเป็นครูสูงมาก ได้สอนชาวบ้านรุ่นน้องให้หัดร้องเพลงฉ่อย และซ้อมร้องกันจนชำนาญ ลูกศิษย์ของนางแห้ว มีดังนี้

ฝ่ายหญิง	นางเหลื่อม	ปีกรอด	(หลานนางแจ้ว นุชนารถ)
	นางโหนด	โตเครือดี	(หลานนางผั่น บัวสิงคำ)
	นางเวิน	คลังจง	(หลานนางดี ทานตะวัน) และ
	นางสงวน	บัวสิงคำ	(บุตรคนโตของนางแห้ว ตุ่นนึ่ง)
ฝ่ายชาย	นายล่า	แสงสีบาง	(หลานนางผั่น บัวสิงคำ)
	นายกาศ	พวงมี	(หลานนางผั่น บัวสิงคำ)
	ซึ่งต่อมาเป็นหมอทำขวัญนาค และทำขวัญคู่บ่าวสาวด้วยจนกระทั่งเสียชีวิต		
	และนายวาน	อ่อนศรี	(หลานนางดี ทานตะวัน)

ลูกศิษย์เพลงฉ่อยของนางแห้ว ตุ่นนึ่ง นี้ ทุกคนสามารถร้องเพลงพินเลเล เพลงพวงมาลัย เพลงแห่นาค ได้ดีโดยหัดร้องทุกคน โดยใช้วิธีการ “ครูพักลักจำ” และจากพ่อแม่ หรือญาติ ในครอบครัว อันนับเป็นการเรียนรู้ด้วยตนเองที่มีคุณภาพยิ่ง นางแห้ว ตุ่นนึ่ง จึงไม่ได้สอนร้องเพลงเหล่านี้

อนึ่ง ในช่วงสมัยที่นางแห้ว ตุ่นนึ่ง เป็นผู้นำกลุ่มของชาวเพลงบ้านหนองน้ำสร้างนี้ ยังมีน้องสาวของนางแห้ว คือ นางโผย คองสุข และเพื่อนบ้านของนางแห้ว ซึ่งเป็นกลุ่มชาวบ้านโนนด้วยกัน ที่เป็นกัลยาณมิตรร่วมเล่นเพลงกันมาตั้งแต่แรก แม้จะไม่มีชื่อเสียงโด่งดังเท่านางแห้ว ตุ่นนึ่ง แต่ก็นับเป็นแม่เพลงเสียงดีที่ร้องเพลงเก่ง เล่นเพลงด้วยกันมายาวนานด้วยจิตวิญญาณของแม่เพลงพื้นบ้านสมัครเล่นอย่างแท้จริง แม่เพลงกลุ่มนี้ ได้แก่

นางร้อง	ปานแพง	บุตรนางตุ้ม มุกดา นางทรงรุ่นแรก
นางโม	เนตรอัน	บุตรนางตุ้ม มุกดา นางทรงรุ่นแรก
นางรัง	อ่อนศรี	บุตรนางฝอย ตุ่นนึ่ง
นางโผย	คองสุข	น้องสาวนางแห้ว ตุ่นนึ่ง
และ นางเรียน	สร้อยแก้ว	หลานนางดี ทานตะวัน

แม่เพลงทั้ง 5 คนนี้ ยังเป็นนางทรงในการเล่นเพลงพิธีกรรมขอฝนได้ทุกคน (ยกเว้นนางเรียน สร้อยแก้ว) นางทรงในช่วงเวลานั้น นอกจากแม่เพลงกลุ่มนี้แล้ว ยังมีรุ่นเด็กกว่า คือ นางเหลื่อม ปีกรอด และนางสงวน บัวสิงคำ ร่วมอยู่ด้วย

ในช่วงสมัยของนางแห้วเป็นผู้นำนี้ เพลงพื้นบ้านนครไทยบ้านหนองน้ำสร้างมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันทั่วไปในอำเภอนครไทย และอำเภอชาติตระการซึ่งใช้ภาษาถิ่นนครไทยเช่นเดียวกัน แต่ความสามารถอันโดดเด่นมากของนางแห้วนั้นทำให้หาพ่อเพลงที่มีความสามารถเท่าเทียมกันในหมู่บ้านนี้เป็นคู่เล่นเพลงฉ่อยได้ยากมาก แม้แต่นายล่า แสงสีบาง พ่อเพลงที่ร้องเพลงได้ดี มีน้ำเสียงไพเราะ มีปฏิภาณในการด้นกลอนเพลงแห่นาค เพลงพินเลเล เพลงพวงมาลัย ได้ดี แต่ความสามารถในการร้องเพลงฉ่อยคู่กับนางแห้วก็ยังไม่เป็นที่พอใจของนายล่าเอง นายล่าจึงขอเป็นลูกคู่ให้นายกาศ พวงมี เป็นพ่อเพลงคู่กับนางแห้ว นายกาศ ก็ไม่ใคร่เต็มใจ ช่วงเวลาดังกล่าวเผอิญมีพ่อเพลงจากบ้านชาติตระการชื่อนายสอน สืท่า มาได้ภรรยาชื่อนางแคล้ว ซึ่งเป็นหลานของนางฝอย ตุ่นนึ่ง ได้มาตั้งบ้านเรือนอยู่บนเนิน ไม่ไกลจากบ้าน

ของนางฝอย ตุ่นนึ่ง นายสอนจึงมาร่วมเล่นเพลงกับชาวบ้านหนองน้ำสร้าง นายสอนมีความสามารถในเชิงเพลงสูง น้ำเสียงกังวาน ไพเราะ จึงได้เป็นพ่อเพลงในการเล่นเพลงฉ่อยคู่กับนางแห้ว สร้างชื่อเสียงแก่หมู่บ้านหนองน้ำสร้างมาก

การได้นายสอน สืท่า มาร่วมเป็นพ่อเพลง ทำให้วงการเพลงพื้นบ้านนครไทย บ้านหนองน้ำสร้างคึกคักขึ้นอีกมาก มีการไปเล่นเพลงนอกหมู่บ้านหลายครั้ง เช่น ไปเล่นเพลงฉ่อย เพลงพินเลเล เพลงพวงมาลัย ฉลองพระในการงานบวชที่บ้านพร้าว และบ้านนาบัว ซึ่งนายนาท นางช่อง บิดามารดาของนางแห้ว เคยนำชาวเพลงจากหนองน้ำสร้างไปเล่นเพลงช่วยงานบุญมาแล้วหลายครั้ง เมื่อนางแห้วและคณะนำเพลงบ้านหนองน้ำสร้างไปเล่นที่หมู่บ้านดังกล่าวนั้น บางคืนเล่นจนสว่าง มีการร้องเพลงแห่หน้าโต้ตอบกันด้วย บรรยากาศในการเล่นเพลงเต็มไปด้วยความสนุกสนาน มีชีวิตชีวา ชาวบ้านพร้าว และบ้านนาบัวร่วมร้องเพลงพินเลเลด้วย ส่วนเพลงฉ่อย เพลงพวงมาลัย และเพลงแห่หน้านั้น ไม่มีใครกล้าร้องโต้ตอบกับนางแห้ว นอกจากพ่อเพลงแม่เพลงจากบ้านหนองน้ำสร้างที่ไปด้วยกัน นางจำรัสลักษณ์ แจ้งโงง เคยติดตามคณะของนางแห้ว ตุ่นนึ่ง ไปดูการเล่นเพลงที่บ้านพร้าวครั้งหนึ่ง เมื่ออายุ 13 ปี ที่ตามไปดูเพราะชอบฟังนางแห้ว ร้องเพลงเช่นเดียวกับที่เคยชอบนางช่อง โตเครือดี นางจำรัสลักษณ์ ซึ่งเป็นอีกผู้หญิงหนึ่งซึ่งมีน้ำเสียงไพเราะมาก ได้รับการชักชวนจากนางแห้วให้มาเป็นแม่เพลง แต่นางจำรัสลักษณ์ปฏิเสธ เพราะกำลังจะสอบรับราชการครูในปีถัดไป ต่อมาได้รับการบรรจุเป็นครูไปสอนที่โรงเรียนบ้านนาบัว เมื่ออายุ 14 ปี ต้องไปพักอยู่ที่บ้านนาบัว ซึ่งอยู่ห่างจากบ้านหนองน้ำสร้างไปทางตำบลนครชุม 12 กิโลเมตร เมื่อนางแห้ว นำคณะไปเล่นเพลงที่บ้านนาบัว ประมาณ 2 - 3 ครั้ง ได้ไปดูทุกครั้ง และเห็นว่าประสบความสำเร็จสูงมาก (นางจำรัสลักษณ์ แจ้งโงง. สัมภาษณ์. 2544)

ต่อมานายสอน สืท่า ได้อพยพครอบครัวจากบ้านบนเนินหมู่บ้านหนองน้ำสร้างไปตั้งรกรากที่บ้านพร้าวซึ่งตนเคยไปเล่นเพลงโดยได้รับคำชักชวนจากชาวบ้านที่ชอบฟังนายสอน สืท่า ร้องเพลงพื้นบ้าน และเนื่องจากบ้านของนายสอน นางแคล้ว สืท่า ที่หนองน้ำสร้างนั้น มีบริเวณน้อย ไม่สามารถขยายตัวได้อีก นายสอนจึงพาครอบครัวอพยพไปสร้างไร่นา ซึ่งมีเนื้อที่จำนวนมากที่บ้านพร้าว ระยะแรกนายสอนยังเดินทางร่วมเล่นเพลงกับชาวบ้านหนองน้ำสร้างตามที่นางแห้ว บอกข่าวไป เมื่อเลิกเล่นก็เดินทางกลับไปนอนที่บ้านพร้าว ซึ่งสมัยนั้นใช้เวลาเดินทางเท้าประมาณ 1 ชั่วโมง บางครั้งนายสอนมีภารกิจไม่สามารถมาเป็นพ่อเพลงในการเล่นเพลงฉ่อยคู่กับนางแห้วได้ นางแห้วก็ร้องคู่กับนายล่า แสงสีบาง บ้างคู่กับนายกาศ พวงมี บ้าง เพลงก็เริ่มไม่สนุกเหมือนเดิม เมื่อนายสอน สืท่า ไปอยู่บ้านพร้าวได้ประมาณ 5 ปี ก็เลิกมาเล่นเพลงที่บ้านหนองน้ำสร้าง นางแห้ว ผู้นำกลุ่มเล่นเพลงก็นำเล่นเพลงฉ่อยน้อยลง ไปเน้นการเล่นเพลงพินเลเล เพลงพวงมาลัยมากกว่า จนในที่สุดก็เลิกเล่นเพลงฉ่อย ทำให้คนรุ่นหลังไม่เคยมีความรู้ ชาวบ้านหนองน้ำสร้างเคยเล่นเพลงฉ่อยกันมาก่อนในอดีต สมัยเพลงยังรุ่งเรืองอยู่ในหมู่บ้านนี้

ช่วงเวลาดังกล่าวนี้นางแห้ว จึงให้นายล่า แสงสีบาง เป็นพ่อเพลงคู่กับนางแห้ว อย่างเต็มตัว เนื่องจากนายล่า สามารถพัฒนาการร้องเพลงขึ้นไปตามวัยและประสบการณ์ นอกจากนี้ยังมีแม่เพลงรุ่นน้องที่พัฒนาฝีมือการร้องเพลงได้อย่างดียิ่ง คือ นางเหลื่อม ปีกรอด นางสงวน บัวสิงคำ และนางโหนด โตเครือดี ส่วนนางพั่งงา เมืองพระฝางก็เป็นแม่เพลงที่พยายามพัฒนาฝีมือจากลูกคู่มาเป็นต้นเสียงโต้ตอบได้แล้ว โดยนางเหลื่อม ปีกรอด มีจุดเด่น คือ เพลงแห่หน้า ที่ร้องได้ไพเราะเป็นพิเศษ มีปฏิภาณดี ร้องโต้ตอบได้รวดเร็ว ไพเราะ และมีสาระ เป็นที่ชื่นชมของผู้ฟังซึ่งทำหน้าที่เป็นลูกคู่ด้วย ส่วนนางโหนด โตเครือดี เป็นผู้มียิ่งเสียงสูงมาก แต่ไพเราะยิ่ง เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว ทำให้สามารถร้องเพลงพวงมาลัยได้ไพเราะน่าฟังมาก นางพั่งงา เมืองพระฝาง ถนัดร้องเพลงแห่หน้า และพินเลเล และนางสงวน สุวรรณเกิด

(ซึ่งไม่เคยร่วมร้องเพลงกับนางแห้ว ตุ่นนึ่ง) แต่สามารถร้องเพลงร้องเล่นเบ็ดเตล็ดได้หลายเพลง ส่วนพ่อเพลงมีนายกาศ พวงมี นายวาน อ่อนศรี เป็นต้นเสียงเพลงแห่นาค เพลงพินเลเล และพวงมาลัยได้ดี บรรยากาศการเล่นเพลงในหมู่บ้านจึงเริ่มมีชีวิตชีวาขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง

นอกจากนี้ยังมีพ่อเพลงรุ่นน้องที่เดิมเคยเป็นลูกคู่อยู่ในวง เข้ามาเป็นพ่อเพลงร้อง เพลงร้องเล่นโต้ตอบกับแม่เพลงรุ่นรอง ๆ จากนางแห้ว ตุ่นนึ่ง พ่อเพลงกลุ่มนี้ ได้แก่ นายสละ เมืองพระฝาง และนายสะอาด ธิยา ซึ่งร้องได้ทั้งเพลงแห่นาค เพลงพินเลเล เพลงพวงมาลัย จึงทำให้บรรยากาศการเล่น เพลงร้องเล่นมีชีวิตชีวามากขึ้น การร้องเพลงรำวงพื้นบ้าน คือ เพลงจำปีสีมาลา และเพลงกุนช่อนกุน ก็ร้องกันแพร่หลายในช่วงเวลานี้ เนื่องจากการร้องที่มีการรำประกอบด้วย ทำให้มีผู้ร้องผู้เล่นจำนวนมาก ในแต่ละครั้ง การร้องเพลงพื้นบ้านจึงขยายตัวออกไปสู่มวลชนชาวหนองน้ำสร้างมากขึ้นกว่าเดิม

อย่างไรก็ตาม ในช่วงเวลาแห่งการสืบทอดนี้ นางแห้ว ตุ่นนึ่ง ได้นำคณะชาวเพลง สมัครเล่นออกไปเล่นเพลงนอกหมู่บ้านอีกหลายครั้ง เช่น ไปเล่นเพลงที่บ้านหนองลาน บ้านเนินเพิ่ม บ้านนาบัว บ้านนครชุม บ้านพร้าว บ้านชาติตระการ ทั้งยังเคยข้ามอำเภอไปเล่นเพลงช่วยงานบวชพระ ที่อำเภอวังทอง ถึง 3 ครั้งด้วย โดยมีนายสอน สีท่า จากบ้านพร้าวไปร่วมงานด้วยทุกครั้ง บางครั้งก็มีนายฟุ้ง เสือสะเดา ซึ่งเคยเป็นลูกคู่ และต้นเสียงเพลงสมัยนางช่อง โตเครือดี ร่วมเดินทางไปด้วย นายฟุ้ง คนนี้เมื่อ รุ่นหนุ่มได้เดินทางออกจากหมู่บ้านไปอาศัยอยู่กับญาติที่อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลกระยะเวลาหนึ่ง ได้หัดเล่นลิเกจนร้องได้ดี เมื่อกลับมายังหมู่บ้านหนองน้ำสร้างก็ได้ร่วมเล่นเพลงกับรุ่นนางช่อง โตเครือดี และ เล่นเพลงกับรุ่นน้อง คือ นางแห้ว ตุ่นนึ่ง ด้วย ไม่ปรากฏว่านายฟุ้ง ได้ถ่ายทอดการร้องลิเกให้แก่ชาวบ้าน หนองน้ำสร้าง ภายหลังนายฟุ้งเสียชีวิตในวัยหนุ่ม จึงขาดพ่อเพลงสำคัญไปอีก 1 คน รวมทั้งสูญเสียนายเบี้ยว โตเครือดี น้องชายของนางแห้วไปในวัยหนุ่ม เนื่องจากถูกสุนัขบ้ากัด ทำให้พ่อเพลงของหมู่บ้านนี้ มีจำนวนน้อยกว่าแม่เพลงอย่างเห็นได้ชัดเจน

ในการเดินทางไปเล่นเพลงพื้นบ้านในช่วงของนางแห้ว ตุ่นนึ่ง นี้ อำเภอนครไทย เริ่มมีรถโดยสารประจำทางแล้ว ครั้งใดที่ชาวเพลงสมัครเล่นเหล่านี้เดินทางไปด้วยรถ คณะเจ้าภาพงานบวช มักตอบแทนด้วยเงินให้เป็นค่าพาหนะในการเดินทางด้วย เช่น ไปเล่นที่นาบัวได้ค่าพาหนะ 10 บาท บ้านพร้าวได้ 5 บาท ที่อำเภอวังทอง เจ้าภาพช่วยครั้งละ 50 – 100 บาท (ตามจำนวนชาวเพลงที่ไปร่วมงาน) ส่วนบ้านนครชุม ซึ่งตั้งอยู่บนยอดเขาสูงที่สุดของอำเภอocrไทยนั้น ไม่มีรถประจำทาง ต้องพากันเดิน ไล่เขาขึ้นไป เจ้าภาพ จึงไม่ได้ช่วยเป็นเงิน แต่มอบของป่าประเภทยาสมุนไพร ซึ่งมีอยู่เฉพาะในป่าลึกบน เขาocrชุมเพียงแห่งเดียวให้เป็นของตอบแทน บางครั้งก็ได้ผ้าทอ ทั้งผ้าชิ้น ผ้าขาวม้า ซึ่งเป็นผ้าฝ้าย เนื้อแน่น ทอด้วยฝีมือแม่บ้าน อันเป็นผ้าที่มีคุณภาพมากกว่าผ้าที่ชาวบ้านหนองน้ำสร้างทอใช้เอง เป็นเครื่องตอบแทน ชาวเพลงสมัครเล่นคณะนี้ก็พอใจ ผู้ฟังเพลงทุกถิ่น ทุกหมู่บ้าน ที่เคยไปช่วยงานบุญด้วยการร้องเพลงพื้นบ้านนี้ ต่างชมว่าชาวเพลงทุกคนมีน้ำเสียงไพเราะมาก โดยเฉพาะเสียงของนางแห้ว ตุ่นนึ่ง และต่างก็ถามว่าชาวบ้านผู้ร่วมเล่นเพลงคนอื่น ๆ ในหมู่บ้านที่ไม่ได้ไปเล่นเพลงด้วยกัน เสียงไพเราะเช่นนี้ หรือไม่ นางแห้ว ตุ่นนึ่ง ได้ตอบว่า หมู่บ้านนี้มีลักษณะพิเศษ คือเป็น “หมู่บ้านคนเสียงดี” ซึ่งชาวบ้าน หนองน้ำสร้างเองก็ไม่ได้ตั้งข้อสังเกตมาก่อน เมื่อได้ตอบคำถามคนบ้านอื่นเช่นนั้นแล้ว จึงมาตั้งข้อสังเกต ดังกล่าว (นางเหลื่อม ปิกรอด. สัมภาษณ์. 2544)

ส่วนการเล่นเพลงในหมู่บ้านก็ดำเนินต่อไปตามที่เคยเล่นกันมา วางจากงานอาชีพ หรือนิกสนุก เมื่อใดนางแห้ว ตุ่นนึ่ง ก็นัดหมายชาวบ้านมาร่วมเล่นเพลงกันเป็นที่สนุกสนาน และถ้าปีใด

ฝนฟ้าไม่ตกต้องตามฤดูกาล ทำให้การทำนาปีล่าช้าออกไป นางแห้วก็จะจัดการนัดหมายเล่นเพลงประกอบพิธีกรรมขอฝน โดยจัดเป็นงานใหญ่ของหมู่บ้าน เนื่องจากเป็นความจำเป็นต่อการดำรงชีพของชาวนา ชาวไร่ ทุกคน ชาวบ้านหนองน้ำสร้างจึงไปรวมกลุ่มที่ลานบ้านนางแห้ว ร่วมการเล่นเพลงประกอบพิธีกรรมอย่าง เชื้อถือศรัทธา คาดหวังว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์จะช่วยให้ฝนตก ทำให้มีน้ำในการทำกิจกรรมไร่นาของตนต่อไป ชาวบ้านที่มาร่วมเล่นเพลงจึงมักมีจิตใจที่เปี่ยมด้วยความหวัง และคิดว่าตนเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมนี้ด้วย เพลงพิธีกรรมซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของพิธีกรรมขอฝน จึงยังมีความสำคัญ มีความหมายต่อหมู่บ้าน ยิ่งกว่าเดิม ดังนั้นเมื่อเพลงฉ่อย เริ่มหมดไปจากสังคมหมู่บ้าน เพลงร้องเล่น คือ ฟินเลเล และเพลงพวงมาลัย ก็เป็นที่นิยมเพิ่มขึ้น ขณะเดียวกันเพลงพิธีกรรมก็ทวีความสำคัญเพิ่มขึ้นอีก ถึงเดือนสี่เดือนห้าช่วงตรุษสงกรานต์ทุกปี นางแห้ว ตุ่นนึ่ง ก็นัดชาวบ้านมาเล่นเพลงพิธีกรรมทั้งนางตั้ง นางควาย นางครกนางสาก นางช้อง แม่ศรี นางหมา เพื่อเป็นการเสี่ยงทายเรื่องปริมาณน้ำฝนในการเพาะปลูกประจำปี นับเป็นการรวมคนมาร่วมสนุกสนานกันด้วย ส่วนฟินเลเล และพวงมาลัยนั้น เมื่อมีโอกาสรวมกลุ่มคนเมื่อใดก็หาโอกาสเล่นทุกครั้งไป โดยเฉพาะการฉลองพระในประเพณีการบวช ซึ่งจะทำให้มีโอกาสได้แสดงปฏิภาณในการโต้ตอบกัน ในการร้องเพลงแห่ภาค ซึ่งนาน ๆ ครั้ง จึงจะมีโอกาสได้เล่น เนื่องจากเป็นเพลงพิธีกรรมที่ไม่สามารถนำมาร้องโต้ตอบกันเล่นในสถานการณ์อื่น ๆ ได้ นอกจากในการแห่ภาคจริง ๆ เท่านั้น

อนึ่ง เพลงร้องเล่นอื่น ๆ เช่น อ้นหล่นชา หรือเพลงเด็กเล่นต่าง ๆ ชาวบ้านก็ร้องกันเป็นปกติ อยู่ในวิถีชีวิตของตนในชีวิตประจำวัน

จึงอาจกล่าวได้ว่า ชาวบ้านหนองน้ำสร้างที่มีอารมณ์สุนทรีย์ทั้งหลายมีความสุขในการได้เป็นต้นเสียงร้อง ได้เป็นลูกคู่ ได้ร่วมตบมือ ได้เคาะจังหวะ ได้หัวเราะสนุกสนานอยู่ในวงเพลง ฟันบ้านทุกคน ย่อมได้ชื่อว่าเป็นผู้ร่วมสืบทอดงานเพลงจากที่บรรพบุรุษได้สร้างไว้ให้โดยมีนางแห้ว ตุ่นนึ่ง เป็นผู้นำกลุ่ม ช่วงเวลาดังกล่าวนี้มีระยะเวลาประมาณ 50 ปี นับตั้งแต่นางช้อง โตเครือดี ชราภาพ และเพลงฟันบ้าน ได้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตของชาวบ้านมาจนถึงการที่หน่วยราชการระดับอำเภอ นครไทย และจังหวัดพิษณุโลก ได้เชิญนางแห้ว ตุ่นนึ่ง และคณะแม่เพลงสมัครเล่นบ้านหนองน้ำสร้างไปสาธิตการร้องเพลงฟันบ้าน นครไทย ทั้งที่อำเภอ นครไทย อำเภอชาติตระการ อำเภอเมือง ซึ่งมีทั้งที่หน้าศาลากลางจังหวัดพิษณุโลก เนื่องในงานนเรศวรมหาราช ตั้งแต่ทางจังหวัดพิษณุโลกเริ่มจัดงานนี้ขึ้นเป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2519 การสาธิตในงานศิลปวัฒนธรรมของเมืองพิษณุโลก ที่สถาบันราชภัฏพิบูลสงคราม เริ่มจัดขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2518 – 2528 งานมหกรรมวัฒนธรรมฟันบ้านแห่งชาติ ซึ่งสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ได้มาจัดที่จังหวัดพิษณุโลกในปี พ.ศ. 2535 และเมื่อจังหวัดสงขลาเป็นเจ้าภาพจัดงานนี้ในปี พ.ศ. 2532 คณะของนางแห้ว ตุ่นนึ่ง ก็ได้รับเชิญจากศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพิษณุโลก เป็นผู้แทนของจังหวัดไปร่วมเล่นเพลงฟันบ้านพิษณุโลก ตลอดจนได้รับเชิญจากจังหวัดพิษณุโลกไปร่วมเล่นเพลงฟันบ้าน ในฐานะเพลงฟันบ้านพิษณุโลกในงานมหกรรมวัฒนธรรมฟันบ้านนานาชาติ ซึ่งประเทศไทยเป็นเจ้าภาพ จัดแสดง ณ ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย ในปี พ.ศ. 2533 ทั้งเมื่อนางแห้ว ชราภาพมาก ไม่เดินทางไปเล่นเพลงนอกหมู่บ้านแล้ว ก็ยังคงมีนักศึกษาจากสถาบันราชภัฏพิบูลสงคราม และนิสิตจากมหาวิทยาลัยนเรศวร ซึ่งศึกษาวิชาคติชนวิทยา และวิชาวรรณกรรมท้องถิ่น เดินทางไปสัมภาษณ์ความรู้เรื่องเพลงฟันบ้านนครไทย จากนางแห้ว ตุ่นนึ่ง จนถึงวาระสุดท้ายของชีวิต

ส่วนกัลยาณมิตรในการเล่นเพลงฟันบ้านของนางแห้ว ตุ่นนึ่ง ล้วนเสียชีวิตไปในช่วงวัยประมาณ 65 – 78 ปี เริ่มจากนางเรียน สร้อยแก้ว นางรัง อ่อนศรี นางร้อง ปานแพง นางโมเนตรอัน นายวาน อ่อนศรี และนายกาศ พ่วงมี และนางโพย กองสุข น้องสาวของนางแห้ว ตุ่นนึ่ง

ในช่วง 30 ปีหลังของการสืบทอดเพลงพื้นบ้านนี้ คือ ประมาณตั้งแต่ปี พ.ศ. 2505 เป็นต้นมา ชาวบ้านหนองน้ำสร้างเริ่มรู้จักมหรสพอื่นที่นอกเหนือไปจากเพลงพื้นบ้าน มหรสพดังกล่าว คือ ลิเก และ ภาพยนตร์ขยายยา (หมายถึง การฉายภาพยนตร์ให้ชมฟรี แต่สลับกับการขายยารักษาโรคขนานต่าง ๆ แก่ผู้ชม) ได้เริ่มเข้าไปมีบทบาทในอำเภอนครไทย โดยลิเกเปิดการแสดงเป็นช่วง ๆ อยู่ที่โรงลิเกชั่วคราว ข้างวัดกลางศรีพุทธาราม บ้านในเมืองหรือบ้านนครไทย ส่วนภาพยนตร์ขยายยามักใช้สถานที่บริเวณสนามหน้าที่ว่าการอำเภอไทย ชาวหนองน้ำสร้างซึ่งเป็นกลุ่มคนที่มีอุปนิสัยร่าเริง รักสนุก ชอบมหรสพกันทั้งหมู่บ้าน จึงนิยมมหรสพแปลกใหม่ดังกล่าวมากกว่าคนหมู่บ้านอื่น ๆ เมื่อมีลิเกมาเปิดการแสดงที่บ้านในเมือง ซึ่งห่างจากหมู่บ้านตนเองประมาณ 1 กิโลเมตร เดินด้วยเท้าใช้เวลาประมาณ 30 นาที ได้ชักชวนกันไปชมลิเก บางคืนไปกันเกือบหมดหมู่บ้าน ยกเว้นคนชรา ทำให้ความสนใจเพลงพื้นบ้านในวิถีชีวิตของตนเองเริ่มลดลง แต่เพราะเอกลักษณ์อันโดดเด่นของนางแห้ว ตุ่นนึ่ง จึงทำให้เพลงพื้นบ้านยังดำรงอยู่ได้ แม้จะลดความสำคัญในวิถีชีวิตของชาวบ้านลงไปเรื่อย ๆ ก็ตาม

ภาพประกอบ 22 ลานเพลงพื้นบ้านหนองน้ำสร้างปัจจุบัน

2.2 ช่วงภายหลังการนำของนางแห้ว ตุ่นนึ่ง

เมื่อนางแห้ว ตุ่นนึ่ง ชราภาพ คือ มีอายุประมาณ 80 ปี ก็เริ่มเล่นเพลงน้อยลง แต่ยังคงนัดหมายชาวเพลงรุ่นหลัง ให้มารวมตัวกันที่ลานบ้านของตน เมื่อชาวบ้านมีความพร้อมหรือในวาระที่เหมาะสมจะเล่นเพลง ชาวบ้านยังคงเชื่อถือนางแห้ว ตุ่นนึ่ง เหมือนเวลาที่ผ่านมา โดยมอบให้นางเหลี่ยม

ปิกรอด สืบทอดเป็นผู้นำในการเล่น สถานที่ยังคงใช้ลานบ้านของนางแห้ว ตุ่นนึม อันเป็นจุดกำเนิดเพลงพื้นบ้านนครไทยบ้านหนองน้ำสร้าง ส่วนการร้องเพลงพื้นบ้านโดยการให้สัมภาษณ์และบันทึกเสียงแก่นักศึกษามีมากที่สุดในช่วงนี้

ช่วงนางเหลื่อม ปิกรอด เป็นผู้นำกลุ่มเพลงพื้นบ้านนี้ ประมาณปี 2534 แม้นางเหลื่อม จะสามารถพัฒนาผลงานเพลงมาถึงขั้นเป็นแม่เพลงเด่นของหมู่บ้านในช่วงนี้ แต่การที่นางเหลื่อมไม่ได้ตั้งบ้านเรือนอยู่ในกลุ่ม “บ้านโนน” ซึ่งเป็นแหล่งเพลงของหมู่บ้าน และอีกประการหนึ่งนางเหลื่อมเป็นศิษย์เพลงฉ่อยของนางแห้ว แต่มิใช่ลูกหลานสืบสายโลหิตของนางแห้ว จึงทำให้นางเหลื่อมลำบากใจในการประสานและรวมคนเล่นเพลงในเทศกาลตรุษสงกรานต์ หรือเวลาว่างจากงานไร่นา รวมทั้งเมื่อฝนทิ้งช่วงนางเหลื่อม จึงชักชวนนางสงวน บัวสิงคำ บุตรคนโตของนางแห้ว ซึ่งเป็นศิษย์ของนางแห้วในการหัดเพลงฉ่อยมาพร้อมกับนางเหลื่อม ทั้งนางสงวนยังเป็นผู้ช่วยมารดาทำงานเพลงมาตลอดให้มาช่วยกันบริหารจัดการวัฒนธรรมด้านเพลงพื้นบ้าน ทุกอย่างจึงราบรื่นขึ้น

นางสงวน บัวสิงคำ ร้องเพลงพื้นบ้านได้ทุกประเภท แม้จะไม่มีชื่อเสียงเท่านางเหลื่อม ที่มีชื่อเสียงด้านการร้องเพลงแห่งนาค หรือนางโหนด โด่เครือดี ที่เด่นด้านการร้องเพลงพวงมาลัย แต่นางสงวนสามารถเป็นผู้บริหารและจัดการวัฒนธรรมเพลงพื้นบ้าน และพิธีกรรมพื้นบ้านแทนมารดาได้เพียงผู้เดียว เริ่มตั้งแต่การเซ่นปู่เฒ่าไทในเดือน 3 แทนมารดา การเซ่นผีบรรพบุรุษก่อนเล่นเพลง การไหว้ครูเพลง การเป็นนางทรง และสามารถจดจำบทร้องเพลง ซึ่งเป็นวัสดุทางวัฒนธรรมไว้ได้มาก รองจากนางแห้ว ตุ่นนึม นางสงวน จึงมีส่วนช่วยนางเหลื่อมในการผดุงเพลงพื้นบ้านไว้ให้ดำรงอยู่ ตลอดจนช่วยนางเหลื่อมเป็นผู้นำในการอนุรักษ์และสาธิตบทเพลง อันเป็นสมบัติทางศิลปวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่าของหมู่บ้านให้ดำรงอยู่ท่ามกลางกระแสแห่งการเปลี่ยนแปลงของสังคมรุ่นใหม่ในปัจจุบัน แม้จะทำได้ไม่มากนัก แต่ก็แสดงให้เห็นความพยายามอย่างสูงของชาวเพลงพื้นบ้านทั้งสองคน

ผู้วิจัยได้ตั้งข้อสังเกตว่า การที่นางสงวน บัวสิงคำ เป็นบุตรของนางแห้ว ตุ่นนึม มีส่วนในการ ได้รับการยอมรับจากสังคมหมู่บ้าน ดังที่นางช่อง โด่เครือดี และนางแห้ว ตุ่นนึม เคยได้รับการยอมรับในทางเพลงระดับหมู่บ้านมาตั้งแต่อดีต ปัจจุบันเมื่อนางแห้ว ตุ่นนึม ได้เสียชีวิตแล้ว ก็เปรียบเสมือนเสาหลักแห่งเพลงพื้นบ้านนครไทย บ้านหนองน้ำสร้างได้ล้มลง ยากที่จะสงวนรักษาไว้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมให้ลูกหลานในอนาคตได้รู้ว่า ครั้งหนึ่งเพลงพื้นบ้านนครไทยที่บ้านหนองน้ำสร้างเคยรุ่งเรืองยิ่งกว่าหมู่บ้านใด ๆ ในอำเภอนครไทยนี้ (นางเหลื่อม ปิกรอด. สัมภาษณ์. 2545)

ประเภทของบทเพลง

สุกัญญา สุฉายา (2542 : 23 - 24) ได้กล่าวถึงการแบ่งประเภทของเพลงพื้นบ้านว่าสามารถแบ่งได้หลายวิธี เช่น แบ่งตามเขตพื้นที่ แบ่งตามกลุ่มวัฒนธรรมของเจ้าของเพลง แบ่งตามโอกาสที่ร้อง แบ่งตามวัตถุประสงค์ในการร้อง ฯลฯ และอธิบายเพิ่มเติมว่าแม้จะสามารถแบ่งเพลงพื้นบ้านได้หลายแบบ แต่การแบ่งตามจุดประสงค์ในการร้องน่าจะเป็นวิธีที่ครอบคลุมได้ชัดเจนที่สุด สอดคล้องกับปราณี วงษ์เทศ (2525 : 106 - 107) ซึ่งแบ่งเพลงพื้นบ้านตามวัตถุประสงค์ในการร้องเพียงวิธีการเดียว โดยแบ่งออกเป็น

- เพลงพิธีกรรม (Ceremonial Song) หมายถึง เพลงที่ใช้สำหรับร้องเนื่องในพิธีกรรมใดพิธีกรรมหนึ่ง เช่น พิธีกรรมเกี่ยวกับชีวิตต่าง ๆ ตั้งแต่เกิด แต่งงาน บวช และตาย เป็นต้น

- เพลงร้องเล่น (Social Song) หมายถึง เพลงที่ชาวบ้านใช้ร้องเล่นสนุกสนานในชีวิตประจำวันหรือสำหรับงานเทศกาลหรือวาระพิเศษ เช่น ร้องเล่นกันในการละเล่นประจำวันของเด็ก หรือร้องเล่นในงานตรุษ สงกรานต์

- เพลงกล่อมลูก (Lullabies) หมายถึง เพลงที่ชาวบ้านใช้ร้อง เมื่อต้องการกล่อมลูกเพื่อให้หลับหรือให้เกิดความเพลิดเพลินอย่างใดอย่างหนึ่ง

การแบ่งประเภทเพลงพื้นบ้านตามแบบของปราณี วงษ์เทศ นี้ ผู้วิจัยเห็นว่าครอบคลุมเนื้อหาและวัตถุประสงค์ในการร้องเพลงของชาวบ้านหนองน้ำสร้างชัดเจนที่สุด จึงใช้ทฤษฎีดังกล่าวเป็นหลักในการแบ่งประเภทของเพลงพื้นบ้านนครไทยหนองน้ำสร้าง ซึ่งรวบรวมข้อมูลได้จำนวน 30 เพลง คือ

1. ประเภทเพลงพิธีกรรม

มีจำนวน 10 เพลง เป็นเพลงพิธีกรรมเกี่ยวกับการบวช 1 เพลง คือ เพลงแห่หน้า เพลงพิธีกรรมเกี่ยวกับการขอฝน 7 เพลง คือ เพลงแม่ศรี นางด้ง นางข้อง นางครกนางสาก นางควาย นางแมว และนางหมา เพลงประกอบพิธีกรรมในการเลี้ยงปู่เฒ่าไท้ 1 เพลง และเพลงพิธีกรรมไหว้ครูเพลงน้อย 1 เพลง

แม้ว่า สุกัญญา สุจนายา จะกล่าวว่าเพลงพิธีกรรมเกี่ยวกับการขอฝนจะมีลักษณะเป็นเพลงกึ่งการละเล่นและพิธีกรรม แต่เพลงพิธีกรรมของบ้านหนองน้ำสร้างทุกเพลง เป็นเพลงพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ไม่สามารถนำมาร้องเล่นในโอกาสที่ต้องการความสนุกสนานได้ เพลงพิธีกรรมขอฝนที่ชาวบ้านนำมาเล่นในคืนเทศกาลตรุษ สงกรานต์ นั้น เนื่องจากเป็นโอกาสที่ใกล้ฤดูทำนา จึงเล่นเพื่อเสี่ยงทายเรื่องฝนในปีดังกล่าวด้วย มิได้เล่นเพื่อความบันเทิงเพียงอย่างเดียว นับเป็นสิ่งที่แตกต่างจากอีกหลายท้องถิ่น ในการสาธิตเพลงพิธีกรรมเพื่อการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมเนื่องในโอกาสต่าง ๆ นั้น แม้เพลงต้องเช่นผีเพื่อขออนุญาตปู่ ย่า ตา ยาย บรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้วเสียก่อน เพลงพิธีกรรมคือเพลงแห่หน้าเป็นเพลงร้องโต้ตอบกันระหว่างชายหญิง โดยมีต้นเสียงและลูกคู่ ส่วนเพลงพิธีกรรมขอฝน แม้เพลงจะเป็นผู้ร้อง โดยมีต้นเสียง 1 คน ผู้ช่วยร้องอีก 2 คน จึงอาจกล่าวได้ว่าเพลงพิธีกรรมส่วนใหญ่เป็นเพลงร้องโต้ตอบหรือเพลงร้องหมู่มากกว่าเพลงร้องเดี่ยว

2. ประเภทเพลงร้องเล่น

มีจำนวน 18 เพลง เป็นเพลงร้องเล่นสำหรับผู้ใหญ่ 8 เพลง ได้แก่ เพลงพินเลเล เพลงพวงมาลัย เพลงกุนช่อนกุน เพลงจำปีสีมลา เพลงอวยพร เพลงหาคู่ เพลงน้อย เพลงร้องเล่นสำหรับเด็ก 9 เพลง ได้แก่ เพลงหน้าบ้ออาย เพลงขี่ให้ขี่หัว เพลงหัวโล้น เพลงลิลีข้าวสาร เพลงด่ากะเบียบ เพลงมอญช่อนผ้า เพลงกบแก้ว เพลงบินบิน เพลงลูกบ่มีพ้อ ส่วนเพลงที่ 10 คือ เพลงอันหล่นชา (หมายถึงชิงช้าในภาษาไทยกลาง) นั้น เป็นเพลงร้องเล่นที่มีลักษณะพิเศษ กล่าวคือ เป็นเพลงร้องเล่นทั้งสำหรับเด็กและผู้ใหญ่ เด็กใช้ร้องประกอบการละเล่นชิงช้าทุกประเภท ตั้งแต่ชิงช้าเถาวัลย์ธรรมชาติตามต้นไม้ใหญ่ใกล้บ้าน รวมทั้งชิงช้าที่ผู้ใหญ่ผูกให้เล่นตามต้นไม้ใกล้บ้านหรือใต้ถุนบ้าน ส่วนผู้ใหญ่ทั้งเพศหญิงเพศชายจะใช้ร้องเป็นเพลงกล่อมลูก (อาจเป็นลูกของตนเอง หรือลูกหลานซึ่งภาษาถิ่นนครไทยบ้านหนองน้ำสร้าง เรียกว่า "ลูกน้อย") ขณะไกวเปล

ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเพลงพื้นบ้านที่มักใช้ในการเล่น หรือเล่นในห้องนอน หรือจะเป็นเพลงกล่อมลูกก็ได้ เพลงอันหล่นชาจึงเป็นเพลงที่สามารถใช้ร้องเล่นได้ หรือใช้เป็นเพลงกล่อมลูกก็ได้ เช่นเดียวกัน นับเป็นเพลงพื้นบ้านที่มีวัตถุประสงค์ในการร้องกว้างขวางและไม่จำกัดเพศและวัยของผู้ร้อง

3. ประเภทเพลงกล่อมลูก

มีเพลงกล่อมลูกที่มีวัตถุประสงค์เพื่อกล่อมลูก จำนวน 2 เพลง คือ เพลงนอนเสียเถิด และ เพลงพ่อนื้อเย็น ซึ่งไม่เป็นที่แพร่หลาย เข้าใจว่ามีที่มาจากสังคมภายนอก เนื่องจากบทร้องซ้ำกับท้องถื่นอื่น แม้เพลงร้องเพลงดังกล่าวนี้ได้น้อยมาก ประมาณ 2 – 3 คน ทั้งหมู่บ้าน เนื่องจากชาวบ้านหนองน้ำสร้างนิยมใช้เพลงอันหล่นชาในการกล่อมลูก มากกว่าเพลงกล่อมลูก 2 เพลงดังกล่าว จึงไม่เป็นที่รู้จัก ขณะที่เพลงอันหล่นชาเป็นที่นิยมแพร่หลายทั้งหมู่บ้านมาจนถึงปัจจุบัน เนื่องจากร้องง่ายและเนื้อหามีลักษณะเฉพาะถิ่นที่โดดเด่นมากกว่าเพลงกล่อมลูกเพลงอื่น ๆ

ลักษณะของเพลงพื้นบ้าน

เพลงพื้นบ้าน เป็นวรรณกรรมมุขปาฐะ ซึ่งรวมบทร้อยกรอง และดนตรีพื้นบ้านเข้าด้วยกัน สอดคล้องกันมาด้วยปากเปล่า จัดเป็นศิลปะของกลุ่มชนซึ่งทุกคนมีส่วนร่วมในการสร้างสรรค์เพลง (สุกัญญา ภัทรราชย์. 2527 : 214) เพลงพื้นบ้านไทยมีลักษณะ คือ ความเรียบง่าย ความเป็นอิสระไม่มีกฎเกณฑ์ตายตัว และมีลักษณะเฉพาะถิ่น ความเรียบง่ายนั้นปรากฏอยู่ในรูปแบบและทำนอง ความเรียบง่ายของรูปแบบ คือ การซ้ำคำ ซ้ำวรรค ซ้ำโครงสร้างของจังหวะสัมผัส (Isorhythmic structure) และการใช้ภาษาพูด ส่วนความเรียบง่ายในท่วงทำนอง คือ ทำนองไม่ซับซ้อน มีระดับเสียงซ้ำไปซ้ำมา (Recurring tone) มีช่วงจังหวะหยุดที่แน่นอน (Interval) จึงง่ายต่อการจดจำ ลักษณะเฉพาะถิ่นปรากฏอยู่ที่ภาษา ท่วงทำนอง และภาพสังคมที่สะท้อนอยู่ในเนื้อหาบทเพลงและแก่นเรื่อง (สุกัญญา สุขฉายา. 2524 : 110) นอกจากนี้ ศิราพร จิตะฐาน (2524 : 76 - 77) ได้กล่าวว่า เพลงพื้นบ้านไทย มีลักษณะเด่นในการที่มี พ่อเพลง แม่เพลง เพลงที่ร้องกันอยู่ในแต่ละถิ่น ก็ย่อมมีทั้งเพลงของท้องถิ่นนั้นเอง และเพลงที่รับมาจากภายนอก เพราะมนุษย์ไม่ได้ดำรงชีวิตอยู่อย่างโดดเดี่ยว แต่มีการติดต่อไปมาหาสู่ระหว่างสังคมหนึ่งกับอีกสังคมหนึ่ง เสมอ วัฒนธรรมของถิ่นหนึ่ง จึงสามารถแพร่ไปอีกถิ่นหนึ่งได้ ซึ่งมีลักษณะสอดคล้องกับความเห็นของนักวิชาการด้านมานุษยวิทยาอีก 2 คน คือ ปราณี วงษ์เทศ และ กาญจนา อินทรสุณานนท์ ที่กล่าวสนับสนุนไว้ดังนี้

ปราณี วงษ์เทศ (2525 : 86) กล่าวว่ามียุปัจจัย 3 ประการที่ประกอบกันเป็นเพลงพื้นบ้าน คือ

1. มีความต่อเนื่องซึ่งเชื่อมโยงปัจจุบันกับอดีต
2. มีความแตกต่างซึ่งเป็นผลมาจากพลังสร้างสรรค์ทั้งของบุคคล หรือกลุ่ม
3. ลักษณะของเพลง หรือดนตรีที่ยังหลงเหลืออยู่นั้น เกิดจากการเลือกสรรของชุมชนเพลงพื้นบ้าน หมายถึง เพลงที่มีลักษณะของการสร้างสรรค์ ที่เกิดจากสำเนียงหรือภาษาเฉพาะถิ่น การผสมผสานระหว่างปัจเจกบุคคลและกลุ่ม และระหว่างการสร้างสรรคกับการรักษาแบบแผนประเพณี

ส่วน กาญจนา อินทรสุวานนท์ (2532 : 57 - 66) กล่าวถึงลักษณะเฉพาะของเพลงพื้นบ้าน ดังนี้

1. ลีลาทำนอง จะเป็นท่วงทำนองสั้น ๆ วนไปวนมา ช้า และย้อนกลับต้นใหม่อยู่เสมอเพื่อสะดวกในการจดจำและสืบทอด
2. ภาษา ใช้ภาษาพูดที่ฟังเข้าใจง่าย อาจมีคำประเภทสองแง่สองง่ามแทรกอยู่ด้วย
3. ลักษณะคำประพันธ์ เป็นประเภทมุขปาฐะ กลอนเพลงพื้นบ้านส่วนใหญ่เป็นกลอนห้วเดียว
4. เรื่องราวในบทเพลง ส่วนใหญ่เป็นเรื่องราวที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน การทำมาหากิน ความเป็นอยู่ เรื่องราวในครอบครัว ความเชื่อถือต่าง ๆ
5. การแทรกคติสอนใจ
6. โอกาสในการร้อง ซึ่งสามารถแยกออกได้หลายโอกาส

จากความเห็นของนักคติชนวิทยา และนักมานุษยวิทยาดังกล่าว ผู้วิจัยได้ใช้ทฤษฎีต่าง ๆ เหล่านี้ในการศึกษาเพลงพื้นบ้านนครไทย

บ้านหนองน้ำสร้าง จนสามารถสรุปลักษณะของเพลงพื้นบ้านนครไทย บ้านหนองน้ำสร้างได้ดังนี้

1. เป็นเพลงที่สร้างขึ้นในท้องถิ่น และมีบทเพลงที่รับจากสังคมภายนอก

เพลงพื้นบ้านนครไทย บ้านหนองน้ำสร้าง มีลักษณะสอดคล้องกับคำกล่าวของ ศิราพร จิตะฐาน (2524 : 76 - 77) คือ บทเพลงพื้นบ้านของหมู่บ้านนี้ มีทั้งเพลงของท้องถิ่นซึ่งแม่เพลง พ่อเพลง พื้นบ้านสมัครเล่น ได้สร้างขึ้นมาเอง ดังเช่น เพลงอันหล่นชา ซึ่งใช้ร้องเล่นและกล่อมลูก มีเนื้อหาหลากหลายแตกต่างกันไปตามความคิดและจินตนาการของพ่อเพลง แม่เพลงแต่ละคนที่สามารถสร้างเพลงได้ด้วยภูมิปัญญาของตน หรือการที่แม่เพลงคนสำคัญคนแรกของหมู่บ้าน คือ นางช่อง โตเครือดี ได้สร้างชื่อเพลงร้องเล่นประเภทเพลงโต้ตอบกันชนิดหนึ่งว่าเพลง พินเลเล ต่างจากท้องถิ่นอื่น ๆ ที่เรียกชื่อเพลงชนิดนี้ว่า อินเลเลบ้าง อินรินเล พิมเพเลบ้าง ไอ้พิมเลเลบ้าง แต่นางช่องเรียกชื่อเพลงนี้ให้เข้ากับสำเนียง และลักษณะการออกเสียงของภาษาถิ่นนครไทยว่าเพลง พินเลเล เป็นที่นิยมแพร่หลายไปทุกหมู่บ้านที่ร้องเพลงพื้นบ้านชนิดนี้ ภายหลังการตั้งชื่อเพลงของนางช่อง โตเครือดีแล้ว ดังเช่นบ้านพร้าว บ้านหนองลาน บ้านหัวร้อง ตำบลนครไทย และบ้านนาบัว ตำบลนาบัว รวมทั้งบ้านป่าแดง ซึ่งปัจจุบันขึ้นกับตำบลบ้านป่าแดง อำเภอชาติตระการ (ในอดีตเคยขึ้นอยู่กับอำเภอนครไทย) ตลอดจนเพลงพวงมาลัย ซึ่งเริ่มต้นด้วยการเอื้อนก่อนข้างยาว เป็นลักษณะของท้องถิ่นด้วย ซึ่งผู้วิจัยยังไม่พบการเอื้อนยาวเช่นนี้ในเพลงพื้นบ้านของบ้านอื่นเขตภาคเหนือตอนล่าง

ส่วนเพลงพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น พิธีกรรมเกี่ยวกับการขอฝน หรือเพลงแห่นาค ซึ่งพบในท้องถิ่นอื่น ๆ ของไทย ทั้งภาคกลางและภาคเหนือตอนล่าง ซึ่งปราณี วงษ์เทศ (2521 : 364) ได้ศึกษาเพลงประเภทนี้ที่บ้านเมืองเก่า และเพลงพื้นบ้านของบ้านเมืองเก่า จังหวัดสุโขทัยนั้นสรุปว่าส่วนใหญ่มีแหล่งกำเนิดจากลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่าง โดยชาวบ้านไทยใช้วิธีการจดจำ และบอกเล่าถ่ายทอดสืบทอดกันมาจนแพร่หลายไปทั้งภาคกลาง และภาคเหนือตอนล่าง สอดคล้องกับความเห็นของนักประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือตอนล่าง คือ ขวัญเมือง จันทโรจณี (2537 : 1 - 2) กล่าวว่า ภาคเหนือตอนล่างน่าจะเป็นส่วนของขอบเขตภาคกลางตอนบน ซึ่งโดยลักษณะของวัฒนธรรมท้องถิ่นนั้น นับเป็นดินแดนที่มีวัฒนธรรมคล้ายคลึงกับกลุ่มชนลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่างมากที่สุด ทั้งในด้านขนบธรรมเนียมประเพณีและภาษา จนอาจกล่าวได้ว่า กลุ่มชนทั้งสองกลุ่มมีความใกล้ชิดกัน มีสภาพภูมิศาสตร์ที่คล้ายคลึงกัน โดยเฉพาะพื้นที่

ส่วนใหญ่อันเป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำ ลักษณะดังกล่าวจึงเป็นปัจจัยที่เกื้อหนุน ทำให้เกิดการประทะสังสรรค์ซึ่งกัน และกันอย่างต่อเนื่องในสันติวิธี อันได้แก่ การติดต่อ การแลกเปลี่ยนทางการค้า วัฒนธรรม ตลอดจนการสร้างสายสัมพันธ์ในระบบเครือญาติ ดังนั้น ภาคเหนือตอนล่าง จึงมีลักษณะทางสังคม และวัฒนธรรม เหมือนกับเขตภาคกลางตอนบน หรือกลุ่มวัฒนธรรมสยาม ซึ่งนับตั้งแต่ต้นน้ำเจ้าพระยา อันได้แก่ จังหวัด อุทัยธานี นครสวรรค์ กำแพงเพชร ตาก สุโขทัย พิษณุโลก อุตรดิตถ์ พิจิตร และเพชรบูรณ์ อาจกล่าว ได้ว่าลักษณะภูมิประเทศและสภาพแวดล้อมเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการก่อรูปทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น ในภูมิภาคนี้ ภาคเหนือตอนล่างประกอบไปด้วยที่ราบลุ่มแม่น้ำ สลับที่ราบลูกฟูก ที่ราบระหว่างหุบเขาและ ภูเขาสูง อันส่งผลให้ภูมิภาคนี้มีลักษณะแตกต่างเฉพาะถิ่น ทั้งด้านการกระจายตัวของชุมชน วิถีชีวิต ตลอดจนประเพณีพิธีกรรม

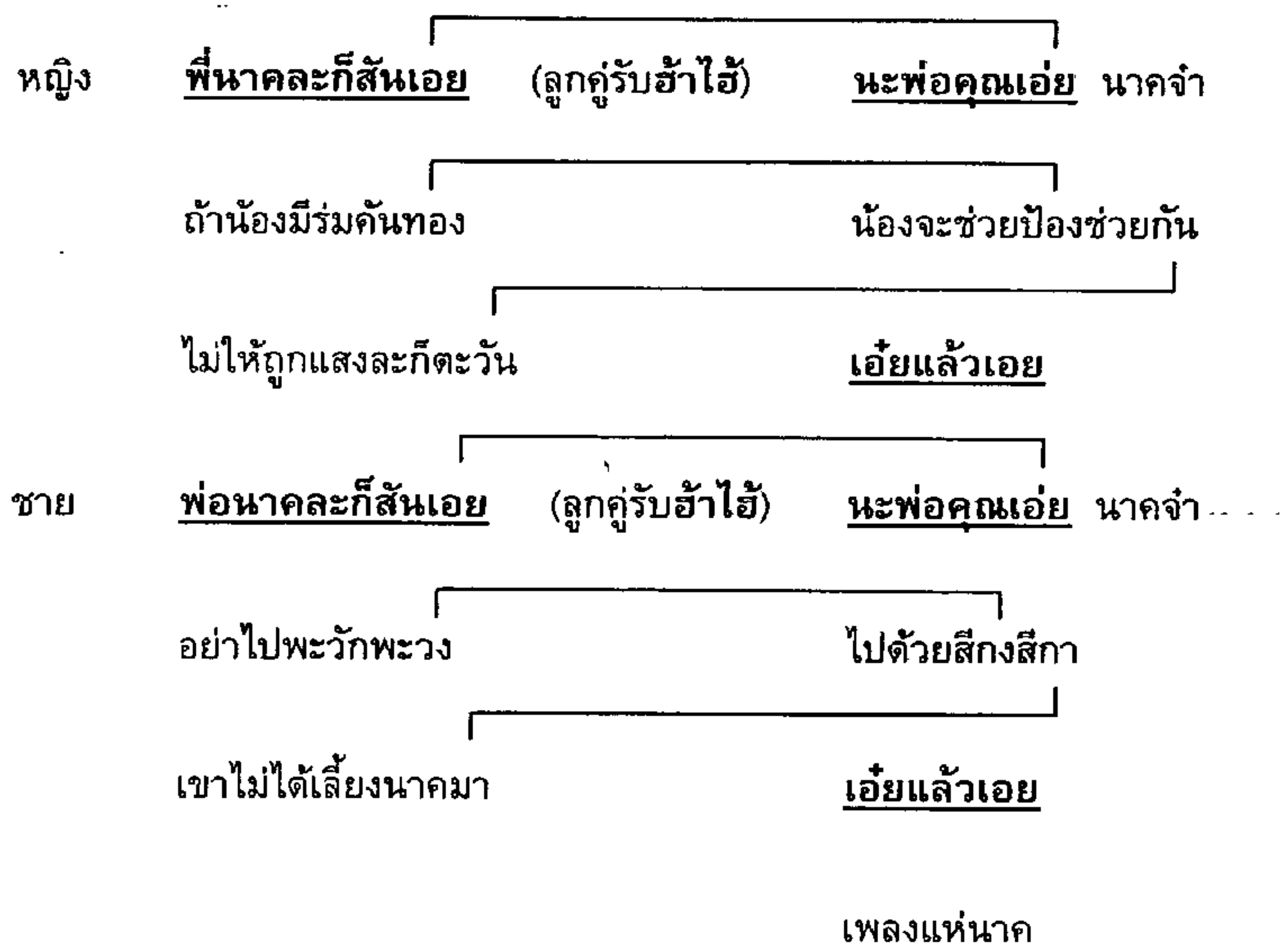
จึงอาจกล่าวได้ว่า การที่เพลงพื้นบ้านที่นครไทย บ้านหนองน้ำสร้างรับอิทธิพลจากสังคม ภายนอกเป็นเรื่องปกติของการแพร่กระจายด้านวัฒนธรรมเพลง และแสดงให้เห็นว่าแม้ชุมชน บ้านหนองน้ำสร้าง จะห่างไกลจากชุมชนเมืองพิษณุโลกมากถึงประมาณหนึ่งร้อยกิโลเมตร และเป็นที่ราบ หุบเขาสูงเพียงใด ก็ยังมีการติดต่อสื่อสารกับสังคมภายนอก จนมีการรับอิทธิพลเพลงพื้นบ้านจากกลุ่ม วัฒนธรรมอื่น เช่น เพลงประกอบพิธีกรรมการเล่นนางด้ง นางควาย ฯลฯ แต่ชาวบ้านหนองน้ำสร้าง โดยแม่เพลงคนสำคัญของทุกช่วงสมัยได้เพิ่มรายละเอียดอันเป็นลักษณะเฉพาะถิ่นของตนเองลงไป ในบทเพลง จึงทำให้บทเพลงมีรายละเอียดที่แตกต่างจากท้องถิ่นอื่น ๆ เป็นไปตามที่ ปราณี วงษ์เทศ กล่าวไว้ว่า ความแตกต่างดังกล่าว เป็นผลจากพลังสร้างสรรค์ของปัจเจกบุคคล หรือของกลุ่มคน ทั้งบทเพลง ที่ยังคงเหลืออยู่นั้นได้ผ่านการเลือกสรรของชุมชนมาแล้ว รายละเอียดที่ปรากฏอยู่ในบทเพลงจึงสามารถ เชื่อมโยงอดีตกับปัจจุบันของวิถีชีวิตชาวบ้านในหมู่บ้านนี้ได้ชัดเจน ทั้งนี้เนื่องจากรายละเอียดต่าง ๆ ที่บทเพลงทุกเพลงบันทึกไว้ ส่วนใหญ่เป็นเรื่องราวที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน การทำมาหากิน ความเป็นอยู่ เรื่องราวในครอบครัว ตลอดจนความเชื่อถือต่าง ๆ และการแทรกคติสอนใจตามที่ กาญจนา อินทรสุณานนท์ ได้กล่าวไว้

2. มีความเรียบง่าย

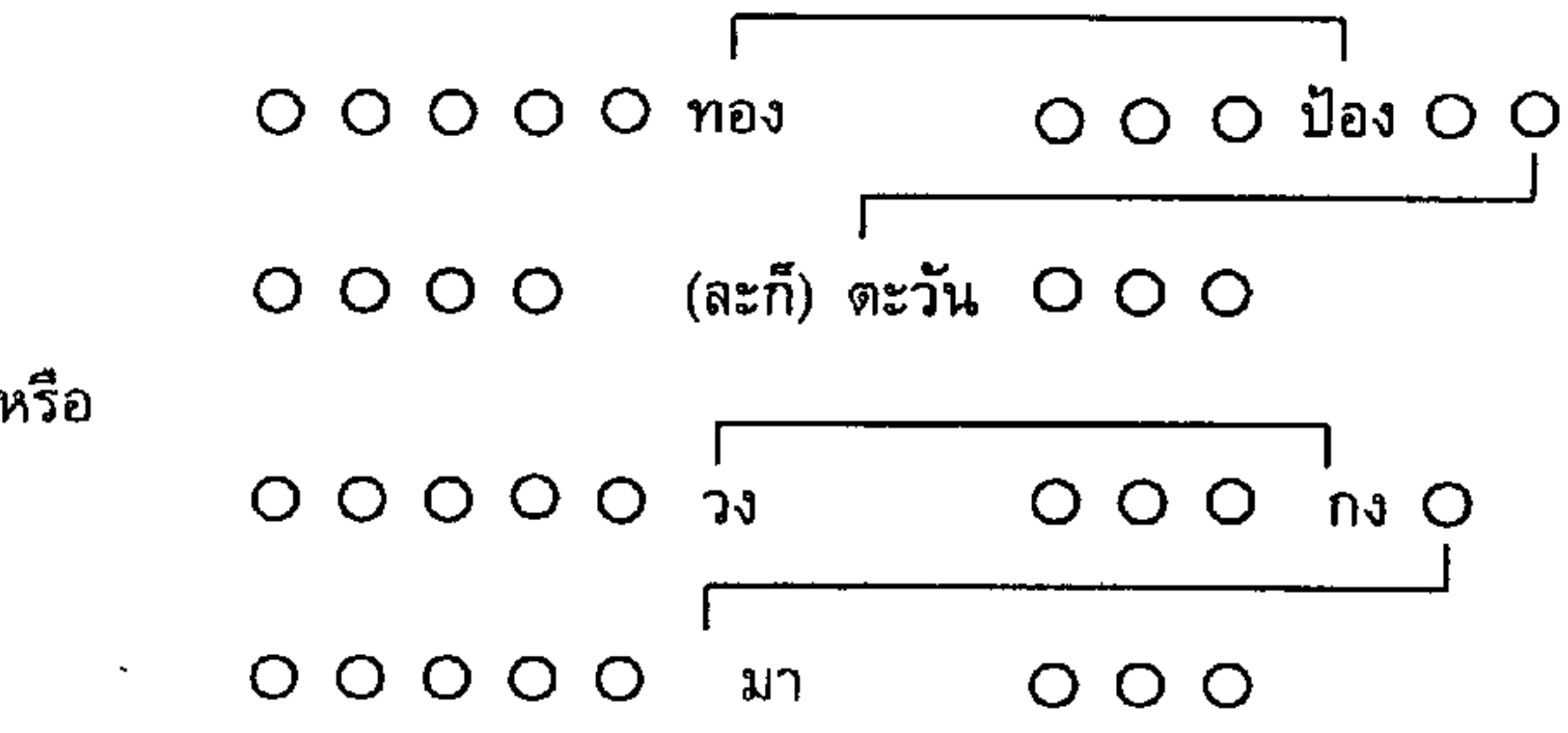
เพลงพื้นบ้านนครไทย บ้านหนองน้ำสร้าง มีความเรียบง่ายทั้งด้านรูปแบบ ท่วงทำนองและ การใช้ภาษา เนื่องจากสร้างขึ้นและรับอิทธิพลภายนอก ซึ่งเป็นวัฒนธรรมชาวนาเช่นเดียวกัน การที่บทเพลง พื้นบ้านถือกำเนิดในสังคมระดับชาวบ้าน จึงมีความเรียบง่ายทั้งบทกล้องจอง และทำนองเช่นเดียวกับสังคม ซึ่งเป็นเจ้าของบทเพลง

2.1 ความเรียบง่ายของรูปแบบ และทำนอง

ความเรียบง่ายของรูปแบบ คือ การที่มีการซ้ำคำ ซ้ำวรรค และซ้ำโครงสร้างของจังหวะ สัมผัส ซึ่งถือเป็นลักษณะเด่นประการหนึ่งของเพลงพื้นบ้าน ดังตัวอย่าง

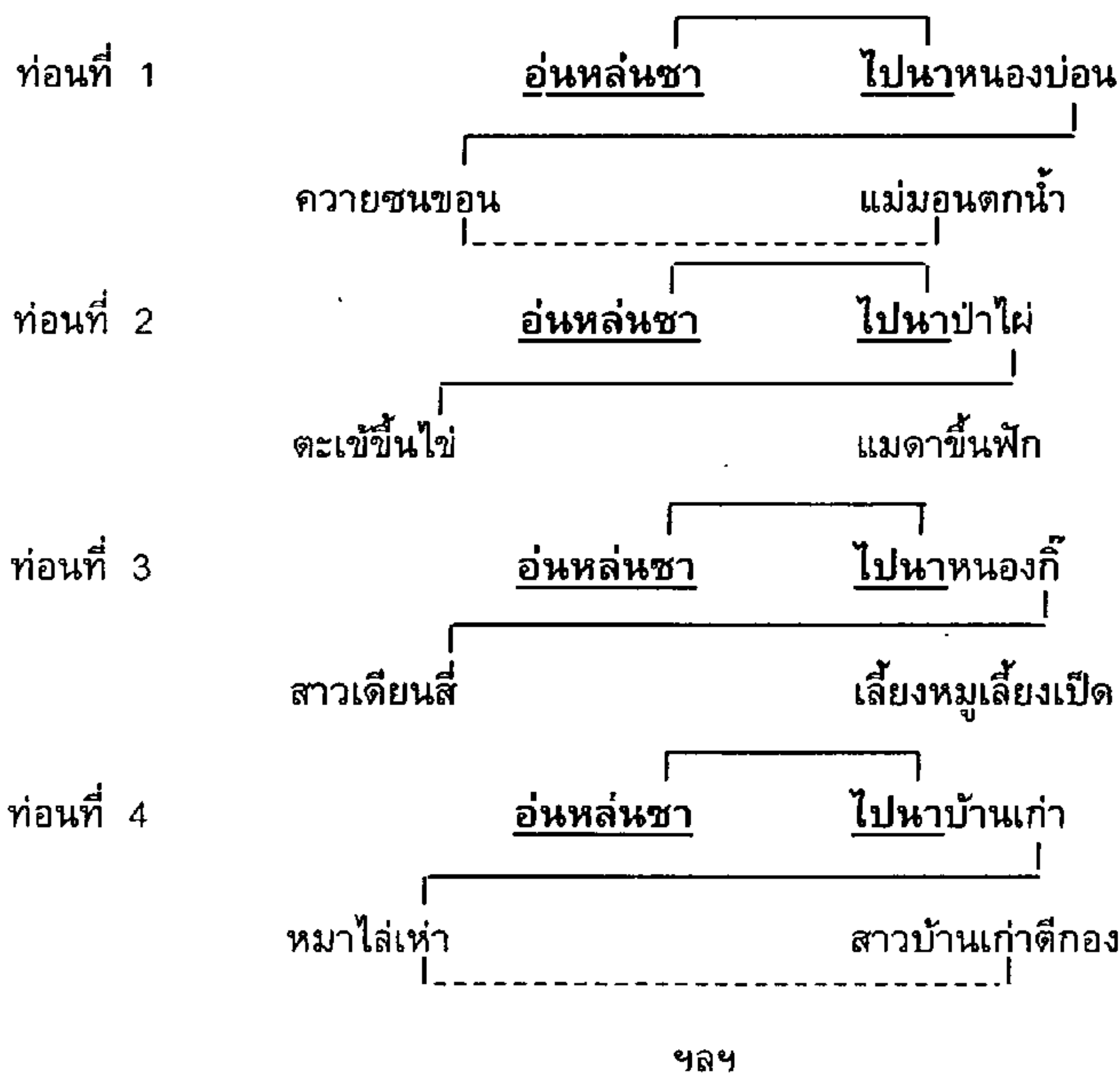

เพลงแห่นาคของบ้านหนองน้ำสร้าง มีการซ้ำการขึ้นต้น เพียงแต่ฝ่ายหญิงขึ้นต้นว่า พี่นาค และฝ่ายชายขึ้นต้นว่า พ่อนาค เพื่อความเหมาะสมของเพศชายหญิง แต่ผู้ฟังจะทราบได้ทันทีที่ได้ยินการขึ้นต้นดังกล่าวว่าเป็นเพลงแห่นาค นอกจากนี้ยังมีการซ้ำคำ ซึ่งลูกคู่จะร้องรับว่า “ฮ้าไ้” หลังจากนั้นจะซ้ำวรรคว่า “นะพ่อคุณเอ๋ย” ส่วนคำว่า นาคจำ หรือ นาคขา นั้น ผู้ร้องสามารถเลือกใช้ได้ตามความเหมาะสมของเพศและวัยของผู้ร้อง เมื่อว่ากลอนต่อไปแล้วผู้ร้องจะจบบทร้องแต่ละท่อนว่า “เอ๋ยแล้วเอ๋ย” เป็นการซ้ำทั้งวรรคอีกครั้งหนึ่ง การซ้ำในเพลงแห่นาค จึงเป็นไปเพื่อกำหนดรูปแบบของเพลงแห่นาคนั่นเอง ขณะเดียวกันก็เป็นการซ้ำโครงสร้างของจังหวะสัมผัส ระหว่างคำว่าเอ๋ย กับคำว่าเอ๋ย อีกด้วย ส่วนการส่งสัมผัสในคำคล้องจองอีก 2 ตำแหน่ง คือ

เป็นการเปิดโอกาสให้ผู้ร้องได้เลือกคำคล้องจอง หรือสัมผัสด้วยตนเอง อันแสดงถึงศักยภาพที่สูงยิ่งของพ่อเพลง แม่เพลงพื้นบ้านสมัครเล่นทุกคน

ส่วนเพลงอันหล่นชา ก็ขึ้นต้นว่า “อันหล่นชา” ทุกท่อน ทั้งยังซ้ำคำว่า “ไปนา” ทุกท่อนด้วย

เพลงอันหล่นชา

ด้านการส่งสัมผัสจากวรรคหนึ่งไปยังวรรคต่อไปนั้น แม้จะไม่มีครบทุกวรรค ก็ยังปรากฏอยู่จำนวนมาก ดังตัวอย่างข้างต้น เนื่องจากผู้ร้องมีอิสระในการคิดหาคำคล้องจองที่ตนพอใจมาใส่ในบทเพลง จึงปรากฏทั้งจังหวะสัมผัสในตำแหน่งแน่นอน และไม่แน่นอน อันเป็นความเรียบง่ายในด้านรูปแบบการซ้ำคำว่า “อันหล่นชา” ในการขึ้นต้นท่อนใหม่ทุกท่อนนั้น จึงเป็นการซ้ำเพื่อกำหนดรูปแบบของเพลงนี้ เช่นเดียวกับเพลงแห่นาค

ส่วนเพลง ฟินเลเล นั้น สร้อยเพลง คือ ฟินเลเล ฟินเล หรือจะร้องซ้ำอีกก็ได้ โดยเพิ่มคำว่า ชะ ชะ เข้าไปตรงกลาง คือ ฟินเลเล ชะ ชะ ฟินเลเล ก็ได้ ดังตัวอย่าง

ชาย	รักจริงหนอเอาจริง (ซ้ำ) ได้แล้วไม่ทิ้งจริงนะเว	(สร้อย) ฟินเลเล (ชะ ชะ) ฟินเลเล
หญิง	รักจริงหนอเอาจริง (ซ้ำ) ได้แล้วอย่าทิ้งเชียวนะเว	(สร้อย) ฟินเลเล (ชะ ชะ) ฟินเลเล
ชาย	รักน้องไม่กัมาขอ (ซ้ำ) สิ้นสอดไม่พอยังไงล่ะเว	(สร้อย) ฟินเลเล (ชะ ชะ) ฟินเลเล
หญิง	รักน้องก็ต้องมาขอ (ซ้ำ) สิ้นสอดไม่พอไม่เอาเลยเว	(สร้อย) ฟินเลเล (ชะ ชะ) ฟินเลเล

ฯลฯ

นอกจากซ้ำที่สร้อยเพลงแล้ว การซ้ำในลักษณะของการยั่วล้อในบทร้องเพลงฟินเลเลข้างต้นนี้ เป็นการเล่นสำนวนด้วยการพลิกแพลงคำพูดบางคำ โดยถือโครงสร้างของประโยคตามเดิม อันเป็นวิธีแสดงความสามารถของผู้ร้องได้ดีกว่าการต่างคนต่างร้องด้วยโครงสร้างประโยคที่ต่างกัน และยังแสดงว่า แก่กันตลกด้วย เพราะเพลงฟินเลเลเป็นเพลงโต้ตอบระหว่างหญิง ชาย ซึ่งอยู่ในวัยหนุ่มสาว และผู้ใหญ่ซึ่งอยู่ใน

ช่วงวัย ที่มีไหวพริบ ปฏิภาณ ในการคิดหากรรมมาหักล้างกัน เพื่อความสนุกสนาน และการซ้ำในสร้อยเพลง ยังเป็นการเปิดโอกาสให้ชาวบ้านคนอื่น ๆ มาร่วมร้อง ในฐานะลูกคู่ หรือช่วยร้องรับพร้อม ๆ กันทั้งวง ในขณะที่ต้นเสียงจะได้มีโอกาสคิดบทร้องที่จะโต้ตอบกันอีกด้วย เพลงพื้นเลเลจึงเป็นเพลงโต้ตอบที่ชาวบ้านทุกคน ชอบร้องและชอบฟัง เพราะร้องง่าย ฟังง่าย และทุกคนสามารถมีส่วนร่วมด้วยนั่นเอง

ฟรานซิส บี กัมเมรี (อ้างถึงในศิริพร ฐิตะฐาน. 2524 : 77 , 84) กล่าวว่า การซ้ำ เป็นลักษณะเฉพาะที่เกิดขึ้นท่ามกลางการรวมกลุ่มของคน และการที่เพลงพื้นบ้านซึ่งเกิดจากปฏิภาณของผู้ร้องที่ไม่ได้มีการเตรียมตัวมาก่อนนั้น จำเป็นต้องมีการร้องซ้ำ หรือมีลูกคู่ เพื่อให้เวลาแก่ผู้ร้องในการคิดกลอน ต่อไป เพราะถ้าไม่มีลูกคู่ คนร้องจะไม่มีเวลาคิดว่าเพลงต่อไป นอกจากนี้ การซ้ำคำ ซ้ำวรรค ยังเกิดขึ้น เพราะปัจจัยของการรวมกลุ่มด้วย เพราะเพลงพื้นบ้านเป็นเพลงของกลุ่มชน และกลุ่มชนมีส่วนร่วมในการสร้างสรรค์ ดังนั้น เมื่อพ่อเพลง แม่เพลงว่าเพลงไปสักระยะหนึ่ง จะเปิดโอกาสให้คนอื่น ๆ ที่มาชุมนุมกันได้มีส่วนร่วมในการร้องเพลงด้วย โดยอาจจะร้องซ้ำบาทสุดท้าย หรือเป็นลูกคู่ร้องรับกัน ในแง่นี้พ่อเพลง แม่เพลง และกลุ่มชนที่ร่วมร้องเพลง จึงถือเป็นกลุ่มคนกลุ่มเดียวกัน ไม่ได้แยกเป็นกลุ่มผู้ร้อง และกลุ่มผู้ฟัง โดยเป็นไป ในรูปของการช่วยกันร้อง เนื่องจากทุกคนมีส่วนร่วมในการร้องเพลง ทุกคนเป็นทั้งผู้ร้องและผู้ฟัง ทฤษฎีที่ ฟรานซิส บี กัมเมรี เสนอจากแนวคิดเรื่องการร้องซ้ำนี้ รู้จักกันว่า ชื่อทฤษฎีของกลุ่มชนสร้างสรรค์ (Communal Theory) ซึ่งเป็นลักษณะส่วนใหญ่ของเพลงพื้นบ้านนครไทย บ้านหนองน้ำสร้าง ดังที่ปรากฏอยู่ในเพลงร้องเล่นที่เป็นการโต้ตอบกัน

ส่วนความเรียบง่ายของท่วงทำนอง คือ การมีทำนองไม่ซับซ้อน มีระดับเสียงซ้ำไปซ้ำมา จึงทำให้จดจำได้ง่าย

2.2 บทร้องมีความเป็นอิสระ การใช้ภาษา และเนื้อหา มีลักษณะเด่นเฉพาะถิ่น

เนื่องจากบทร้องเพลงพื้นบ้านนครไทย บ้านหนองน้ำสร้าง โดยเฉพาะบทเพลงประเภท เพลงร้องเล่น ซึ่งเป็นมหรสพในวิถีชีวิตของชาวบ้าน เช่น เพลงพื้นเลเล เพลงพวงมาลัย เพลงอันหล่นชา เป็นบทร้องที่มีความเป็นอิสระ ไม่มีกฎเกณฑ์ตายตัว ผู้ร้องสามารถพลิกแพลงถ้อยคำอันเกิดจากภูมิปัญญาของตนแทนที่บทร้องเหล่านั้น โดยที่เพลงพื้นเลเล เพลงพวงมาลัย เกิดจากการสร้างสรรค์ของกลุ่มชน และ เพลงอันหล่นชาอาจเกิดจากการสร้างสรรค์ของปัจเจกบุคคลต่างยุคสมัยกันได้ เพราะโอกาสที่ใช้เพลงนี้นั้น มีทั้งการร้องเล่นของเด็ก ๆ ขณะเล่นชิงช้า และการใช้เป็นเพลงกล่อมลูก ซึ่งปัจเจกบุคคลสามารถสร้างสรรค์บทร้องได้ตลอดเวลา อย่างไรก็ตามแม้บทร้องจะมีความเป็นอิสระ แต่การใช้ภาษาในบทร้องก็มีลักษณะเรียบง่าย มีลักษณะเฉพาะถิ่น คือ ใช้ภาษาพูดที่พูดจากันอยู่ในชีวิตประจำวันจริง ๆ ด้วยสำเนียงท้องถิ่นที่เรียกว่า "ภาษาถิ่นนครไทย" พร้อมทั้งสอดแทรกเรื่องราวที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน การทำมาหากิน ความเป็นอยู่ ตลอดจนความเชื่อต่าง ๆ ในหมู่บ้านของตนลงไปในบทร้องเป็นไปตามที่ กาญจนา อินทรสุวานนท์ ได้กล่าวไว้ทุกประการ ทำให้บทเพลงมีลักษณะเฉพาะถิ่นที่น่าสนใจมาก ดังเช่น บทร้องเพลงอันหล่นชา ซึ่งผู้วิจัยได้ข้อมูลเพิ่มเติมจากวิทยากร คือ นางวันลอ กองทอง เมื่อวันที่ 17 มกราคม 2546 ตอนหนึ่งว่า

(ขโมยจนใจ)	ลักควายข้าเจ้าไป
จับตัวได้	ท้ายเมืองนครศรี
ตมูกเป็นผี	สีข้างเป็นเปา
เป็นเปานกกะจิบ	เป็นเปานกกะจอก)
ถกผมหงอก	ไปเทวหลอกหมูโตน
หมูโตนเอย	อยากกินหญ้าป่อง
หมูคาท้อง	ออกน่องเป็นมัน
ขนมทอดมัน	ยังบีทันสิบเบี้ย
แม่ไก่เตี้ย	ละก็แม่ไก่ทอง

เพลงอันหล่นชา

อธิบายศัพท์ภาษาถิ่นนครไทย

ถก	=	ถอน
เทว	=	เที่ยว
หมูโตน	=	หมูป่า หรือหมูบ้านที่ไปไหนเพียงลำพัง
หญ้าป่อง	=	หญ้าปล้อง (วัชพืชพื้นบ้าน)
หมูคาท้อง	=	หมูตั้งครรภ์
เป็นมัน	=	มันหมู
ขนมทอดมัน	=	ขนมพื้นบ้านนครไทย ทำเฉพาะพิธีแต่งงานที่บ้านฝ่ายชาย เพื่อบรรจุลงในพานขันหมาก

นอกจากบทร้องข้างต้นจะกล่าวถึงลักษณะของชายที่ขโมยควายของชาวบ้าน ซึ่งชาวบ้านจับตัวได้ที่ท้ายเมืองนครไทยว่า เป็นโรคผิวหนัง ทั้งเป็นผีที่จมูก และร่างกายมีปุ่มปมคล้ายหูด แต่มีขนาดใหญ่กว่า หลังจากนั้นได้กล่าวถึง การถอนผมหงอก กล่าวถึงหมูโตน เนื่องจากชาวบ้านสมัยก่อนบางคนเลี้ยงหมูบ้านโดยวิธีการปล่อยให้ไปเที่ยวหาอาหารกินเอง ผู้สร้างเพลงอันหล่นชาท่อนนี้ ยังบันทึกเรื่องหมูตกถูกเป็นมันหมูด้วยอารมณ์ขัน และกล่าวถึงขนมทอดมันซึ่งจะทำกันเฉพาะในงานแต่งงาน นับเป็นการบันทึกประวัติศาสตร์ บอกเล่าของขนธรรมเนียมในท้องถิ่นบ้านหนองน้ำสร้าง ซึ่งชาวบ้านส่วนใหญ่ชอบกินมันหมู ชอบกินขนมทอดมัน อันถือเป็นขนมพิเศษของชาวบ้าน และสนุกกับการใช้หญ้าปล้องซึ่งขึ้นอยู่ริมหนองน้ำสร้างมาตัดหัวตัดท้ายปล้อง ดึงไส้ออก แล้วนำไปเป็นกลองเป่าอย่างสลดให้ลอยเป็นลูกโป่งน้อย ๆ ปลิวตามลมไป ถือเป็นของเล่นตามธรรมชาติที่ไม่ต้องลงทุนซื้อ เพียงแต่ใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านก็สนุกสนาน กันได้ในชีวิตประจำวันของตน

ด้านภาษาที่ใช้เรียบง่าย มีสำเนียงท้องถิ่น เช่น ตมูก สีข้าง ถกผม เทว หมูคาท้อง ยังบีทัน เป็นต้น แทรกอยู่

เนื่องจากบทร้องมีความเป็นอิสระดังกล่าว จึงพบว่าเพลงร้องเล่น มักมีสำนวนแตกต่างกัน ออกไปตามที่จดจำมาได้ แสดงถึงความงอกงามด้านภูมิปัญญาของชาวบ้านในหมู่บ้านนี้ในด้านการสร้างสรรค์ เพลงพื้นบ้านให้มีลักษณะเด่นเฉพาะถิ่นของตนเอง

ความสัมพันธ์ระหว่างเพลงพื้นบ้านกับศาสตร์และศิลป์แขนงอื่น ๆ ของหมู่บ้าน

ปราณี วงษ์เทศ (2525 : 76) กล่าวว่า ในการศึกษาเพลงพื้นบ้าน ควรตรวจตราวัฒนธรรมของ สังคมเพื่อมองหาความสัมพันธ์ของวิทยาการสาขาอื่น ๆ กับเพลง และแน่นอนที่สุดก็จะพบว่า เพลงนั้น จะสะท้อนให้เห็นลักษณะของวัฒนธรรมที่ตนเองเป็นส่วนหนึ่งอยู่ด้วย ผู้วิจัยได้ศึกษาความสัมพันธ์ของเพลง พื้นบ้านกับศาสตร์และศิลป์แขนงอื่น ๆ ของหมู่บ้าน พบประเด็นที่น่าสนใจดังนี้

1. ความสัมพันธ์กับภูมิศาสตร์ท้องถิ่น

เนื่องจากภูมิศาสตร์ เป็นศาสตร์ที่กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติกับ สังคมที่ปรากฏในดินแดนต่าง ๆ ของโลก สภาพภูมิศาสตร์ย่อมเกี่ยวข้อง และมีอิทธิพลต่อสิ่งมีชีวิต และ มีอิทธิพลต่อสภาพความเป็นอยู่ วิถีชีวิต วัฒนธรรม ขนบประเพณีของคนเราด้วย (สมเด็จพระเทพรัตน - ราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี. 2543 : 8) บทร้องเพลงพื้นบ้านนครไทย บ้านหนองน้ำสร้าง กล่าวถึง ภูมิศาสตร์ท้องถิ่นดังนี้

ถ้าน้องมีปีกเหมือนกา

พาข้ามเขานคร

พาข้ามเขานคร

น้องจะพานาคร่อน

เอ๋ยไทยเอ๋ย

เอ๋ยชุมเอ๋ย

เพลงแห่นาค

แสดงว่าผู้สร้างเพลงหรือแม่เพลงเข้าใจสภาพภูมิศาสตร์ท้องถิ่นของตนว่า เมืองนครไทยตั้งอยู่บนที่ราบหุบเขา และเหนือจากชุมชนนครไทยขึ้นไปยังเป็นที่ตั้งของชุมชนบ้านนครชุมซึ่งตั้งอยู่บนที่ราบสูงหุบเขานครชุม ซึ่งการเดินทางขึ้นไปยังชุมชนดังกล่าว ในอดีตคงเป็นไปด้วยความลำบาก แต่ก็ต้องติดต่อสัมพันธ์กัน เพื่อแลกเปลี่ยนเครื่องดำรงชีพ โดยชุมชนนครไทยเป็นศูนย์กลางอำนาจรัฐ มีพันธุ์ข้าว พันธุ์ฝ้าย และเกลือ ที่ชาวนครชุมต้องการ ส่วนนครชุมเป็นแหล่งผ้าฝ้ายคุณภาพดี และพืชสมุนไพรที่หายาก การเดินทางด้วยเท้า ในการสัญจรข้ามภูเขา นับเป็นสิ่งลำบาก และแสดงสภาพทางกายภาพของชุมชนนครไทยได้ชัดเจน ทั้งยังแสดงความสัมพันธ์เชื่อมโยงไปยังเรื่องภูมินามคือชื่อบ้านนามเมืองอีกทางหนึ่ง

สงสารลอยเลียบ
ปานฉะนี้ละก็จะนาน

ที่เคยไปเก็บผักหวาน
เอ๋ยแล้วเอ๋ย

เพลงแห่ناق

สัญญา กับน้อง

ที่น้ำบ่อกอบง

เพลงแห่ناق

แสดงว่าผู้สร้างเพลงหรือแม่เพลงเข้าใจสภาพภูมิศาสตร์ท้องถิ่นของตนว่า ผักหวานซึ่งเป็นผักพื้นบ้านประเภทของป่า ซึ่งจะพากันขึ้นไปเก็บในป่าบนเขาได้เพียงปีละครั้งเดียว เพราะเป็นผักธรรมชาติ ไม่นิยมนำมาปลูกในไร่ในสวน เนื่องจากเกรงว่าจะกลายเป็นผักที่มีพิษ หรือการที่ชาวบ้านผู้สร้างเพลงได้ตัดพ้อว่า นาคเอ๋ยเคยสัญญากับหญิงคนรักที่ได้กอบงไถลบ่อน้ำ ก็แสดงว่าสภาพภูมิศาสตร์ท้องถิ่นนี้ กอบงซึ่งเป็นไผ่ชนิดหนึ่ง สามารถเจริญเติบโตได้ดี งอกงามกลายเป็นร่มเงาให้หนุ่มสาวผู้มาอาบน้ำ ชักผ้า และตักน้ำไปใช้ที่บ้าน ได้อาศัยร่มเงา ซึ่งเป็นสภาพบ่อน้ำที่พบเห็นทั่วไปในบ้านหนองน้ำสร้าง

อันหล่นชา
อันหล่นชา
อันหล่นชา

ไปนาหนอง (บ่อน) ...
ไปนาหนอง (กิ) ...
ไปนาบ้านเก่า ...

เพลงอันหล่นชา

แสดงสภาพบ้านหนองน้ำสร้างว่า แวดล้อมด้วยทุ่งนา เช่น นาหนองแถม นาหนองทอง นาหนองขวัญ นาหนองชักขึ้น นาหนองบัว นาหนองผือ ส่วนนาบ้านเก่านั้น คือ นาที่ตนครอบครองอยู่ก่อนอพยพมาตั้งบ้านเรือนอยู่ที่บ้านหนองน้ำสร้าง เมื่อทำนาใหม่เสร็จแล้วก็กลับไปทำนาแปลงเดิมด้วย เช่น นาเหนือซึ่งอยู่เชิงเขาช้างลัวง เป็นต้น การกล่าวถึงชื่อนาหนองเหล่านี้ ยังแสดงความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับเรื่องภูมินามอีกด้วย

ชาวบ้านเหนืย

ห่มผ้าด้ามะเกีย

ลอเรียลงมา ... สลัดติงติง ตลิ่งชันเอ๋ย (สาวชาวบ้านเหนืย เจ้าห่มผ้าสีด้าย้อมด้วยลูกมะเกลือ ยีอรรอเรืออยู่ที่ทำนา ตลิ่งทำน้ำก็สูงชัน)

เพลงอันหล่นชา

บ้านเหนือที่ปรากฏในบทร้องเพลงอันหล่นชานี้ น่าจะหมายถึง หมู่บ้านเหนือ ซึ่งอยู่เหนือบ้านในเมืองขึ้นไปทางทิศเหนือ เนื่องจากเป็นหมู่บ้านที่แม่น้ำแควน้อยไหลผ่านหมู่บ้าน ในอดีตคงจะมีการใช้เรือเป็นพาหนะอีกทางหนึ่ง เหตุที่แม่เพลงบันทึกข้อมูลถึงสาวชาวบ้านเหนือเรื่องนี้ ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่าน่าจะเป็นแม่เพลงที่มีสายตระกูล หรือบรรพบุรุษเป็นชาวบ้านเหนือมาก่อน จึงยังมีความผูกพันอยู่กับภูมิลำเนาเดิมของตน

ตัดต้นท้อมาต่อต้นตาล	ทำสะพานข้าม <u>บึง</u>
ถ้าบุญน้อยน้อยแล้วก็ไม่ถึง	เอ๋ยแล้วเอ๋ย

เพลงแห่นาค

บึงในบทร้องเพลงแห่นาคนี้ คือ แหล่งน้ำธรรมชาติขนาดใหญ่ที่ตำบลบ้านพร้าว อำเภอนครไทย เป็นแหล่งปลาธรรมชาติแหล่งหนึ่งของอำเภอนครไทย ที่ชาวนครไทยเป็นเจ้าของร่วมกัน ชาวบ้านมีวิธีการจัดการกับการจับปลาในบึง โดยมีการนัดหมายวัน เวลา ในการจับปลาพร้อม ๆ กัน โดยเรียกว่า “การลงปลาบึง” ชาวบ้านจากทุกหมู่บ้านที่พอเดินทางไปได้ ก็จะไปจับปลาเป็นมหกรรมประจำปี บึงน้ำดังกล่าวมีขนาดใหญ่มาก เพราะ “บึง” จะมีขนาดใหญ่กว่า “หนอง” การที่หญิงสาวตัดพ้อนาคว่า เธอต้องใช้ต้นท้อและต้นตาลมาต่อกัน เพื่อสร้างเป็นสะพานข้ามบึงให้ได้ จึงแสดงว่าบึงนี้เป็นแหล่งน้ำธรรมชาติที่มีความสำคัญ และแสดงลักษณะทางภูมิศาสตร์กายภาพของอำเภอนครไทยว่าให้ความสำคัญกับแหล่งน้ำมาก เนื่องจากชุมชนตั้งอยู่บนที่ราบสูงหุบเขา

2. ความสัมพันธ์กับธรรมชาติวิทยา

เพลงพื้นบ้านนครไทยบ้านหนองน้ำสร้างกล่าวถึงคน สัตว์ และพืช ฯลฯ อันแสดงถึงความสัมพันธ์กับธรรมชาติวิทยาอย่างชัดเจน ดังเช่น

ถ้าน้อง <u>มีปีกเหมือนนก</u>	น้องจะพานาคล่อน (ถ้าน้องมีปีกเหมือนนกกา
น้องจะพาพีนาคบินร่อนลม)	

เพลงแห่นาค

แม่เพลงย่อมเข้าใจว่ากาเป็นสัตว์ปีกและบินได้สูง

ใบอบอบ	แสงแม่หมา ...
หมายักคิ้ว	ใส่ส้มแดง
หมาแยงเงา	ใส่ส้มหน้าไม้ (ใบอบอบเป็นผักพื้นบ้านมีรสเปรี้ยว

สำหรับใส่แกงส้ม ส้มแดงคือแกงไข่มดแดง ใส่ตัวอ่อนมดแดงเพื่อเพิ่มรสเปรี้ยว ส้มหน้าไม้คือหน้าไม้ดอง)

เพลงนางหมา

แม่เพลงเข้าใจถึงธรรมชาติของสุนัขที่ไม่ชอบกินอาหารรสเปรี้ยวจัด

ปลาหมอเสียกตาย	ปลาไหลเสียกเป็น

เพลงนางหมา

เสียก หมายถึง การตื่นของปลาเมื่อหลุดออกจากที่ขัง เช่น ข้อง ปลาหมอนั้นยิ่งตื่นแรงก็ยิ่งตายเร็ว แต่ปลาไหลสามารถตื่นในลักษณะของการเลื้อยรอดชีวิตไปได้

นางควายหางดอก	ขยอกเป็นปาน	เป็นปานสามเขา

เพลงนางควาย

ขยอก หมายถึง การเคี้ยวเอื้องของควาย และควายตัวนี้มีลักษณะพิเศษ คือ เขาที่สามจะงอนขึ้นมาบริเวณหน้าผาก นับเป็นควายตัวพิเศษของหมู่บ้านตามที่คนเฒ่าคนแก่เล่าต่อกันมา และยังมีปาน คือ เป็นจุดสีขาวทั้งที่ขาและที่หาง ซึ่งเป็นควายที่หายาก เมื่อเสียชีวิตลงเจ้าของจะรักษากะโหลกศีรษะไว้อย่างดี เพื่อใช้เล่น ในพิธีกรรมของฝน คือ นางควาย ตัวที่ใช้เล่นอยู่ในปัจจุบันชื่อ โจ้ เป็นควายของบิดานางจำรัสลักษณ์ แจ้งโงง

แมงเม่าดีดลม	ปากดดีดคาง	ปานายักคิ้ว
(แมงเม่ายักคิ้ว	ปลากดดีดตัวขึ้นสูง	ปลาวยสาวยักคิ้ว)

เพลงนางควาย

แสดงอาการต่าง ๆ ของสัตว์ในขณะเคลื่อนไหว แม่เพลงมองอาการเหล่านั้นด้วยอารมณ์สุนทรีย์ เต็มไปด้วยอารมณ์ขันของชาวบ้าน

อันหล่นชา   ไปน้าป่าไผ่   ตะเข้ขึ้นไซ   แมงดาขึ้นฟัก

เพลงอันหล่นชา

แม่เพลงมีข้อมูลอยู่แล้วว่า หนองทอง และหนองขวัญในอดีต มีกระเข้จริง ๆ ส่วนแมงดานั้น ชาวบ้านหนองน้ำสร้างรู้จักกินเป็นอาหารมานานนับร้อยปีแล้ว น้ำพริกแมงดานั้น จะใส่ใบสะระแหน่ด้วย

จุดไต้ก็มาไล่ลิงโตน   ลิงไล่คน   หัวล้านก็โดนกันเอย

ลิงโตนเป็นลิงป่าตัวขนาดใหญ่มาก ในอดีตประมาณ 80 - 85 ปีที่แล้ว มักลอบเข้ามาในหมู่บ้าน เวลากลางคืนเพื่อขโมยลูกไก่ในเล้าไก่ และขโมยกล้วยน้ำว้าในสวนข้างบ้าน ชาวบ้านจะตีกะลอ (เกราะ) ทุกบ้านได้ยินเสียงเกราะดังจะพากันจุดไต้ไฟ ซึ่งใช้กระบอกไม้ไผ่ใส่น้ำมันยางจุดไฟได้เลย โดยไม่ต้องผสมไม้ผุลงไป ชาวบ้านจะพากันใช้เสียง และแสงไฟไล่ลิงโตน จนนายกวด จี๊ดมา ซึ่งหัวล้านมาก ชนกันกับชาวบ้านที่หัวล้านเช่นเดียวกัน เป็นที่สนุกสนานกันทั้งหมู่บ้าน (นางจำรัสลักษณ์ แจ้งโถง, สัมภาษณ์. 2544)

นกเข้าจ้าวห่มผ้าแพเขียว   นกเข้าเหนียวห่มผ้าแพดำ
(นกข้าวเจ้า   ห่มผ้าแพเขียว   นกข้าวเหนียวห่มผ้าแพดำ)

เพลงอันหล่นชา

นกข้าวเจ้ามีสีเขียวจัด ส่วนนกข้าวเหนียวมีสีดำ แม่เพลงหรือผู้สร้างเพลงใช้ภูมิปัญญาของตน เลือกใช้คำกริยาว่า “ห่ม” ในการอธิบายสีของนกตามความเคยชินของชาวบ้านในการห่มผ้าผวย เนื่องจากนครไทย มีอากาศหนาวเย็นเกือบตลอดปี และเลือกใช้ “ผ้าแพร” ซึ่งเป็นผ้าที่มีเนื้อสีน มีสีสันสวยงามเป็นมันแวววาว เมื่อต้องการอธิบายถึงสีของนกข้าวเจ้า และนกข้าวเหนียว ซึ่งมีอยู่ตามป่า ตามภูเขาในอดีต ทั้งการตั้งชื่อนก ก็สอดคล้องกับชาวชนบทผู้สืบทอดวัฒนธรรมข้าวอย่างเหมาะสม

แมงวันเอยมาฮ้องจู้จี้   แมงหวีมาฮ้องจู้จ้อ

เพลงอันหล่นชา

แมงหวีแมงวันจับอยู่ใบพิก   ไคยุกยิกคนนั้นดด

เพลงแมงหวีแมงวัน

แสดงว่าแมลงวันและแมลงหวี่ เป็นแมลงที่พบทั่วไป ทุกท้องถิ่นของไทย จึงมักปรากฏอยู่ในเพลงร้องเล่นของทุกภาค บทเพลงข้างต้นผู้สร้างเพลงกล่าวถึงใบพริก ซึ่งเป็นสมุนไพรจำเป็นของทุกครอบครัวรวมไปกับ กล่าวถึงแมลงด้วย

ลิลีข้าวสาร   สองทะนานเข้าเปือก   ปาปกเฝือกลงวัง
(รื้อข้าวสาร   สองทะนานข้าวเปลือก   ปลาปกเฝือกลงวัง)

เพลงรื้อข้าวสาร

ซึ่งกล่าวถึง การใช้เฝือกซึ่งเป็นเครื่องมือพื้นบ้านสำหรับจับปลา ดักจับปลาที่วังชำโรง ได้ปลาจำนวนมาก

ไม่ให้สันเหล้า	ให้ <u>เข้าตายฝอย</u>
ให้อ้อยตายแมง	ให้ <u>แดงคอคอด</u>
ให้ <u>มอดเจาะเหียน</u>	... ให้ <u>เหียนทลาย</u>

เพลงนางแมว

ผู้สร้างเพลงกล่าวถึง การที่ต้นข้าวตายฝอย คือ การที่ต้นข้าวขาดน้ำจนแห้งตาย อ้อยตายแมง คือ การที่ต้นอ้อยถูกแมลงเจาะกินเนื้อจนต้นตายด้าน แดงคอคอด แดงของบ้านหนองน้ำสร้างมีหลายชนิด ผลใหญ่ คือ แดงไทย แดงโม ใช้รับประทานเป็นผลไม้ ส่วนผลขนาดเล็ก คือ แดงจริง (แดงร้าน) และแดงกวา ใช้รับประทานเป็นผัก ถ้าแดงชนิดต่าง ๆ เหล่านี้ขาดปุ๋ย ขาดน้ำ ผลจะไม่สมบูรณ์จะคอดตรงส่วนที่ติดกับข้าว และยังคงกล่าวถึงมอดที่เจาะไม้ ซึ่งสร้างเป็นบ้านเรือนแล้วกินเป็นอาหาร และถ้าปล่อยไว้นาน ๆ บ้านทั้งหลายอาจพังลงได้จริง ๆ

ไต้กมมมยาน   หัวล้านหยอมแหยม   หยอมแหยมเอย
หยอมแหยมกะป้อลอย   มดตะนอยต้อยหัวทะเท่งเทง

เพลงอันหล่นชา

วิทยากร คือ นางจำรัสลักษณ์ แจ้งโถง อายุ 75 ปี และนางเหลียม ปิกรอด อายุ 76 ปี ยืนยันว่า ยายกมมมมยานมากและมีตัวตนจริง ทุกคนรู้เห็น เพราะหญิงชราชาวชนบทไม่สวมเสื้อเป็นปกติ นอกจากอากาศเย็นจัดจึงจะสวมเสื้อ ส่วนเรื่องล้อเลียนเกี่ยวกับหัวล้านนั้น คือ นายกวด จ้อดมา ซึ่งปลูกบ้านหลังเล็ก ๆ อยู่ริมหนองน้ำสร้างด้านทิศตะวันออก ริมถนนสายนครไทย – ซาติตระการ ซึ่งผู้ที่เดินสัญจรไปมาย่อมพบเห็นอยู่เป็นประจำ ผู้วิจัยซักถามวิทยากร จึงได้คำตอบว่า ชาวบ้านหนองน้ำสร้างนั้นไม่ค่อยมี

ใครหัวล้าน เมื่อนายกวด จ๊อดมา มีลักษณะดังกล่าว จึงกลายเป็นจุดเด่นที่คนนำไปล้อเลียน แม่เพลงจึงนำมาบันทึกเป็นข้อมูลไว้ในบทเพลงของตน

นางแมวเอ๋ย

ขอฟ้าขอฝน ...

แม่หมาเอ๋ย

แม่หมากะบุงฮ้า แม่หมาค้ำนั่งอยู่กะบุงแกบ

เพลงนางแมว และเพลงนางหมา

การใช้แมวและหมา ซึ่งเป็นสัตว์เลี้ยงที่มีอยู่จำนวนมากในหมู่บ้านมาเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมขอฝน นั้นพบได้ในภูมิภาคหรือท้องถิ่นอื่นๆ แต่ที่บ้านหนองน้ำสร้างนี้ ชาวบ้านใช้แมวและสุนัขตัวขนาดใหญ่ ไม่จำกัดสีดังที่ ปรากฏในบทร้อง ใช้หน้าเป็นสื่อกับแมวซึ่งเกลียดน้ำ และนำแมวใส่ตะกย (ตะกร้าสานขนาดใหญ่และสูงมีฝาปิด) หามไปรอบหมู่บ้าน และใช้การกล่อมสุนัขในการเล่นนางหมา เนื่องจากไม่สามารถจำกัด เนื้อที่ของสุนัขได้ เช่นเดียวกับที่ทำกับแมวในการเล่นนางแมว จึงจำกัดให้อยู่กับที่ในกระบุงกลบแทน แสดงว่าแม่เพลงเข้าใจเรื่องธรรมชาติของสัตว์เลี้ยงทั้งสองชนิด

3. ความสัมพันธ์กับตำนาน นิทานพื้นบ้าน

3.1 ตำนานพื้นบ้าน

เพลงพื้นบ้านได้กล่าวถึง “ปู่” ซึ่งเป็นอารักษ์ผู้พิทักษ์ลูกหลานชาวนครไทยปรากฏ “ศาลปู่” สำคัญอันมีลักษณะเป็นสถาบันกลางของสังคมจำนวน 4 ศาล คือ ศาลปู่พระอินทร์ที่บ้านเหนือ ศาลปู่กลางเมืองที่บ้านในเมืองหรือบ้านนครไทย ศาลปู่เฒ่าโไท่ที่บ้านหนองน้ำสร้าง และศาลปู่ปากน้ำที่ไช้มะเฟือง ช่วงต่อระหว่างบ้านหัวร่อง ตำบลนครไทย กับบ้านไช้มะเฟือง ตำบลหนองกระท้าว อำเภอนครไทย โดยกล่าวไว้ในเพลงเชญปู่ ซึ่งไม่มีแม่เพลงพื้นบ้านคนใดในสมัยปัจจุบันกล้าร้องให้ผู้วิจัยบันทึกลงแถบบันทึกเสียง เนื่องจากถือเป็นเพลงศักดิ์สิทธิ์ ใช้ในพิธีกรรมเลี้ยงปู่จริง ๆ แต่ผู้วิจัยได้บันทึกบทร้อง ที่นางสงวน บัวสิงคำ จดจำจากมารดา คือ นางแห้ว ตุ่นนิ่ม ไว้ในภาคผนวก

จากคำบอกเล่าของวิทยากรในบ้านหนองน้ำสร้าง ซึ่งให้ข้อมูลเกี่ยวกับพื้นฐานทาง วัฒนธรรมของหมู่บ้าน กล่าวถึงเรื่องราวของปู่เฒ่าโไท่ว่า เดิมเป็นมนุษย์ที่มีตัวตนจริง เป็นบุรุษต่างถิ่นที่ไม่ ปรากฏที่มาชัดเจน* มาเสียชีวิตที่บริเวณหนองน้ำสร้าง ดวงวิญญาณสถิตอยู่ที่บ้านหนองน้ำสร้าง การที่ เรื่องจริงจะกลายเป็นตำนานนั้นต้องใช้ระยะเวลาประมาณ 100 ปี แสดงว่าเรื่องราวของปู่เฒ่าโไท่นี้ เกิดมา ในระยะเดียวกับการตั้งถิ่นฐานของบ้านหนองน้ำสร้าง แต่เมื่อประมาณ 85 ปีที่แล้วปู่เฒ่าโไท่เป็นบุคคล ในตำนานแล้ว หลังจากนั้นดวงวิญญาณของปู่เฒ่าโไท่ก็เพิ่มความศักดิ์สิทธิ์ขึ้นไปเป็นอารักษ์ตามพลังศรัทธา ของชาวบ้าน

* บางคนอธิบายว่าอาจเป็นทหารของพ่อขุนบางกลางท่าว หรือพ่อขุนบางกลางหาว

เพลงเชญปุจึงแสดงถึงความสัมพันธ์กับตำนานเกี่ยวกับวิญญาณบรรพบุรุษ ซึ่งกลายเป็นอารักษ์ของหมู่บ้าน และหมู่บ้านใกล้เคียง

3.2 นิทานพื้นบ้าน

ชาวบ้านหนองน้ำสร้างค่อนข้างมีความผูกพันกับสุนัขมานาน มีนิทานพื้นบ้านเรื่องหนึ่ง ชื่อเรื่อง “แม่หมาออกลูกเป็นคน” ซึ่ง ปู่ ย่า ตา ยาย ชาวบ้านนี้ได้เล่าให้ลูกหลานฟังมายาวนานว่าแม่หมาตัวหนึ่งตั้งครรภ์ เมื่อจะตกลูกนั้นนางได้ไปซุกหลุมเป็นโพรงใหญ่อยู่ในสวนหลังบ้านของผู้เล่า (ใครเล่าก็ชี้ไปที่สวนของผู้นั้น) ต่อมาชาวบ้านได้ยินเสียงทารกร้อง จึงแอบไปดู พบว่าลูกของนางหมาเป็นเด็กผู้หญิงสองคน ไม่ใช่ลูกหมาดังที่เป็นปกติตามธรรมชาติ นางหมารักลูกของนางมาก ฝ่าฝืนไปหาอาหารเป็นก้อนข้าวสุกไปป้อนลูก ชาวบ้านสงสารจึงนำลูกสาวของนางหมาทั้งสองคนไปเลี้ยง นางหมาก็ตามไปอยู่ด้วย เด็กหญิงเติบโตขึ้นโดยรับรู้ว่าตนเป็นบุตรของนางหมา เมื่อโตเป็นสาว มีชายหนุ่มร่ำรวยกับชายหนุ่มยากจนมาสู่ขอไปเป็นภรรยา แยกบ้านเรือนไปอยู่ห่างจากบ้านเดิม วันหนึ่งแม่หมาคิดถึงลูก จึงไปเยี่ยมลูกคนที่แต่งงานกับชายยากจน นางลงมารับแม่บอกกับสามีว่านี่คือแม่ของนาง และดูแล เลี้ยงดูแม่อย่างดี สามีของนางก็มีได้รังเกียจ ต่อมานางหมาไปเยี่ยมลูกสาวที่แต่งงานกับชายร่ำรวย แต่ลูกสาวคนนี้ก็กลับอับอายที่แม่ของตนเป็นหมา จึงมิได้บอกใครว่านางหมาเป็นแม่ กลับทุบตี ผลักไส ไม่ให้แม่อยู่ด้วย แม่หมากลับไปอยู่กับลูกสาวยากจน เมื่อแม่หมาตาย ขนและกระดูกของนางกลายเป็นทอง ลูกสาวคนนี้ก็จึงมีฐานะร่ำรวยเป็นเศรษฐี ส่วนลูกสาวออกตัณญ์นั้นก็กลับยากจนลงในที่สุด

เพราะฉะนั้น บทร้องเพลงนางหมาที่มีบทร้องกล่าวถึงแม่หมานั้น เชื่อมโยงกับนิทานพื้นบ้านที่แพร่หลายอยู่ในหมู่บ้านนี้นั่นเอง (นางเอม บัวเหม็น. สัมภาษณ์. 2545)

4. ความสัมพันธ์กับประเพณี พิธีกรรม

เพลงพื้นบ้านนครไทยบ้านหนองน้ำสร้าง มีความสัมพันธ์กับประเพณี พิธีกรรมส่วนรวม และพิธีกรรมเฉพาะถิ่น ดังนี้

4.1 เพลงกับประเพณีการบวช

เพลงแห่หน้าสัมพันธ์กับการบวช ในอดีตการบวชนิยมจัดแบบพื้นบ้าน นาคจะนั่งบนคานหามที่ชาวบ้านเรียกว่า “แลนาค” ซึ่งเป็นคิลปะพื้นบ้าน โดยมีมือช่างพื้นบ้าน มีพ่อเพลงแม่เพลงและลูกคู่ร้องเพลงแห่หน้า จากบ้านไปยังวัด พ่อเพลงเป็นตัวแทนของบิดา แม่เพลงกลุ่มหนึ่งเป็นตัวแทนมารดา ขณะที่อีกกลุ่มหนึ่งเป็นตัวแทนของหญิงสาวอดีตคู่รักของนาค ร้องโต้ตอบกันด้วยบทร้องที่แสดงอารมณ์หลากหลายทั้งสั่งสอน แนะนำ ออดอ้อน ตัดพ้อ และอารมณ์ขัน ซึ่งไพเราะทั้งทำนองและบทร้อง นับว่าเพลงแห่หน้านี้ ทำให้ประเพณีเกี่ยวกับการบวชมีความหมาย มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น และเป็นการเปิดเวทีการโต้ตอบบทเพลงด้วยปฏิภาณของชาวบ้าน ผู้ไม่รู้หนังสือหรือรู้น้อย แต่ลิ้มไปหมดแล้ว เพราะไม่ได้ใช้การอ่าน การเขียนในชีวิตประจำวันแต่ได้ฝึกหัดบทเรียนทางภาษาในสถานการณ์จริง ดังตัวอย่าง

พอโยนดินเข้าวัด
สักประเดี๋ยวก็นึกเป็นองค์

ยินเสียงระนาดดังโผง
เอ๋ยแล้วเอ๋ย

เพลงแห่นาค

พอโยนดินเข้าวัด
หลวงพ่อก็นึกดี
ให้ฟังคำพ่อว่า

นาคอย่าไปปลัดสีกา
หลวงพี่ก็จะดำ
เอ๋ยเกิดเอ๋ย

เพลงแห่นาค

ลูกคู่ก็จะร้องซ้ำรับต้นเสียง และช่วยกันปรบมือไปตลอดทาง ระยะทางจากบ้านหนองน้ำสร้าง ไปยังวัดเหนือ หรือวัดกลางหรือวัดหัวร่อง ประมาณ 1 กิโลเมตรเศษ ๆ จึงดูเหมือนไม่ไกล เนื่องจากช่วยกัน ร้องเพลงแห่นาคสนุกสนานไปตลอดทาง

ภาพประกอบ 23 แสดงภาพแลนาคและคนร้องเพลงแห่นาค

อนึ่ง ในคืนก่อนการบวช จะมีการฉลองนาค ซึ่งชาวบ้านหนองน้ำสร้าง เรียกว่า การฉลองพระ ในอดีตมีการเล่นเพลงฉ่อย เพลงพื้นเลเล เพลงพวงมาลัย เพลงกุนช่อนกุน และเพลงจำปีสีมาลาด้วย

4.2 เพลงกับพิธีกรรมเกี่ยวกับการขอฝน

พิธีกรรมเกี่ยวกับการขอฝนซึ่งเป็นพิธีกรรมที่ขลัง ศักดิ์สิทธิ์ของบ้านหนองน้ำสร้างมาเป็นเวลายาวนาน เพลงพิธีกรรมทุกเพลงจึงเป็นเพลงสำคัญ เนื่องจากเพลงทำให้พิธีกรรมดังกล่าวมีความสำคัญ มีความหมายลึกซึ้งและซับซ้อน จึงเกิดเป็นเอกลักษณ์ ทำให้พิธีกรรมสามารถดำรงอยู่ในวิถีชีวิตของชาวบ้านได้ยาวนาน ทั้งพิธีกรรมการเล่นทรงแม่ศรี นางด้ง นางข้อง นางควาย นางครก – นางสาก นางแมว นางหมาล้วนเป็นการเสี่ยงทายเกี่ยวกับฝน ขอให้ฝนตกเพื่อข้าวกล้าจะได้บริบูรณ์ ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่าถ้าปราศจากบทเพลงพิธีกรรมดังกล่าว พิธีกรรมเกี่ยวกับการขอฝนจะจืดกร่อย ไม่น่าสนใจ และดูเหมือนไร้เหตุผลที่นางทรงจะมีอาการมือสั่น ต่างไปจากคนปกติ เพลงพิธีกรรมจึงทำให้พิธีกรรมดูสมเหตุสมผล และจงใจให้ผู้ชมหรือผู้ร่วมพิธีกรรมดังกล่าว เกิดความรู้สึกเชื่อ ศรัทธา และคล้อยตามในที่สุด การที่เพลงพิธีกรรมเกี่ยวกับการขอฝนมีบทร้องอัญเชิญเทวดาลงมาประทับในตัวนางทรงเพื่อเสี่ยงทายนั้น ทำให้ชาวบ้านรู้สึกว่าอำนาจในการประกอบพิธีกรรมดังกล่าวเป็นอำนาจที่อยู่เหนือธรรมชาติ พลังอำนาจพิธีกรรมจึงดูยิ่งใหญ่และน่าเชื่อถือ

4.3 เพลงกับนาฏศิลป์พื้นบ้าน

เมื่อมีการเล่นเพลงพื้นบ้าน ทั้งเพลงพิธีกรรม คือ แม่ศรี เมื่อเทวดาหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประทับทรง นางทรงแม่ศรีจะร้องอย่างอ่อนช้อย สวยงาม จนกว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์จะออกจากการประทับร่างนางทรงหรือในพิธีเลี้ยงปู่ในเดือน 6 ซึ่งเป็นพิธีใหญ่ มีการร้องคล้อยข้างกันเป็นที่สนุกสนาน เสียงกลองในพิธีกรรมต่าง ๆ คงเร้าใจมาก ดังปรากฏอยู่ในบทเพลง ดังนี้

อันหล่นชา	ไปนาบ้านเก่า	หมาไล่เห่า	<u>สาวบ้านเก่าตีกอง</u>
<u>ตีกองต่ำ ๆ</u>	<u>ตีกองค้องข้าง</u>	...	

เพลงอันหล่นชา

การใช้คำซ้ำกับเสียงกลอง คือ คำว่า ต่ำ ๆ ทำให้รู้สึกว่าได้ยินเสียงกลองดังก้องไปทั่วหมู่บ้าน เพราะสาวบ้านเก่า ซึ่งเป็นผู้หญิงที่ทำหน้าที่ตีกอง ซึ่งควรจะเป็นบทบาทของเพศชายนั้น คงจะเป็นผู้หญิงที่มีสุขภาพดี เสียงกลองที่ดังสนั่นปรากฏอยู่ในบทร้องเพลงอันหล่นชาข้างต้น คงเป็นพิธีกรรมเลี้ยงปู่เนื่องจากเป็นพิธีกรรมเดียวที่จะมีการตีกองเพื่อให้ลูกหลานร้องคล้อยข้างได้ นอกจากนี้เพลงร้องเล่นอีกหลายเพลง เช่น ฟินเลเล พวงมาลัย กุณช่อนกุณ จำปีสีมालา ก็ล้วนทำให้ฝ่ายชายหญิงที่ร้องเพลงโต้ตอบกันมีโอกาสได้รำด้วย

การร่ำดังกล่าวจัดเป็นนาฏศิลป์พื้นบ้าน ซึ่งมีความงามตามมาตรฐานของสังคมชาวนา นางสงวน บัวสิงคำ วิทยากรคนหนึ่งซึ่งเป็นบุตรของนางแห้ว ตุ่นนิ่ม เล่าให้ผู้วิจัยฟังว่าครั้งหนึ่งเมื่อนางแห้วได้ยินเสียงกลองของคนรุ่นหนุ่มสาวที่สนุกสนานกันอยู่ใกล้บ้านตน นางแห้วซึ่งชราภาพมาก อายุใกล้จะ 90 ปีแล้ว ได้กล่าวกับนางสงวนว่า “ได้ยินเสียงกลองแล้ว เป็นอย่างไรบ้าง แม่นี่ใจสั่น อยากรำจริง ๆ ” แสดงว่านาฏศิลป์พื้นบ้านมีความสัมพันธ์กับเพลงพื้นบ้านอย่างใกล้ชิด และเป็นไปโดยธรรมชาติไม่ต้องฝีกหัด เพียงดู

ผู้อื่นก็ทำได้ทุกคน ศิราพร จูตะฐาน กล่าวสนับสนุนว่าการฟ้อนรำกับพิธีกรรม (Dance and Ritual) นั้น ในทางมานุษยวิทยาเชื่อว่าจะมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด (ศิราพร จูตะฐาน. 2532 : 43)

5. ความสัมพันธ์กับคหกรรมศาสตร์

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 ให้ความหมายของคหกรรมศาสตร์ว่า คือ วิชาว่าด้วยศิลปะ และหลักของการครองเรือน เช่น หลักโภชนาการ การจัดและตกแต่งบ้าน การเลี้ยงดูเด็ก เพลงพื้นบ้านนครไทยบ้านหนองน้ำสร้าง กล่าวถึงคหกรรมศาสตร์ พอสรุปได้ดังนี้

5.1 การจัดสำรับในการรับประทานอาหาร

ได้กินข้าวร่วม <u>ภาษา</u> น	ได้กินปลา <u>ร่วม</u> ปิ้ง
บวชหนึ่งน้องละก็เสียจริง	เอ๋ยแล้วเอ๋ย
	เพลงแห่นาค

ผู้สร้างเพลงได้กล่าวถึงการจัดสำรับในการรับประทานอาหารของชาวบ้านทั่วไป ภาษาหนึ่งที่กล่าวถึงนั้นชาวบ้านเรียกว่า “ภาษาข้าว” คือ การใช้ถาดสังกะสีรูปลักษณะกลม เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 15 นิ้ว สำหรับเป็นถาดรองจานและถ้วยกับข้าว ซึ่งนับเป็น “ภาษาข้าว” ที่ดูเรียบง่ายและเป็นทางการสำหรับครอบครัวยุคชาชนบทไทย

5.2 อาหารพื้นบ้าน

ใน “ภาษาข้าว” ของชาวบ้านหนองน้ำสร้างก็ประกอบไปด้วยอาหารพื้นบ้าน ซึ่งใช้วัตถุดิบในท้องถิ่น เช่น ปลาปิ้ง ในเพลงแห่นาคข้างต้น นอกจากนี้จะพบอาหารพื้นบ้านอื่น ๆ ตลอดจนผักพื้นบ้านอีกหลายชนิด ซึ่งล้วนเป็นอาหารของท้องถิ่นจริง ดังเช่น

<u>แกงผักขี้ไก่</u> ใส่กุ้งสองตัว	กะเทียมสองหัว
...	
<u>แกงผักนอก</u>	<u>มันสละ</u> ไปโหม่น
...	
<u>แกงปลา</u> ตุ๋นก็มาใส่ <u>เข้า</u> จ้าว	<u>แกงปลา</u> คั่วก็มาใส่ <u>เข้า</u> เหนียว
<u>เข้า</u> สองปั้น ทำขวัญแม่มอน	
	เพลงอันหล่นชา

ใบอบแห้ง

แสดงแม่หมา

หม้ายก็คว

ใส่ส้มแดง

หมาแยงเงา

ใส่ส้มหั่นห่อไม้

เพลงนางหมา

บิน บิน บิน มิ่งป๋าน กุ๊ยจี่มิ่งกิ้น

สงสารลอยเส้น

เพลงบิน บิน บิน
ที่เคยไปเก็บผักหวาน

เพลงแห่หน้าค

តំកក់បើបបើះ ។

ชนะเหี้ยมะปาไหล

ฮอยตงไฉ

ฮอยตง

เพลงตำกะเบี๋ย

จะเห็นได้ว่านอกจากวัดฤทธิพิไลในท้องถิ่นแล้ว วิธีปรุงอาหารและเครื่องปรุงรสก็มีลักษณะพื้นถิ่น เช่น การใส่กะเบี๋ยหรือข้าวเบือ การใช้ใบอบอบ ซึ่งเป็นผักพื้นบ้าน มีรสเปรี้ยวจัดใส่ลงในแกง ซึ่งส่วนใหญ่ มักเป็นแกงปลา และแกงกุ่มฝอยมากกว่าอย่างอื่น เพราะหาได้ง่าย การจี่ คือ การนำสัตว์ที่ต้องการจี่ เช่น ปูนา แมลงต่าง ๆ โยนลงไปเผาไฟ ขณะที่อาการที่สุนัขยกคิ้วใส่สั้มนมแดง ซึ่งหมายถึง แกงไข่มดแดง ใส่ตัวอ่อนมดแดงลงไปด้วย เพื่อให้มีรสเปรี้ยว แสดงว่าสุนัขไม่ชอบกินอาหารรสเปรี้ยวจัด

ผู้วิจัยเข้าใจว่าคนสร้างเพลง หรือแม่เพลงคงชอบกินอาหารดังกล่าวข้างต้น จึงบันทึกข้อมูลลงไปในบทเพลง ส่วนการที่ “หมาแยงเงาใส่ส้มหน่อไม้” นั้น แยกเป็นภาษาถิ่น หมายถึง การมองอย่างพิลึก หรือจ้องมอง หมายถึง การที่สุนัขจ้องมองเงาของตนเองในกระบอกไม้ไผ่ที่บรรจุหน่อไม้ส้ม หรือ ส้มหน่อไม้ ซึ่งหมายถึง หน่อไม้ดอง เนื่องจากสภาพครัว หรือ “ตาไฟ” ของชาวบ้านสมัยก่อนใช้กระบอกไม้ไผ่บรรจุอาหารที่ถนอมไว้ทุกอย่าง ทั้งหน่อไม้ดอง ปลาร้า ฯลฯ ก่อนที่จะเปลี่ยนไปใช้ไหในสมัยต่อมา ในครัวสมัยก่อนจึงมีเชือกปอชิงไว้ข้างฝาด้านหนึ่ง เพื่อดึงกระบอกไม้ไผ่เรียงต่อกันเป็นแถวมีจำนวนมากพอที่จะให้นางหมาไปยื่น เพื่อ “แยงเงา” ของตนเองได้จริง ๆ

การถนอมอาหารดังกล่าว นอกจากปลาร้า และหน่อไม้ดองที่ทุกบ้านต้องมีไว้กินให้
เพียงพอทั้งปีแล้ว ยังปรากฏการทำส้มหมู และส้มกวง คือ การทำแหนมจากเนื้อหมู และเนื้อกวาง ดังปรากฏ
ในเพลงอันหล่นซาอีกด้วย

ส่วนผักหวาน เป็นผักป่า มีใบผลิให้เก็บเป็นอาหารได้เพียงปีละครั้งเดียว ในชีวิตปกติก็กินผักนอก ยอดมันสำปะหลัง (มันสละงใบโหม่น) ผักบุ้ง และผักพื้นบ้านอื่น ๆ กับน้ำพริก ถ้าแกงปลาตุกจะนิยมใส่ข้าวเบือที่ตำจากข้าวเจ้า และถ้าแกงปลาค้าวก็นิยมใส่ข้าวเบือที่ตำจากข้าวเหนียว สิ่งเหล่านี้เป็นข้อมูลที่ชาวบ้านคงพอใจที่รับประทาน จึงบันทึกลงในบทร้องเมื่อมีโอกาส จังหวะที่เหมาะสม ทั้งในแง่เนื้อหาและคำคล้องจอง

5.3 การเลี้ยงดูเด็ก

ในด้านโภชนาการสำหรับเด็กในวัยแรกเกิดนั้น นอกจากเด็กจะดื่มนมมารดาแล้ว ชาวบ้านหนองน้ำสร้างยังนิยมเลี้ยงทารกด้วยข้าวบดผสมกับกล้วยน้ำว้า โดยใช้เฉพาะเนื้อกล้วย ตั้งแต่ทารกแรกเกิด บางคนใช้วิธีบดข้าวสุกกับกล้วยด้วยกะลามาพรวัว ใช้ช้อนที่ทำจากกะลามาพรวัวตักป้อน น้ำดื่มก็ใช้น้ำบ่อเช่นเดียวกับที่ผู้ใหญ่ดื่ม และมารดาอีกหลายคนที่ไม่ใช้วิธีบดข้าว แต่ใช้วิธีเคี้ยวข้าวในปากของมารดาเมื่อละเอียดแล้ว ก็คายออกมาป้อนทารก ดังที่แม่เพลงบันทึกข้อมูลไว้ในเพลงแห่หน้าค เพื่อให้นาคเห็นบุญคุณและความสำคัญของมารดามากกว่าคนรัก ดังนี้

อย่าไปพะวักพะวง	ไปด้วยสิกงสีกา
เขาไม่ได้เลี้ยงนาคนา	เอ๋ยแล้วเอ๋ย
(เขาไม่ได้เคี้ยวข้าวขม	<u>เขาไม่ได้อมข้าวป้อน</u>
บวชแทนคุณแม่ก่อน	เอ๋ยเทิดเอ๋ย)

เพลงแห่หน้าค

มีนางจรัสลักษณ์ แจ่มโถง เป็นคนแรกที่ใช้ถ้วยบดข้าวป้อนลูก ใช้ช้อนคันเล็ก ๆ ซึ่งซื้อไปจากจังหวัดพิษณุโลกตักข้าวป้อน ใช้น้ำต้มสุกให้ลูกดื่ม และชักชวนชาวบ้านคนอื่น ๆ ให้ทำเช่นเดียวกัน ก็ไม่มีใครได้รับความสนใจ แม้แต่นางจันทร์ ตุ่นนึ่ง พี่สาวซึ่งสร้างบ้านอยู่ใกล้กันก็ยังใช้วิธีเคี้ยวข้าวป้อนลูกของตนโดยนางจันทร์อ้างว่า เป็นวิธีที่ทำกันมาแต่โบราณแล้ว (นางจรัสลักษณ์ แจ่มโถง. สัมภาษณ์. 2544)

เมื่อเด็กโตขึ้นชาวบ้านยังกล่อมให้นอนด้วยเพลงกล่อมลูกง่าย ๆ เช่น เอ้อเอ เอ้อเอ หรือใช้เพลงอันหล่นชา ซึ่งเป็นเพลงร้องเล่น สำหรับการเล่นชิงช้า แต่การที่เด็กชาวบ้านนอนบนเปลผ้าขาวม้ามีคนเฝ้าจากงานเป็นคนเฝ้า ก็อนุโลมเข้ากับการเฝ้าชิงช้า จึงนิยมใช้เพลงอันหล่นชากล่อมลูกกันทั่วไปทั้งหมู่บ้าน ผู้ใหญ่และเด็กทั้งเพศหญิง เพศชายก็ร้องเพลงอันหล่นชากล่อมลูกน้อยกันแทบทุกบ้าน (นางเหลื่อม ปิกรอด. สัมภาษณ์. 2544)

เมื่อเด็กเจริญวัยขึ้น เริ่มมีสังคม ก็มีเพลงพื้นบ้านประเภทเพลงร้องเล่นให้เป็นเครื่องบันเทิงใจ เช่น เพลง บิน บิน บิน ซึ่งเด็ก ๆ จะใช้ประกอบการเล่นแมลงกว่าง ที่จะบินมาเกาะตามต้นไม้ในบริเวณบ้าน รวมทั้งแมลงทับ ซึ่งชาวบ้านหนองน้ำสร้างเรียก “แมงทอง” ซึ่งล้วนเป็นสัตว์ปีกขนาดเล็ก

ของ นางบัว สร้อยแก้ว เนื่องจากมีต้นไม้ใหญ่อายุนับร้อยปีหลายต้น แต่ละต้นจะมีเถาวัลย์ที่ห้อยย้อยลงมา เป็นชิงช้าธรรมชาติ เล่นกันได้พร้อม ๆ กันทีละหลายคน เมื่อเด็ก 2 – 3 คนนั่งและยืนบนชิงช้า เด็กอีกหลายคนก็ร้องเพลง “อันหล่นซา” กันเต็มเสียง ยิ่งร้องดังยิ่งได้บรรยากาศสนุกสนาน ผลัดกันเล่นผลัดกันไกว ช่วยกันร้อง เป็นเหมือนการแสดงมากกว่าการเล่น ขณะเล่นอาจร้องตะโกนว่า ปูน ๆ คือ การสมมติว่าการไกวตัวของชิงช้านั้นคือการนั่งรถไฟ เนื่องจากมีเด็กบางคนในหมู่บ้านเคยเห็นรถไฟที่สถานีรถไฟจังหวัดพิษณุโลก แล้วมาเล่าให้เพื่อน ๆ ฟัง การจินตนาการว่าตนนั่งรถไฟขณะเล่นชิงช้าโดยมีกองเชียร์ร้องเพลงอันหล่นซานั้น คงเป็นที่บันเทิงใจยิ่ง (นางเหลียม ปิกรอด. สัมภาษณ์. 2544)

ส่วนการเล่นเดี่ยว ๆ นั้น ยังมีของเล่นจากธรรมชาติอีก เช่น การสานใบมะพร้าวเป็น สิ่งของต่าง ๆ เช่น นาฬิกาข้อมือ ตะกร้อ ปลาตะเพียน แล้วยังมีที่กล่าวไว้ในบทร้องเพลงพื้นบ้าน คือ

ไปเกวหญ้าช้างให้บังโซเอย   ไปเกวหญ้าป่องให้บังโซเอย (ไปเกวหญ้าช้าง
ให้บังโซ ไปเกวหญ้าปล้องให้บังโซ)

เพลงแม่ศรี

บังโซคนนี้เป็นแขกอพยพมาจากที่ใดไม่ปรากฏ มาตั้งบ้านเรือนอยู่ที่บ้านในเมืองหรือ บ้านนครไทย แต่เดินทางมาเกวหญ้าอ่อน ๆ ริมหนองน้ำสร้าง เพื่อนำไปเลี้ยงช้างที่บ้านในเมืองเป็นประจำแขกคนนี้ไม่ปรากฏนาม แต่ชาวบ้านหนองน้ำสร้างเห็นว่าผอมมาก จึงเรียกว่า “บังโซ” เมื่อเกวหญ้าสำหรับช้างเพียงพอแล้ว บังโซก็จะเกวหญ้าปล้องให้เด็ก ๆ ที่เล่นอยู่บริเวณหนองน้ำสร้างเล่นด้วย หญ้านี้มีลักษณะเป็นปล้อง เวลาเล่นก็ดึงใส่ในปล้องหญ้านั้นออก แล้วเป่าปล้องหญ้า หญ้าปล้องนั้นก็พอตัวออก นับเป็นของเล่นธรรมชาติที่เด็ก ๆ ชอบมาก นางจำรัสลักษณ์ แจ้งโถง ก็เคยเล่น บังโซคนนี้เป็นคนเกวหญ้าปล้องให้ เพราะต้องเดินลุยน้ำลงไปในหนองน้ำสร้าง (นางจำรัสลักษณ์ แจ้งโถง. สัมภาษณ์. 2544) นอกจากนี้ศิริพร อูตะฐาน (2532 : 43) ได้กล่าวยืนยันว่า ความสัมพันธ์ระหว่างเพลงกับการละเล่นนั้น ในทางมานุษยวิทยาเชื่อว่ามี ความเกี่ยวข้องกันอย่างใกล้ชิด

นับว่าชาวบ้านหนองน้ำสร้างได้พยายามช่วยเหลือตนเองในด้านคหกรรมศาสตร์ นับตั้งแต่ตั้งถิ่นฐานก็มีการจัดการด้านคหกรรมศาสตร์ให้เพียงพอกับการอยู่รอดในการดำรงชีวิต โดยนางคำ สุวรรณเกิด น้องสาวของนางดี ทานตะวัน เป็นหมอดำแยทำคลอดให้ทุกคนในหมู่บ้าน เมื่อเด็กหญิงเติบโตขึ้นมา นางดี ทานตะวัน ก็จะเป็นผู้เจาะหูให้ไว้ใส่ตุ้มหู ซึ่งเป็นเครื่องประดับ ต่อมานางเคลือบ ป้อมม่วง บุตรสาวคนโตของนางดี รับสืบทอดการเจาะหูให้เด็ก ๆ ในหมู่บ้านทุกคน ทารกคนใดอ่อนแอก็ตายไป คนใดแข็งแรงก็รอดชีวิตขึ้นมาสู่วัยเด็ก ได้รับการขบกล่อมไม่ให้เหงาและว่าเหวเวลานอน เมื่อยามเล่น ก็มีของเล่นธรรมชาติเพียงพอแก่ความต้องการ ได้รับการพัฒนาทั้งทางกาย ปัญญา ทางอารมณ์ และทางสังคมตามสภาพของตน เด็กเล็ก ๆ มักได้รับการเลี้ยงดูจากพี่เป็นทอด ๆ ไป พี่น้องจึงรักใคร่ ผูกพันกัน ดังเพลงพื้นบ้านว่า

แม่นางเอ๋ย   แม่นางช้อง   เชิญมาเลี้ยงน้อง   แม่นางปลาเอ๋ย

เพลงนางช้อง

ซึ่งก็เป็นวิถีชีวิตยามเยาว์วัยอันอบอุ่นของชาวบ้านหนองน้ำสร้าง
ด้านการเลี้ยงดูเด็ก ซึ่งสัมพันธ์กับการสาธารณสุขดังกล่าว ถ้าโรคภัยไข้เจ็บใด
ที่ไม่ร้ายแรงถึงกับเสียชีวิต ก็รักษากันไป โรคผิวหนังบางชนิดที่ผู้สร้างเพลงกล่าวไว้ ดังนี้

ขโมยจนใจ   ลักควายเข้าเจ้าไป   ติดตามได้   ท้ายเมืองนครศรี
ตมูกเป็นผี   สีข้างเป็นเปา   เป็นเปานกกระจิบ   เป็นเปานกกระจอก

เพลงอันหล่นชา

ขโมยดังกล่าวน่าจะมาจากต่างหมู่บ้าน คงไม่สวมเสื้อ จึงแลเห็นลักษณะเด่นว่าเป็น
โรคผิวหนังชนิดเป็นปุ่มปมประเภทหูดตามร่างกาย ซึ่งแสดงถึงสภาพการสาธารณสุขของชาวชนบทขณะนั้น

6. ความสัมพันธ์กับสังคมวิทยา

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 ให้ความหมายสังคมวิทยาว่า วิชาว่าด้วย
เรื่องของสังคม ส่วนคณาจารย์ภาควิชาสังคมวิทยา – มานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยรามคำแหง (2536 : 11)
อธิบายว่าสังคมวิทยาเน้นการศึกษาเกี่ยวข้องกับชีวิตมนุษย์ และผลิตภัณฑ์ของสังคมมนุษย์ นักสังคมวิทยา
สนใจชนบทธรรมเนียมประเพณีและค่านิยมซึ่งเกิดขึ้นภายในกลุ่มชน และสนใจว่าสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้มีอิทธิพล
ต่อชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์อย่างไรบ้าง ทั้งสังคมวิทยายังสนใจการปฏิสัมพันธ์ของคนในสังคมอีกด้วย

เพลงพื้นบ้านนครไทยมีความสัมพันธ์กับสังคมวิทยา เนื่องจากเชื่อมโยงชีวิตมนุษย์ และ
ผลิตภัณฑ์ของสังคมมนุษย์ ทั้งด้านที่แสดงความปกติของการดำรงชีวิต และด้านที่แสดงความขัดแย้งในสังคม
ดังนี้

ด้านที่แสดงความปกติในการดำรงชีพ

จากเพลงพื้นบ้าน แสดงให้เห็นอาชีพของชาวบ้านว่าเป็นชาวนา เช่น

อันหล่นชา   ไปนาหนองบ่อน
อันหล่นชา   ไปนาหนองกื
อันหล่นชา   ไปนาป่าไผ่
อันหล่นชา   ไปนาบ้านเก่า

เพลงอันหล่นชา

การไปทำงานในไร่นาดังกล่าว เป็นการใช้แรงงานทั้งหญิงและชาย คนอยู่บ้านในฤดูทำนาคือ คนแก่กับเด็ก เมื่อเสร็จจากงานในไร่นาก็กลับมาทำงานอื่น ๆ เช่น เด็กผู้ชายเลี้ยงควาย ดังเช่น

เหล่เลเอย   เหล่เลสัมชะหนด   ขนทรายเข้าวัดนัดกันเลี้ยงควาย

เพลงอันหล่นชา

ส่วนเด็กผู้หญิงอยู่บ้านก็เลี้ยงน้อง เลี้ยงหมูด้วยเกลือที่เหลือจากการตำข้าว เลี้ยงไก่ เลี้ยงเป็ด หมูนั้นในอดีตสร้างคอกไว้ใต้ถุนบ้าน เช่นเดียวกับคอกควาย เนื่องจากเกรงจะถูกขโมยในเวลากลางคืน ส่วนเล้าไก่มักสร้างไว้ใต้ถุนยุงข้าว ซึ่งมักเป็นที่เก็บพินเก็บถ่านที่จะใช้หุงต้มด้วย เมื่อเติบโตขึ้นเป็นหญิงสาว นอกจากทำงานในไร่มาแล้ว ก็ทำงานบ้านทุกชนิด ทั้งตำข้าว ฝัดข้าว กระทิกข้าว ตักน้ำ เก็บผัก ปรงอาหาร ตลอดจนเข็นฝ้าย (ปั่นด้าย) และทอผ้า รวมทั้งการทำได้น้ำ ทำซีได้ไว้จุดไฟให้แสงสว่างเวลากลางคืน การเก็บพินจากกิ่งไม้ที่ตายเอง นำมาทำพินและทำไม้ฮ้อยไฟ (ไม้เชื้อไฟ) การไปเก็บผักป่า เช่น ผักหวาน และอื่น ๆ รวมทั้งการเก็บพลู ย่อยตอง (คือ การตัดก้านใบตองกล้วย แล้วใช้มีดคม ๆ กรีดจากด้านโคนไปด้านปลาย เพื่อนำใบตองมาใช้ในครัวเรือน) ขณะที่ชายอาจช่วยเก็บหมาก เก็บมะพร้าว หาปลา ฯลฯ การดำรงชีวิต ปกติจึงเป็นการใช้แรงงานร่วมกันทั้งชายและหญิง ดังเช่น

แม่ศรีเอย ...   อียายย่อยตอง

เพลงแม่ศรี

แม่หมาดำ   นั่งอยู่กะบุงแกบ (กะบุงเกลือ)

เพลงนางหมา

กิ่งไม้ล่อน   กะทอนเอามือ (กิ่งไม้ที่ตายแล้วกระเด็นถูกมือขณะไปหักมันมาใช้
ทำพินและไม้เชื้อไฟ)

เพลงนางครก นางสาบ

แม่ศรีเอย   แม่ศรีนมเพา
นมขึ้นสองเต้า   กระทิกสายบัว (กระทิกข้าวด้วยกระดังภายหลังการฝัดข้าว)

เพลงแม่ศรี

นางดังเอ๋ย	เข้าป่าระหง
เข้าดงไม้หมาก	เข้าสากไม้แดง
กระแตงห่อนแกบ	กระดังฝัดข้าว
พื่อพื่อพายพาย	<u>กำดินทรายมาห้ายน้ำเต้า</u>

เพลงนางดัง

บทร้องเพลงนางดังกล่าวถึงชีวิตชาวชนบทที่ปลูกต้นหมากไว้มากมาย สำหรับคนไทยที่อยู่ภายใต้วัฒนธรรมการกินหมาก กล่าวถึงสากไม้ที่ใช้ตำข้าวว่าสากที่มีคุณภาพต้องเป็นสากที่ทำจากไม้แดง กล่าวถึงกระดังที่ใช้ฝัดข้าวและตะแกรงสำหรับร่อนเปลือกข้าวมาใช้เป็นเกลบเลี้ยงหมู ส่วนข้าวที่เหลือก็ฝัดเอารำข้าวหรือเกลบอ่อนออก และกระทิกข้าว โดยใช้กระดังกระทิกแยกข้าวเมล็ดใหญ่ที่ชาวบ้านเรียกกกข้าวไว้ส่วนต้นกะดัง ส่วนปลายข้าว (ข้าวหัก) จะเลื่อนไปอยู่ปลายกระดัง ชาวบ้านก็จะแยกไว้ทำประโยชน์ต่างกันต่อไป

ส่วนการ "กำดินทรายมาหายน้ำเต้า" นั้นเป็นภูมิปัญญาชาวบ้านในการรักษาของใช้ให้คงสภาพไว้ให้นานที่สุด เนื่องจากชาวบ้านใช้ผลน้ำเต้าแห้งใส่น้ำไปต้มเวลาเดินทาง หรือไปไร่ นา ไปเก็บผัก ล่าสัตว์ในป่า เนื่องจากมีน้ำหนักเบากว่า "ดิง" คือ กระบอกไม้ไผ่ แต่เมื่อต้มน้ำหมดแล้ว นำน้ำเต้ามาแขวนไว้ในบ้านรอการใช้งานในโอกาสต่อไปอีกนั้น น้ำเต้ามักแตกร้าว แต่ถ้านำดินทรายมา "ห้าย" คือ กรอกให้เต็มผลน้ำเต้าแห้ง จะทำให้มีสภาพคงทน ใช้งานได้นานหลายปี (นางจรัสลักษณ์ แจ่มโอง. สัมภาษณ์. 2544)

ส่วนชายหนุ่มในหมู่บ้าน ยามว่างจากไร่ นา มักทำงานจักสานหรืองานช่างพื้นบ้าน เช่น

อ้ายหนามจักตอก

เพลงอันหล่นชา

ปาปกฝึยกลงวัง (ฝึยก คือ อุปกรณ์ในการจับปลา)

เพลงลิลีข้าวสาร

กะแตงห่อนแกบ

กระดังฝัดข้าว

เพลงนางดัง

แม่หมากะบุงฮ้ำ

แม่หมาดำนั่งอยู่กะบุงแกบ

เพลงนางหมา

งานจักสานภาชนะที่ทุกบ้านต้องใช้ดังกล่าวข้างต้น ล้วนเป็นฝีมือของชาวบ้านฝ่ายชาย นอกจากนี้ยังมีกระบาย ภาชนะขนาดเล็กที่ชาวบ้านใช้เทข้าวเหนียวซึ่ง “หมา” หรือแซ่ค่างคืนไว้ลงในกระบาย เพื่อให้สะเด็ดน้ำ ก่อนเทใส่หวดเพื่อึ่งชาวบ้านก็จักสานกันเอง รวมทั้งกระทอใส่ฝ้าย กระทอใส่ไก่ ซึ่งเรียกว่า “ตะกย” ก็จักสานเองได้ ส่วนงานที่ใหญ่กว่าการจักสาน คือ การทำอ้วะไม้ สำหรับ “ส่วย” หรือฝึ่งข้าวเหนียว ให้คลายไอร้อนก่อนใส่ลงในกระติบข้าว และการทำครกไม้ สากไม้ขนาดใหญ่ สำหรับใช้ตำข้าวตำกะเบี๋ย (ตำข้าวเบือ) ตำแป้งทำขนมจีน และขนมหวานอื่น ๆ เมื่อใช้เสร็จเช็ดให้แห้งแล้วก็คว่ำครกไว้ก็ผลิตได้เองในหมู่บ้าน ดังเช่น

แม่ศรีเอ๋ย

แม่ศรีกัณคก

เพลงแม่ศรี

กัณครกนี้นอกจากเป็นที่นั่งของนางทรงแม่ศรีแล้ว เมื่อแม่เพลงไหว้ครูก่อนเล่นเพลงพิธีกรรมต่าง ๆ ก็วางดอกไม้ รูปเทียน ลงบนกัณครกอีกครกหนึ่ง การจักสาน กระดัง ตะแกรง กระบุง หลากหลายแบบ รวมทั้งการจักสานเครื่องมือจับปลาทุกชนิด เช่น เปือก ลอบ ตุ่ม สุ่ม นับเป็นภูมิปัญญาชาวบ้านที่มีลักษณะพื้นถิ่นที่น่าสนใจศึกษาในความเรียบง่ายของการดำรงชีพ

งานช่างพื้นบ้านที่เป็นงานหนักของผู้ชาย คือ การสร้างบ้าน ปกติครอบครัวใหม่มักต้องมีเรือนหอ ฝ่ายชายต้องไปโค่นไม้ป่า ขนลากมาบ้านด้วยล้อ หรือขุด ซึ่งต้องทำเอง จากนั้นก็เลื่อยไม้ และขอแรงเพื่อนบ้านสร้างเรือนหอตั้งปรากฏในบทร้องเพลงพื้นบ้าน ดังนี้

ฮักน้องพี่ต้องมาขอ ๆ

ต้องยกเฮียนหอให้นะพ่อคุณ

เพลงกุนซ่อนกุน

ฮักน้องพี่ต้องมาขอ ๆ

ต้องเอาเฮียนหอนะพี่เว

เพลงพินเลเล

เพื่อนบ้านจะช่วย "เอาแรง" คือ เป็นแรงงานช่วยเปล่า โอกาสต่อไปค่อยใช้แรงงานคืน ยามอีกคนหนึ่งต้องการ การปลูกบ้าน หรือ "ยกเฮียน" กับการรื้อบ้าน หรือ "ม้างบ้าน" นี้ ต้องการแรงงาน ฝ่ายชายเป็นหลัก ฝ่ายหญิงเป็นฝ่ายปรุงอาหารในการเลี้ยงดูตอบแทน

ชีวิตของชาวชนบทก็ดำเนินไปจากเช้าจนค่ำ จากเด็กจนแก่ความต้องการในชีวิตมีเพียง ความจำเป็นพื้นฐาน คือ ที่อยู่อาศัย อาหาร เสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรคเท่านั้น ในอดีตการรักษาโรค ใช้ยาสมุนไพรเท่าที่หาได้บริเวณภูเขาใกล้หมู่บ้าน รวมทั้งที่ได้จากการแลกเปลี่ยนเครื่องอุปโภคบริโภคกับ บ้านนครชุม ซึ่งอุดมด้วยสมุนไพรป่า หมอยาสมุนไพรจึงเกิดขึ้นในหมู่บ้าน เช่น นายเหลียง กันเฟื่อง เป็นหมอ น้ำมันต์ หมอกระดูกที่มีชื่อเสียงมาก นอกจากนี้มีการแลกเปลี่ยนสินค้ากับบ้านบ่อโพธิ์ด้วยข้าว ขนุน ฯลฯ ที่บ้านของตนมีมาก และชาวบ้านหนองน้ำสร้างได้แสดงถึงความเป็นผู้มีอรรถอันขันไว้มากมาย ดังเช่น

ปลาตัวปากาย	อัมลูกมาดู	สะดุดซี่หมู	สะดุดซี่หมา
ลัมปากแตก	หีแหกค่าว่า ...	พีเณรหัวโล้น	ถกชนซี่แฮ้

เพลงอันหล่นชา

กล่าวถึงเมื่อมีเหตุการณ์น่าสนใจเกิดขึ้นในหมู่บ้าน ชาวบ้านจะอัมลูกอัมหลานมาเฝ้าดู เหตุการณ์อย่างใกล้ชิดทุกครั้ง จนผู้สร้างเพลงหรือแม่เพลงบันทึกข้อมูลด้วยอารมณ์ขันว่า แม้แต่ปลาตัวกับ ปลาทราย ยังอัมลูกมาดูเหตุการณ์เหล่านั้นด้วย การสะดุดซี่หมู ซี่หมา แสดงถึงจำนวนของสัตว์เลี้ยงทั้ง 2 ประเภทว่ามีจำนวนมาก ผู้หญิงบางคนไม่ระวังตัวอัมลูกมาดูเหตุการณ์ สะดุดซี่หมู สะดุดซี่หมา จนลัมปากแตก และอวัยวะเพศฉีกความยาววัดได้ประมาณ 1 วา ซึ่งเป็นการใช้ถ้อยคำที่กล่าวเกินความจริง แต่ "สะใจ" ผู้บันทึกข้อมูลดังกล่าวและผู้ฟัง

จุดไต่ก็มาไล่ลิงไท	ลิงไล่คน	หัวล้านก็โดนกันเอย
ลูกตะไกรไต่ نبا	ไต่คนกมมยาน	หัวล้านหยอมแหยม
หยอมแหยมเอย	หยอมแหยมกะป้อลอย	มดตะนอยต่อยหัวทะเท่งเทง

เพลงอันหล่นชา

เป็นการนำลักษณะด้อยมาล้อเลียนในเชิงอารมณ์ขัน นอกจากนี้บทเข้าแห่ยังแทรก อารมณ์ขันของแม่เพลงด้วย ดังนี้

ถ้าสุนัขเขาไม่คอย	สุนัขก็ยังดม
พ่อนาคอย่านึกปาลม	เอ๋ยเกิดเอย

ลุ่นใหญ่ไม่คอย
ก็คอยเอาลูกในครรภ์

ลุ่นน้อยละก็ไม่ทัน
เอ๋ยเกิดเอ๋ย

...

ลุ่นใหญ่ไม่คอย
ก็เอาแม่ของมัน

ลุ่นน้อยละก็ไม่ทัน
เอ๋ยแล้วเอ๋ย

เพลงแห่นาค

ด้านที่แสดงความขัดแย้งในสังคม

นักมานุษยวิทยาเห็นว่า ความขัดแย้งเป็นปกติในสังคม บุคคลอันพึงประสงค์และไม่พึงประสงค์อาศัยปะปนกันอยู่ในสังคมหมู่บ้าน ความขัดแย้งเล็ก ๆ น้อย ๆ คงเกิดขึ้นเป็นปกติ ผู้สร้างเพลงหรือแม่เพลงได้บันทึกข้อมูลไว้มากมาย ดังเช่น

ขโมยจนใจ   ลักควายเข้าเจ้าไป   จับตัวได้ท้ายเมืองนครศรี

เพลงอันหล่นชา

ผีโพงเอ๋ย   ปบขึ้นตันจั่ว

เพลงนางหมา

เหล่เลเอ๋ย   เหล่เลปะติงนอง   ผู้หญิงจงหองจ่มให้ผัวตาย
ผัวบ่ตายบนควายบนหมู   ผัวบ่อยู่คบชู้เข้ามานอน
พ่อแม่สั่งสอนบ่เอาคำแม่   มานแอ้แลบ่อายเพียนตน
มีงมานกับไค   กูมานกับคน   อีนี้ล้อยกล   เขาก็จนใจเอ๋ย

เพลงอันหล่นชา

ลูกมานทาง   เอาฟางมาห่อ   มีงบบมีพื่อ   อย่าเล่นตามกู

เพลงลูกบิมีพื่อ

แม่ศรีเอ๋ย
นมขึ้นสองเต้า
แม่ผิวเอ๋ย

แม่ศรีนมเพา
กระทิกสายบัว
ทำตัวกะด้าง

เพลงแม่ศรี

ความขัดแย้งดังกล่าว มีทั้งความขัดแย้งในระดับครอบครัว ระหว่างสามีภรรยา ภรรยาคบชู้บนบานให้สามีตาย ในที่สุดตั้งครรรค์กับชู้โดยไม่บอกว่า ใครเป็นพ่อของทารกในครรภ์ นับเป็นหญิงที่ไม่เชื่อฟังคำพ่อแม่สั่งสอน ต่อมาคลอดบุตรโดยไม่ปรากฏว่าใครเป็นบิดา เมื่อบุตรโตขึ้นเพื่อน ๆ รังเกียจ ไม่ยอมให้เล่นด้วย โดยอ้างว่าเมื่อไม่มีพ่อก็ไปเอาฟางห่อตัวไว้เสียเพื่อปิดบังความอาย แสดงว่าสังคมชาวบ้านใช้วิธีลงโทษกันเอง แม้วัยเด็กก็ยังแสดงการรังเกียจเพื่อนซึ่งไม่มีพ่อ แสดงว่าได้รับการบอกเล่าสั่งสอนมาจากผู้ใหญ่ในบ้านของแต่ละคน แสดงว่าสังคมบ้านหนองน้ำสร้างไม่ยอมรับเรื่องการเป็นชู้ และการตั้งครรรค์โดยไม่ปรากฏบิดา

นอกจากนี้ยังกล่าวถึงปัญหาระหว่างแม่ผิว ลูกสะใภ้ซึ่งอาจมาจากเรื่องการ “กระทิกข้าว” ซึ่งเป็นงานบ้านของผู้หญิง การทำตัวกะด้างของแม่ผิว มาจากการไม่ยอมรับศักยภาพการทำงานของผู้สะใภ้ ในที่สุดอาจทะเลาะกัน และทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างสามีภรรยามีปัญหาขัดแย้งรุนแรงได้ ชีวิตชาวบ้านหนองน้ำสร้างค่อนข้างแต่งงานกันง่าย เลิกกันง่าย และมีภรรยาหรือสามีใหม่ง่ายด้วย

อย่างไรก็ตาม ปรากฏการสร้างครอบครัวใหม่อีกอย่างหนึ่ง กรณีที่ฝ่ายชายไม่สามารถสู่ขอและจัดการแต่งงานได้ ก็จะใช้วิธีลักลอบขึ้นไปหาฝ่ายหญิงในห้องนอน ถ้าฝ่ายหญิงสมัครใจ ไม่ไว้วางใจ ก็เรียกการแต่งงานนี้ว่า “การขึ้นนอน” ฝ่ายหญิงก็จะจัดพิธีให้ฝ่ายชายขอขมาผู้ใหญ่ฝ่ายหญิง และจัดพิธีเซ่นผีบรรพบุรุษฝ่ายหญิงเท่านั้น ดังปรากฏอยู่ในบทเพลง ดังนี้

ชาย   กินแขกเงินพี่ไม่พอ (ข้า)   ขึ้นนอนเกิดหนอแม่พินเลเล

เพลงพินเลเล

การขึ้นนอนนี้ เกิดขึ้นอยู่เสมอ ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า ชาวบ้านหนองน้ำสร้างไม่มีใครเครียดกับการไม่ทำตามกติกาของสังคมในประเด็นนี้นัก เพราะยังมีการ “หนีตาม” คือการที่ฝ่ายหญิงหนีออกจากบ้านตามฝ่ายชายไป หรือฝ่ายชายจุดฝ่ายหญิงไปเป็นภรรยา ซึ่งก็ต้องถูกชาวบ้านนินทาอยู่ระยะหนึ่งดังบทร้องต่อไปนี้

ชาย   เตียวนี้เขาลักกันอุตุตุต (ข้า)   เขาพากันสุด   เสียแล้วน้องเว

เพลงพินเลเล

ควายชนขอนแก่น   แม่มอนตักน้ำ   เข้าสองบ้าน   ทำขวัญแม่มอน

...

อ้ายหมอกหลังคด   อ้ายนดหลังเอน

เพลงอันหล่นชา

ซึ่งล้วนกล่าวถึงคนพิการ ซึ่งเป็นผู้ที่เคยมีชีวิตอยู่จริงในบ้านหนองน้ำสร้าง แม่มอนเป็นหญิงชรา ขาซ้ายขวาไม่เท่ากัน เวลาเดินต้องเขย่งเท้าข้างใดข้างหนึ่ง ส่วนอ้ายหมอกกับอ้ายนดนั้นเป็นชายหนุ่มกระดุกสันหลัง งอรั่มทั้งคู่ ส่วนเพลงเด็กร้องเล่นล้อเลียนเด็กหัวโล้น เด็กผมเปีย ซึ่งแตกต่างไปจากชาวบ้าน และน่าจะได้รับอิทธิพลจากสังคมภายนอกด้วย เพลงจึงคล้ายกับภูมิภาคอื่น ๆ

บทบาทของเพลงพื้นบ้านต่อสังคมหมู่บ้าน

เพลงพื้นบ้านนครไทยบ้านหนองน้ำสร้าง เป็นมรดกทางปัญญาที่บรรพชนชาวหนองน้ำสร้างสร้างขึ้น และสั่งสมสืบต่อกันมายาวนานจนกลายเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตของคนในหมู่บ้าน และเป็นกลไกทางวัฒนธรรมประการหนึ่งในสังคมบ้านหนองน้ำสร้าง

เมื่อพิจารณาบทบาทของเพลงพื้นบ้านตามทัศนะของนักมานุษยวิทยาพบว่า มีความคิดเห็นสอดคล้องกัน คือเห็นว่า ศิลปะมีหน้าที่ทางสังคม (Social Function) ทั้งบทบาทหน้าที่โดยตรงและหน้าที่แฝง นักมานุษยวิทยาของไทยมีความเห็นต่อเรื่องบทบาทหน้าที่ของเพลงพื้นบ้าน ดังนี้

ปราณี วงษ์เทศ (2525 : 103 - 104) กล่าวว่า เพลงมีหน้าที่ต่อสังคม ดังนี้

1. เพลงเป็นเสมือนตัวแทนของระบบสัญลักษณ์ทางสังคมที่สะท้อนออกมาให้เห็นตามความเชื่อทางศาสนา และระบบชนชั้นทางสังคม
2. เพลงมีหน้าที่กระตุ้นให้เกิดการตอบสนองทางกายภาพ ซึ่งจะพบได้ในเพลงที่เกี่ยวกับการทำงาน
3. เพลงมีบทบาทเป็นเสมือนเครื่องควบคุมทางสังคม รักษาบรรทัดฐานทางสังคม และกำหนดพฤติกรรมที่เหมาะสมทางสังคม
4. เพลงมีบทบาทในการรักษาสถาบันที่สำคัญทางสังคม เช่น ศาสนา ความเชื่อ และทำให้การประกอบพิธีกรรมมีเหตุผล โดยการรักษาสัญลักษณ์ทางพิธีกรรม
5. เพลงมีหน้าที่ทำให้เกิดความสืบเนื่อง และความมั่นคงทางวัฒนธรรม

พร้อมนี้ ปราณี วงษ์เทศ (2525 : 103) ยังนิยามคำว่า “หน้าที่” (Function) ตามความหมายของ Nadel ว่า หมายถึง เพลงมีบทบาทหน้าที่ต่อสังคมอย่างไร และอ้างถึงการที่ Merriam, Alan. P. สรุปบทบาทหน้าที่ของเพลงไว้ว่า บทบาทแรกของเพลงต่อสังคม คือ การทำให้เกิดบูรณภาพ หรือความเป็นหนึ่งเดียวกันในสังคม อีกประการหนึ่งให้เห็นได้อย่างชัดเจน คือ การช่วยผ่อนคลายความตึงเครียดทางจิตใจ

แก่สมาชิกในสังคม ซึ่งจากข้อเท็จจริงนี้เอง อาจนำมาอธิบายได้ว่า ทำไมดนตรีและเพลงจึงเป็นของสากลในสังคมมนุษย์

ผ่องพันธุ์ มณีรัตน์ (2529 : 109 - 111) กล่าวว่า หน้าที่ของคตินาวบ้าน เช่น เพลง ฯลฯ ย่อมมีขอบเขตของตนเองและแม้แต่เพลงก็ยังแบ่งออกเป็นหลายประเภท เช่น เพลงกล่อมเด็ก เพลงรัก เพลงทำงาน เพลงศาสนา ฯลฯ ซึ่งอาจมีหน้าที่แตกต่างกัน อีกทั้งสังคมที่รู้หนังสือกับสังคมที่ไม่รู้หนังสือก็มีอิทธิพลต่อบทบาทหน้าที่ของเพลงแตกต่างกันออกไปด้วย นักมานุษยวิทยาจึงต้องศึกษาสิ่งแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนนั้น เพื่อให้ทราบถึงหน้าที่ของเพลงอย่างแท้จริง ทั้งยังอาจอธิบายถึงการเปลี่ยนแปลงหน้าที่ของบทเพลงในสังคมสมัยใหม่ได้อีกด้วย

ศรีศักร วัลลิโภดม (2525 : คำนำ) ได้ตั้งคำถามเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของเพลงพื้นบ้านไว้ว่า เพลงมีผลต่อการดำรงอยู่และการสืบเนื่องของสังคมอย่างไร และเสนอแนะคำตอบไว้ว่าเมื่อเข้าใจบทบาทหน้าที่ของเพลงก็จะนำไปสู่เป้าหมายหลักที่ผู้ศึกษาต้องการ คือ การเข้าใจสังคม และวัฒนธรรมของชุมชนที่เราศึกษาอย่างลึกซึ้งนั่นเอง

จากการศึกษาวิเคราะห์เพลงพื้นบ้านนครไทยบ้านหนองน้ำสร้างพบว่า มีบทบาทหน้าที่ทั้งโดยตรงหรือบทบาทหน้าที่โดยเปิดเผย และบทบาทหน้าที่แฝงหรือหน้าที่แอบแฝง ดังนี้

1. บทบาทหน้าที่โดยตรงหรือบทบาทหน้าที่โดยเปิดเผย

1.1 บทบาทในฐานะเป็นสิ่งบันเทิงของสังคม

เป็นบทบาทที่เห็นได้ชัดเจนตั้งแต่ครั้งอดีต เมื่อแม่เพลง พ่อเพลง เริ่มสร้างเพลงหรือจดจำเพลงมาจากแหล่งอื่นแล้วนำมาร้องในหมู่บ้าน โดยนางช่อง นายนาท โตเครือดี เป็นผู้เริ่มรวมกลุ่มเพื่อใช้เพลงเป็นเครื่องบันเทิงใจแก่ชาวบ้านหนองน้ำสร้าง เมื่อประมาณเกือบ 100 ปีมาแล้ว เพลงประเภทต่าง ๆ คือ เพลงร้องเล่น เช่น เพลงพินเลเล เพลงพวงมาลัย เพลงฉ่อย ตลอดจนเพลงกุนช่อนกุน หรือจำปีสีมาลา ซึ่งภายหลังเรียกว่าเพลงราวงั้น ได้สร้างความสุขและความรื่นรมย์แก่คนในหมู่บ้านในยามว่างจากงานประจำวัน หรือเล่นกันในงานเทศกาลประเพณี เพลงดังกล่าวมีลักษณะการร้องโต้ตอบ ยัวเย้ออย่างสั้น ๆ สลับกันไปมาระหว่างฝ่ายชายกับฝ่ายหญิง ทั้งผู้ร้องและผู้ฟังต่างมีส่วนร่วมในการเล่นเพลง เพลงเหล่านี้จึงเป็นสิ่งบันเทิงในวิถีชีวิตของชาวบ้าน

ส่วนเพลงอันหล่นชา ซึ่งเป็นเพลงพิเศษใช้ร้องได้ทั้งร้องเล่นสำหรับเด็ก ผู้ใหญ่ และใช้ร้องประกอบการเล่นชิงช้าของเด็ก ตลอดจนผู้ใหญ่ใช้ร้องกล่อมลูกน้อย (ซึ่งอาจเป็นบุตรหลานของตน) ให้นอน ก็เป็นสิ่งบันเทิงของปัจเจกบุคคล และกลุ่มคนตามโอกาสที่ใช้ในชีวิตประจำวันของแต่ละคน หรือของแต่ละกลุ่มคน

ความเพลิดเพลินอันเกิดจากการร้อง การฟังเพลงพื้นบ้านดังกล่าว เป็นสิ่งที่ทำให้ชาวบ้านเกิดความรู้สึกรื่นเริง ทำให้ชีวิตที่น่าเบื่อหน่ายกลายเป็นความเพลิดเพลิน การช่วยผ่อนคลายความตึงเครียดแก่สมาชิกในสังคมนี้ นับเป็นความจำเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากคนทุกคน สังคมทุกสังคม ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันย่อมมีความเครียด ความกดดัน ความคับข้องใจในการดำเนินชีวิต บทเพลงซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของดนตรีจะช่วยลดอารมณ์เครียดอันเกิดจากความเก็บกด และคับข้องใจของชาวบ้านให้คลี่คลายไป ความเครียดดังกล่าวอาจเกิดจากความเหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้าจากการทำงานอาชีพ ทั้งงานไร่ นา สวน ฯลฯ ซึ่งต้องอาศัยน้ำฝนจากธรรมชาติ มิใช่ใช้แหล่งน้ำธรรมชาติ หรืออาจเกิดจากความกดดันอันเนื่องมาจากจารีตประเพณี เพราะโดยปกติคนทั่วไปมักมีความคับข้องใจนานาประการ เช่น จากความยากจน ความเหนื่อยกายเหนื่อยใจ

ในการก่อร่างสร้างตัว ความอ่อนล้าของสุขภาพร่างกาย ความซ้ำซากจำเจในการดำเนินชีวิต หรือความรู้สึกไม่มั่นคงปลอดภัย ซึ่งอาจเกิดจากสภาพทางชีววิทยาของมนุษย์ สิ่งแวดล้อมในธรรมชาติหรือจากวิถีชีวิตที่มีความกดดันจากสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งถ้าชาวบ้านคนใดหรือกลุ่มใดสะสมความเครียดเหล่านั้นไว้มากจนเกินกำลังที่ศักยภาพของมนุษย์จะรับไหวได้ โดยไม่มีสิ่งบันเทิงหรือมหรสพเป็นเครื่องผ่อนคลายความเครียดดังกล่าวอาจทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง และการสลายตัวทางสังคมและวัฒนธรรมได้ เช่น อาจทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในสังคมผิดไปจากเดิม ทำให้สถาบันสังคมอ่อนแอได้ หรือในแง่ปัจเจกบุคคล ความเครียด ความทุกข์เหล่านี้ จะทำให้คุณภาพชีวิตของมนุษย์ลดลงหรือไม่สมบูรณ์

ดังนั้น การที่เนื้อเพลงร้องเล่นของบ้านหนองน้ำสร้างสามารถสร้างความบันเทิงใจ และความพึงใจแก่ผู้ร้องและผู้ฟังได้อย่างสัมฤทธิ์ผล จึงนับเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ ความสนุกสนานรื่นรมย์ในลานเพลงที่บ้านโนนหรือยามเทศกาลตรุษ สงกรานต์ ทำให้ชาวบ้านตื่นเต้นฟังใจหรือสนใจ เกิดอารมณ์เบิกบาน แม้จะเป็นระยะเวลาสั้น ๆ แต่ก็สามารถทำให้ชาวบ้านหยุดพัก ผ่อนคลายความเครียด ทั้งยังช่วยสร้างกำลังใจที่จะกลับไปเผชิญกับชีวิตจริงได้อีกต่อไป

อนึ่ง เพลงกล่อมลูกคืออันหล่นชานนั้น ผู้ใหญ่ใช้ร้องกล่อมลูกน้อยให้นอน หรือให้นอนหลับด้วยความเพลิดเพลินและอบอุ่นใจ อันนับเป็นหน้าที่โดยตรงหรือโดยเปิดเผย ทั้งอาจไม่ใช่กล่อมเพียงทารกที่นอนอยู่ในเปลผ้าขาวม้าเท่านั้น แต่จะเป็นการกล่อมอารมณ์เด็กที่รู้ความแล้วคนอื่น ๆ ที่ฟังเพลงกล่อมอยู่ในบริเวณนั้น ก็ได้ซึมซับความไพเราะจากเสียงขึ้นลงของเพลงนั้นไปพร้อม ๆ กันด้วย

จึงอาจกล่าวได้ว่าเพลงพื้นบ้านนครไทยบ้านหนองน้ำสร้างประเภทเพลงร้องเล่นและเพลงกล่อมลูก ล้วนก่อให้เกิดความพึงพอใจ อิ่มเอมใจ ทั้งยังสามารถบำบัดทุกข์ไขใจของผู้ร้องและผู้ฟังได้อีกด้วย เมื่อคนเรามีความสุข ความพอใจ ก็มักจะมีจิตใจที่อ่อนโยน เยือกเย็นสุขุมมองโลกในแง่ดี มีอารมณ์ขัน ลดความเครียด ความหมกมุ่นในเรื่องของตนเองลง ทำให้มีโอกาสเข้าใจคนอื่นมากขึ้น และสามารถปรับตัวเข้ากับสังคมได้ดี ด้วยเหตุนี้เพลงร้องเล่น เพลงกล่อมลูก และแม้แต่เพลงประกอบพิธีกรรม คือ เพลงแห่นาค จึงมีคุณค่าในการให้ความบันเทิงแก่ชุมชน อันเป็นบทบาทหน้าที่โดยเปิดเผยที่แลเห็นได้ชัดเจน

1.2 บทบาทในการทำหน้าที่ให้การศึกษาแก่ชุมชน

โดยเฉพาะสังคมชาวบ้านที่ไม่รู้หนังสือหรือรู้หนังสือน้อยดังเช่นหมู่บ้านหนองน้ำสร้างนี้ เนื่องจากกำเนิดของเพลงพื้นบ้านนครไทยบ้านหนองน้ำสร้าง เป็นบทร้องที่เป็นวรรณกรรมมุขปาฐะ ซึ่งเป็นเรื่องของปากและหู (ในขณะที่วรรณกรรมลายลักษณ์เป็นเรื่องของมือและตา) เพลงจึงสามารถ “ให้” เด็กในวัยต่าง ๆ กัน กล่าวคือ เด็กเล็กที่ยังไม่มีความรู้ เมื่อได้ฟังเพลงกล่อม ก็ทำให้เกิดอารมณ์ดี สุขภาพจิตดี ส่วนเด็กที่รู้ความแล้ว แต่ยังไม่โตพอที่จะออกไปใช้แรงงานนอกบ้านในไร่ นา สวน ก็สามารถฟังได้เข้าใจตามวัยและประสบการณ์ของตนเอง เข้าใจสภาพชีวิต และสังคมหมู่บ้านของตนได้ตั้งแต่เยาว์วัย ส่วนเพลงร้องเล่นสำหรับเด็กก็ทำให้เด็กรู้จักปรับตัวเข้ากับสังคม ยอมรับกฎเกณฑ์ กติกาของสังคม ซึ่งอาจจะได้รับการยกย่องชื่นชม หรือการวิพากษ์วิจารณ์ ตลอดจนการลงโทษเป็นสิ่งตอบแทน สิ่งเหล่านั้น คือ “ชีวิต” จริงในโลกของการเป็นมนุษย์ในทุกสังคม นับเป็นพัฒนาการทางสังคมที่ศึกษาผ่านบทเพลง

สำหรับหนุ่มสาวและผู้ใหญ่ของสังคม เพลงทุกประเภทมีหน้าที่ในการให้การศึกษาเกี่ยวกับชีวิตทั้งด้านความประพฤติที่ควรปฏิบัติ หรือสิ่งที่ควรละเว้น ตลอดจนการบอกให้รู้ความเป็นไปของ “คน” ในสังคมหรือความขัดแย้งในสังคมเช่นเรื่อง “ผีโพง” ที่บันทึกไว้ในเพลงนางหมา เป็นต้น นอกจากนี้ บทร้องเพลงพื้นบ้านยังให้ความรู้เกี่ยวกับศาสตร์และศิลปสาขาต่าง ๆ เช่น สังคมวิทยา ธรรมชาติวิทยา

คหกรรมศาสตร์ ภูมิศาสตร์ ฯลฯ ซึ่งล้วนเป็นสิ่งที่เป็ประโยชน์แก่การดำรงชีวิตของชาวบ้านทั้งสิ้น การศึกษาเหล่านี้ปัจจุบันเรียกว่าเป็นการศึกษานอกระบบ ซึ่งมนุษย์อาจเรียนรู้ด้วยตนเองได้ตลอดชีวิตจาก เนื้อหาของบทเพลงซึ่งเป็นประวัติศาสตร์บอกเล่าของชุมชนอย่างแท้จริง

2. บทบาทหน้าที่โดยแฝงหรือโดยแอบแฝง

2.1 เพลงร้องเล่นสำหรับเด็ก และเพลงกล่อมลูก ทำหน้าที่สอนภาษาให้แก่เด็กวัยต่าง ๆ

โดยไม่เจตนาหรือไม่ตั้งใจ เพลงเด็กได้ทำหน้าที่สอนภาษาให้แก่เด็กในวัยต่าง ๆ ตั้งแต่ เพลงกล่อมลูก ซึ่งมีส่วนในการสอนภาษาให้ทารกเยาว์วัย ได้มีพัฒนาการทางภาษาด้านการพูดได้เร็วกว่า เด็กที่ถูกทอดทิ้งให้อยู่ลำพัง โดยผู้ใหญ่ไม่เคยพูดคุยด้วยเลย เด็กที่ฟังเพลงกล่อมลูกเป็นประจำจะสามารถพูด ได้เร็วขึ้น ส่วนเด็กโตกว่าที่อยู่ในบ้านก็จะได้รับความรู้เรื่องภาษามากกว่าเด็กที่ไม่มีโอกาสได้ฟังเพลงกล่อมลูก เลย เพลงบางเพลงแม้ไม่มีสาระก็จะได้พัฒนาการทางอารมณ์ ส่วนเพลงที่มีสาระดังเช่นเพลงอันหล่นซาก็จะ เป็นการกระตุ้นให้เด็กเรียนรู้ศัพท์ต่าง ๆ ได้เร็วขึ้น และจะจดจดจำคำ ความต่าง ๆ ได้ง่าย และผลิตเฟลีน ด้วย นับเป็นการพัฒนาทั้งทางอารมณ์และปัญญา

2.2 เพลงสร้างเอกภาพแก่สังคมบ้านหนองน้ำสร้าง

ดังได้กล่าวไว้ในบทที่ 4 แล้วว่า ชาวบ้านหนองน้ำสร้างมาจากคนกลุ่มดั้งเดิมจำนวน 6 กลุ่ม และกลุ่มอพยพจำนวน 4 กลุ่ม รวม 10 กลุ่ม ซึ่งนับว่ามีจำนวนกลุ่มมาก ยากจะประสานสัมพันธ์ให้ เป็นคนกลุ่มเดียวกันได้ แต่จากการศึกษาเรื่องความเชื่อและพิธีกรรมในบทที่ 4 ดังกล่าว ผู้วิจัยสรุปว่า ความเชื่อถือศรัทธาใน “ปู่เฒ่าไท” ร่วมกันทำให้ชาวบ้านทั้ง 10 กลุ่มลดช่องว่างระหว่างกลุ่มต่าง ๆ กลายเป็น สายญาติเดียวกันได้เร็วขึ้น และเมื่อนางช่อง นายนก โตเครือดี สร้างเพลงพื้นบ้านประเภทต่าง ๆ ขึ้นใน หมู่บ้านนี้ ได้สามารถรวมคนจากกลุ่มต่าง ๆ ในหมู่บ้านให้มาร่วมกิจกรรมเพลง ณ ลานเพลงข้างบ้านของ ตน ซึ่งก็ได้ผลดีมาก ชาวบ้านจากกลุ่มต่าง ๆ มาร่วมกิจกรรมเล่นเพลงมากขึ้นเรื่อย ๆ ลานเพลงนี้กลายเป็น ที่พบปะสังสรรค์กันยามค่ำคืน หนุ่มสาวต่างกลุ่มรักใคร่แต่งงานกันหลายคู่จากการเล่นเพลงร่วมกันนี้ จนในที่สุด ชาวบ้านทุกกลุ่มก็กลายเป็นพี่น้องสายญาติเดียวกัน ดังที่ผู้วิจัยได้กล่าวถึงรายละเอียดไว้ในหัวข้อ ประวัติความเป็นมาของเพลงพื้นบ้านนครไทย บ้านหนองน้ำสร้างในบทที่ 5 นี่จนอาจกล่าวได้ว่า นางช่อง นายนก โตเครือดี ได้สามารถใช้เพลงพื้นบ้านในการละลายพฤติกรรมชาวบ้านต่างกลุ่ม ให้รู้สึกว่าเป็นพี่ เป็นน้อง เป็นญาติ หรือเป็นกัลยาณมิตรกัน ด้วยการใช้เพลงพื้นบ้านเป็นสื่อเชื่อมโยงได้สัมฤทธิ์ผลภายใน ระยะเวลาไม่กี่ปี จึงนับว่าบทเพลงพื้นบ้านเป็นวัสดุทางวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่า สามารถสร้างเอกภาพภายใน หมู่บ้านให้เกิดขึ้นได้ รองมาจากความเชื่อเรื่องศักดิ์สิทธิ์ คือ “ปู่เฒ่าไท” สิ่งที่เป็นผลสรุปก็คือความสามัคคีของ กลุ่มคนอันเนื่องมาจากพลังของบทเพลงพื้นบ้านนั่นเอง ดังที่ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม กล่าวไว้ว่า คือ การทำให้เกิดบูรณภาพหรือความเป็นหนึ่งเดียวกันในสังคม ความเป็นหนึ่งเดียวกันนี้เกิดขึ้นเพื่อสถาปนาความมั่นคง ของสังคมหมู่บ้านไทยอันเป็นสังคมกลีกรมนั่นเอง

2.3 เพลงช่วยให้วัฒนธรรมพื้นบ้านเข้มแข็ง

บทเพลงพิธีกรรมช่วยให้พิธีกรรมต่าง ๆ ทั้งพิธีกรรมที่เกี่ยวกับการขอฝน และพิธีกรรมการ บวชมีความหมาย มีความสำคัญ และมีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น ทำให้การปฏิบัติทางพิธีกรรมมีความน่าเชื่อถือ

เพลงร้องเล่นช่วยให้เกิดการรวมกลุ่มคน เกิดความเชื่อมั่นในการรวมกลุ่มกัน เกิดความอบอุ่น มั่นใจในการใช้ชีวิตรวมกลุ่มกัน แม้จะมีความขัดแย้งเกิดขึ้นในสังคม บ้างก็ถือเป็นสิ่งปกติของสังคมทั่วไป กล่าวโดยสรุป เพลงพื้นบ้านนครไทย บ้านหนองน้ำสร้างมีหน้าที่แฝงโดยทำให้วัฒนธรรมพื้นบ้านที่กลุ่มของตนสร้างขึ้นนั้น มีความเข้มแข็งมาเป็นเวลายาวนาน ปัจจุบันเมื่อกระแสสังคมเปลี่ยนไปสู่สมัยโลกาภิวัตน์ ทำให้บทเพลงพื้นบ้านสูญเสียน้ำหนักที่บางประการไป เช่น สูญเสียน้ำหนักที่ให้การศึกษแก่สถาบันการศึกษา รวมทั้งการที่บทเพลงพื้นบ้านไม่สามารถปรับตัวเข้ากับสภาพสังคม และวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วในยุคปัจจุบัน จนทำให้วัฒนธรรมพื้นบ้านของบ้านหนองน้ำสร้างอ่อนแอลงอย่างเห็นได้ชัดเจน และยากที่จะมีโอกาสดึงกลับไปสู่ความมั่นคงทางวัฒนธรรม ดังที่เคยเป็นมานับร้อยปีนั้น เหตุผลประการหนึ่งน่าจะมาจากการที่เพลงพื้นบ้านสูญเสียน้ำหนักของตนเอง เพลงพื้นบ้านซึ่งเคยเป็นกลไกสำคัญในการรักษาความมั่นคงของวัฒนธรรมพื้นบ้านหนองน้ำสร้างกำลังอ่อนแอลงทุกขณะ และอาจหมดลมหายใจไปพร้อม ๆ กับแม่เพลงสำคัญของหมู่บ้านอีกสองคนอย่างน่าเสียดาย

2.4 เพลงช่วยประชาสัมพันธ์ชื่อเสียงของหมู่บ้าน

จากการที่แม่เพลงคนสำคัญของหมู่บ้าน 2 รุ่น คือ รุ่นนางช่อง นายนาท โตเครือดี และรุ่นนางแห้ว ตุ่นนิ่ม ได้นำคณะชาวเพลงบ้านหนองน้ำสร้างออกไปเล่นเพลงนอกหมู่บ้านของตน ทั้งในเขตอำเภอ นครไทย อำเภอชาติตระการ อำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก ทั้งการได้มีโอกาสเดินทางไปสาธิตเพลงพิธีกรรมเกี่ยวกับการขอฝนถึงภาคใต้ และที่ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทยในงานมหกรรมวัฒนธรรมพื้นบ้านแห่งชาติและแห่งเอเชีย ตลอดจนการมีโอกาสเล่นเพลงพิธีกรรมเกี่ยวกับการขอฝนถวายสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ที่ภูหินร่องกล้า ดังกล่าวยาวละเอียดแล้วในหัวข้อประวัติความเป็นมาของเพลงพื้นบ้านนั้น นับเป็นการแสดงศักยภาพด้านเพลงพื้นบ้านนครไทย บ้านหนองน้ำสร้างผ่านศักยภาพของแม่เพลง ซึ่งนอกจากเป็นการประชาสัมพันธ์เพลงพื้นบ้านนครไทย จังหวัดพิษณุโลกให้เป็นที่รู้จักแพร่หลายในวงกว้างแล้ว ยังเป็นการประชาสัมพันธ์ชื่อเสียงของหมู่บ้านหนองน้ำสร้าง หมู่บ้านเล็ก ๆ ที่ไม่ปรากฏในแผนที่จังหวัดพิษณุโลกให้เป็นที่รู้จักกันแพร่หลายด้วย นับเป็นสิ่งที่แม่เพลง พ่อเพลงพื้นบ้านของหมู่บ้านซึ่งไม่รู้หนังสือ หรือรู้หนังสือเพียงระดับต้น ได้แสดงภูมิปัญญาและความสามารถของตนให้เป็นที่ประจักษ์แก่คนนอกหมู่บ้าน การเผยแพร่เพลงดังกล่าวได้กระทำด้วยความเต็มใจ และแสดงออกถึงความมีศักดิ์ศรีของแม่เพลง พ่อเพลงที่ภาคภูมิใจในความสามารถเชิงเพลงของกลุ่มตน ซึ่งโดยสถานภาพทางสังคมแล้วก็เป็นเพียงชาวนา ชาวไร่ แต่ในโลกแห่งเพลงพื้นบ้าน พ่อเพลงแม่เพลงเหล่านั้นคือผู้ยิ่งใหญ่ และเป็นผู้มีความสำคัญยิ่งต่อสังคมหมู่บ้านมาเป็นเวลายาวนานเกือบศตวรรษ

ปัจจุบันบ้านหนองน้ำสร้าง ยังคงมีความสำคัญที่ผู้สนใจเรื่องเพลงพื้นบ้านได้เดินทางไปแสวงหาความรู้จากแม่เพลงสำคัญอยู่ตลอดเวลา ถ้าปราศจากแม่เพลงเหล่านี้หมู่บ้านนี้อาจปราศจากความสำคัญ เนื่องจากไม่มีจุดเด่นให้คนสนใจดังเช่นหมู่บ้านชนบทไทยทั่วไปประสบอยู่ เพลงพื้นบ้านนครไทย บ้านหนองน้ำสร้าง จึงมีคุณูปการต่อชาวบ้านผู้สืบเชื้อสายมาจากบรรพชนที่มีความสามารถในเชิงเพลงมาจนถึงปัจจุบัน

การวิเคราะห์ทำนองเพลงพื้นบ้าน

ในการวิเคราะห์ทำนองเพลงพื้นบ้านผู้วิจัยได้เลือกเพลงจำนวน 3 เพลง โดยแบ่งตามประเภทของบทเพลง คือ ประเภทเพลงพิธีกรรม ได้แก่ 1. เพลงนางด้ง เนื่องจากเพลงนางด้งเป็นเพลงที่เด่นที่สุดในเพลงพิธีกรรมที่เกี่ยวกับการขอฝน มีการใช้กระดังซึ่งเป็นอุปกรณ์พื้นบ้านสำหรับฝนข้าว และมีการค้นหาไม้ซึ่งเป็นตัวแทนของการอุดมสมบูรณ์ ประเภทเพลงร้องเล่น ได้แก่ 2. เพลงพวงมาลัย เนื่องจากเป็นเพลงที่ไพเราะและมีการเอื้อนที่แปลกไปกว่าท้องถิ่นอื่น ๆ ประเภทเพลงกล่อมลูก ได้แก่ 3. เพลงอ่อนหล่นชา เนื่องจากมีความเป็นพื้นถิ่นสูงกว่าเพลงอื่น ๆ

แต่ละเพลงแบ่งวรรคตามบทร้อง ซึ่งส่วนมากมีความยาว 2 ห้องเพลง บางวรรคจะเริ่มต้นวรรคที่จังหวะยกของวรรคก่อนหน้านี้ บางวรรคอาจยาวถึง 4 ห้องเพลง เนื่องจากยังไม่จบวรรคของบทร้อง

1. เพลงนางด้ง

วรรคที่ 1

1 2

เชิญ เอ๋ย   เชิญ ลง

วรรคที่ 2

3 4

เชิญ   องค์   เท - ว - ดา

วรรคที่ 3

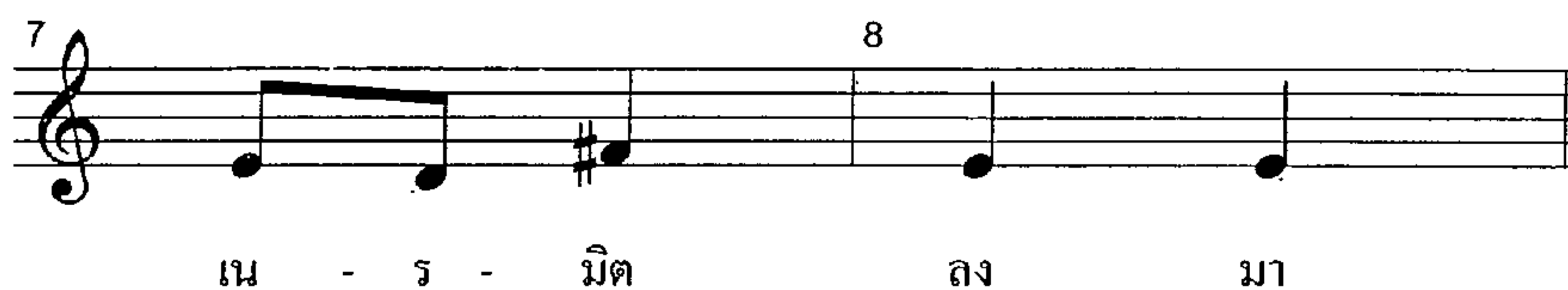
5 6

องค์ ไค   ศักดิ์ สิทธิ

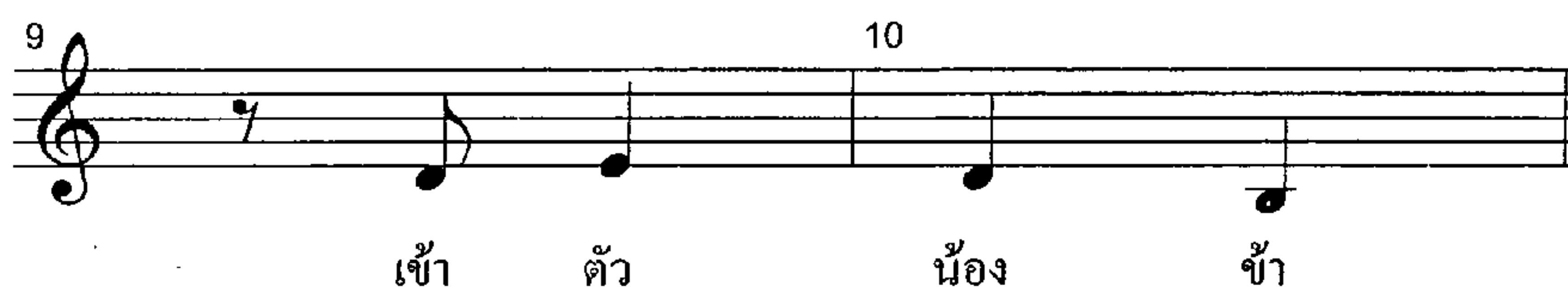
วรรคที่ 4

ให้

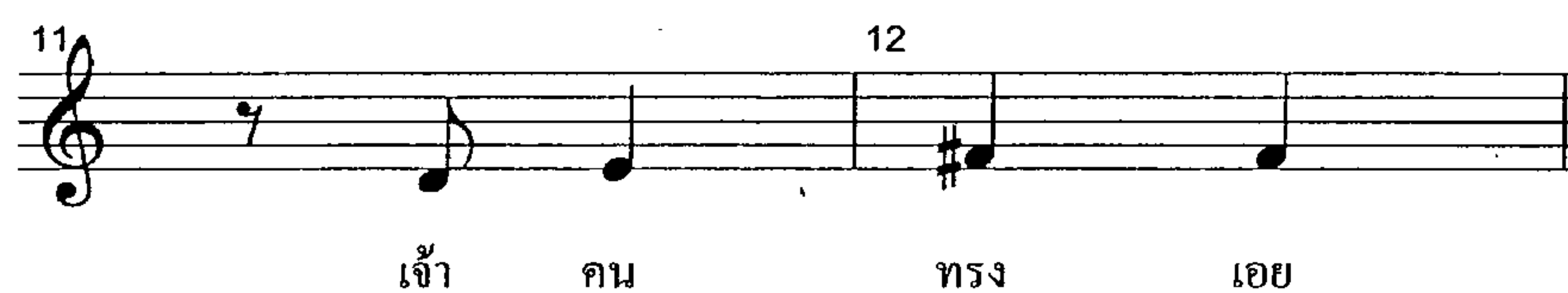
(วรรคที่ 4)

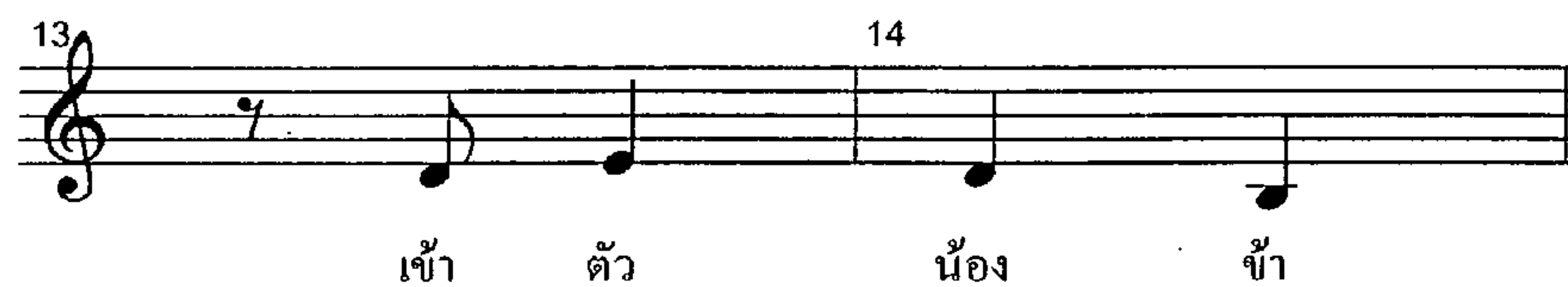
วรรคที่ 5

วรรคที่ 6

วรรคที่ 7

วรรคที่ 8

15 16

เข้า คน ทรง เอย

วรรคที่ 9

17 18

นาง ดั่ง เอย

วรรคที่ 10

เข้า

วรรคที่ 11

19 20

ป่า ระ หง

วรรคที่ 12

21 22

ดง ไม้ หมากร เข้า

(วรรคที่ 12)

วรรคที่ 13

23 24

ตลก ไม้ แแดง กะ

วรรคที่ 14

25 26

แดง ห่อน แถบ กะ

วรรคที่ 15

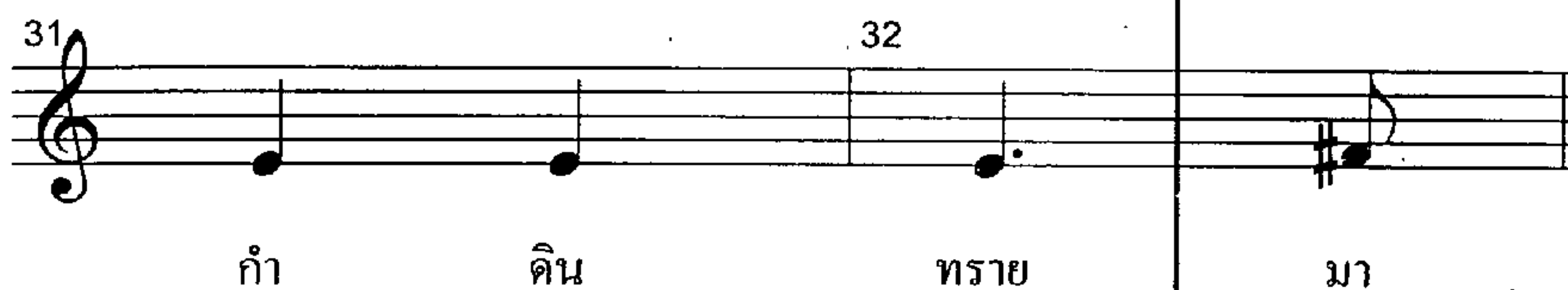
27 28

ดั่ง ผิด เข้า พื่อ

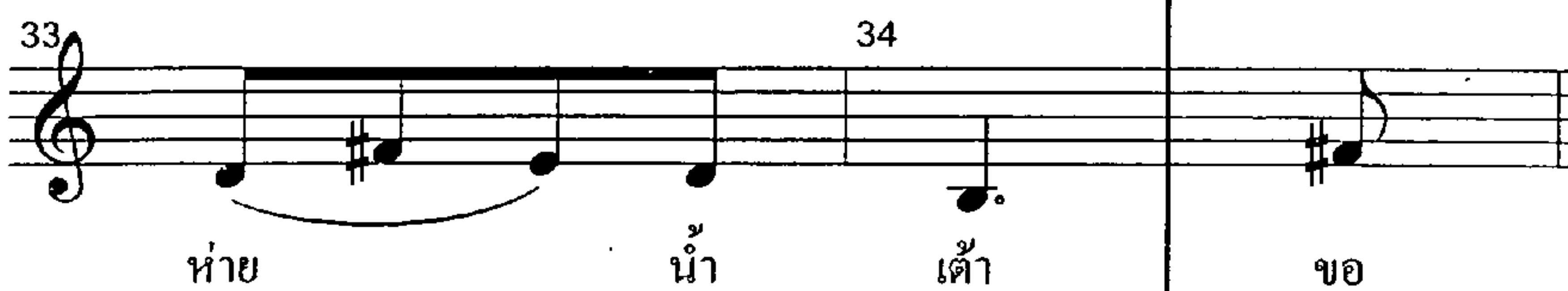
29 30

พื่อ พาย พาย

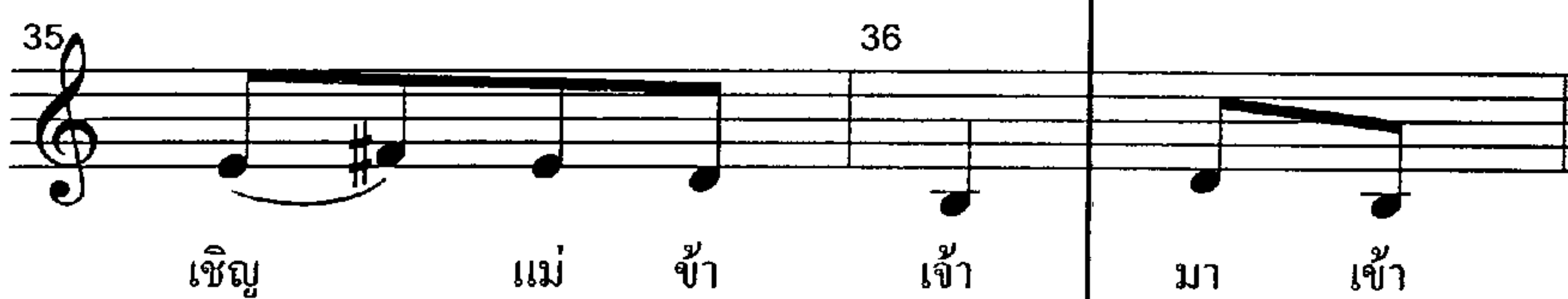
วรรคที่ 16

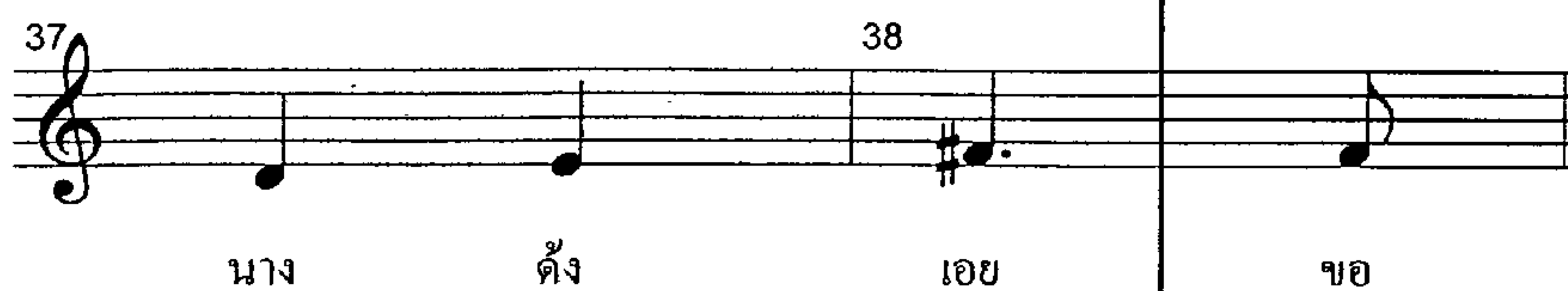
วรรคที่ 17

วรรคที่ 18

วรรคที่ 19

วรรคที่ 20

(วรรคที่ 20)

วรรคที่ 21

39 40

เชิญ แม่ ข่า เจ้า มา เข้า

41 42

นาง ค้าง เอย

วรรคที่ 22

43 44

ลง มา แล้ว เหวย

วรรคที่ 23

45 46

ลง มา แล้ว วา

วรรคที่ 24

47 48

ลง มา ไม่ ได้

วรรคที่ 25

49 50

ได้ ไม่ ลง มา

วรรคที่ 26

51 52

ลง มา ไม่ รอด

วรรคที่ 27

53 54

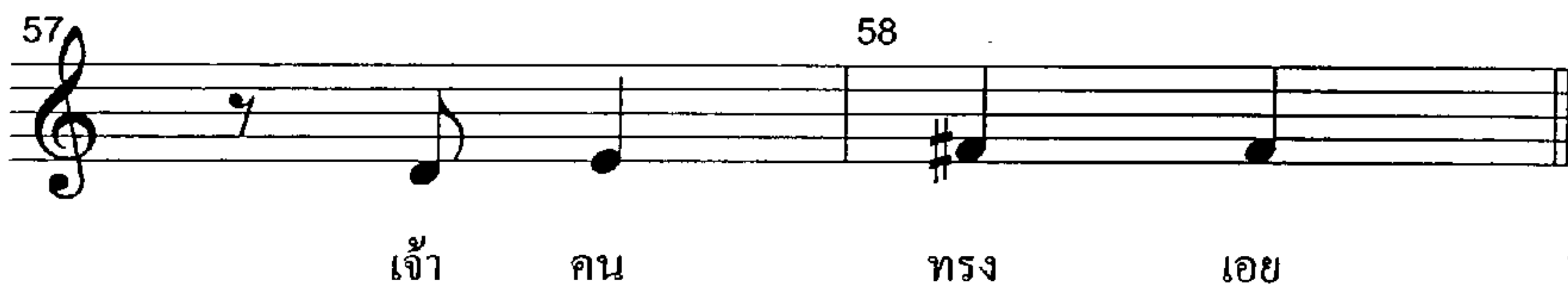
รอด ไม่ ลง มา

วรรคที่ 28

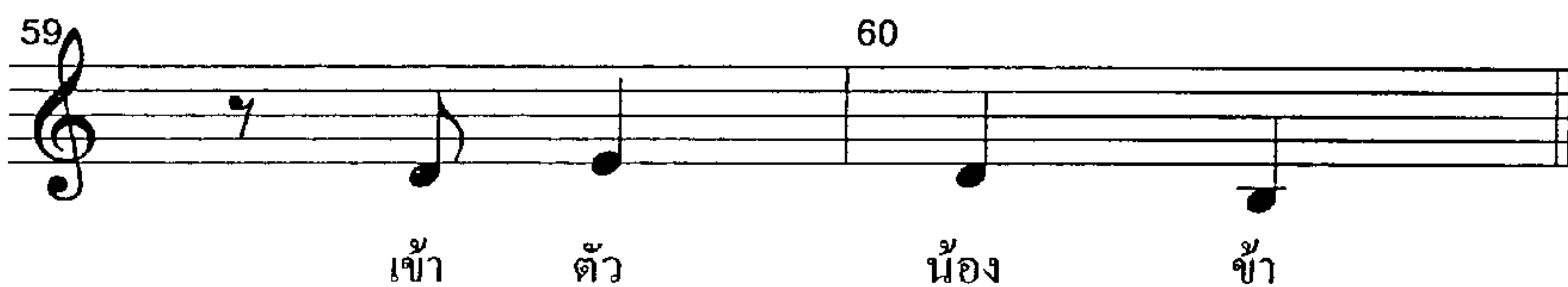
55 56

เข้า ตัว น้อง ช้า

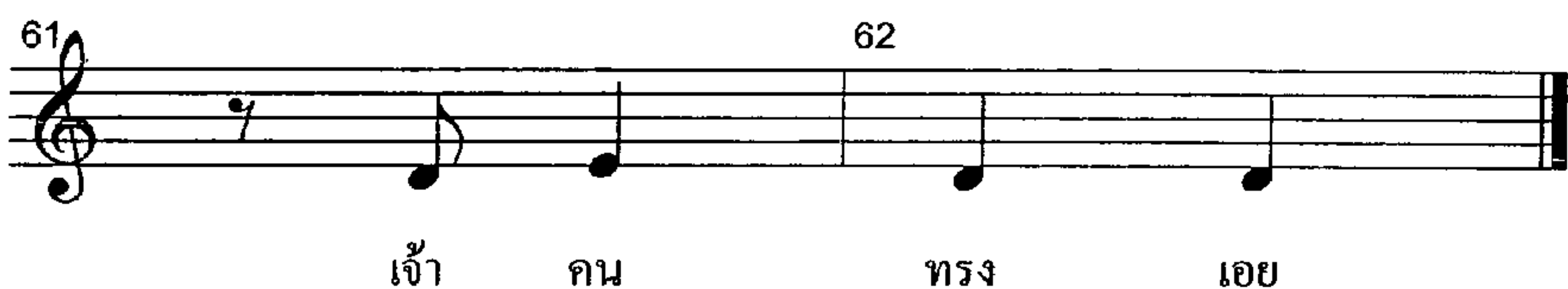
วรรคที่ 29

วรรคที่ 30

วรรคที่ 31

เพลงนางดังมีรูปแบบการดำเนินทำนองทั้งหมด 31 วรรค 23 รูปแบบ 62 ห้องเพลง ไม่มีการเปลี่ยนบันไดเสียง วรรคที่ 5, 7, 11 และ 30 ใช้รูปแบบเดียวกัน วรรคที่ 8, 13 และ 31 ใช้รูปแบบเดียวกัน วรรคที่ 17, 18 และ 20 ใช้รูปแบบเดียวกัน วรรคที่ 26 และ 27 ใช้รูปแบบเดียวกัน ส่วนวรรคนอกเหนือจากนี้ไม่ซ้ำรูปแบบกันเลย โน้ตเสียงต่ำที่สุดคือเสียง " ที " และเสียงที่สูงที่สุดคือเสียง " ลา " แบ่งเป็นโน้ตตัว " ที " 15 ตัว โน้ตตัว " เร " 45 ตัว โน้ตตัว " มี " 55 ตัว โน้ตตัว ฟาซาร์ป 17 ตัว โน้ตตัว " ฟา " 3 ตัวและโน้ตตัว " ลา " มี 2 ตัว เพลงนางดังมี 62 ห้องเพลง 137 ตัว โน้ต มีการใช้เสียงในช่วงเสียงที่แคบ ใช้ระดับเสียงเพียง 5 เสียง และมีระดับเสียงต่ำ ทำนองเพลงมี ลักษณะการเชื่อมเสียงที่ใกล้ชิดกัน ห่างกันเพียงไม่กี่เสียง แนวทำนองเพลงซ้ำ ๆ และมีลักษณะของการ ยืนเสียงอย่างสม่ำเสมอ คล้ายกับการท่องจำ (สวด)

2. เพลงพวงมาลัย

วรรคที่ 1

1 2

เอ๋ เออ เอ็ง เงอ

วรรคที่ 2

3 4

เฮ้อ เอ็ง เอย

วรรคที่ 3

5 6

พอ พี่ มา ถึง พี่

วรรคที่ 4

7 8

ก็ มา ทั้ง มา ทัก

วรรคที่ 5

9 10

ฟี่ กี่ มา ฝาก รัก

วรรคที่ 6

11 12

และ ฝาก ไม่ ตี

วรรคที่ 7

13 14 3

อยาก จะ ลับ ลัก ฟี่ สัก หน่อย ก็

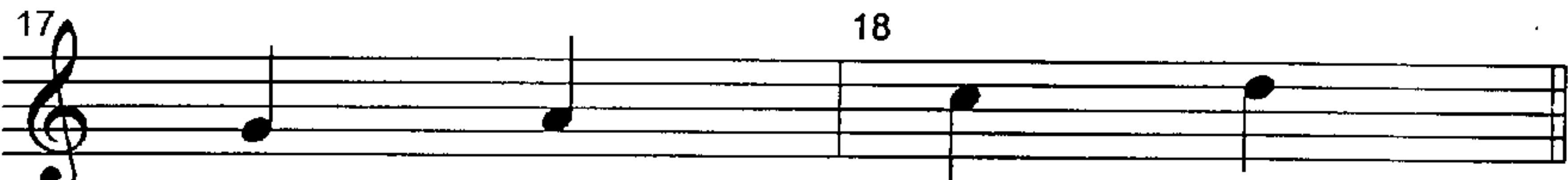
วรรคที่ 8

15 16

กั้ว เมีย น้อย ฟี่ มี

วรรคที่ 9

17 18

เอ๋ เออ เอ็ง เงอ

วรรคที่ 10

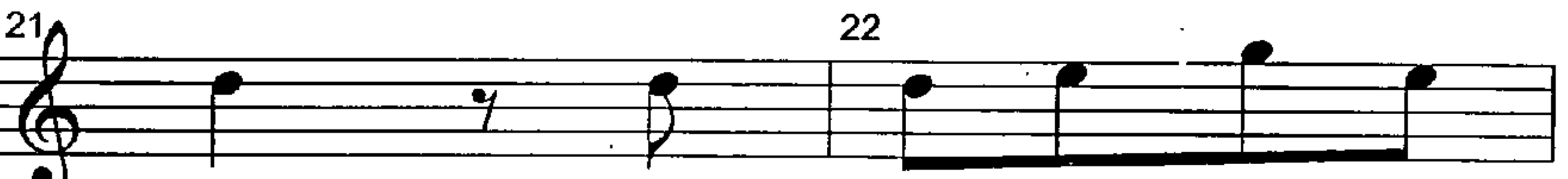
19 20

เฮ้อ เอ็ง เอย

วรรคที่ 11

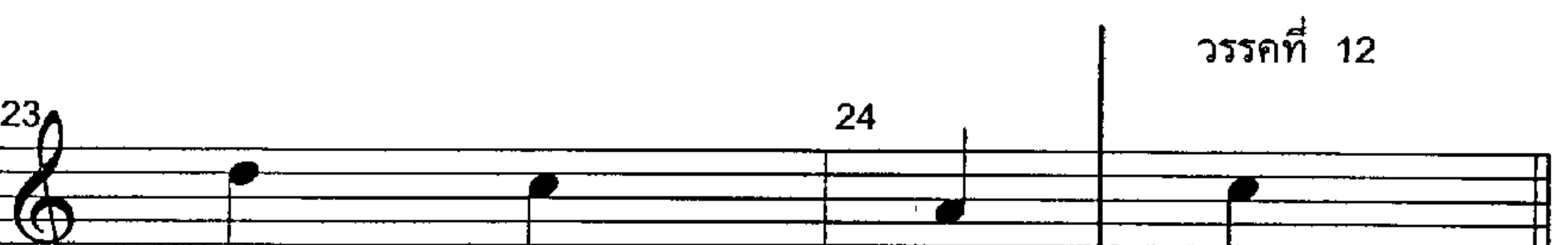
21 22

พวง มา ลัย คว หรือ จะ

วรรคที่ 12

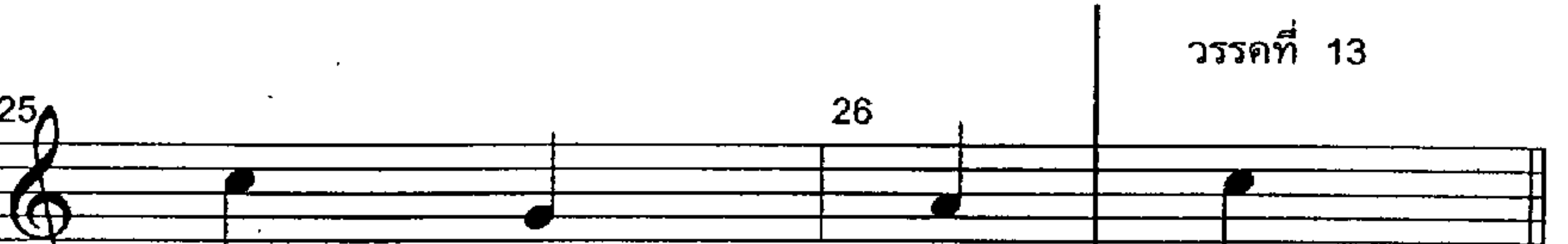
23 24

ไป จาก ห้อง สาว

วรรคที่ 13

25 26

น้อย ลอย ล่อง อยู่

(วรรคที่ 13)

27

28

ห้อง ไหน เอย

วรรคที่ 14

29

30

เอ้อ เออ เอิง เงอ

วรรคที่ 15

31

32

เอ้อ เอิง เอย

เพลงพวงมาลัยมีทั้งหมด 15 วรรค 11 รูปแบบ 32 ห้องเพลง ไม่มีการเปลี่ยนบันไดเสียง ลักษณะเสียง 6 เสียง วรรคที่ 1 , 9 และ 14 มีรูปแบบการดำเนินทำนองเดียวกัน วรรคที่ 2 , 10 และ 15 มีรูปแบบการดำเนินทำนองเดียวกัน ส่วนวรรคที่เหลือมีลักษณะการดำเนินทำนองแบบวรรคเดียว โน้ตที่เสียงต่ำที่สุดคือตัว “ซอล ” และโน้ตที่เสียงสูงที่สุดคือเสียง “ซอล ” ความกว้างของช่วงเสียงคือ 1 Octave จากการวิเคราะห์พบว่าแบ่งเป็นตัวโน้ตดังนี้

“ ซอล ”	พบจำนวน	4	ตัว
“ ลา ”	พบจำนวน	5	ตัว
“ โด ”	พบจำนวน	19	ตัว
“ เร ”	พบจำนวน	27	ตัว
“ มี ”	พบจำนวน	13	ตัว
“ ซอล (สูง) ”	พบจำนวน	12	ตัว

ทำนองเพลงมีระดับเสียงสูง แจ่มใสและมีช่วงเสียงห่างกัน โดยพิจารณาจากเสียงต่ำสุด – เสียงสูงสุด แนวทำนองเพลงมีลักษณะเร็ว ทำนองเพลงกระชับขึ้น ระดับเสียงมีเสียงสั้น – ยาวสลับกันไป ทำให้ทำนองเพลงมีความสนุกสนาน เြ้าใจ

3. เพลงอ่อนหล่นชา

วรรคที่ 1

1

2

อน หล่น ชา ไป นา หนอง บอน

วรรคที่ 2

3

4

ควาย ชน ขอน แม่ มอน ตก น้ำ

วรรคที่ 3

5

6

เข้า สอง ปั่น ทำ ขวัญ แม่ มอน

วรรคที่ 4

7

8

แม่ มอน เอย เกว เข้า ขึ้น ยุ่ง

วรรคที่ 5

9 10

แกง ผัก บุ้ง ใส่ กุ้ง สอง ตัว กระ

วรรคที่ 6

11 12

เทียม สอง ห้ว ไป ไหว้ พระ โพ ข -

13 14

โมย จน โจ ลัก ควาย ข้ำ เจ้า ไป

วรรคที่ 8

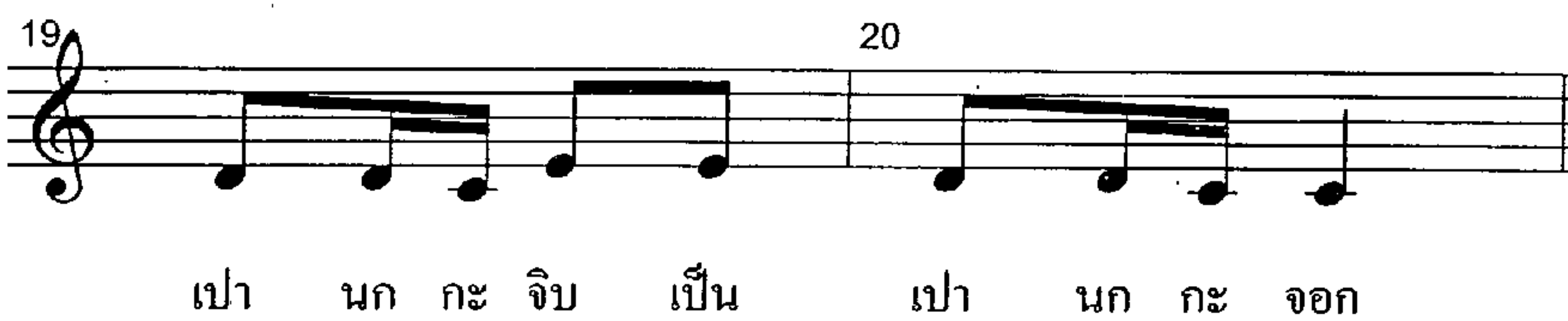
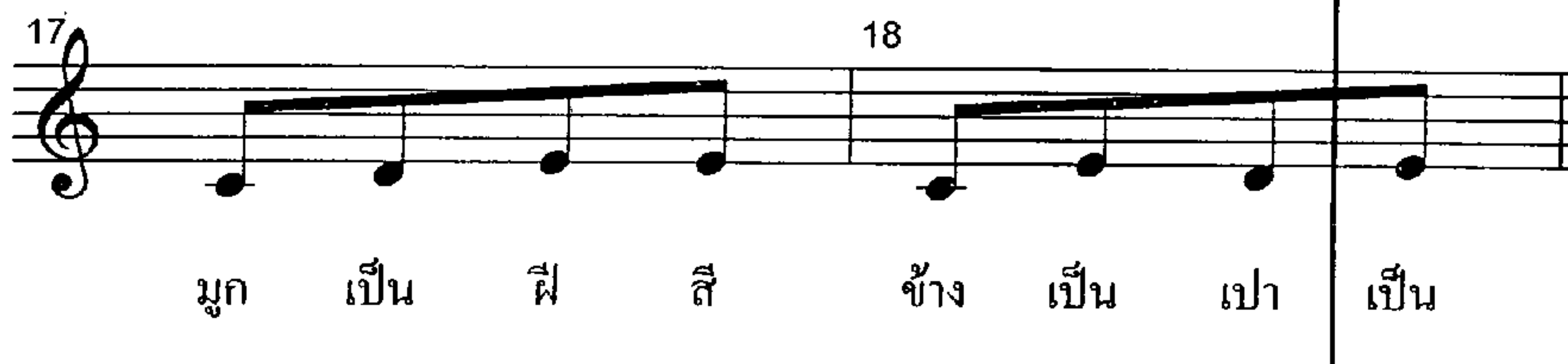
15 16

ติด ตาม ได้ ท้าย เมือง น - คร ศรี ต -

วรรคที่ 9

(วรรคที่ 9)

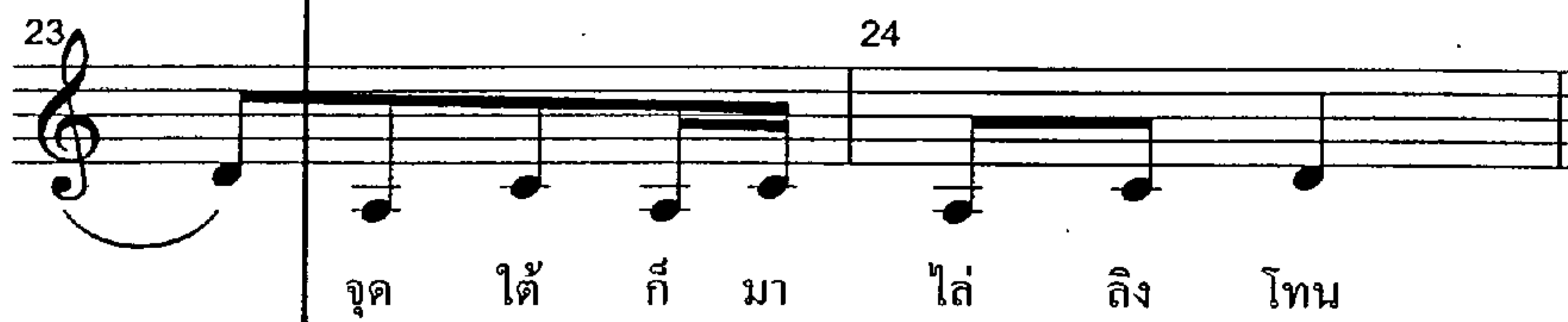
วรรคที่ 10

วรรคที่ 11

วรรคที่ 12

วรรคที่ 13

25 26

ถึง ได้ คน หัว ล้าน ก็ โคน กัน เอย

วรรคที่ 14

27 28

อ่อน หล่น ซา ไป นา ป่า ไฟ ตะ

วรรคที่ 15

29 30

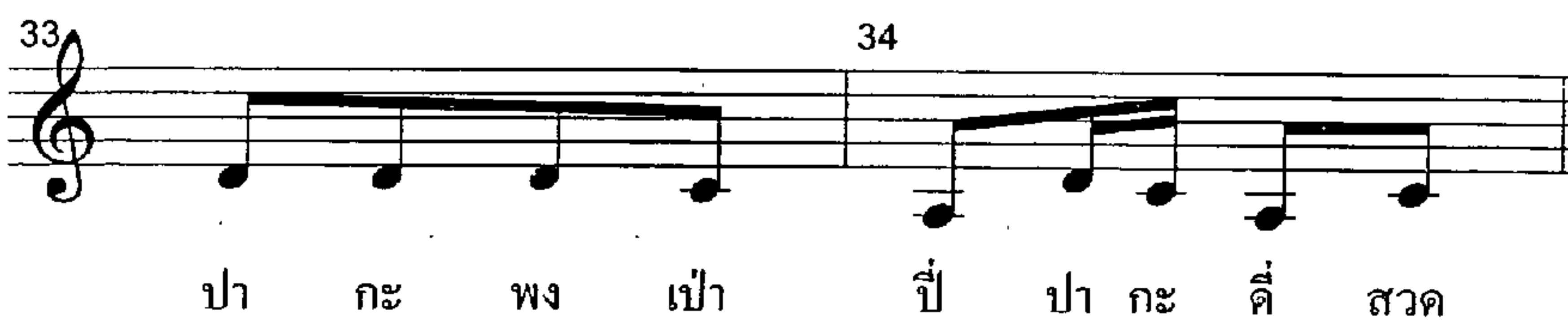
เข้ ขึ้น ใจ แมง คา ขึ้น ฟัก มัก

วรรคที่ 16

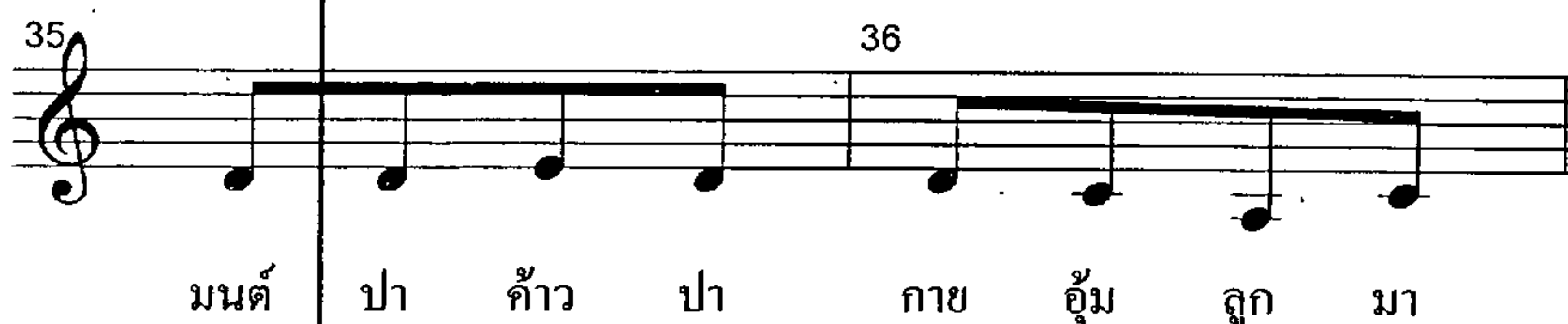
31 32

ขาม สอง ฝัก ยัก ขึ้น ยัก ลง

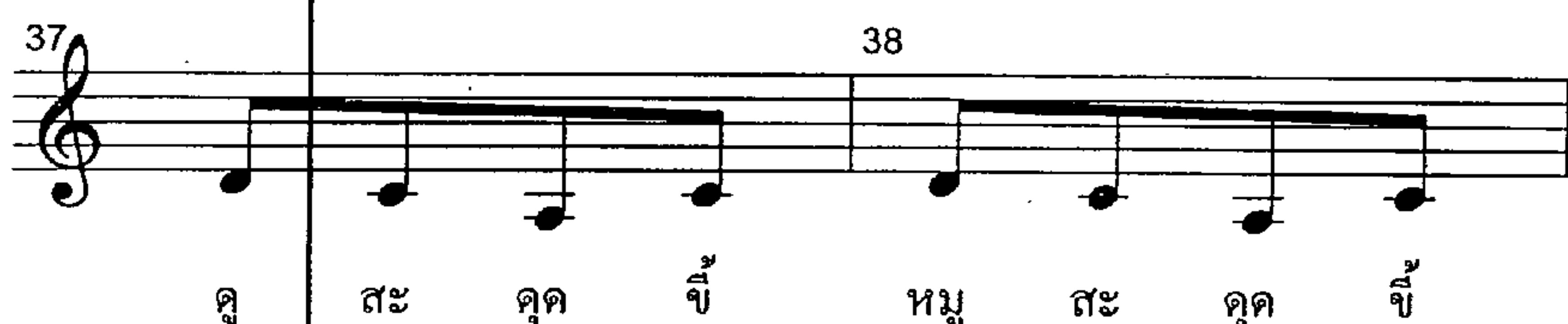
วรรคที่ 17

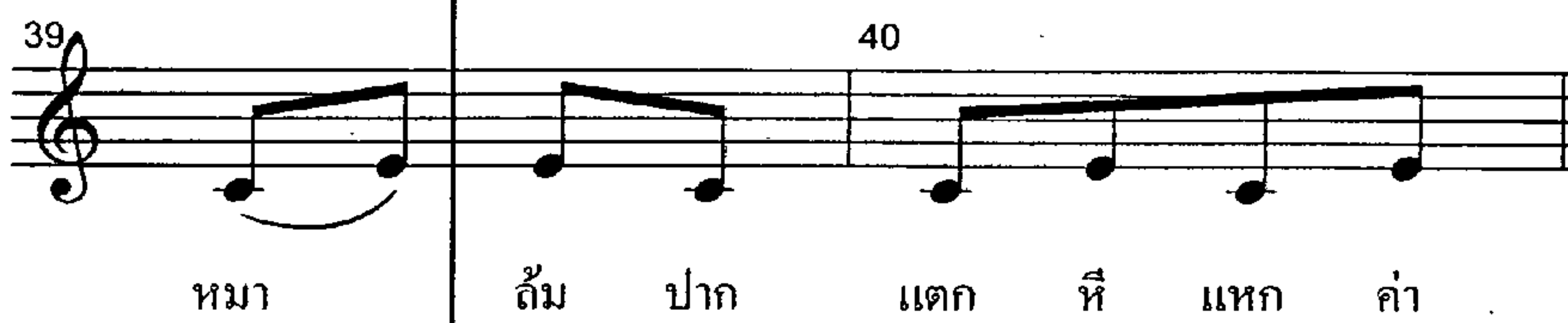
วรรคที่ 18

วรรคที่ 19

วรรคที่ 20

วรรคที่ 21

41 42

วา อี กา ปิน ตือ อี ลือ วัง

วรรคที่ 22

43 44

ตาม อ้าย หนาม จัก ดอก อ้าย หมอก หลั่ง

วรรคที่ 23

45 46

คด อ้าย นค หลั่ง เอน พี่ เณร หัว

วรรคที่ 24

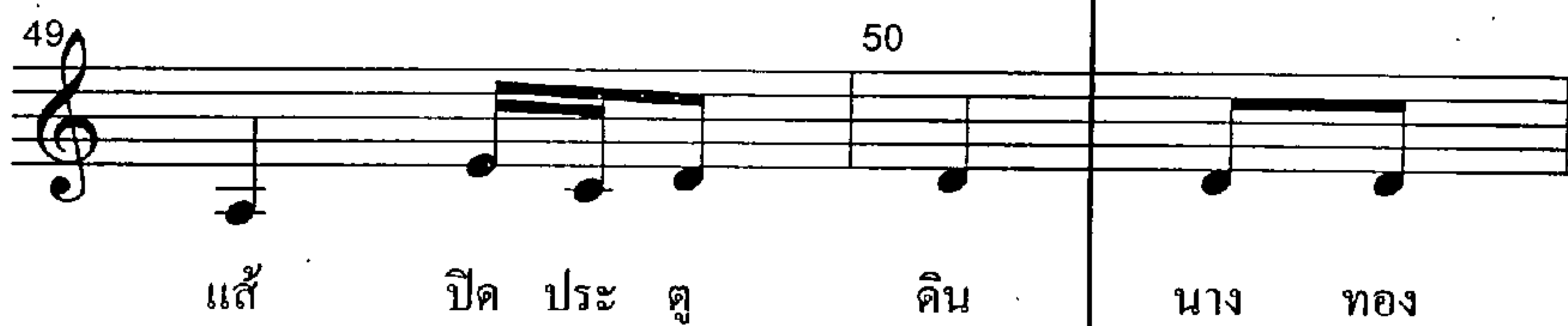
วรรคที่ 25

47 48

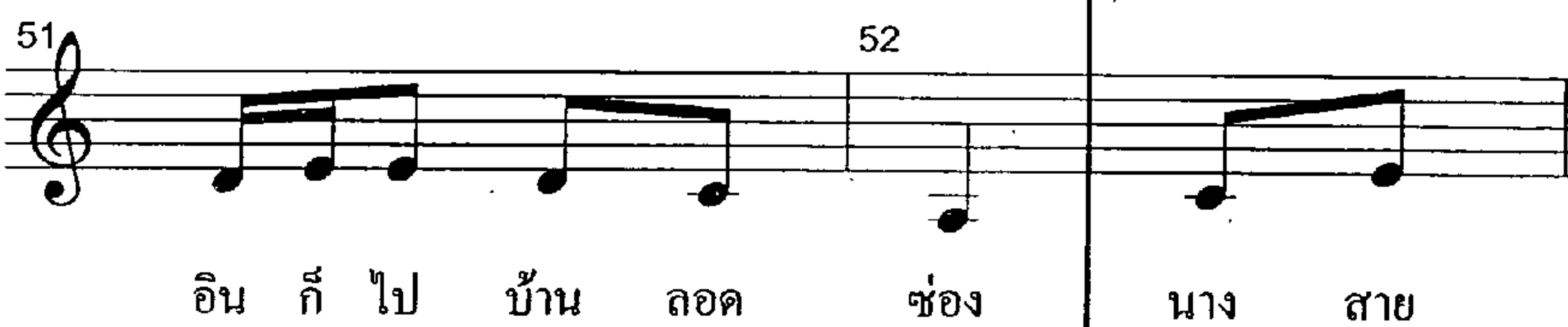
ไลน์ ถก ขน ชี๊ แอ๊ สาว

(วรรคที่ 25)

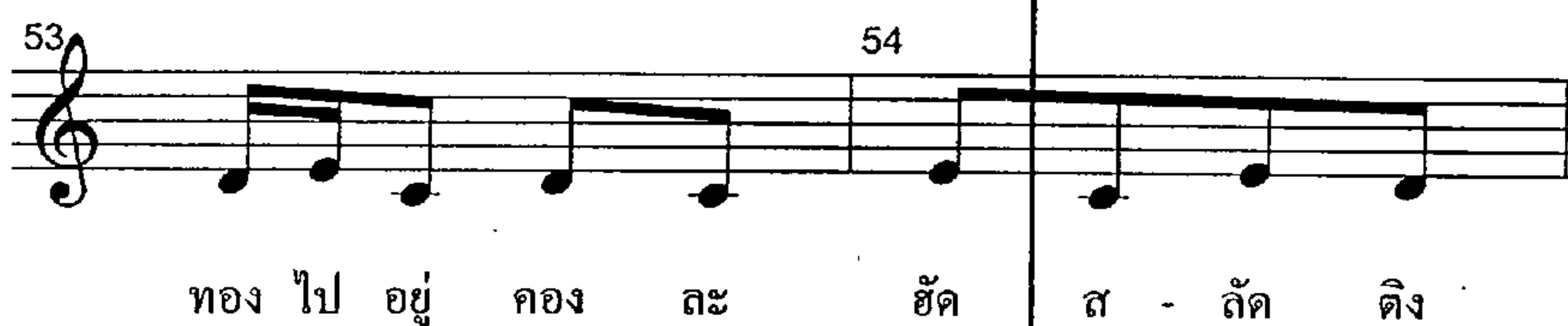
วรรคที่ 26

วรรคที่ 27

วรรคที่ 28

วรรคที่ 29

57 58

อ่น หล่น ษา ไป นา บ้าน เก่า

วรรคที่ 30

59 60

หมา ไ้ เहां สาว บ้าน เก่า ตี กอง ตี

วรรคที่ 31

61 62

กอง ต้า ต้า ตี กอง ค้อง ช้าง

วรรคที่ 32

63 64

สาว อวด อ้าง ทุก ว่ ทุก วัน

วรรคที่ 33

65 66

สาว ฝัน เห็น วัน ยัง คำ

วรรคที่ 34

67 68 69

คำ กะ บ่อ คำ เด็ก กะ บ่อ เด็ก พอ ปาน กาง

วรรคที่ 35

70 71

สาว เอา นาง เหลียว น้ำ เหลียว ท่า

วรรคที่ 36

72 73

สาว อยู่ ป่า สาว ชัก สาว ไซ้

วรรคที่ 37

ทอ

(วรรคที่ 37)

74 75

หูก เดือน หงาย ทอ ลิว ทอ ลาย เดือน

วรรคที่ 38

76 77

แจ้ง แจ้ง ออก แล้ว ปิด ปะ ดู ลก

วรรคที่ 39

78 79

ไก่อ มา ไล่ ข้าว สาร ทำ กาน หาบ

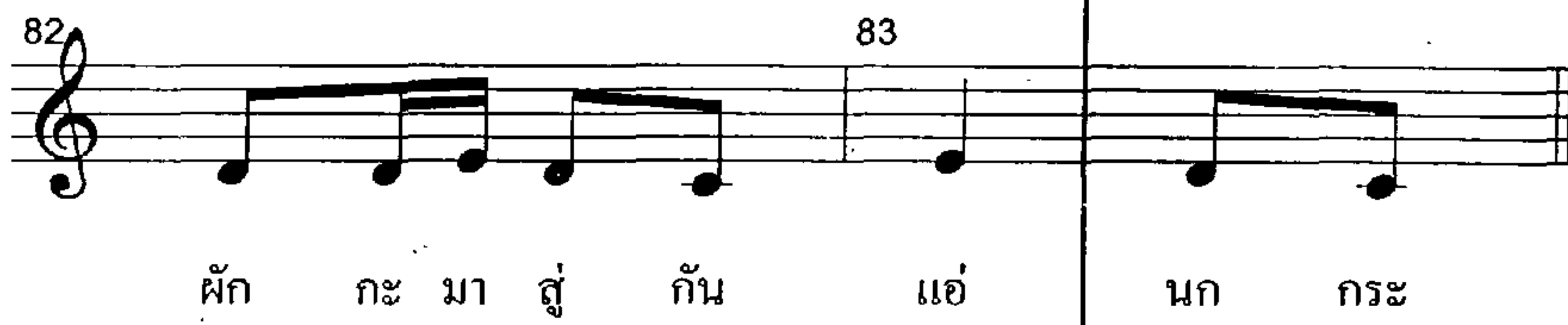
วรรคที่ 40

80 81

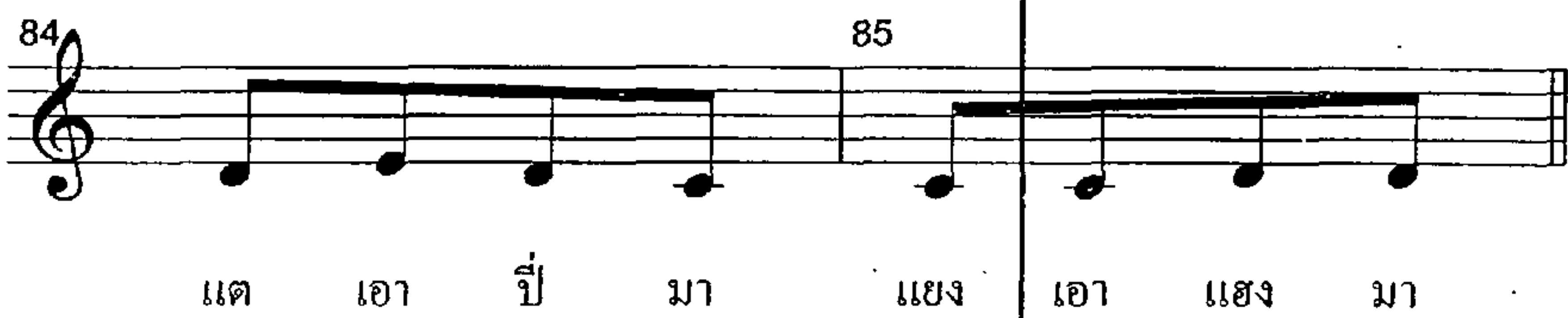
น้ำ มา ตู๋ กัน มั๊ก กัน เก็บ

(วรรคที่ 40)

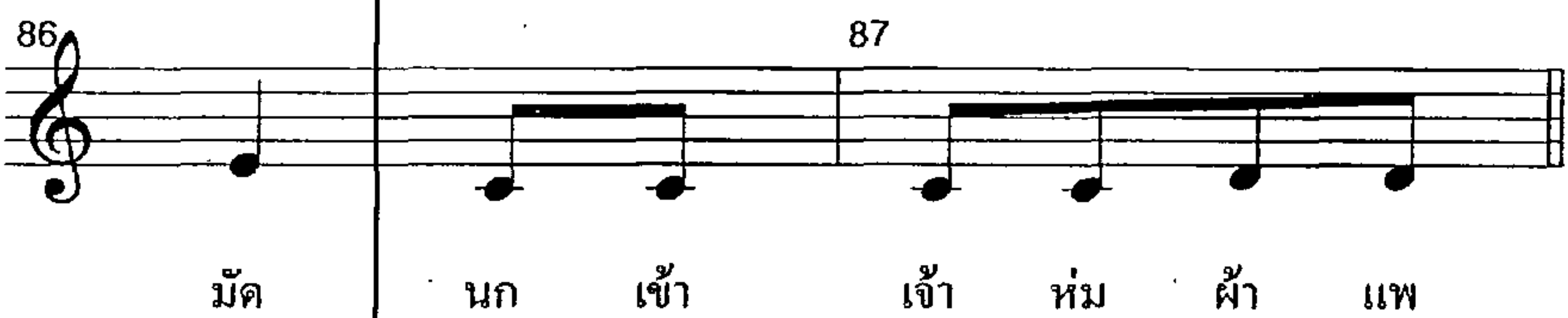
วรรคที่ 41

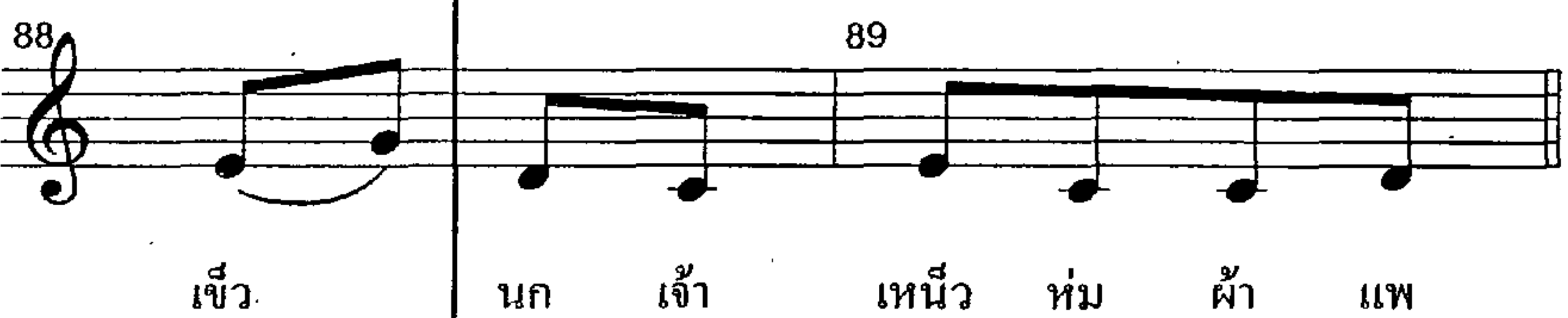
วรรคที่ 42

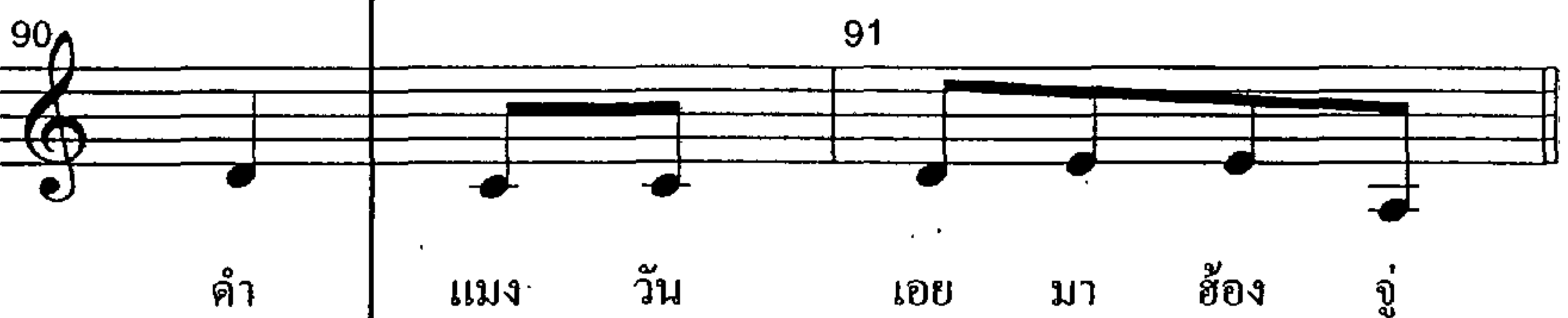
วรรคที่ 43

วรรคที่ 44

วรรคที่ 45

วรรคที่ 46

92 93

จ็ แมง หวี่ มา ฮ้อง จู้ จ้อ

วรรคที่ 47

94 95

จ๊ับ สัม หมู เอา สัม กวง มา ล้อ

วรรคที่ 48

96 97 98

จ๊ับ จิ้ง จ้อ มา ฆ่า จิ้ง โล้ มา ฆ่า จิ้ง เล็ก

เพลงอันหล่นชา มีลักษณะการดำเนินทำนองยาวกว่าเพลงอื่น ๆ โดยมีทั้งหมด 98 ห้องเพลง 48 วรรค ซึ่งทั้ง 48 วรรค มีรูปแบบการดำเนินทำนองไม่ซ้ำกันเลย บางวรรคยาว บางวรรคสั้น ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับบทร้องของแต่ละวรรค ไม่มีการเปลี่ยนบันไดเสียง เพลงอันหล่นชามีช่วงเสียงค่อนข้างแคบ ประกอบด้วยโน้ตเพียง 5 เสียง คือ “ ลา ” “ โด ” “ เร ” “ มี ” “ ซอล ” จากการวิเคราะห์พบว่า เสียงที่ใช้ร้องมากที่สุด คือ “ โด ” มีทั้งหมด 128 ตัว รองลงมาคือ “ เร ” มีทั้งหมด 121 ตัว เสียง “ มี ” มีทั้งหมด 78 ตัว และเสียง “ ลา ” มีทั้งหมด 55 ตัว ส่วนเสียง “ ซอล ” มีแค่เพียง 3 ตัว คือจากห้องที่ 45 , 79 และ 88 และทั้งสามตัวเป็นการเอื้อนไปจากเสียง “ มี ” ทำนองเพลงมีระดับเสียงต่ำ ซึ่งจะสามารถสร้างพลังในการชักจูงให้เกิดความเคลิบเคลิ้มได้ จึงนิยมนำไปใช้ในการขับกล่อม บทร้องยังเป็นการเล่าเหตุการณ์เรื่องราวต่าง ๆ ตลอดจนกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับคนในหมู่บ้านที่ผ่านมา ทำให้ผู้ฟังเกิดความเพลิดเพลินและหลับไปในที่สุด

แม่เพลงพื้นบ้าน

แม่เพลงพื้นบ้านหนองน้ำสร้างทุกคน เป็นแม่เพลงสมัครเล่นทั้งสิ้น ทุกคนมีอาชีพหลักคือเป็นเกษตรกรที่มีที่นาเป็นของตัวเอง แต่สมัครใจร่วมกันเล่นเพลง ร้องเพลงพื้นบ้านโดยบางคนเป็นต้นเสียง บางคนเป็นลูกคู่ ทุกคนสมัครใจร้องเพลงพื้นบ้านเพื่อความสนุกสนานในกลุ่มของตน ในวาระพิเศษต่าง ๆ เช่น ในเทศกาลตรุษสงกรานต์ อันเป็นเทศกาลแห่งความสุข สนุกสนานช่วงที่ฝนทิ้งช่วง ซึ่งส่งผลกระทบต่อการทำนาทำไร่ จึงร่วมกันจัดพิธีเกี่ยวกับการขอฝน โดยการเล่นแม่ศรี นางด้ง นางข้อง นางควาย นางครกนางสาک นางแมวและนางหมา ซึ่งมีเพลงประกอบพิธีกรรมเป็นส่วนสำคัญของพิธีกรรมด้วย รวมทั้งประเพณีการบวชที่ชาวนครไทยเน้นการแห่หน้าและการฉลองนาคอันเป็นโอกาสให้ได้ร้องเพลงพื้นบ้าน กล่าวคือ การแห่หน้ามีการร้องเพลงแห่หน้า และการฉลองนาค นิยมร้องเพลงพื้นเลเล เพลงพวงมาลัย เพลงกุนช่อนกุน เพลงจำปีศรีมาลา ได้ตอบกันอย่างสนุกสนาน แม่เพลงทุกคนได้มีโอกาสแสดงศักยภาพด้านศิลปะพื้นบ้าน ของตนตามหน้าที่ของศิลปะที่มีต่อการดำรงชีพของคนในสังคมต่าง ๆ ทุกภูมิภาคของโลก

ผู้วิจัยได้เลือกศึกษาแม่เพลงสมัครเล่นคนสำคัญของหมู่บ้านจำนวน 3 คน ซึ่งเป็นแม่เพลงของบ้านหนองน้ำสร้างในเวลาต่อเนื่องกัน คือ นางแห้ว ตุ่นนึ่ง นางเหลื่อม ปีกรอด และนางสงวน บัวสิงคำ โดยศึกษาประวัติและผลงานเพลง ดังต่อไปนี้

ประวัติและผลงานเพลงของนางแห้ว ตุ่นนึ่ง

ในการวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาประวัติชีวิตและผลงานเพลงของนางแห้ว ตุ่นนึ่ง จากการสัมภาษณ์ ชักถามนางแห้ว ตุ่นนึ่ง และนางสงวน บัวสิงคำ เป็นส่วนใหญ่ และข้อมูลอีกส่วนหนึ่งได้จากข้อมูลเอกสาร ประวัติและผลงานของผู้ที่สมควรได้รับการเสนอให้พิจารณาเชิดชูเกียรติประจำปี ผู้มีผลงานดีเด่นทางด้านวัฒนธรรม สาขาศิลปะ การช่างศิลปะ และการช่างฝีมือ (ศิลปะการแสดง) ประจำปี พ.ศ. 2537 ของศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพิษณุโลก สถาบันราชภัฏพิบูลสงคราม สรุปได้ดังนี้

ชีวิตส่วนตัว

นางแห้ว ตุ่นนึ่ง (สกุลเดิม โตเครือดี) เกิดเมื่อวันที่ 4 พฤษภาคม พ.ศ. 2455 ที่บ้านหนองน้ำสร้าง ตำบลนครไทย อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก บ้านที่พักอาศัยมาตั้งแต่แต่งงานจนเสียชีวิตในวันที่ 10 พฤษภาคม พ.ศ. 2544 คือบ้านเลขที่ 57 หมู่ 4 บ้านหนองน้ำสร้าง ตำบลนครไทย อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก สิริรวมอายุ 90 ปี บิดามารดาชื่อ นายนาถ นางข้อง โตเครือดี อาชีพทำนาทำไร่ บิดาเป็นชาวบ้านหนองน้ำสร้างกลุ่มดั้งเดิมโดยเป็นหลานนางดี ทานตะวัน ส่วนมารดาเป็นชาวบ้านหนองน้ำสร้างกลุ่มดั้งเดิมเช่นกัน โดยเป็นญาติของนางผั้น บัวสิงคำ บิดามารดา และญาติพี่น้องของนางแห้ว ตุ่นนึ่ง ล้วนมีอาชีพทำนาทำไร่ทั้งสิ้น นางแห้วมีพี่น้อง 4 คน คือ

1. นางแห้ว   ตุ่นนึ่ง
2. เด็กหญิงกุ่ม   โตเครือดี (เสียชีวิตวัยเยาว์)
3. นางโพย   คองสุข (เสียชีวิตอายุประมาณ 40 ปี)
4. นายเปี้ยว   โตเครือดี (เสียชีวิตวัยหนุ่ม)

ภาพประกอบ 24 นางแห้ว ตุ่นนึ่ง ขณะอายุ 88 ปี

แต่เดิมนั้น เนื่องจากความสามารถเฉพาะตัวในเชิงเพลงพื้นบ้านของนางแห้วโดดเด่นมาก และระยะเวลาที่ปรากฏผลงานเพลงนั้นเป็นระยะเวลาที่ยาวนานมาก คือประมาณ 70 ปี ทำให้ผู้ที่สนใจงานศิลปะพื้นบ้านประเภทเพลงพื้นบ้านให้ความสนใจและความสำคัญแก่นางแห้วมากเป็นพิเศษ จนมองข้าม

การศึกษาประเด็นที่ว่าใครหรือคนกลุ่มใดเป็นผู้สร้างเพลงพื้นบ้านหนองน้ำสร้างที่แท้จริง คนทั่วไปไม่มีใครทราบนามบิดา มารดาของนางแห้ว ผู้วิจัยพบว่าแบบกรอกประวัติและผลงานของผู้ที่สมควรได้รับการพิจารณาเชิดชูเกียรติของศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพิษณุโลกดังกล่าวข้างต้นนั้น ศูนย์วัฒนธรรมอำเภอนครไทย โดยอาจารย์แจ่มใส แจ้งโถง ผู้กรอกข้อมูลชุดดังกล่าวก็เว้นว่างไว้ในช่องบิดามารดา และอาชีพของบิดามารดา จึงไม่มีใครได้มีโอกาสสืบค้นไปถึงเชื้อสายของนางแห้วว่าเป็นเชื้อสายของศิลปินหรือไม่

เมื่อผู้วิจัยเริ่มรวบรวมข้อมูลภาคสนามครั้งแรกในปี พ.ศ. 2543 ได้รวบรวมข้อมูลส่วนตัวเกี่ยวกับผลงานเพลงทั้งหมดของนางแห้ว ตุ่นนิ่ม และต่อมาในปี พ.ศ. 2544 ผู้วิจัยได้ทราบจากนางจำรัสลักษณ์ แจ้งโถง วิทยากรอีกท่านหนึ่ง ซึ่งเป็นข้าราชการบำนาญ (ครู) และสนใจเพลงพื้นบ้านนครไทย บ้านหนองน้ำสร้างมากกว่าผู้ที่นำร้องเพลงพื้นบ้านมาก่อนใคร ตั้งแต่นางจำรัสลักษณ์ ยังเยาว์วัย คือ นางช่อ และนายนาท โตเครือดี บิดามารดาของนางแห้ว ตุ่นนิ่ม ผู้วิจัยจึงเริ่มต้นสืบค้นข้อมูลในประเด็นเกี่ยวกับผู้สร้างเพลงที่แท้จริง เนื่องจากผู้วิจัยก็เข้าใจเช่นเดียวกับผู้สนใจเพลงพื้นบ้านคนอื่น ๆ ว่านางแห้ว ตุ่นนิ่ม เป็นผู้สร้างเพลง จดจำเพลง และเผยแพร่ผลงานเพลงของบ้านหนองน้ำสร้าง ผลของการสืบค้นเรื่องผู้สร้างและผู้สืบทอดเพลง ปรากฏในรายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องประวัติความเป็นมาของเพลงพื้นบ้านในบทที่ 5 นี้ ผู้วิจัยจึงได้ความรู้นางแห้ว ตุ่นนิ่ม เป็นเชื้อสายศิลปินเพลงพื้นบ้านทั้งฝ่ายบิดาและมารดา ส่วนพี่น้องทั้ง 3 คน ของนางแห้วนั้น นางโผย กองสุข เป็นแม่เพลงรุ่นใกล้เคียงกับนางแห้ว ตุ่นนิ่ม ทั้งยังเป็นนางทรงในการประกอบพิธีกรรมขอฝน เป็นผู้ทำขวัญนาคในหมู่บ้านและมีฝีมือในการเย็บบายศรีสวยงามมากอีกด้วย ส่วนเด็กหญิงคุ่ม โตเครือดี นั้น ไม่ปรากฏว่าได้เล่นเพลง จึงตั้งข้อสันนิษฐานว่าอาจเป็นลูกคู่ในการเล่นเพลง และเสียชีวิตไปในวัยเยาว์ ส่วนนายเปี้ยว โตเครือดีนั้น เป็นลูกคู่เล่นเพลงอยู่ระยะหนึ่งก่อนเสียชีวิต เพราะสุนัขบ้ากัด

การศึกษา

นางแห้วได้รับการศึกษาตามระบบการศึกษานอกโรงเรียน เมื่อปี พ.ศ. 2484 ตามที่ทางราชการ โดยนายอำเภอ นครไทย ประกาศให้ชาวบ้านหนองน้ำสร้างที่อายุระหว่าง 30 – 50 ปี เดินทางไปเรียนหนังสือ เพื่อให้อ่านออกเขียนได้ในตอนเย็นถึงค่าที่โรงเรียนนครไทยวิทยาคม นางแห้ว ตุ่นนิ่ม จึงสามารถอ่านออกเขียนได้ในระดับสูง สามารถเขียนบทร้องเพลงพื้นบ้านด้วยลายมือที่สวยงาม แต่ผู้วิจัยค้นไม่พบต้นฉบับบทร้องลายมือของนางแห้ว ตุ่นนิ่ม ซึ่งอาจารย์แจ่มใส แจ้งโถง ศูนย์วัฒนธรรมอำเภอ นครไทย มอบให้แก่ ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพิษณุโลก เมื่อปี พ.ศ. 2537

ส่วนการศึกษาด้านเพลงพื้นบ้านนั้น นางแห้ว เรียนรู้จากบิดามารดาในครอบครัวตั้งแต่เยาว์วัย เมื่ออายุประมาณ 10 ปี ก็เริ่มเป็นลูกคู่ของมารดาในการเล่นเพลงพินเลเล พวงมาลัย หลังจากนั้นก็เริ่มเป็นลูกคู่เพลงแห่นาค แล้วก็เริ่มเป็นต้นเสียงเพลงพินเลเล เพลงพวงมาลัย เพลงแห่นาค และในที่สุดก็เริ่มเป็นต้นเสียงเพลงพิธีกรรมสลับกับนางช่อมารดา เพลงพิธีกรรมเพลงแรกที่ร้อง คือเพลงนางดั่ง เป็นการร้องในการประกอบพิธีกรรมขอฝนในเดือน 9 อายุประมาณ 15 – 16 ปี หลังจากนั้นก็เป็นต้นเสียงร้องเพลงทุกประเภทสลับกับมารดา นับเป็นการเรียนรู้โดยธรรมชาติจากตัวอย่างที่เห็นในครอบครัว นับว่านางแห้วเป็นชาวเพลงโดยสายเลือดศิลปิน และได้ศึกษาเพลงจากสิ่งแวดล้อมตั้งแต่เยาว์วัย

ชีวิตครอบครัว

นางแห้วแต่งงานครั้งแรกกับนายบุญ เขียวกระต่าย เมื่ออายุประมาณ 18 ปี มีบุตร 1 คน คือ นางสงวน บัวสิงคำ แต่นายบุญไม่สนับสนุนให้นางแห้วไปเล่นเพลงช่วยงานบุญในหมู่บ้านอื่น ๆ กับมารดา นางแห้วจึงเลิกกับนายบุญ เขียวกระต่าย ขณะที่บุตรมีอายุประมาณ 1 ปี เท่านั้น นายบุญไปมีภรรยาใหม่ที่หมู่บ้านอื่น นางแห้วจึงแต่งงานกับนายวัน ตุ่นนิ่ม บุตรชายนางฝอย ตุ่นนิ่ม ซึ่งเป็นกลุ่มที่อาศัยอยู่บริเวณ "บ้านโนน" ละแวกเดียวกัน เวลานั้นนางแห้วอายุประมาณ 20 ปี ขณะนั้นนายวัน ตุ่นนิ่ม เป็นผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 4 บ้านหนองน้ำสร้าง นายวันไม่รังเกียจการเล่นเพลง ทั้งยังสนับสนุนให้นางแห้วเล่นเพลงด้วย พี่สาวของนายวันคนหนึ่งคือ นางรัง อ่อนศรี ก็เป็นชาวเพลงคือเป็นทั้งแม่เพลง ลูกคู่ และนางทรง รุ่งเดียวกับนางแห้ว นายวันและนางแห้ว ตุ่นนิ่ม มีบุตร 8 คน คือ

1. นายเหี่ยม	ตุ่นนิ่ม	ปัจจุบันอายุ	69 ปี
2. นางหวง	อ่อนศรี	ปัจจุบันอายุ	66 ปี
3. นางระแหง	พันคุ้ม	ปัจจุบันอายุ	64 ปี
4. นายชิตปชัย	ตุ่นนิ่ม	ปัจจุบันอายุ	60 ปี
5. นางฉวีวรรณ	ตุ่นนิ่ม	ปัจจุบันอายุ	55 ปี
6. นางแฉล้ม	เรืองเดช	ปัจจุบันอายุ	52 ปี
7. นายบุญทึง	ตุ่นนิ่ม	เสียชีวิต	
8. นางละเอียด	เสนาไทย	ปัจจุบันอายุ	44 ปี

โดยนางสงวน บัวสิงคำ บุตรของนางแห้วที่เกิดกับนายบุญ เขียวกระต่ายนั้นก็เติบโตมาในบ้านของผู้ใหญ่วัน ตุ่นนิ่ม โดยนายวัน รักใคร่เมตตา นางสงวน เช่นเดียวกับบุตรของตน นางสงวน บัวสิงคำ เรียกนายวันว่า "อีพ่อ" ซึ่งเป็นภาษาถิ่นนครไทยบ้านหนองน้ำสร้าง หมายถึง พ่อนั่นเอง นายวันได้ปฏิบัติหน้าที่ผู้ใหญ่บ้านประมาณ 30 ปีเศษ จึงเกษียณจากราชการ และได้เสียชีวิตไปก่อนหน้านางแห้วประมาณ 8 ปี

นายวันและนางแห้ว ตุ่นนิ่ม เลี้ยงบุตรธิดาให้เป็นคนดี เกือบทุกคนมีอาชีพเป็นชาวนาบ้านหนองน้ำสร้าง ยกเว้นนางฉวีวรรณ ตุ่นนิ่ม ซึ่งไปเป็นแม่บ้านอยู่ที่อำเภอเมืองจังหวัดพิษณุโลก ปัจจุบันนายเหี่ยม ตุ่นนิ่ม บุตรคนหนึ่งเป็นมัคนายกวัดป่าวิโมกข์ ดูแลการเงินจำนวนมากของวัดอย่างซื่อสัตย์ ได้รับการยกย่องให้เกียรติทั้งหมู่บ้าน

ในบรรดาบุตรทั้งหมดของนางแห้ว ตุ่นนิ่ม มีนางสงวน บัวสิงคำ เพียงคนเดียวที่สามารถร้องเพลงพื้นบ้านได้ โดยจดจำเนื้อเพลงเกือบทุกเพลงจากมารดาได้ เป็นต้นเสียงร้องเพลงได้ เป็นลูกคู่ได้ และเป็นนางทรงในการเล่นเพลงพิธีกรรมได้ ทั้งยังสืบทอดการเช่นปู่เฒ่าไท่ในเดือน 3 และการเช่นผีบรรพบุรุษจากมารดาได้ด้วย นางหวง อ่อนศรี สามารถเป็นลูกคู่เพลงได้ ส่วนบุตรคนอื่น ๆ ไม่มีใครสนใจสืบทอดการเล่นเพลงจากมารดาเลย

ภาพประกอบ 25 นางแห้ว ตุ่นนึม ขณะอายุ 90 ปี

ผลงานเพลงของนางแห้ว ตุ่นนึม

นอกจากการสืบทอดผลงานเพลงพื้นบ้านจากมารดา ดังที่ได้กล่าวถึงรายละเอียดในหัวข้อประวัติความเป็นมาของเพลงแล้ว นางแห้วยังมีผลงานด้านเพลงพื้นบ้านที่แสดงถึงศักยภาพ และภูมิปัญญาชาวบ้านที่ควรกล่าวถึง สรุปได้ดังนี้

1. การเป็นแม่เพลงด้วยการสืบทอดสายโลหิตศิลปิน และการมีปัจจัยอื่นสนับสนุนแม่เพลง

ปราณี วงษ์เทศ (2525 : 74) ได้กล่าวถึงการสืบค้นประวัติของแม่เพลงว่า คือ การสืบให้ทราบว่าการเป็นแม่เพลงนั้น ได้รับการพิจารณาว่าเป็นผู้ที่มีความสามารถพิเศษ มีพรสวรรค์พิเศษที่เหนือกว่าสมาชิกอื่นในสังคม และความสามารถดังกล่าวนี้ สืบทอดทางสายเลือด เป็นมรดกของวงศ์ตระกูลหรือไม่ และเพศ มีส่วนเกี่ยวข้องหรือมีข้อห้ามต่อการร้องเพลงบางประเภทหรือไม่

จากการตั้งคำถามของนักมานุษยวิทยาดังกล่าว ผู้วิจัยจึงศึกษาและสืบค้นถึงประวัติชีวิตของศิลปินพื้นบ้านที่สร้างชื่อเสียงให้แก่จังหวัดพิษณุโลกมาเป็นระยะเวลานาน จนเกิดองค์ความรู้ใหม่นางแห้วเป็นผู้สืบทอดความเป็นศิลปินเพลงพื้นบ้านจากบิดาและมารดา คือ นายนาท และนางซ่อง โตเครือดี ผู้ให้กำเนิดหรือผู้สร้างเพลงพื้นบ้านนครไทยบ้านหนองน้ำสร้าง นอกจากนางแห้ว ตุ่นนึม ซึ่งเป็นบุตรคนโตแล้ว ยังมีนางโพบ คองสุข น้องสาว ซึ่งมีความสามารถเชิงเพลงพื้นบ้านเช่นเดียวกัน แต่ทั้งนี้เสียง ความสามารถ

ในการร้องเพลง รวมทั้งไหวพริบปฏิภาณในการสร้างสรรค์เพลงไม่สามารถสู้นางแห้วพี่สาวได้ นางโผยจึงเน้นการเป็นนางทรงเพลงพิธีกรรม การทำขวัญนาค การเย็บบายศรีซึ่งนางโผยมีความสามารถสูง โดยเฉพาะการทำขวัญนาคนั้นใช้วิธีจดจำถ้อยคำภาษาที่ปราชญ์ชาวบ้านประพันธ์ไว้แล้ว ไม่ต้องสร้างสรรค์เพิ่มเติมอีก คงใช้แต่ความสามารถส่วนตัวเรื่องเสียง และลีลา จังหวะเท่านั้น อีกทั้งนางโผยยังเสียชีวิตเมื่ออายุประมาณ 40 ปี ทำให้จบบทบาทเชิงเพลงไปในเวลาอันสั้น

ส่วนน้องชายคนสุดท้อง คือ นายเปี้ยว โตเครือดี ซึ่งเคยเป็นลูกคู่ในวงเพลงพื้นบ้านมาก่อน และโดยการศึกษาพบว่า นายเปี้ยว โตเครือดี มีคุณสมบัติด้านน้ำเสียง ความเชื่อมั่น และความกล้าในการร้องเพลง ค่อนข้างได้รับการยอมรับจากสังคมหมู่บ้าน แต่ถูกสุนัขบ้ากัดเสียชีวิตด้วยโรคพิษสุนัขบ้าตั้งแต่วัยหนุ่ม และเด็กหญิงคุ่ม โตเครือดี บุตรอีกคนหนึ่งของนายนาท นางช่อง โตเครือดีนั้น ไม่ปรากฏผลงานด้านเพลงพื้นบ้าน จึงตั้งข้อสังเกตว่าคงเป็นลูกคู่ในการเล่นเพลงโดยไม่พัฒนามากไปกว่านั้น ด้วยเหตุสุขภาพหรือเหตุใดเหตุหนึ่ง เด็กหญิงคุ่ม เสียชีวิตไปในวัยเยาว์ (นางสงวน บัวสิงคำ. สัมภาษณ์. 2544)

นอกจากการสืบสายโลหิตศิลปินทั้งบิดาและมารดาซึ่งมีผลต่อความสามารถของนางแห้ว ตุ่นนิ่ม ทั้งด้านพันธุกรรมและสิ่งแวดล้อมแล้ว ยังมีปัจจัยอีกประการหนึ่งที่มีส่วนสนับสนุนให้นางแห้วได้แสดงความสามารถในทางเพลงเพิ่มขึ้นอีก คือ การที่นางช่อง โตเครือดี ได้กำหนดเงื่อนไขไว้ว่าเพลงพิธีกรรมเกี่ยวกับการขอฝนซึ่งเป็นพิธีกรรมที่มีพลังอำนาจต่อจิตใจชาวบ้านหนองน้ำสร้างในระดับสูง (รองมาจากเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ของปู่เฒ่าโท) กำหนดให้ผู้ร้องเพลงพิธีกรรมทั้ง 3 คน เป็นเพศหญิงทั้งหมด โดยมีต้นเสียงหนึ่งคน อีกสองคนเป็นผู้ช่วย คอยร้องซ้ำและร้องรับ รวมทั้งนางทรงก็เป็นเพศหญิง ในการประกอบพิธีกรรม 5 ชนิด คือ นางแม่ศรี นางดั่ง นางควาย นางช่อง และนางครก นางสาก อีกสองชนิด คือ นางหมา และนางแมว แม้จะไม่มีนางทรง เนื่องจากใช้สัตว์เป็นสัญลักษณ์ในการขอฝน แต่นางช่องก็เป็นผู้จัดการประกอบพิธีกรรมด้วยตนเองทั้ง 2 ชนิด โดยเป็นผู้ขับลำนำ ต่อมานางแห้วเป็นผู้จัดการเล่นต่อจากมารดา โดยขับลำนำเองเช่นกัน ปัจจุบันเมื่อนางแห้วเสียชีวิตแล้ว นางสงวน บัวสิงคำ บุตรคนโตของนางแห้วเป็นผู้จัดการในการประกอบพิธีกรรมแทน จึงไม่เคยปรากฏว่า ผู้ชายหรือพ่อเพลงได้มีโอกาสเป็นผู้นำในการจัดการประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับการขอฝนหรือมีโอกาสในการเป็นคนทรงเลย แม้เพลงจึงมีบทบาทและมีโอกาสที่จะพัฒนาศักยภาพทางเพลงของตน และมีโอกาสเผยแพร่ผลงานเพลงมากกว่าพ่อเพลงมาตั้งแต่อดีต เพศ จึงมีส่วนเกี่ยวข้องกับเพลงพิธีกรรมขอฝนโดยตรง

2. การเป็นแม่เพลงที่มีลักษณะ Active Bearer of Tradition

ศิริพร ฐิตะฐาน (2524 : 80) อธิบายว่าในทางคติชนวิทยาแบ่งบุคคลในสังคมออกเป็น 2 ประเภท คือ คนที่ชอบฟังเพลง แต่ร้องเพลงไม่ได้พวกหนึ่ง พวกนี้จัดเป็นบุคคลประเภท Passive Bearer of Tradition ส่วนอีกพวกหนึ่ง เป็นพวกที่มีศิลปะในการถ่ายทอดบทเพลงให้คนฟังสนุกสนานและเพลิดเพลินได้ พวกนี้เรียกว่า Active Bearer of Tradition หรือ Popular Virtuoso และในสังคมหนึ่ง ๆ จะมีคนที่เป็น Active Bearer จำนวนน้อย ส่วนคนทั่วไปมักเป็นได้แต่ Passive Bearer ดังนั้นเพลงจึงขึ้นอยู่กับคนเพียงไม่กี่คนในหมู่บ้าน คลังแห่งเพลงพื้นบ้านจึงมีพ่อเพลง แม่เพลงเพียงไม่กี่คนที่ใช้วิธีการถ่ายทอดข้อมูลของตนโดยวิธีจดจำรุ่นต่อรุ่น ถ้าพ่อเพลงหรือแม่เพลงเสียชีวิตไปโดยไม่ผู้ใดมารับช่วงต่อ เพลงบางเพลงก็อาจสูญไปจากสังคมนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า บุคคลประเภท Active Bearer เป็นผู้กำหนด "ชีวิต" ของเพลงพื้นบ้านโดยปกติแล้วคนพวกนี้จะต้องเป็นผู้ที่มีปฏิภาณดี มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์อยู่ในตัว เมื่อประกอบเข้ากับ

ลักษณะโดยธรรมชาติของมนุษย์ผู้มีปัญญาและมีจินตนาการ พ่อเพลงแม่เพลงจึงเป็นบุคคลสำคัญที่จะกุมชะตาชีวิตของเพลงชาวบ้านในหมู่บ้านนั้น ศิราพร จิตะฐาน ยังกล่าวว่าเพลงพื้นบ้านของไทยมีลักษณะเด่นในการที่มีพ่อเพลงแม่เพลง ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการรักษาเพลงไว้ไม่ให้สูญหาย และสร้างสรรค์เพลงให้เป็นที่ยอมรับในหมู่นักฟังที่แตกต่างกัน และในสมัยที่ต่างกันด้วย

จากการศึกษาพบว่า นางแห้ว เป็นแม่เพลงที่มีลักษณะของผู้ที่เป็นบุคคลประเภท Active Bearer สมบูรณ์แบบมาก เนื่องจากเหตุผลหลายประการ ดังนี้

2.1 การเป็นเจ้าของ “คลัง” แห่งบทเพลง

นางแห้ว ตุ่นนิ่ม ได้รับการยอมรับว่าเป็นเจ้าของหรือเป็น “คลัง” แห่งบทเพลงที่ใหญ่ที่สุดของบ้านหนองน้ำสร้าง เป็นผู้ที่สามารถร้องเพลงพื้นบ้านนครไทยได้ทุกประเภทและทุกเพลง ทั้งยังอาจกล่าวได้ว่าทุกครั้งที่ร้องจะมีความพิเศษเหนือแม่เพลงทุกคน เพลงที่นางแห้วร้อง จะกลายเป็นเพลงที่มีลักษณะเป็น “พิเศษ” เหนือกว่าเพลงของแม่เพลงอื่น ๆ ในหมู่บ้าน เพลงของนางแห้วจะผ่านการสร้างสรรค์มาแล้วอย่างสมบูรณ์แบบ นักวิชาการที่ต้องการความรู้เรื่องเพลงพื้นบ้านนครไทยทุกคน จึงต้องไปขอความรู้และข้อมูลจากนางแห้ว ตุ่นนิ่ม เนื่องจากนางเป็นเจ้าของ “คลัง” แห่งบทเพลงที่ทุกคนทั้งชาวบ้านหนองน้ำสร้าง และนักวิชาการคติชนวิทยายอมรับตรงกันว่า นางแห้ว ตุ่นนิ่ม มีจำนวนข้อมูลคติชนด้านบทเพลงพื้นบ้านที่จะถ่ายทอดให้แก่ผู้อื่นมากที่สุด ในหมู่บ้าน และเนื่องจากเป็นผู้ที่มีความจำดีเยี่ยม จึงจดจำเพลงพื้นบ้านได้ทุกเพลงจนเสียชีวิต เมื่อนางแห้วเสียชีวิตเพลงที่ชาวบ้านถือว่าเป็น “ของสูง” ขลัง ศักดิ์สิทธิ์ คือ เพลงเชิญปู่ และ เพลงไว้ครูเพลงน้อย ก็ไม่มีใครกล้าร้องอีกต่อไป

2.2 การเป็นผู้มีศิลปะในการถ่ายทอดบทเพลง

ผู้ถ่ายทอดบทเพลง คือ ผู้ให้ “ชีวิต” แก่เพลง ศิราพร จิตะฐาน (2524 : 81) กล่าวว่าบุคคลประเภท Active bearer เป็นผู้กำหนด “ชีวิต” ของเพลงพื้นบ้าน โดยปกติคนพวกนี้จะต้องเป็นผู้ที่มีปฏิภาณดี และมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีภูมิปัญญา และมีจินตนาการ จึงเป็นผู้กุมชะตาชีวิตของเพลงพื้นบ้านในหมู่บ้านไว้

นอกจากนางแห้ว ตุ่นนิ่ม จะเป็นผู้ที่สามารถกำหนด “ชีวิต” ของเพลงพื้นบ้านนครไทยบ้านหนองน้ำสร้างได้ด้วยคุณลักษณะของน้ำเสียงอันไพเราะ สะกดคนฟังให้เคลิบเคลิ้ม คล้อยตามได้แล้วยังกอปรด้วย คุณสมบัติของแม่เพลงที่อัลเบิร์ต ลอร์ด (อ้างจาก ศิราพร จิตะฐาน 2524 : 81) ผู้ศึกษามหากายย์ อีเลียด และโอดิสซีย์สำนวนต่าง ๆ ในยูโกสลาเวีย ได้ประมวลลักษณะพฤติกรรมของ Active Bearer ซึ่งมีบทบาทในการกำหนดลักษณะเนื้อหาของเพลงแต่ละเพลง ดังนี้

1. ย่นย่อเนื้อหาให้สั้นลง
2. ขยายความโดยใช้จินตนาการ “ตกแต่งประดับประดา” ให้สนุกสนานตื่นเต้นยิ่งขึ้น
3. สลับลำดับเหตุการณ์ตามที่เห็นสมควร (เหตุการณ์ คือ เนื้อหาของบทเพลง)
4. นำอนุภาคจากเรื่องเดียวกัน หรือจากเรื่องอื่นมาใส่ปนเข้าไป
5. นำตอนหนึ่งตอนใดในเรื่องไปผสมเชื่อมโยงกับตอนอื่น ๆ
6. ตัดเรื่องราวบางตอนในเรื่องเดิมทิ้งไป

อันนับเป็นการสร้างสรรค์ให้เพลงพื้นบ้านมีลักษณะไพเราะ พริ้งพราย อุดมด้วยลักษณะพื้นถิ่นของตน แม้ว่าบทเพลงบางเพลงจะแพร่กระจายไปจากสังคมภูมิภาคอื่น ๆ ดังตัวอย่าง

2.2.1 การร้องเพลงแห่นาค

แม่เพลงหรือต้นเสียงคนอื่น ๆ จะร้องรำพันถึงบุญคุณของแม่ที่เลี้ยงลูกมาตั้งแต่เกิด จึงยอมสำคัญกว่าสาวคนรักว่า

	พ่อนาคละก็สันเอย (ลูกคู่รับ ฮ้าโฮ้) นะพ่อคุณเอย นาคจำ อย่าไปพะวัักพะวง เขาไม่ได้เลี้ยงนาคมา	ไปด้วยสีงสีกา เอย แล้วเอย
อธิบายความ	พ่อนาคของฉันนี่เอย อย่าไปวิตกกังวล (ตั้งใจบวชเรียนนะลูก) ถ้าเป็นสำนวนของนางแห้ว ตุ่นนิ่ม ปรากฏบทร้องดังนี้	พ่อคุณของแม่ พ่อนาคจำ กับเรื่องของสีกาเลย เขาไม่ได้เลี้ยงนาคมาหรือจะลูกเอย

	พ่อนาคละก็สันเอย (ลูกคู่รับ ฮ้าโฮ้) นะพ่อคุณเอย นาคจำ อย่ามัวพะวัักพะวง เขาไม่ได้เคี้ยวเข้าขม บวชแทนคุณแม่ก่อน	ไปด้วยสีงสีกา เข้าไม่ได้ดมเข้าป้อน เอยเกิดเอย

อธิบายความ	พ่อนาคของฉันนี่เอย อย่ามัววิตกกังวล สีกาพวกนี้ เขาไม่ได้เคี้ยวข้าวให้ละเอียด เข้าไม่ได้ดมข้าวในปาก แล้วป้อนลูกเมื่อยังเล็ก (เสมือนที่แม่ได้ทำให้เจ้า) บวชเรียนทดแทนพระคุณแม่เสียก่อนเกิดนะ พ่อนาคเอย	พ่อคุณของแม่ พ่อนาคจำ กับเรื่องของสีกาเลย

นับเป็นการร้องสำเนาขยายความ โดยการใช้จินตนาการ “ตกแต่ง ประดับ ประดา” ให้บทเพลงมีความหมายลึกซึ้งขึ้น มีความไพเราะน่าฟัง เนื้อหาของบทเพลงยังแสดงถึงภูมิปัญญาในการย้อนอดีตถึงการเลี้ยงดูทารกแบบพื้นบ้าน ทำให้เนื้อหาของบทเพลงเป็นประวัติศาสตร์บอกเล่าที่ยิ่งใหญ่ของท้องถิ่นอีกด้วย เพลงแห่นาคอีกบทหนึ่งของนางแห้ว ดังนี้

พ่อนาคละก็สันเอย (ลูกคู่รับ ฮ้าโฮ้) นะพ่อคุณเอย นาคจำ พ่อนาคของแม่จน สาว ๆ ละเขาไม่แล	ก็มีแต่คนแก่ ๆ เอยแล้วเอย

อธิบายความ

พ่อนาคของฉันนี่เอย
เพราะพ่อนาคของแม่นี่ฐานะยากจน
สาว ๆ เขาไม่สนใจเหลียวแล

พ่อคุณของแม่ พ่อนาคจำ
คนร้องเพลงแห่หน้าจึงมีแต่คนแก่
พ่อนาคของแม่เลย

นับเป็นการบันทึกค่านิยมของสังคมเรื่องฐานะของคนในสังคมไว้อย่างชัดเจน
โดยผ่านบทเพลง

นอกจากนี้ การร้องเพลงแห่หน้าซึ่งแม่เพลงทั่วไปไม่มีใครสอดแทรกอารมณ์ขัน
เพราะบทร้องรำพันประเภทนี้ไม่มีใครเปิดโอกาสให้ แต่นางแก้วสามารถทำได้ ดังนี้

แม่เพลงคนอื่นร้องว่า

ถ้าลูนใหญ่เขาไม่คอย
พ่อนาคอย่าหนีกลาผลม

ลูนน้อยก็ยังถม
เอ๋ยแล้วเอ๋ย

อธิบายความ

ถ้าสีการุ่นเดียวกับพ่อนาคเขาไม่ยอมรอ แต่งงานไปกับชายอื่นเสียก่อน
สาวน้อย ๆ ในหมู่บ้านของเราก็น่าจะมีอีกมากมายให้นาคเลือกแต่งงานด้วย
อย่าไปนึกปรารมภ์หรือกังวลเลย

นางแก้ว สามารถพลิกแพลงเนื้อหาโดยแทรกอารมณ์ขันลงไปได้ดังนี้

ถ้าลูนใหญ่เขาไม่คอย
ก็ล่อเอาลูกในครรภ์

ลูนน้อยก็สักไม่ทัน
เอ๋ยเทิดเอ๋ย

และอีกสำนวนหนึ่งดังนี้

ถ้าลูนใหญ่เขาไม่คอย
เลากก็เอาแม่ของมัน

ลูกน้อยก็ใหญ่ไม่ทัน
เสียเลยเอ๋ย

อธิบายความ

ถ้าสาวรุ่นเดียวกันเขาไม่ยอมรอ
กับชายอื่นไปเสียหมดแล้ว
ผู้หญิงพวกนั้นให้คลอดออกมา
แต่ถ้าเด็กน้อยกลุ่มนั้นยังไม่ทันโตเป็นสาว ลูกของแม่ก็แต่งงานกับแม่ของเด็กเสีย
ก็แล้วกันนะ

สาวรุ่นน้อย ๆ ก็แต่งงาน
เมื่อลูกสักออกมาก็รอลูกในครรภ์ของ
เลี้ยงดูจนเป็นสาว ค่อยแต่งงานก็ได้

จากบทเพลงดังกล่าว นอกจากจะเข้าใจอารมณ์ขันของนางแห้ว ตุ่นนึ่ง ที่ปรากฏอยู่ในเพลงแทนาคจนแม่เพลงคนอื่น ๆ จดจำนำไปร้องต่อแล้ว ยังแลเห็นไหวพริบ ปฏิภาณ ความคิดสร้างสรรค์ในตัวแม่เพลงคนสำคัญของหมู่บ้านหนองน้ำสร้างคนนี้ ทั้งเนื้อหาของบทเพลง ยังมีความจริงแฝงอยู่ในอารมณ์ขันนั้นด้วย การที่แม่ของนาคเสนอแนะให้นาคบวชนาน ๆ แต่เมื่อบวชนานแล้วสึกออกมา เหล่าสีกาสาวใหญ่ สาวน้อย คงแต่งงานกันไปหมดแล้ว ลูกก็แต่งงานเสียกับแม่ของเด็ก ซึ่งในที่นี้น่าจะหมายถึง “แม่ฮ้าง” หรือ แม่ร้าง คือ หญิงที่เลิกกับสามี แสดงว่าค่านิยมของสังคมบ้านหนองน้ำสร้างไม่รังเกียจหญิงแม่ร้าง คนชนบท มักแต่งงานกันง่าย เลิกรากันง่าย และแต่งงานใหม่ง่าย ถ้าแม่ของฝ่ายชายดังที่ปรากฏในบทเพลง ไม่รังเกียจลูกสะใภ้ที่เป็นหญิงแม่ร้าง ซึ่งมีลูกติดมาด้วย ปัญหาระหว่างแม่ผัว ลูกสะใภ้ในประเด็นที่เกี่ยวกับอดีตของ ฝ่ายหญิง จึงไม่มีใครปรากฏในสังคมบ้านหนองน้ำสร้าง

ภาพประกอบ 26 ผู้วิจัยขณะสัมภาษณ์นางแห้ว ตุ่นนึ่ง

2.2.2 การร้องเพลงพิธีกรรมเกี่ยวกับการขอฝน

เนื่องจากผู้วิจัยไม่สามารถสืบค้นได้ว่าการร้องเพลงพิธีกรรมเกี่ยวกับการขอฝนของนางช่อง โตเครือดี นั้น มีรายละเอียดในเนื้อหาของเพลงมากนักน้อยเพียงใด แต่จากการซักถาม สัมภาษณ์ วิทยากร คือ นายลำ แสงสีบาง อายุ 80 ปี นางอ้อ พันคุ้ม อายุ 88 ปี นางเอม บัวเหม็น อายุ 80 ปี ผู้ที่ใกล้ชิด ทั้งนางช่อง โตเครือดี และนางแห้ว ตุ่นนึ่ง วิทยากรทั้ง 3 คน ยืนยันใกล้เคียงกันว่า นางแห้ว ตุ่นนึ่ง ได้เพิ่มรายละเอียดบางอย่างลงไปในการร้องเพลงพิธีกรรม เช่น เพลงแม่ศรี ท่อนสุดท้าย นางอ้อ พันคุ้ม จำได้ว่าสมัยนางช่อง โตเครือดี ร้อง ท่อนสุดท้ายต่อไปนี้ ยังไม่มี

แม่ศรีเอ๋ย

นมขึ้นสองเต้า

แม่ผัวเอ๋ย

แม่ศรีนมเพา

กะทิกสายบัว

ทำตัวกะด้าง

ไปเกวหญาซ้าง
ไปเกวหญาป่อง

ให้บังโซเอย
เจ้าบังโซเอย

เพลงแม่ศรี

อธิบายความ

แม่ศรีเอยแม่ศรีคณงาม นมขึ้นสองเต้า เจ้าผัดข้าว
กระตักข้าวได้ดียิ่งแล้วเจ้าสายบัวเอย แม่ผัวเอยทำตัวกระด้าง
ไม่มีไมตรี (กับลูกสะใภ้) ไปเกยวหญาซ้างให้เจ้าบังผอมเถิดเอย
ไปเกยวหญาปล้องเถิดเจ้าบังผอมเอย

นางจรัสลักษณ์ แจ้งโงง วิทยากรอีกท่านหนึ่ง อายุ 75 ปี อธิบายว่าบังโซ เป็นแขกอพยพมาจากที่อื่น ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่บ้านในเมือง มีอาชีพเลี้ยงช้าง นามจริงของแขกคนนี้ ไม่มีใครจำได้ เนื่องจากชาวบ้านเรียกเขาว่า "บังโซ" เนื่องจากเขาผอมมาก โซในภาษาถิ่น หมายถึง ผอมมาก หรือเจ็บป่วยเรื้อรัง บังโซชอบมาเกยวหญ่าอ่อนที่บริเวณริมหนองน้ำสร้างไปให้ซ้าง เด็ก ๆ ชอบไป มุงดูเขา เพราะรูปร่างลักษณะของแขก แตกต่างจากพวกตน บังโซใจดี เกยวหญ่าปล้องริมหนองให้เด็ก ๆ เล่นเป่ากันด้วย ขณะนั้นนางจรัสลักษณ์ยังเด็กอยู่ อายุประมาณ 7 – 8 ปี ได้เล่นเป่าหญ่าปล้องที่บังโซเกยว ให้เป็นประจำ เนื่องจากบ้านตั้งอยู่ใกล้กับหนองน้ำสร้าง (นางจรัสลักษณ์ แจ้งโงง. สัมภาษณ์. 2545) แสดงว่า นางแห้ว ตุ่นนิ่ม ได้เพิ่มประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของหมู่บ้านหนองน้ำสร้างลงไปในบทเพลงในจังหวะที่เหมาะสม สอดคล้องและไม่ขัดแย้งกับเนื้อเพลงเดิมที่จดจำมาจากมารดา ส่วนเรื่องปัญหาแม่ผัวไม่ชอบลูกสะใภ้ นั้น ในบ้านหนองน้ำสร้างช่วงที่นางแห้ว ตุ่นนิ่ม เป็นแม่เพลงเด่น แม่ผัวลูกสะใภ้ในหมู่บ้าน "ผิด" คือไม่ถูกกัน ไม่รักกัน ขัดแย้งกันหลายคู่ ผู้วิจัยขออนุญาตออกนาม เนื่องจากได้รับอนุญาตจากเจ้าของเรื่องและทายาท แล้ว เช่น นางคำ สุวรรณเกิด ผิดกับนางสวน สุวรรณเกิด นายวอน สุวรรณเกิด สามีจึงพานางสวนอพยพ ไปอยู่สวนที่นาหนองบัว เชิงเขาซ้างลั้งจนนางคำ สุวรรณเกิด เสียชีวิต จึงกลับมาอยู่บ้านเดิม บริเวณบ้าน นางดี ทานตะวัน จนถึงปัจจุบัน และนางฝอย ตุ่นนิ่ม ไม่ถูกกับลูกสะใภ้ คือ นางจันทร์ ตุ่นนิ่ม เนื่องจาก นายมัด สามีนางจันทร์ เป็นนักเที่ยว นางจันทร์ได้ตำหนายมัดว่าพ่อแม่ไม่สั่งสอน นางฝอยจึงตำหนางจันทร์ นางฝอย ตุ่นนิ่ม เป็นแม่สามีมของนางแห้ว ตุ่นนิ่มด้วย ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า ถ้าพิจารณาจากเนื้อหาของ บทเพลงก่อนดังกล่าว แม่เพลงมีทัศนคติที่ดีต่อลูกสะใภ้มากกว่าแม่ผัว จึงบันทึกข้อมูลว่าแม่ผัวนั้นทำตัว "กระด้าง" คือ ไม่มีไมตรีต่อ ลูกสะใภ้ ซึ่งน่าจะเป็นฝ่ายทำงานบ้าน เช่น ตำข้าว ผัดข้าว กระตักข้าว อันเป็นแรงงานของฝ่ายหญิงที่สำคัญภายในบ้าน อย่างไรก็ตามฝีมือการผัดข้าวและกระตักข้าวของลูกสะใภ้ อาจสู้แม่ผัวไม่ได้ เพราะยังเยาว์ด้วยอายุและประสบการณ์ จึงอาจเป็นจุดเริ่มต้นของการขัดแย้งจนนำไปสู่ การ "ฮบกัน" คือ ทะเลาะกันได้ (นางสวน สุวรรณเกิด และ นางลำเอียง เนตรอัน. สัมภาษณ์. 2545) การที่ นางแห้วบันทึกข้อมูลจริง อันเป็นประวัติศาสตร์ท้องถิ่นลงไปในเพลงแม่ศรีนี้ ทำให้เพลงมี "ชีวิต" มีความ เคลื่อนไหว มีความเป็นพื้นถิ่นเฉพาะและแตกต่างจากภูมิภาคอื่นที่มีการร้องเพลงแม่ศรีอีกหลายภูมิภาค

นอกจากนี้ยังมีเพลงนางดังท่อนที่ 3 ซึ่งนางเอม บัวเหมีน (บุตรนางฝอย ตุ่นนิม)
จำได้ว่าสมัยนางช่องร้อง ยังไม่มี ดังนี้

นางดังเอ๋ย	เข้าป่าระหง
เข้าดงไม้หมาก	เข้าสากไม้แดง
<u>กะแดงห่อนแกบ</u>	<u>กะดั่งฝัดข้าว</u>
<u>พื่อพื่อพายพาย</u>	<u>กำดินทรายมาห่ายน้ำเต้า</u>
ขอเชิญแม่ข้าเจ้า	มาเข้านางดังเอ๋ย

เพลงนางดัง

อธิบายความ

นางดังเอ๋ย   เจ้าอยู่ในป่าระหง   หรืออยู่ในดงต้นหมาก
หรืออยู่ในสากไม้แดง หรืออยู่ในตะแกรงร่อนแกบ เชิญนางดังมาฝัดข้าวเถิด
เสียงเจ้าฝัดข้าวดังพื่อพื่อพายพาย   กำดินทรายมากรอกปากน้ำเต้าแห้งไว้ให้เต็ม
ขอเชิญแม่เจ้ามาเข้าทรงร่างนางดังเถิดเอ๋ย

จากการศึกษาเพลงนางดังหลายท้องถิ่น ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า 4 วรรคแรก มีความคล้ายคลึงกับท้องถิ่นอื่น ส่วน 6 วรรคสุดท้าย น่าจะเป็นอนุภาคใหม่ที่นางแห้ว บันทึกข้อมูลเพิ่มเติมลงไป โดยนำมาจากการดำรงชีพในชีวิตประจำวันที่หญิงชาวบ้านต้องตำข้าวทุกคืน ตำข้าวเปลือกแล้วใช้ตะแกรงร่อนนำแกบไปเลี้ยงหมู ฝัดข้าวดังพื่อพื่อพายพาย เพื่อเอารำข้าวออก แล้วจึงกระทีกข้าวเพื่อแยกข้าวเต็มเมล็ดกับข้าวเมล็ดหักออกจากกันอันเป็นภูมิปัญญาชาวบ้านที่ใช้เวลาน้อย แต่ปรากฏผลงานมาก ส่วนการกรอกดินทรายแห้งลงในขวดน้ำเต้าแห้ง ซึ่งชาวบ้านจะเก็บรักษาไว้ใส่น้ำดื่มยามไปทำนา ทำไร่ หรือเข้าป่าไปหักหน่อไม้ เก็บเห็ดเผาะ เก็บผักหวาน เก็บมะกอก ฯลฯ การสะพายน้ำเต้าสะดวกกว่า "ดิง" ซึ่งทำจากกระบอกไม้ไผ่ การทิ้งน้ำเต้าแห้งไว้ในอุณหภูมิปกติจะทำให้ น้ำเต้าแตก ใช้งานได้ไม่กี่ครั้ง แต่ถ้ายามไม่ได้ ใช้งานกรอกทรายแห้งลงไปให้เต็มเพื่อรักษาอุณหภูมิในขวดน้ำเต้านั้น จะทำให้ไม่แตก สามารถใช้งานไปได้นานหลายปี บ้านหนองน้ำสร้างในอดีต บนบ้านจะมีน้ำเต้าแห้งกรอกด้วยทรายแขวนไว้ข้างฝาบ้านทุกหลัง (นางจำรัสลักษณ์ แจ้งโงง. สัมภาษณ์. 2544) ภูมิปัญญาชาวบ้านเรื่องการรักษาน้ำเต้านี้ไม่เคยมีใครบันทึกข้อมูลไว้มาก่อนเลย ถ้านางแห้ว ไม่ได้บันทึกไว้ในเพลงนางดัง คนรุ่นหลังจะไม่ได้เรียนรู้ภูมิปัญญาอันวิเศษยิ่งของชาวบ้านไทยเลย ทั้งการที่นางแห้ว เพื่อบทบาทให้นางดังห่ายน้ำเต้า (ห่าย = กรอก) ดังกล่าว ยังทำให้นางงดงามด้วยแรงงานเพศหญิง อันเป็นผู้มีบทบาทในการรักษาของใช้ในบ้านเรือนด้วย

สุดท้ายคือเพลงนางหมา ซึ่งวิทยากร คือ นายลำ แสงสีบาง และนางเอม บัวเหมีน เพื่อนบ้านของนางช่อง-โตเครือดี แม้ยังเยาว์วัยก็จำได้ว่าการเล่นนางหมานั้น ใช้หมาตัวใหญ่ของนางช่อง ใช้ผ้าขาวม้าคลุมหัวหมา แล้วนางช่องเป็นต้นเสียง ร้องลำนำกล่อมหมา มีนางตุ้ม มุกดา และนางโพย กองสุข เป็นผู้ช่วยร้อง วิทยากรทั้ง 2 ท่านจำบทร้องไม่ได้ จำได้แต่ว่าเป็นเพลงที่สั้นมาก เช่นเดียวกับเพลงนางช่อง นางช่องจึงใช้วิธีร้องกลับไปกลับมาหลายเที่ยว จนนางหมาทำท่าง่วงนอนก็เสร็จการเลี้ยงทาย จึงเข้าใจว่า เพลงนางหมาที่ร้องกันในช่วงหลัง เป็นเพลงที่นางแห้ว สร้างขึ้นมาใหม่ทั้งเพลง หรือขยายเพลงเก่าของ

นางช่องให้ยาวขึ้น (นายล่า แสงสีบาง และนางเอม บัวเหม็น. สัมภาษณ์. 2545) เพลงนางหมามีบทร้องดังนี้

แม่หมาเอ๋ย	แม่หมากะบุงฮ้ำ
อีแม่หมาดำ	นั่งอยู่กะบุงแกบ
ไปออบแอบ	แสงแม่หมา
แม่หมาเอ๋ย	ปบขึ้นตันโพ
ผีโพงเอ๋ย	ปบขึ้นตันจั่ว
หมายักคิ้ว	ใส่สัมมดแดง
หมาแยงเงา	ใส่สัมหน่อไม้
กระต่ายลอยคอ	ปลาหมอเสียดตาย
ปลาไหลเสียดเป็น	ผีเณรป่อยวาว ไอ้เฒ่าคยโต

เพลงนางหมา

อธิบายความ

แม่หมาเอ๋ย แม่หมา เจ้านั่งอยู่ในกะบุงฮ้ำ (กะบุงสำหรับตวงข้าว)
แม่หมาสีดำ เจ้านั่งอยู่ในกะบุงแกบ
นางหมา เจ้าไม่ชอบกินไปออบแอบ (เพราะมันมีรสเปรี้ยว)
แม่หมาเอ๋ย เจ้าวิ่งขึ้นตันโพ
ผีโพงเอ๋ย วิ่งขึ้นตันจั่ว
นางหมา ยักคิ้วใส่แกงไข่มดแดงที่ใส่ตัวมดแดงลงไปด้วย (เพราะไม่ชอบกินของรสเปรี้ยว)
นางหมา เจ้าส่งดูเงาตนเองในกระบอกไม้ไผ่ใส่หน่อไม้ดอง (ที่ตั้งไว้ในครัว)
กระต่ายลอยคอ ปลาหมอดิ้นจนตาย แต่ปลาไหลดิ้นจนรอดชีวิต ผีเณรปล่อยเชือกวาว ตาเฒ่าอวยวะเพศใหญ่

ผู้วิจัยเห็นด้วยกับวิทยากร เนื่องจากตั้งข้อสังเกตว่า เพลงนางหมานี้ก่อปรด้วยความรู้พื้นถิ่นหลากหลาย โดยเฉพาะเรื่องอาหารพื้นบ้าน ซึ่งนางแห้วผู้มีชื่อเสียงด้านการปรุงอาหารพื้นบ้านได้บรรจุอาหารพื้นบ้านเหล่านี้ลงในบทร้องเพลงอื่น ๆ ด้วย ส่วนเรื่องผีโพง ในสมัยของนางแห้ว มีเรื่องวิพากษ์วิจารณ์เกี่ยวกับผีโพงที่มาจากกลุ่มต่าง ๆ ประมาณ 5 คน คือ เป็นเรื่องที่กำลังเป็นที่สนใจของสังคมหมู่บ้าน อยู่ในช่วงเวลานั้น และประการสำคัญ คือ เรื่องอารมณ์ขัน ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะตัวของนางแห้วที่ค่อนข้างเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวที่ชาวบ้านทั่วไปทราบกันดี รวมทั้งเรื่องเพศที่นางแห้วชอบเติมลงไปในบทร้องเพลงบางประเภท เพื่อให้เพลงมีรสชาติ แม้แต่ในเพลงพิธีกรรมคือเพลงนางหมานี้ แต่ผู้วิจัยก็เห็นว่าไม่น่าเกลียด เนื่องจากหมาเป็นสัตว์เลี้ยง ไม่ใช่นางทรงที่เป็นร่างมนุษย์ และมีการอัญเชิญเทวดา สิ่งศักดิ์สิทธิ์มาประทับทรง ส่วนการเล่นนางหมาและนางแมว ไม่มีการอัญเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ดังกล่าว อีกประการหนึ่งการใช้คำภาษาถิ่นนครไทยเรียกอวยวะเพศชายก็ฟังดูไม่น่าเกลียด เนื่องจากสำเนียงภาษาถิ่นจะเพี้ยนไปจาก

ภาษาไทยมาตรฐาน ผู้ฟังที่เป็นคนต่างถิ่นมักเข้าใจผิดพลาดว่า "คยโต" หมายความว่า "คฺยโต" ซึ่งความจริงคือ "อวัยวะเพศชายใหญ่" และแม่เพลงก็ "เล่น" กับชายแก่ คือ อ้ายเฒ่า จึงกลายเป็นอารมณ์ขันมากกว่าที่จะเป็นกลอนแดงทั่ว ๆ ไปที่ปรากฏในเพลงพื้นบ้าน

2.2.3 การร้องเพลงอันหล่นชา

เพลงอันหล่นชา หรือเพลงไกวชิงช้า ซึ่งเป็นเพลงร้องเล่นของเด็กขณะไกวชิงช้า เล่น ได้ช่วยสร้างจินตนาการอันบรรเจิดให้แก่เด็กชนบทบ้านหนองน้ำสร้าง ซึ่งอาศัยอยู่ในชุมชนที่ห่างไกลบนยอดเขาสูงที่ทุรกันดาร แวดล้อมไปด้วยป่าและเขา โอกาสที่จะเห็นรถไฟ รถยนต์หรือเครื่องบินนั้นน้อยมากหรือตลอดชีวิตของบางคนไม่เคยได้เห็นเลย ขณะไกวชิงช้าเถาวัลย์ ผู้นั่งบนชิงช้าจึงมักจินตนาการถึงพาหนะดังกล่าว สามารถสร้างความสุขให้แก่ชีวิตเยาว์วัย คนแล้วคนเล่า รุ่นแล้วรุ่นเล่า ส่วนการที่ผู้ใหญ่นำมาร้องกล่อมลูกให้ลูกเล็ก ๆ หรือลูกที่ยังเยาว์ยังออกไปใช้แรงงานทำงานช่วยพ่อแม่ไม่ได้ก็ฟังไปด้วย

นางแห้ว ตุ่นนึ่ง ได้ให้ข้อมูลว่า ตนได้ขยายเนื้อหาบทร้องเพลงอันหล่นชานี้มาตั้งแต่เยาว์วัย ขณะเล่นชิงช้ากับเพื่อน ๆ และได้พัฒนาขยายเนื้อร้อง โดยบันทึกข้อมูลของสังคมในช่วงสมัยของตนลงไปบ้าง ใส่คำคล้องจองที่ไม่มีความจริงลงไปบ้าง เพราะเพลงพื้นบ้านต้องมีความคล้องจองกันด้วย เพลงอันหล่นชาของนางแห้ว ตุ่นนึ่ง จึงมีเนื้อหาที่ยาวที่สุด ยาวกว่าบทร้องของพ่อเพลงแม่เพลงทุกคนในหมู่บ้าน นางแห้ว กล่าวว่าก่อนสุดท้าย เพิ่งมาแต่งเพิ่มเมื่ออายุประมาณ 80 ปีนี้เองคนอื่น ๆ ที่ใกล้ชิดก็จดจำไปร้อง ส่วนคนที่ไม่ได้ใกล้ชิดกันก็จะร้องไม่ได้ เพลงอันหล่นชาของนางช่องโตเครือดี ซึ่งมีบทร้องเพียงตอนเดียว นางแห้วก็นำมาขยายต่อได้ถึง 7 ตอน ตอนที่ 5-7 ขึ้นต้นว่า เหล่เลเอย นั้น จดจำไปจากของบ้านอื่น ซึ่งเป็นสังคมภายนอก เนื้อหาก่อปรด้วยการบันทึกข้อมูลในสังคมตลอดจนอารมณ์ขันที่ขาดไม่ได้ในเพลงร้องเล่นของนางแห้ว ตุ่นนึ่ง

บางครั้งการร้องเพลงอันหล่นชานี้ นางแห้วก็ไม่ได้ขึ้นต้นว่า "อันหล่นชา" ทุกตอน แต่ถ้าขณะร้องจริง เกิดอารมณ์สนุก มีการปลุกกันตลกชิงช้า ก็จะร้องขึ้นต้นว่า "อันหล่นชาชกอันหล่นชา" จึงทำให้ชาวบ้านยกย่องว่านางแห้ว มีความสามารถเชิงเพลงพื้นบ้านเหนือแม่เพลงทุกคนในบ้านหนองน้ำสร้าง

2.2.4 การร้องเพลงกล่อมลูก

ตามที่ซักถามและสัมภาษณ์วิทยากรผู้ใกล้ชิดนางแห้ว ทำให้ผู้วิจัยทราบว่า สมัยก่อน ชาวบ้านหนองน้ำสร้าง นิยมใช้เพลงอันหล่นชาในการกล่อมลูกหลานให้นอนหลับหรือให้หลับมีนางแห้ว ตุ่นนึ่ง คนเดียวที่ร้องเพลงกล่อมลูกแบบภาคกลางได้ เพลงที่ร้องบ่อยมีจำนวน 2 เพลง คือ เพลงนอนเสียเถิด และเพลงพ่อเนื้อเป็น บทร้องปรากฏอยู่ในภาคผนวก ก. แล้ว ตามบทร้องและทำนองร้องที่เอื้อนมาก เอื้อนยาว ใช้พลังเสียงมาก มีทำนองเสียงสูงต่ำสลับกัน ทำให้เพลงของนางแห้วไพเราะมาก แต่ไม่มีใครสนใจรับสืบทอดเพลงกล่อมลูกทั้ง 2 เพลง เนื่องจากร้องยาก ต้องมีเทคนิค มีความชำนาญมีคนรับสืบทอดได้เพียงคนเดียว คือ นางร้อง ปานแพง เพื่อนบ้าน และกัลยาณมิตรชาวเพลงของนางแห้ว ส่วนคนอื่น ๆ นิยมใช้เพลงอันหล่นชา ซึ่งเป็นเพลงร้องเล่นในการกล่อมลูกหลานทั้งสิ้น เพราะไม่ต้องการความชำนาญพิเศษอื่นใด ทั้งสภาพสังคมที่ปรากฏในบทร้อง ก็เป็นประวัติศาสตร์พื้นถิ่นของพวกเขาเอง จึงมีความรู้สึกใกล้ชิดมากกว่าเพลงนอนเสียเถิด และพ่อเนื้อเป็น ซึ่งดูเหมือนไม่ค่อยเข้ากับสภาพสังคม

ที่เรียบง่ายของบ้านหนองน้ำสร้าง เพลงกล่อมลูก 2 เพลงดังกล่าวจึงไม่แพร่หลาย ผู้วิจัยบันทึกข้อมูลบทร้องนี้ได้จากนางสงวน บัวสิงคำ บุตรของนางแห้ว ตุ่นนึ่ง แต่ขณะนั้นนางแห้วชราภาพมาก ร้องเพลงเอื้อนมาก ๆ ไม่ไหว จึงไม่สามารถบันทึกเป็นโน้ตเพลงได้

อย่างไรก็ตาม นางแห้ว ตุ่นนึ่ง และนางร้อง ปานแพง ได้ใช้เพลงกล่อมลูก ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าเป็นเพลงที่รับอิทธิพลมาจากสังคมภายนอกหมู่บ้านนี้ ในการประกวดร้องเพลงกล่อมลูก ซึ่งทางจังหวัดพิษณุโลกได้จัดขึ้นเป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2527 โดยนางแห้ว ร้องเพลงนอนเสียเถิด และ นางร้อง ปานแพง ร้องเพลงพ่อเหี้ยมเียน ผลปรากฏว่านางแห้วได้รับรางวัลชนะเลิศ ได้รับเงินรางวัลจำนวน 500 บาท ส่วนนางร้อง ปานแพง ได้รับรางวัลที่ 3 ได้รับเงินรางวัลจำนวน 200 บาท ค่าใช้จ่ายทั้งหมดในการเดินทางไปประกวด ได้รับการอนุเคราะห์จากผู้ช่วยศาสตราจารย์สุพจน์ พฤกษ์วัน และผู้ช่วยศาสตราจารย์จาริต สิริทิพา ซึ่งขณะนั้นดำรงตำแหน่งหัวหน้าศูนย์ศิลปวัฒนธรรม และเลขานุการ ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม วิทยาลัยครูพิบูลสงคราม มีนางสาวบาหยัน กุ่มต่าย และนางสาวไผ่ฝัน อัมมอรงค์ นักศึกษาวิทยาลัยครูพิบูลสงคราม ซึ่งเป็นลูกหลานของชาวบ้านหนองน้ำสร้าง เป็นผู้พาไปประกวด เนื่องจากขณะนั้นนางแห้ว นัยน์ตาเป็นต้อ ไม่สามารถมองเห็น ต้องจูงเดิน แต่ก็ไม่ย่อท้อในการไปประกวดด้วยความเต็มใจ นับเป็นแม่เพลงพื้นบ้านที่มีความวิริยะในการสืบทอด และเผยแพร่เพลงพื้นบ้านด้วยความอดทนเป็นอย่างสูง สมควรได้รับการยกย่องผลงานร้องเพลงกล่อมลูกดังกล่าว กรรมการชี้แจงว่า ดีเด่นทั้งน้ำเสียงอันไพเราะยิ่ง และศิลปะการถ่ายทอดบทเพลงด้วยอารมณ์อันสะเทือนใจ จึงได้รับรางวัลชนะเลิศ (ผู้ช่วยศาสตราจารย์จาริต สิริทิพา. สัมภาษณ์. 2544)

นางอ้อ พันคุ้ม อายุ 88 ปี เพื่อนบ้านของนางแห้ว ตุ่นนึ่ง เล่าให้ผู้วิจัยฟังว่า นางแห้ว มีศิลปะการร้องที่น่าฟัง ดึงดูดใจคนฟัง การร้องเพลงเพลงเดียวกันแต่คนละครั้ง คนละบรรยากาศ ก็จะร้องไม่เหมือนกัน เปลี่ยนแปลง พลิกแพลงไปเรื่อยตามอารมณ์สนุกสนาน ตลอดจนบรรยากาศและผู้ฟังด้วย อันนับเป็นลีลาเฉพาะตัวของนางแห้ว ตุ่นนึ่ง เป็นไปตามทฤษฎีของอซาคอฟสกี (อ้างจากศิริพร จูตะฐาน. 2524 : 81 - 82) ที่กล่าวถึงนักขับเพลงชาวรัสเซีย 3 คน คือ อนานเยฟ เมดวีเดฟ และวิโนกุโรวา โดย อซาคอฟสกีพบว่า ลีลาการขับเพลงของทั้ง 3 คนนี้ แตกต่างกันไปมาก อนานเยฟชอบรายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องเพศ จึงชอบแทรกบทหยาบโลน เมื่อใดขับเพลงเกี่ยวกับฉากรักจะเน้นรายละเอียดมาก ส่วนบทอื่นจะขับผ่าน ๆ ไป ส่วนเมดวีเดฟชอบขับด้วยลีลาที่เป็นทางการทุกบท และวิโนกุโรวามักขับอย่างสรุปความ บางครั้งก็แปลงเหตุการณ์ที่มหัศจรรย์ให้ดูเป็นเรื่องจริง ทั้งบ่อยครั้งที่เขาแปลงบทร้องให้เข้ากับ "บรรยากาศ" ของหมู่บ้าน ฉะนั้นความถนัดและลีลาเฉพาะตนของผู้ขับเพลงแต่ละคน จึงทำให้เพลงแต่ละเพลงพลิกแพลงแตกต่างกันไป

นอกจากนี้ ศิริพร จูตะฐาน (2534 : 82 - 83) ยังกล่าวถึงวิธีการหัดเป็นพ่อเพลงแม่เพลงไว้ด้วย โดยศิริพร จูตะฐานอ้างทฤษฎีของ อัดเบิร์ต ลอร์ดว่า

ขั้นแรกจะเป็นการเลือกครู ซึ่งอาจเป็นพ่อ แม่ ลุง อา ฯลฯ หรือพ่อเพลงแม่เพลงที่มีชื่อเสียง ผู้ฝึกหัดจะต้องคอยติดตามอย่างใกล้ชิดเวลา "ครู" ร้องเพลง ในขณะเดียวกันก็ต้องคอยฟังเพลงของพ่อเพลงแม่เพลงคนอื่น ๆ ด้วย ผู้ฝึกหัดต้องเรียนรู้ชีวิตและลีลาของ "ครู" เป็นเวลานับสิบปี

ขั้นที่สอง เป็นขั้นตอนของการเลียนแบบ ผู้หัดจะต้องหัดร้องทั้งเนื้อเพลงและเทคนิคตามครู เมื่อจบขั้นตอนนี้ผู้หัดน่าจะมีความสามารถร้องเพลงตามแบบครู และควรจะรู้จักประยุกต์หรือเลือกสิ่งที่ เห็นว่าดีจากพ่อเพลง แม่เพลงคนอื่นมาผสมผสานได้ตามสมควร

ขั้นที่สาม ซึ่งเป็นขั้นสุดท้าย ถ้าเขาทำสำเร็จ เขาจะประสบความสำเร็จที่จะเป็นพ่อเพลงแม่เพลงที่มีชื่อ นั่นก็คือเขาจะต้องรู้จัก “ตกแต่งประดับประดา” เพลง ต้องสามารถที่จะสร้างสำนวนเพลงที่เป็นของเขาเอง มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว เพราะคนฟังก็ต้องอยากฟังอะไรที่แปลกใหม่บ้าง ดังนั้นถ้าเขาสามารถเดินตามทางของบรรพครู และในขณะเดียวกันก็สามารถพลิกแพลง เพิ่มรายละเอียดในส่วนที่เขาสังเกตว่าคนฟังชอบ และรู้จักสังเกตว่าคนในหมู่บ้านชอบเรื่องอย่างใด ก็ร้องเพลงนั้นให้ละเอียดและสนุกสนาน ถ้าตอนใดสังเกตว่าคนฟังไม่ชอบก็ร้องข้าม ๆ ไป ข้อสำคัญ คือ ต้องมีกลวิธีหรือลูกเล่นของตนเองที่จะทำให้คนฟังติดใจ และคอยติดตามการร้องเพลงของเขา ถ้าทำได้ถึงขั้นนี้ ก็จะสามารถเป็นพ่อเพลงแม่เพลงที่เป็นที่นิยมในสังคมนั้น ๆ ได้ ศิราพร จิตะฐาน ได้กล่าวย่ำว่า คนที่ประสบความสำเร็จจริง ๆ เป็นคนที่สามารถ “ตกแต่งประดับประดา” สำนวนเพลงของตนให้ผู้ฟังติดใจได้

จากทฤษฎีดังกล่าว ผู้วิจัยสรุปจากผลงานเพลงของนางแห้วว่า นางแห้วสามารถปฏิบัติตนได้ครบทั้ง 3 ขั้นตอน โดยจงใจหรือไม่จงใจก็ตาม ผลงานเพลงของนางแห้ว ตุ่มนึ่ง จึงโดดเด่นมีเอกลักษณ์เป็นที่รู้จัก และเป็นที่สนใจเหนือแม่เพลงพื้นบ้านอื่น ๆ ในจังหวัดพิษณุโลกในช่วงเวลาร่วมสมัยกัน สมควรที่ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพิษณุโลกเสนอชื่อและผลงานให้เป็นบุคคลดีเด่นทางด้านวัฒนธรรม สาขา ศิลปะการแสดงของจังหวัดพิษณุโลก ประจำปีพุทธศักราช 2537 นับเป็นแม่เพลงพื้นบ้านเพียงคนเดียวของจังหวัดพิษณุโลกที่ได้รับการยกย่องดังกล่าว

โดยอาชีพที่แท้จริงนางแห้ว ตุ่มนึ่ง เป็นชาวนา ชาวไร่ธรรมดา เช่นเดียวกับคนอื่น ๆ การเป็นแม่เพลงนั้น เป็นเพียงแม่เพลงสมัครเล่น แต่งานร้องเพลงโดยเฉพาะการเผยแพร่เพลงพื้นบ้านด้วยวิธีการต่าง ๆ ตามสถานที่ และเวลาที่แตกต่างกันออกไป ทำให้นางแห้ว ตุ่มนึ่ง ใช้เวลาไปกับการทำเพลงพื้นบ้านมาก โดยนางแห้ว ใช้เวลาว่างจากการทำนา ทำไร่ นับเป็นงานที่นางแห้วทำด้วยความปิติยินดี และมีความสุขยิ่ง ประกอบกับการที่สามีคือผู้ใหญ่ขวัน ตุ่มนึ่ง สนับสนุน ผลงานเพลงจึงปรากฏอย่างชัดเจนเป็นระยะเวลายาวนาน

ในด้านของบทร้องเพลงพื้นบ้านนครไทย บ้านหนองน้ำสร้างกับตัวแม่เพลง นั้น ถือว่าเป็นประเด็นที่น่าสนใจ ซึ่งเกี่ยวข้องกับแม่เพลงด้วยเช่นกัน ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตตามที่ปราณี วงษ์เทศ (2525 : 73) กล่าวว่า ปัญหาเรื่องการแต่งบทเพลงก็ถือเป็นส่วนหนึ่งของการถ่ายทอด เพื่อให้ทราบว่าเป็นเพลงนั้นเกิดจากผลผลิตของปัจเจกบุคคลหรือของกลุ่มขบวนการในการแต่งเป็นอย่างไร เป็นการแต่งเนื้อเพลงทั้งหมดขึ้นมาใหม่หรือไม่ จากการศึกษาประเด็นดังกล่าว อาจสรุปได้ว่า บทร้องต่าง ๆ เป็นผลผลิตของปัจเจกบุคคลเป็นส่วนใหญ่ เริ่มจากนางข่อง โตเครือดี ซึ่งมีทั้งที่นางข่องสร้างขึ้นใหม่ และที่จดจำมาจากแหล่งอื่น แต่เนื่องจากผู้วิจัยไม่สามารถสืบค้นถึงรายละเอียดรุ่นนางข่อง จึงเน้นศึกษารุ่นนางแห้ว ซึ่งสืบทอดทางสายตระกูลเดียวกับนางข่อง เห็นว่านางข่องคงมีอิทธิพลต่อนางแห้วไม่น้อย แต่เนื่องจากนางแห้วเติบโตขึ้นมาในสังคมที่หมู่บ้านหนองน้ำสร้างขยายตัวกว้างขวางขึ้น หมู่บ้านขยายตัวออกไปทางทิศตะวันตกจนถึงบริเวณหนองชักขึ้น “คน” ในสังคมที่นางแห้วจะนำมามันก็ากเป็นข้อมูลในบทร้องเพลงพื้นบ้านจึงย่อมมีมากกว่า อีกทั้งครอบครัวรุ่นนางแห้ว มีความมั่นคงในชีวิตความเป็นอยู่ ไม่ต้องหักล้างทางพงสร้างป่าให้เป็นไรนาและบ้านเรือน ดังเช่นรุ่นนางข่อง และการที่นางแห้ว แต่งงานกับนายขวัน ตุ่มนึ่ง บุตรของนางผอย ตุ่มนึ่ง ผู้ได้ชื่อว่ามีจำนวนที่นามากกว่าคนทุกกลุ่มในบ้านหนองน้ำสร้าง ยิ่งทำให้ครอบครัวของนางแห้วมีฐานะความเป็นอยู่ที่ดี มีความจำเป็นพื้นฐานของการดำรงชีวิตครบถ้วน ทั้งการที่นายขวันดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านเป็นระยะเวลายาวนานประมาณ 30 ปี ทำให้นางแห้วได้รับการยอมรับในฐานะภรรยาของผู้ใหญ่บ้าน อีกด้านหนึ่ง ซึ่งน่าจะมีผลต่อการผลิตผลงานเพลงของนางแห้วด้วย เนื้อเพลงทุกประเภททั้งเพลงพิธีกรรม

เพลงร้องเล่น และเพลงกล่อมลูก จึงน่าจะพัฒนามาสมบูรณ์ที่สุดในช่วงของนางแห้วนี้ ส่วนรุ่นของนางเหลื่อม ปีกรอด และนางสงวน บัวสิงคำ เป็นการจดจำเนื้อหาบทเพลงของนางแห้วมาร้อง เนื่องจากพอใจผลผลิตนั้น ๆ แล้ว

ส่วนเนื้อเพลงเบ็ดเตล็ดประเภทเพลงร้องเล่นต่าง ๆ เช่นเพลง บิน บิน บิน หรือ เพลงดำกะเบี๋ย เพลงลิลีข้าวสาร ฯลฯ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเพลงร้องเล่นของเด็กนั้น นางสาว สุวรรณเกิด อายุ 80 ปี นางโหนด โตเครือดี อายุ 69 ปี นายลำ แสงสีบาง อายุ 80 ปี ยืนยันตรงกันว่า ร้องเล่นกันในกลุ่มพวก “บ้านโนน” ก่อน แล้วจึงแพร่หลายไปยังกลุ่มอื่น ๆ จึงอาจตั้งข้อสังเกตได้อีกประการหนึ่งว่า บทร้องเพลงเบ็ดเตล็ดเหล่านี้เป็นผลผลิตของปัจเจกบุคคลจากกลุ่ม “บ้านโนน” ซึ่งเป็นที่ตั้งของกลุ่ม นางผั้น บัวสิงคำ และกลุ่มของนางฝอย ตุ่นนิ่ม เพียงแต่ไม่สามารถระบุนามเจ้าของผลงานได้เท่านั้น แล้วจึงแพร่กระจายไปสู่กลุ่มอื่น ๆ นับว่าแม่เพลงพ่อเพลงจากกลุ่ม “บ้านโนน” มีคุณูปการต่อเพลงพื้นบ้าน นครไทยบ้านหนองน้ำสร้าง เป็นอันมาก

2.2.5 การเป็นครูสอนร้องเพลงน้อย

นางแห้ว ตุ่นนิ่ม มีความเป็นครู คือ การเป็นผู้ให้สูงมาก ได้สอนพ่อเพลงแม่เพลงรุ่นน้องชาวบ้านหนองน้ำสร้างให้หัดร้องเพลงน้อย ซึ่งตนเองหัดมาจากมารดา ลูกศิษย์เพลงน้อยของนางแห้ว คือ

แม่เพลง	นางเหลื่อม	ปีกรอด
	นางโหนด	โตเครือดี
	นางเวิน	คลังจง
	นางสงวน	บัวสิงคำ
พ่อเพลง	นายลำ	แสงสีบาง
	นายกาศ	พ่วงมี
	นายวาน	อ่อนศรี

การฝึกร้องเพลงน้อยนั้น นางแห้วใช้วิธีการร้องให้ฟัง ให้สังเกตเทคนิคการร้องและจดเนื้อร้องให้ลูกศิษย์ไปฝึกร้องที่บ้านตอนกลางวัน ตอนกลางคืนก็ซ้อม ใช้เวลาเพียง 1 สัปดาห์ ทุกคนก็ร้องได้ดี ยามว่างก็เล่นเพลงน้อย เพลงพินเลเล เพลงพวงมาลัย รวมทั้งรำวงด้วย เพลงกุนช่อนกุน และจำปีสีมालากันสนุกสนาน จึงอาจกล่าวได้ว่าการสอนของนางแห้ว เป็นไปแบบไม่หวังวิชา ใช้เวลาน้อยเนื่องจากทุกคน มีพื้นฐานร้องเพลงพื้นบ้านอื่น ๆ ประเภทเพลงร้องเล่นจากครอบครัวของตนหรือจากการเป็นลูกคู่ ตามวิธีการที่คนไทยเรียกว่า “ครูพักลักจำ” มาแล้ว วงการเพลงสมัครเล่นบ้านหนองน้ำสร้างจึงขยายตัวออกไปสู่รุ่นน้อง ๆ ถัดมาอีกหนึ่งรุ่น คือรุ่นของนายสะอาด ธิยา นายสละ เมืองพระฝาง นางพั่งา เมืองพระฝาง และนายสะอาด ตุ่นนิ่ม บรรดาศิษย์ของนางแห้ว เป็นผู้มีอารมณ์สนุกสนาน เล่นเพลง ร้องเพลงด้วยใจรักจริง ๆ เพราะไม่มีสิ่งตอบแทนอื่นใด นอกจากการผ่อนคลายความเครียดจากการทำงานหนักตอนกลางวัน และความสนุกสนานที่มนุษย์ปกติควรได้รับ ศิษย์เหล่านี้ได้สืบทอดเพลงพื้นบ้านนครไทย และร่วมสร้างชื่อเสียงให้แก่หมู่บ้านในช่วงที่นางแห้ว เป็นผู้นำและสืบทอดต่อเนื่องมาจนปัจจุบัน

ภาพประกอบ 27 ผู้วิจัยถ่ายภาพร่วมกับนางแห้ว ตุ่นนึม

2.2.6 สิ่งตอบแทนแม่เพลง

ปราณี วงษ์เทศ (2525:73) ตั้งคำถามว่า การเป็นแม่เพลงนั้น บัณฑิตบุคคลสามารถที่จะเลือกอาชีพของตนได้อย่างอิสระหรือไม่ เนื่องจากบางสังคมนั้น อาชีพถูกกำหนดโดยสังคม และสืบทอดทางสายเลือดเพียงไม่กี่ครอบครัว และแม่เพลงสามารถที่จะพึงรายได้ของตนเองในการยังชีพหรือไม่ ได้รับค่าตอบแทนจากสังคมอย่างไร แม่เพลงได้รับการยกย่องหรือถูกละเลยอย่างไร เนื่องจากบางสังคมนั้น แม่เพลงพ่อเพลงไม่ได้รับค่าตอบแทนเพียงพอที่จะเลี้ยงชีพตนเองได้เลย

สำหรับการเป็นแม่เพลงพ่อเพลงบ้านหนองน้ำสร้างนั้น เนื่องจากเป็นพ่อเพลงแม่เพลงสมัครเล่น ไม่ใช่อาชีพ แม่นางแห้ว ตุ่นนึม จะมีความสามารถและมีชื่อเสียงในระดับจังหวัด แต่แทบไม่ได้ค่าตอบแทนเป็นเงินเลย ได้เพียงค่าพาหนะเดินทางและใบประกาศเกียรติคุณเป็นรายบุคคลบ้าง เป็นหมู่คณะแม่เพลง บ้านหนองน้ำสร้างบ้าง ซึ่งปัจจุบันนี้หายากค้นหาไม่พบ ไม่ทราบไปเก็บไว้ที่ใด อาจเนื่องจากนางแห้วเป็นคนสมถะ ปฏิบัติธรรมมาตลอดชีวิต อาจไม่ได้สนใจวัตถุเหล่านั้น จึงไม่ได้สนใจเก็บรักษาไว้ แต่คนทั่วไปก็ทราบถึงความสามารถและศักยภาพของการมีศิลปะในการถ่ายทอดบทเพลงทุกประเภทอย่างโดดเด่นที่สุด การดำรงชีวิตที่สะดวกสบายและมีความสุขตามสมควรมาจากอาชีพชาวนาเพียงอาชีพเดียว ผลพลอยได้อีกประการหนึ่งคือการได้ไปเห็นบ้านเมืองอื่น ๆ ทั้งในจังหวัดพิษณุโลก จังหวัดสงขลา และกรุงเทพมหานครโดยทางราชการออกค่าใช้จ่ายให้ทั้งหมด นับเป็นการเพิ่มพูนประสบการณ์ชีวิต นางแห้วให้สัมภาษณ์ว่าในการไปสาธิตเพลงพื้นบ้านนครไทยตามคำเชิญของศูนย์วัฒนธรรม จังหวัดพิษณุโลก ที่หอประชุมอำเภอนครไทยและอำเภอชาติตระการ ประมาณ ปี พ.ศ. 2527 ได้รับค่าตอบแทนทั้งคณะ (ประมาณ 15 คน) จำนวน 1,000 บาท แต่เมื่อการสาธิตเสร็จสิ้น อาจารย์บุญเทียม แสงศิริ ซึ่งเป็นบุตรของนายทอง แสงศิริ ผู้ที่เคารพนับถือของชาวนครไทย โดยนายทอง แสงศิริ เป็นผู้ได้รับสัมปทานในการทำป่าไม้ในอำเภอนครไทยทั้งหมด รวมทั้งเป็นเจ้าของโรงเลื่อยที่โซ่งมะเฟืองด้วย อาจารย์บุญเทียม

แสงศิริ ขณะนั้นดำรงตำแหน่งหัวหน้าศูนย์ศิลปวัฒนธรรม วิทยากรพิบูลสงคราม จังหวัดพิษณุโลก ได้มอบเงินส่วนตัวให้คณะแม่เพลง บ้านหนองน้ำสร้างอีกจำนวน 4,000 บาท เนื่องจากพอใจผลงานมาก นับเป็นครั้งเดียวที่ได้รับเงินจำนวนมากเป็นค่าตอบแทน และทุกครั้งที่ไปเผยแพร่หรือสาธิตเพลงพื้นบ้านนครไทยที่จังหวัดพิษณุโลก จะไปพักที่บ้านของผู้ช่วยศาสตราจารย์จาริต สิริทิพา อาจารย์วิทยาลัยครูพิบูลสงคราม จังหวัดพิษณุโลก โดยผู้ช่วยศาสตราจารย์จาริต เป็นผู้จ่ายค่าอาหาร และค่ารถรับจ้างทั้งหมด เมื่อไปเผยแพร่ที่จังหวัดสงขลา และกรุงเทพมหานคร ทางราชการก็จ่ายค่าเบี้ยเลี้ยง ซึ่งรวมค่าอาหารด้วยเพียงวันละ 90 บาท ฉะนั้นการเผยแพร่ดังกล่าวจึงเป็นการทำด้วยใจรักของแม่เพลงทุกคน ทุกคนได้รับเกียรติ แต่ได้รับค่าตอบแทนเป็นเงินที่น้อยมาก บางครั้งน้อยกว่ารายได้ในการไปรับจ้างดำเนินาหรือเกี่ยวข้าวเสียอีก (นางเหลียม ปิกรอด. สัมภาษณ์. 2544)

3. การสืบทอดและเผยแพร่บทเพลง

ในช่วงเวลาประมาณ 50 ปี ที่นางแห้วเป็นผู้นำในการสืบทอดเพลงพื้นบ้านนครไทย บ้านหนองน้ำสร้าง ดังที่ผู้วิจัยได้ศึกษารายละเอียดปรากฏอยู่ในบทที่ 5 ตอนที่ว่าด้วยการศึกษาวัฒนธรรมด้านบทเพลงแล้วนั้น นางแห้วมิได้ทำหน้าที่ของผู้สืบทอดเพียงประการเดียว แต่ได้ทำหน้าที่ของผู้อนุรักษ์และเผยแพร่เพลงพื้นบ้านนครไทย บางโอกาสเพลงพื้นบ้านนครไทยบ้านหนองน้ำสร้างยังทำหน้าที่แทนเพลงพื้นบ้านพิษณุโลกด้วย ดังเช่นการที่นำคณะไปเผยแพร่เพลงพื้นบ้านพิษณุโลก ในงานมหกรรมวัฒนธรรม พื้นบ้านแห่งชาติ ซึ่งสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติมอบหมายให้จังหวัดสงขลาเป็นเจ้าภาพในปี พ.ศ. 2532 ต่อมาเมื่อจังหวัดพิษณุโลกเป็นเจ้าภาพจัดงานในปี พ.ศ. 2535 คณะของนางแห้ว ก็ได้รับเกียรติเป็นผู้สาธิตเพลงพื้นบ้านนครไทยในนามของจังหวัดพิษณุโลก ทั้งเมื่อประเทศไทยเป็นเจ้าภาพจัดงานมหกรรมวัฒนธรรมพื้นบ้านนานาชาติแห่งเอเชีย ในปี พ.ศ. 2533 คณะของนางแห้ว ก็ได้รับเชิญจากสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติผ่านศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพิษณุโลก ให้ไปสาธิตการเล่นเพลง พื้นบ้านประเภทเพลงประกอบพิธีกรรมขอฝนในนามของประเทศไทยโดยได้รับการดูแลอำนวยความสะดวกจากศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพิษณุโลก การสาธิตดังกล่าวได้รับความสำเร็จสูงมาก เป็นที่สนใจของผู้ชมจากหลายประเทศ แต่ชาวคณะได้รับเงินค่าตอบแทนจากทางราชการเป็นเบี้ยเลี้ยงวันละ 90 บาท และค่าพาหนะเท่านั้น ซึ่งชาวคณะก็พอใจ เพราะได้ไปกรุงเทพฯ ซึ่งบางคนยังไม่เคยเห็นกรุงเทพฯ มาก่อน ได้พักโรงแรมที่สะดวกสบาย และผู้นำไปยังพาไปนมัสการพระแก้วมรกตด้วย นับเป็นประสบการณ์ครั้งหนึ่งในชีวิตของคณะเพลงพื้นบ้านหนองน้ำสร้างเลยทีเดียว

นอกจากนี้เมื่อสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ เสด็จพระพาสและประทับแรมที่ภูหินร่องกล้า เมื่อคืนวันที่ 24 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2528 จังหวัดพิษณุโลก และอำเภอนครไทย ได้จัดคณะเพลงพื้นบ้านบ้านหนองน้ำสร้าง ของนางแห้ว ตูนั้ม สาธิตเพลงพื้นบ้านนครไทย ถวายหน้าที่นั่ง โดยสาธิตเพลงพิธีกรรมในการขอฝน ได้แก่ นางดั่ง นางควาย นางครกนางสาก นางข้อม รวมทั้งเพลงพินเลเล เพลงพวงมาลัย และเพลงอันหล่นชา โดยการนำไปของอาจารย์สงวน สุทธายศ ผู้เชี่ยวชาญด้านวัฒนธรรมพื้นบ้านนครไทย นับเป็นเกียรติประวัติและความภาคภูมิใจของคณะชาวเพลงสมัครเล่นในช่วงเวลานี้เป็นอย่างยิ่ง

นับว่า นางแห้ว เป็นหัวหน้าผู้สืบทอดเพลงที่ได้ทำหน้าที่ของผู้สร้างเพลง สร้างสรรค์เพลงอนุรักษ์และเผยแพร่เพลงพื้นบ้านนครไทย บ้านหนองน้ำสร้าง เต็มกำลังสติปัญญา ความสามารถที่แม่เพลง

สมัครเล่น อันมีอาชีพหลักเป็นเกษตรกร จะพึงกระทำต่อสังคมได้อย่างดีที่สุด ทำให้คนไทยในช่วงเวลาดังกล่าว ได้รู้จักอำเภอ นครไทย และตระหนักในคุณค่าของบทเพลงพื้นบ้านไทยที่บรรพชนสร้างไว้ให้ ด้วยภูมิปัญญาไทย อันเจียบแหลม นางแห้ว ตุ่นนิ่ม จึงได้ทำหน้าที่ "สื่อพื้นบ้าน" ที่ส่งคุณค่าภูมิปัญญาไทย จากอดีตมาสู่คนรุ่นปัจจุบัน อย่างน่ายกย่องยิ่ง

เกียรติคุณที่ได้รับ

1. ได้รับคำตรัสชมเชยจากสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ว่าเป็นหัวหน้าคณะแม่เพลงที่มีความสามารถสูง ร้องเพลงพื้นบ้านนครไทยได้ไพเราะมาก ให้ช่วยทำหน้าที่อนุรักษ์ สืบทอด เผยแพร่เพลงเหล่านี้ไปยังรุ่นลูกหลาน เพื่อรักษามรดกวัฒนธรรมของไทยไว้ให้ยั่งยืนสืบไป ซึ่งคณะชาวเพลงก็รับใส่เกล้าฯ มาปฏิบัติ (นายสงวน สุทธายศ. สัมภาษณ์. 2544)
2. ได้รับเกียรติจากศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพิษณุโลก วิทยาลัยครูพิษณุโลกสงคราม บันทึกชีวประวัติ และผลงานเพลงลงในแบบเก็บข้อมูลวัฒนธรรมพื้นบ้าน ในการรวบรวมข้อมูลพื้นฐานทางวัฒนธรรมของจังหวัดพิษณุโลก ทั้งในแผ่นเก็บข้อมูลคอมพิวเตอร์และในหนังสือ "ข้อมูลพื้นฐานทางวัฒนธรรม" โดยปรากฏอยู่ที่หน้า 192
3. ได้รับการประกาศเกียรติคุณจากศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพิษณุโลก ให้เป็นบุคคลผู้มีผลงานดีเด่นทางด้านวัฒนธรรม สาขาศิลปะการแสดง ของจังหวัดพิษณุโลก ประจำปี พ.ศ. 2537 นับเป็นแม่เพลงคนแรก และคนเดียวของจังหวัดพิษณุโลกที่ได้รับเกียรตินี้ เนื่องจากต่อมาโครงการดังกล่าวได้ยกเลิกไป จึงไม่ได้มีการประกาศเกียรติคุณแม่เพลงคนใดอีก

ภาพประกอบ 28 งานศพนางแห้ว ตุ่นนิ่ม วันพฤหัสบดีที่ 10 พฤษภาคม พ.ศ. 2544

ประวัติและผลงานเพลงของนางเหลียม ปิกรอด

ภาพประกอบ 29 นางเหลียม ปิกรอด

ชีวิตส่วนตัว

นางเหลียม ปิกรอด เกิดเมื่อวันที่ 2 มกราคม พ.ศ. 2469 ปัจจุบันอายุ 76 ปี เป็นบุตรของ นายพุ่ม นางตیب โจมอภัย มารดาคือนางตیب เป็นบุตรของนางแจ้ว นุชนารถ ชาวบ้านกลุ่มดั้งเดิมกลุ่มหนึ่งของ บ้านหนองน้ำสร้าง ส่วนบิดานั้นชาวบ้านเรียกว่า ครูบาพุ่ม อพยพมาจากจังหวัดชัยภูมิมาซื้ออาชีพเลี้ยงช้าง อยู่ที่บ้านในเมือง อำเภอนครไทย เมื่อนายพุ่มแต่งงานกับนางตیبแล้ว ก็ได้สร้างบ้านเรือนอยู่บริเวณเดียวกับ บ้านของนางแจ้ว นุชนารถ นางเหลียม ปิกรอด มีพี่น้อง 2 คน โดยมีพี่สาว คือ นางรอง สร้อยแก้ว นางรอง ได้แต่งงานไปกับบุตรของนางบัว สร้อยแก้ว ซึ่งเป็นกลุ่มดั้งเดิมเช่นเดียวกัน และไปสร้างบ้านอยู่บริเวณเดียวกับนางบัว สร้อยแก้ว ยังมีชีวิตอยู่มาจนถึงปัจจุบัน

การศึกษา

นางเหลียม เรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 จากโรงเรียนนครไทยวิทยาคม เนื่องจากขณะนั้น โรงเรียนบ้านหนองน้ำสร้างยังไม่ได้ก่อตั้ง เด็กจากบ้านหนองน้ำสร้างทุกคนต้องเดินทางด้วยเท้าระยะทาง ประมาณ 1 กิโลเมตรเศษไปเรียนโรงเรียนประจำอำเภอไทย นางเหลียมจึงมีความรู้ อ่านออก เขียนได้ เนื่องจากเรียนจบการศึกษาภาคบังคับ

การศึกษาด้านเพลงพื้นบ้าน

1. การศึกษาจากครอบครัว

นางเหลียม เริ่มร้องเพลงพื้นบ้านประเภทเพลงร้องเล่นที่ชาวบ้านใช้กล่อมลูกด้วย คือ เพลงอันหล่นชา โดยจำจากมารดาและน้าสาว คือ นางผุ นุชนารถ ซึ่งร้องเล่นกันอยู่ในชีวิตประจำวันที่บ้าน ยามเล่นชิงช้าหรือยามไกวเปลหลาน นางตีบ นุชนารถ และนางผุ นุชนารถ เป็นคนเสียงดี ร้องเพลง ไพเราะเช่นเดียวกับนางเหลียม นางผุ เป็นผู้มีควมจำดีมาก สามารถจำบทร้องเพลงได้จำนวนมาก และเคย เล่นเพลงเป็นลูกคู่ฝ่ายหญิง เมื่อนางช่อง โตเครือดี เป็นแม่เพลงคนสำคัญที่สุดของหมู่บ้าน แต่ภายหลังก็เลิก ไปร่วมเล่นเพลง เนื่องจากบุคลิกจริง ๆ นั้น เป็นคนชอบเก็บตัว ไม่ใคร่ชอบสังสรรค์กับคนกลุ่มใหญ่ ไม่กล้า ออกไปร้องและรำกับชายหนุ่มที่มาจากต่างกลุ่มกัน จึงร้องเพลงพื้นบ้านเล่นอยู่ที่บ้าน นางเหลียมหัดร้องเพลง อันหล่นชา เพลงพินเลเล เพลงพวงมาลัย และเพลงแห่นาคกับมารดาและน้าอยู่ที่บ้าน จึงอาจกล่าวได้ว่า นางเหลียม เริ่มศึกษาเพลงพื้นบ้านจากคนในครอบครัวของตน จนสามารถร้องเพลงเหล่านั้นเล่นอยู่ในชีวิต ประจำวันตั้งแต่วัยเยาว์

2. การศึกษาจากแม่เพลงรุ่นสำคัญของหมู่บ้าน

เมื่ออายุประมาณ 10 ปี นางเหลียมได้เริ่มออกมาร่วมกิจกรรมเพลงที่ลานเพลงบ้านนางช่อง โตเครือดี โดยเล่นเพลงพินเลเล เพลงพวงมาลัย เริ่มต้นด้วยการเป็นลูกคู่ ตบมือเข้าจังหวะ ร้องรับ ร้องซ้ำ ต้นเสียง ช่วงนั้น นางช่อง โตเครือดี เป็นแม่เพลงสำคัญ จนอายุประมาณ 14 ปี ก็ได้เป็นต้นเสียงเพลง พินเลเล เพลงพวงมาลัย สลับกับแม่เพลงรุ่นใหญ่ของหมู่บ้านเช่นนางแห้ว ตุ่นนิ่ม นางร้อง ปานแพง นางรัง อ่อนศรี นางไผ่ กองสุข และเริ่มร้องเพลงแห่นาคในพิธีกรรมจริง โดยเริ่มจากการเป็นลูกคู่รับ “ฮ้าไ้ นะพ่อคุณเอ๋ย นาคจำ” และร้องซ้ำวรรคอีก 4 วรรค ด้วย ปรากฏว่าน้ำเสียงและลีลาการร้องของ นางเหลียม เป็นที่พอใจของนางแห้วมาก จึงชวนให้ร้องเป็นต้นเสียงแทนนางแห้วในบางช่วง โดยบทร้องนั้น นางแห้วเป็นคนบอกให้จำระหว่างการเดินทางได้แล่นาค ขณะเดินทางจากบ้านหนองน้ำสร้างไปที่วัดเหนือ บทร้องนั้นใช้ปฏิภาณในการจดจำในขณะนั้น จำได้ว่าร้องบทต่อไปนี้

พีนาคละก็สั้นเอย (ฮ้าไ้)	นะพ่อคุณเอ๋ย นาคจำ
ปีนีดอกฟ้า	ปีหน้าดอกดิน
น้องคงจะนำตาลิน	ก็เสียแล้วเอย
(ปีนีดอกฟ้า	ปีหน้าดอกดิน
น้องคงจะนำตาลิน	ละก็เสียแล้วเอย)

เพลงแห่นาค

อธิบายความ   พีนาคของฉันทเอย   พ่อคุณของฉันทเอย
ปีนี้เป็นปีของดอกฟ้า   (เพราะพีนาคเป็นคู่รักของน้องก่อนออกบวช)
แต่ปีหน้าคงจะเป็นปีของดอกดิน   (เพราะพีนาคอาจตัดสินใจบวชไม่สึก)

เราก็จะได้แต่งงานกันตามที่ได้เคยสัญญากันไว้) น้ำตาของน้องก็คงจะรินไหล เพราะความผิดหวังเสียแล้วเอ๋ย

หลังจากนั้น นางแห้ว ตุ่นนึ่ง และนางร้อง ปานแพง ก็ชักชวนให้นางเหลื่อมร่วมเป็นต้นเสียงร้องเพลงแห่หน้าค ได้ตอบกับฝ่ายชายโดยให้เลือกจดจำบทร้องสำนวนของนางแห้ว และนางร้อง จนเริ่มมีประสบการณ์มากขึ้นเรื่อย ๆ ก็เริ่มพัฒนาการร้องเพลงแห่หน้าคของตนเองขึ้นมา ทั้งบทร้องบางบทซึ่งจดจำมาจาก “ครู” คือ แม่เพลงรุ่นใหญ่ของหมู่บ้าน คือ นางช่อง โตเครือดี นางแห้ว ตุ่นนึ่ง นางร้อง ปานแพง นางรัง อ่อนศรี นางโผย กองสุข ซึ่งก็จดจำได้ไม่ยาก เพราะตนเองชอบร้องเพลงแห่หน้าคมากที่สุด เมื่อเปรียบเทียบกับเพลงพื้นบ้านประเภทอื่น ๆ ที่ร้องกันอยู่ในหมู่บ้านขณะนั้น เนื่องจากรู้สึกว่าการร้องเพลงแห่หน้าคนี้ ไพเราะมาก มีเอื้อนเสียงเล็กน้อย มีการที่ลูกคู่ร้อง ซ้ำคำ ซ้ำวรรค เปิดโอกาสให้ต้นเสียงได้คิดพลิกแพลงบทร้องของตนเล็ก ๆ น้อย ๆ หรือคิดขึ้นใหม่ทั้งบทก็ได้ ถ้าต้นเสียงมีปฏิภาณดี และขณะร้องเพลงแห่หน้าค รู้สึกสนุกสนาน และรู้สึกว่าตนเองเป็นคนสำคัญคนหนึ่งที่มีส่วนในการบวชพระ จึงคิดว่าได้บุญด้วย เมื่อรู้สึกว่าได้บุญก็ยิ่งเกิดกำลังใจและพลังที่จะร้องเพิ่มขึ้นอีก เมื่อได้เริ่มเป็นต้นเสียงเพลงแห่หน้าคนั้น นางเหลื่อมอายุประมาณ 15 – 16 ปี

ต่อมาเมื่ออายุประมาณ 17 ปี ได้รับการชักชวนจากแม่เพลงคนสำคัญ คือ นางแห้ว ตุ่นนึ่ง ให้ไปหัดร้องเพลงฉ่อย ซึ่งขณะนั้นในหมู่บ้านมีคนร้องได้ไม่กี่คน เฉพาะสายตระกูลและญาติ ๆ ของนางแห้ว เท่านั้น ผู้ที่เป็นศิษย์ของนางแห้วรุ่นเดียวกัน คือ นางเวิน คลังจง หลานนางดี ทานตะวัน นางโหน โตเครือดี หลานนางผั้น บัวสิงคำ รวมทั้งนางสงวน บัวสิงคำ บุตรคนโตของนางแห้ว ส่วนนางโผย กองสุข น้องสาวของนางแห้ว นางร้อง ปานแพง นางโม เนตรอัน บุตรนางต้อม มุกดา นางรัง อ่อนศรี บุตรของนางฝอย ตุ่นนึ่ง นั้น ล้วนแต่ร้องเพลงฉ่อยได้แล้ว เนื่องจากเป็นญาติและตั้งบ้านเรือนอยู่ติดกับนางแห้วทั้งหมด ฝ่ายชายซึ่งเป็นศิษย์เพลงฉ่อยของนางแห้ว รุ่นเดียวกับนางเหลื่อม คือ นายลำ แสงสีบาง และนายภาค พวงมี หลานนางผั้น บัวสิงคำ และนายวาน อ่อนศรี หลานนางดี ทานตะวัน

ด้านวิธีการสอนของนางแห้วนั้น นางแห้วใช้วิธีจดบทร้องให้ศิษย์รุ่นน้องทั้งชาย หญิงไปท่องจำมา เมื่อจำบทร้องได้แล้วก็สอนเทคนิคการร้อง การเอื้อน ให้ทุกคนร้องตาม เพียงสัปดาห์เดียวทุกคนก็ร้องได้ นางแห้วจึงให้ทุกคนเริ่มจากการเป็นลูกคู่ ขณะที่รุ่นใหญ่เป็นต้นเสียง ต่อมานางเหลื่อม ก็พัฒนาการร้องขึ้นเรื่อย ๆ จนได้เป็นต้นเสียง หรือแม่เพลง ผู้ช่วยของนางแห้ว แต่นางเหลื่อมทำได้เพียงการจดจำเพลงมาร้อง ไม่สามารถพัฒนาไปถึงขั้นสร้างสรรค์ผลงานบทร้องบางตอนให้เป็นของตน ดังที่เคยทำได้ในการร้องเพลงแห่หน้าค

จึงสรุปได้ว่านางเหลื่อม ปีกรอด ได้ศึกษาด้านเพลงพื้นบ้านทั้งการศึกษาแบบธรรมชาติมาจากในครอบครัวของตนเองเป็นส่วนใหญ่ ต่อมาได้มาเพิ่มเติมการเรียนรู้จากแม่เพลงคนสำคัญของหมู่บ้าน ทั้งจากวิธีการเรียนแบบแนะนำในสถานการณ์จริง คือ เพลงแห่หน้าค และการเรียนแบบเป็นศิษย์ที่มีครูเพลง คือ นางแห้ว ตุ่นนึ่ง ซึ่งเป็นแม่เพลงคนสำคัญคนหนึ่งของหมู่บ้านเป็นผู้สอนให้

ชีวิตครอบครัว

นางเหลื่อม แต่งงานกับนายลัก ปีกรอด ชาวบ้านบ้านหนองลาน และสร้างบ้านติดกับบ้านของมารดา ได้อาศัยมาจนถึงปัจจุบัน คือ บ้านเลขที่ 72 หมู่ 4 บ้านหนองน้ำสร้าง มีบุตร 4 คน คือ

1. นางสาวสมพงษ์	ปีกรอด	อายุ	56	ปี
2. นายสุทิน	ปีกรอด	อายุ	54	ปี
3. นายบรรเลง	ปีกรอด	อายุ	52	ปี
4. นายกำเนิด	ปีกรอด	อายุ	49	ปี

แต่เดิมนายสัก และนางเหลื่อม ปีกรอด และบุตรทั้ง 4 คน ประกอบอาชีพทำไร่ ทำนา เช่นเดียวกับชาวบ้านหนองน้ำสร้างทั่วไป แต่ต่อมานางสมพงษ์ ปีกรอด บุตรคนโตเปลี่ยนไปประกอบอาชีพค้าขาย โดยให้ผู้อื่นเช่านาของตน นางบรรเลง ปีกรอด บุตรคนที่ 3 เดินทางไปทำงานที่ประเทศญี่ปุ่นโดยเป็นแม่บ้าน ได้ส่งเงิน มาให้นางเหลื่อม ซื้อที่ดินติดถนนใหญ่ นครไทย - ชาติตระการใกล้กับหนองน้ำสร้าง ซึ่งเคยเป็นหนองน้ำธรรมชาติ และสร้างบ้านเรือนขนาดใหญ่แบบตะวันตกที่นับเป็นบ้านหลังใหญ่ที่สุดในบ้านหนองน้ำสร้างปัจจุบัน แต่เนื่องจากแบบบ้านของคฤหาสน์หลังนี้เป็นแบบตะวันตก และนางบรรเลงยังคงทำงานอยู่ที่ประเทศญี่ปุ่น นางเหลื่อมจึงต้องมาพักอาศัยที่บ้านของนางบรรเลงเพื่อดูแลรักษาให้ แต่ไม่ยอมให้ผู้วิจัยถ่ายภาพที่บ้านหลังนี้ ขอกลับไปถ่ายภาพที่บ้านโบราณแบบชาวบ้านชนบทหลังเดิม เนื่องจากไม่ชอบอยู่บ้านแบบฝรั่ง ถ้านางบรรเลงเดินทางกลับมา ตนก็จะกลับไปอยู่บ้านหลังเดิมที่อยู่มาตั้งแต่แต่งงาน เพราะคุ้นเคยกับบ้านแบบนี้มากกว่า ส่วนบุตรชายคนที่ 2 แต่งงานกับหญิงบ้านหนองลาน ย้ายไปอยู่ที่บ้านหนองลาน และบุตรชายคนเล็กอาศัยอยู่กับมารดา และยังคงมีอาชีพทำนา ทำไร่ ส่วนนายสัก ปีกรอด เสียชีวิตเมื่อ พ.ศ. 2525 นางเหลื่อมจึงอาศัยอยู่กับนายกำเนิด ปีกรอด และหลาน เหลน จำนวน 3 คน ที่บ้านของนายบรรเลง ปีกรอด ชีวิตมีความสุขสบายตามสมควร ค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ในการดำรงชีวิตได้มาจากนางสมพงษ์ ปีกรอด บุตรคนโต และนางบรรเลง ปีกรอด บุตรคนที่ 3 ซึ่งส่งมาจากประเทศญี่ปุ่น นางเหลื่อมจึงทำหน้าที่เลี้ยง หลานและเหลนอย่างสบาย กอปรกับการที่นางเหลื่อมมีสุขภาพที่ดี ยังแข็งแรงมากในวัย 76 ปี เนื่องจาก ออกกำลังกายด้วยการทำนา ทำไร่ เดินไปนา ไปไร่มาตลอดชีวิต ปัจจุบันยังสามารถเดินไปร่วมงานบวชและร่วมเดินร้องเพลงแห่नाคไปวัดกลางที่บ้านนครไทยได้ จึงเป็นแม่เพลงที่ยังทำหน้าที่ร้องเพลงพื้นบ้านได้จนถึงปัจจุบัน และคิดว่าคงทำหน้าที่ต่อไปได้อีกหลายปี จนกว่าจะเดินไม่ไหว

ผลงานเพลงของนางเหลื่อม ปีกรอด

1. การเป็นแม่เพลงด้วยใจรัก

นางเหลื่อม ปีกรอด มิได้สืบสายตระกูลศิลปินเพลงพื้นบ้าน ดังเช่นนางแห้ว ตุ่นนัม และนางสงวน บัวสิงคำ แต่เป็นแม่เพลงสมัครเล่นด้วยใจรัก เนื่องจากอุปนิสัยส่วนตัวเป็นคนอารมณ์ดี ร่าเริง ไม่เครียด กอปรกับการเป็นคนเสียงดี ร้องเพลงไพเราะ กล้าแสดงออก และยังชอบรำแบบพื้นบ้านด้วย จึงเข้าไปอยู่ในวงการเพลงของหมู่บ้านด้วยความสมัครใจ มีความสุข สนุกสนานที่ได้ร้องรำได้

ต่อมาเมื่อร้องเพลงได้ตอบประเภทเพลงร้องเล่นได้ดีแล้ว ได้สมัครใจเรียนร้องเพลงฉ่อยกับนางแห้ว ตุ่นนัม การเป็นศิษย์ของนางแห้วนั้น นางแห้วสอนโดยการจดบทร้องให้ สอนวิธีการร้องเบื้องต้นให้ หลังจากนั้นก็สอนเทคนิควิธี หรือลูกเล่นให้ลูกศิษย์ทุกคนทั้งชายหญิง ภายในสัปดาห์เดียวก็ร้องกันได้ทุกคน หลังจากนั้นจึงซ้อมกันทุกคืน ไม่นานก็เล่นจริงได้ ชาวบ้านชายหญิงที่ไม่ได้หัดเพลงฉ่อยก็ช่วยกันตบมือบ้าง

ช่วยร้องลูกคู่บ้าง ช่วงนี้นางเหลียม ได้ร่วมเป็นนางทรงในการประกอบพิธีกรรมขอฝนบ้างตามที่นางแห้วจัดการ ส่วนใหญ่จะเป็นผู้ช่วยร้องเพลงพิธีกรรมมากกว่าการเป็นนางทรง เพราะสนุกกว่า เพลงพื้นบ้านที่ชอบร้องมากเป็นพิเศษ คือ เพลงแห่ภาค เพราะได้คิดค้นกลอนเพราะ ๆ ที่เป็นสาระของชีวิตที่วาดด้วยคุณธรรมจริยธรรมด้วย นางเหลียมมีน้ำเสียงทุ้มกว่าน้ำเสียงนางแห้ว แต่กังวาน และมีสำเนียงท้องถิ่นปนอยู่ด้วยเหมาะสมในการร้องเพลงพื้นบ้าน นางเหลียมจึงมีชื่อเสียงในการร้องเพลงแห่ภาคมาก ตั้งแต่สมัยยังสาวจนถึงปัจจุบัน

ภาพประกอบ 30 นางเหลียม ปิกรอด ในบทบาทของแม่เพลง

2. การเป็นแม่เพลงที่มีลักษณะของ Active Bearer of Tradition

Active Bearer of Tradition เป็นแม่เพลงที่มีศิลปะในการร้อง สามารถถ่ายทอดบทเพลงให้คนฟังได้สนุกสนานและเพลิดเพลินได้ แม้นางเหลียมจะเป็นแม่เพลงที่มีลักษณะของการจดจำบทร้องมากกว่าที่จะสามารถสร้างเพลงได้ ดังที่นางช่อง โตเครือดี หรือสร้างสรรค์ดังที่นางแห้ว ตุ่นนิ่ม ทำได้ในบทเพลงทุกประเภท แต่การจดจำบทร้องเพลงดังกล่าวได้มาก ก็ทำให้นางเหลียมเป็น "คลัง" แห่งเพลงคนหนึ่งของหมู่บ้านที่มีเพลงอยู่ใน "คลัง" จำนวนมาก และก็ได้ใช้เพลงในคลังนั้นอย่างคุ้มค่า ทั้งในด้านการสร้างความบันเทิงให้สังคมหมู่บ้าน ตลอดจนการสาธิต การอนุรักษ์และเผยแพร่ในฐานะผู้ช่วยของนางแห้ว ซึ่งอยู่ในระยะเวลาที่ต่อเนื่องจากนางแห้ว อันนับเป็นระยะเวลาเหมาะสมที่ได้เป็นศิษย์เอกของนางแห้ว เนื่องจากแม่เพลงที่อยู่ในช่วงเวลาเดียวกับนางแห้ว บางคนมีความสามารถในการร้องเพลงสูง แต่น้ำเสียงไม่เพราะเท่านางแห้ว ดังเช่นนางร้อง ปานแพง เมื่อชื่อเสียงและความโดดเด่นของนางแห้วสูงมาก จึงทำให้คนมองข้ามแม่เพลงคนอื่น ๆ ไปหมด แต่เมื่อแม่เพลงเหล่านี้เสียชีวิตไปหมดแล้ว นางเหลียมจึงได้ทำหน้าที่สืบทอดเพลง

ต่อจากนางแห้ว และได้กลายเป็นแม่เพลงคนสำคัญคนหนึ่งของบ้านหนองน้ำสร้างในสมัยปัจจุบันที่พร้อมเผยแพร่ข้อมูลเพลงพื้นบ้านที่จดจำได้ด้วยความเต็มใจ และถ้าทางราชการต้องการให้สาธิตเพลงพื้นบ้านนครไทยบ้านหนองน้ำสร้างก็ยังมีคนทำหน้าที่ของตนจนกว่าจะทำไม่ไหว เช่นเดียวกับ “ครู” คือ นางแห้ว ซึ่งได้ทำหน้าที่มาตลอดชีวิต

ในแง่ของลีลาแม่เพลงตามทฤษฎีของอัลเบิร์ต ลอร์ด (อ้างจาก ศิราพร ฐิตะฐาน. 2524 : 82) ซึ่งกล่าวถึงการที่ศิษย์ได้เลือกครูเป็นอันดับแรก โดยนางเหลื่อม ได้เลือกแม่เพลงคนสำคัญของหมู่บ้าน คือ นางแห้ว ตุ่น้มนั เป็นครูเพลงฉ่อย ครูได้ใช้วิธีการให้เลียนแบบ “ครู” โดยนางเหลื่อมได้หัดร้องทั้งเนื้อเพลง และเทคนิคตามครู ซึ่งเป็นขั้นตอนที่สอง ต่อมาในขั้นตอนที่สามซึ่งศิษย์ควรรู้จักประยุกต์ หรือเลือกสิ่งดี ๆ จากแม่เพลงคนอื่น ๆ มาผสมผสานในงานของตน และรู้จัก **“ตกแต่งประดับประดา”** เพลง ต้องสามารถสร้างสำนวนเพลงที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเองได้ ดังที่ผู้วิจัยได้กล่าวถึงนางแห้ว ตุ่น้มนั ไปแล้วว่า เป็นผู้ที่สามารถทำได้เพียงเพลงแห่ภาคเพียงชนิดเดียวที่สามารถผสมผสาน พลิกแพลงบทร้องใหม่ ๆ โดยยืมบทร้อง และแนวทางของบรรพครูเป็นหลัก ด้วยการนำสภาพสังคมในหมู่บ้านมาผสมผสานลงไป ดังเช่นบทร้องนี้

	พีนาคละกัสนเอย (ฮ้าฮั)	นะพ่อกุณเอย นาคขา
	ถ้าน้องมีปีกเหมือนนก	น้องจะพานาคล่อน
	ไปข้ามเขาละกันคร	เอยไทยเอย
	(ถ้าน้องมีปีกเหมือนนก	น้องจะพานาคล่อน
	ไปข้ามเขาละกันคร	เอยชุมเอย)
อธิบายความ	พีนาคของฉันเอย	พ่อกุณของฉันเอย
	ถ้าตัวน้องมีปีกเหมือนนก	น้องจะพาพีนาคบินร่อน
	จะพาพีนาคบินไปข้ามเขานครไทย	แล้วจะพาพีนาคบินข้ามเขานครชุมด้วยนะเอย

จะเห็นได้ว่านางเหลื่อมมีความคิดสร้างสรรค์ในการเปลี่ยนเขานครไทยเป็นเขานครชุมในตอนเช้า เนื่องจากไม่ต้องการสาระที่ซ้ำกัน เพราะชาวบ้านหนองน้ำสร้างต้องเดินทางข้ามเขานครไทยไปอำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก และข้ามเขานครชุมเพื่อติดต่อสัมพันธ์กับชาวตำบลนครชุม ซึ่งใช้ภาษาถิ่นนครไทย เช่นเดียวกัน เทือกเขานครชุมนั้นสูงกว่าเทือกเขานครไทย ใครสามารถเดินทางข้ามไปได้ ย่อมแสดงถึงความสามารถเป็นอย่างสูงตามมาตรฐานของสังคมชาวชนบทที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ในที่ราบหุบเขา ดังเช่นชาวบ้านหนองน้ำสร้างนี้ และการเปลี่ยนคำดังกล่าวสามารถเปลี่ยนได้ในตำแหน่งเดิม คือ **นครไทย** เป็น **นครชุม** ซึ่งเป็นการเล่นคำแบบล้อกัน อันแสดงความสามารถของแม่เพลงที่มีการศึกษาเพียงระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 เท่านั้น มิได้เรียนรู้ศาสตร์เกี่ยวกับการใช้ภาษา แต่ใช้วิธีฟังเสียงจากการร้องเพลงพื้นบ้านแทน ผู้วิจัยขอยกคำกล่าวของศาสตราจารย์เจตนา นาควัชระ ซึ่งกล่าวในการบรรยายทางวิชาการ เรื่อง “วิกฤตของมนุษยศาสตร์” ที่คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวรจัดขึ้นในวันที่ 28 สิงหาคม พ.ศ. 2543 ว่า “วรรณกรรมนั้นมากับเสียง มิใช่มากับกระดาษ” สอดคล้องกับเสาวลักษณ์ อนันตสานต์ (2530 : 58) กล่าวว่าแม่เพลงพื้นบ้านนั้นไม่ได้สนใจข้อมูลลายลักษณ์ เพราะถึงจะมีการจดบันทึกข้อมูลนั้นในกระดาษแล้ว แม่เพลงก็ไม่ได้สนใจจะร้องเพลงของตนตามที่มีการจดบันทึกไว้ ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าแม่เพลงพื้นบ้าน

มีไหวพริบ ปฏิภาณ และความคิดสร้างสรรค์ เป็นลักษณะเฉพาะตนแตกต่างกันออกไปทุกท้องถิ่น เนื่องจากความสามารถในการฟังเสียงของเพลงนั่นเอง

3. การสืบทอดและเผยแพร่เพลงพื้นบ้านนครไทย

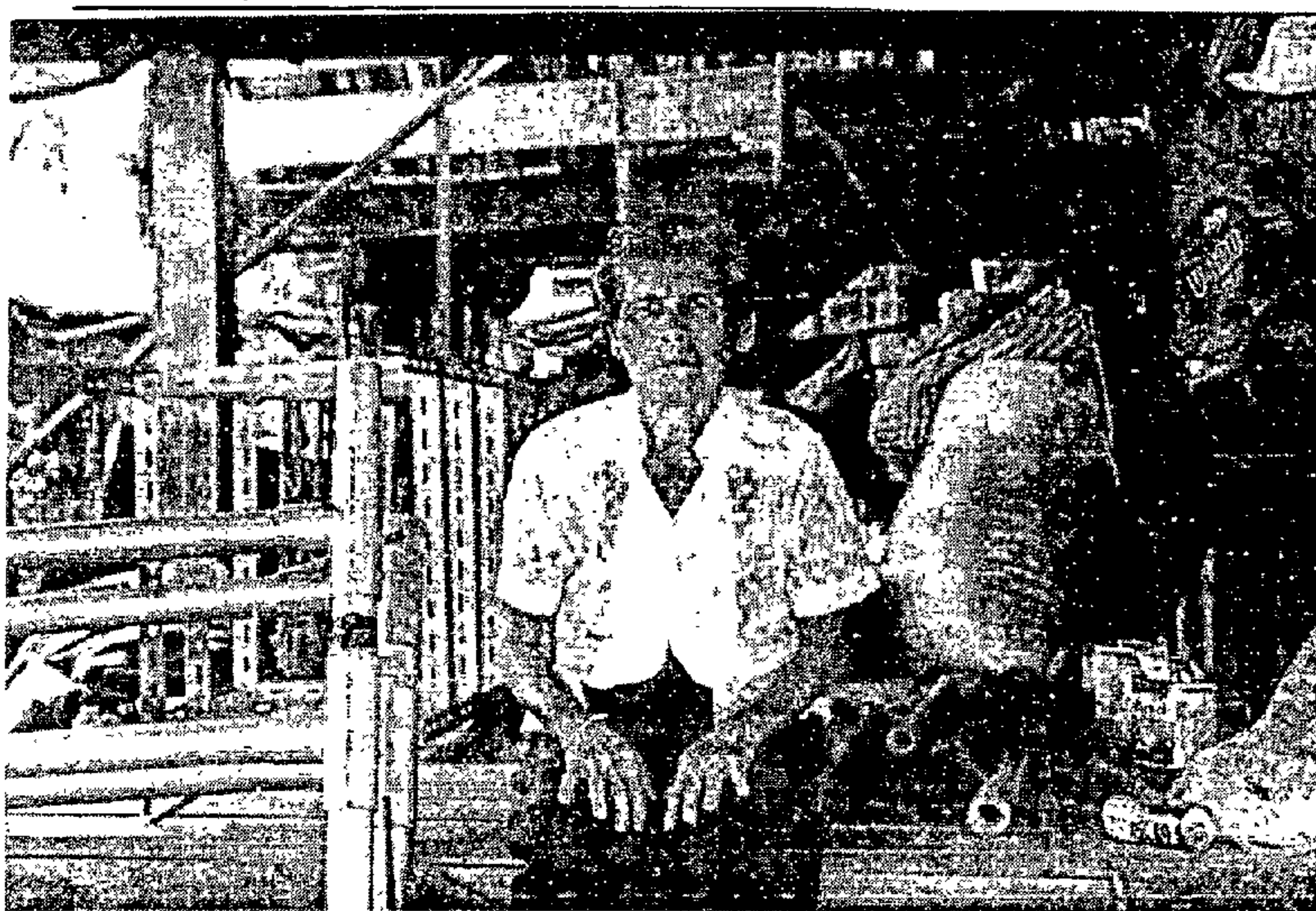
นางเหลื่อม ปิกรอด ได้ทำหน้าที่สืบทอดและเผยแพร่เพลงพื้นบ้านนครไทย บ้านหนองน้ำสร้าง ร่วมกับแม่เพลงคนสำคัญที่สุดของหมู่บ้าน คือ นางแห้ว ตุ่นนิ่ม มาตลอดระยะเวลาประมาณ 50 ปีที่นางแห้ว ตุ่นนิ่ม เป็นหัวหน้ากลุ่มต่อจากมารดา คือ นางช่อง ซึ่งเป็นบรรพชนผู้สร้างเพลงพื้นบ้านไว้ให้ลูกหลานได้สืบทอดกันต่อมา เมื่อยังเยาว์วัยขณะเป็นลูกคู่เพลงพื้นบ้าน นางเหลื่อม ได้เคยติดตามนางช่อง โตเครื่องดี ไปเล่นเพลงพื้นบ้านประเภทเพลงร้องเล่น คือ เพลงพินเลเล เพลงพวงมาลัย ที่บ้านพร้าว บ้านหนองลาน ตำบลนครไทย บ้านนาบัว ตำบลนาบัว ต่อมาเมื่อนางช่องชราภาพ นางแห้วเป็นผู้นำกลุ่มสืบทอดเพลงพื้นบ้านนครไทย บ้านหนองน้ำสร้าง นางเหลื่อมซึ่งเป็นศิษย์เอกของนางแห้ว ได้ร่วมงานกิจกรรมเพลงมาตลอดระยะเวลายาวนานดังกล่าว

นางเหลื่อม เป็นผู้ช่วยที่สร้างสีสันและควมมีชีวิตชีวาให้แก่สังคมหมู่บ้านไม่น้อย เพราะมีความสามารถทั้งด้านการร้องเพลงและการรำนากฎศิลป์พื้นบ้านที่เพิ่มความสนุกสนาน มีชีวิตชีวาแก่บทเพลงร้องเล่นประเภทพินเลเล เพลงพวงมาลัย ซึ่งเป็นที่นิยมยิ่ง เพราะผู้ร้อง ผู้ฟัง เป็นคนกลุ่มเดียวกัน หรือถ้าใครร้องไม่ได้จริง ๆ ก็ดบมืออย่างเดียวยังได้ และการที่นางเหลื่อมเป็นคนอารมณ์ดี เมื่อถูกรุ่นพี่ ๆ ผลักหลังให้ออกไปรำคู่กับชายหนุ่มที่หน้าตาดีหื่น นางเหลื่อมก็ยอมรำด้วย ไม่ได้คิดรังเกียจ จึงเป็นที่รักของชาวเพลงรุ่นพี่ ๆ นางเหลื่อมร่วมกิจกรรมเพลงภายในหมู่บ้านทุกครั้ง และยังร่วมเดินทางไปเล่นเพลงในงานบวชพระที่บ้านพร้าว บ้านหนองลาน ตำบลนครไทย บ้านเนินเพิ่ม ตำบลเนินเพิ่ม บ้านนาบัว ตำบลนาบัว บ้านป่าแดง ตำบลชาติตระการ (ขณะนั้นอำเภอชาติตระการเป็นตำบล ขึ้นกับอำเภอนครไทย) บ้านนครชุม ตำบลนครชุม ทั้งยังเดินทางไปเล่นไกลถึงบ้านต่าง ๆ ในอำเภอวังทอง จำนวน 3 ครั้ง ดังที่ผู้วิจัยได้กล่าวถึงรายละเอียดไว้ในหัวข้อประวัติความเป็นมาของเพลงพื้นบ้านโดยละเอียดแล้ว

นอกจากนี้ นางเหลื่อมยังเป็นผู้ช่วยในการสาธิตเพลงพื้นบ้านร่วมกับนางแห้ว ตุ่นนิ่ม นางร้อง ปานแพง นางรัง อ่อนศรี ทั้งในอำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก จังหวัดสงขลา (งานมหกรรมวัฒนธรรมแห่งชาติ) และกรุงเทพมหานคร (งานมหกรรมวัฒนธรรมพื้นบ้านแห่งชาติ) และที่ภาคภูมิไฉย คือ การสาธิตเพลงพื้นบ้านนครไทย ถวายสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ที่ภูหินร่องกล้า โดยมีนางแห้ว เป็นหัวหน้าคณะ นับเป็นเกียรติประวัติแก่วงศ์ตระกูลยิ่งนักที่แม่เพลงสมัครเล่น ซึ่งอาชีพหลักเป็นเกษตรกรได้มีโอกาสนำเสนอมรดกทางวัฒนธรรมของหมู่บ้านชนบทที่ตั้งอยู่ห่างจากตัวจังหวัดพิษณุโลกถึง 100 กิโลเมตร เฉพาะพระพักตร์พระราชวงศ์ในครั้งนั้น

ปัจจุบันเมื่อนางแห้ว ตุ่นนิ่ม เสียชีวิตไปในปี พ.ศ. 2544 นางเหลื่อมได้ร่วมกับนางสงวน บัวสิงคำ บุตรของนางแห้วสืบทอดผลงานเพลงของบรรพชนไว้เต็มความสามารถ เพื่อรักษาเพลงพื้นบ้านนครไทย บ้านหนองน้ำสร้างไว้ไม่ให้สูญหายไปท่ามกลางมรสุมแบบใหม่ ซึ่งชาวบ้านสามารถผลิตเพลงได้ในบ้านของตน เช่น วิทย์ ไทรทัศน์ ฯลฯ ทั้งยังเต็มใจให้ข้อมูลเพลงพื้นบ้านแก่นักวิชาการ นิสิต นักศึกษา นักเรียนที่ไปขอความรู้ และบันทึกข้อมูลอยู่เสมอ น่าเสียดายที่ไม่มีบุตรของนางเหลื่อมคนใด สนใจเรื่องของเพลงพื้นบ้านสืบทอดจากมารดาเลย เช่นเดียวกับกรณีของนางสงวน บัวสิงคำ จึงน่าเป็นห่วงอนาคตเพลงพื้นบ้านนครไทยบ้านหนองน้ำสร้างเป็นอย่างยิ่ง

ประวัติและผลงานเพลงของนางสงวน บัวสิงคำ

ภาพประกอบ 31 นางสงวน บัวสิงคำ

ชีวิตส่วนตัว และชีวิตครอบครัว

นางสงวน บัวสิงคำ (สกุลเดิม เขียวกระต่าย) เกิดเมื่อวันที่ 2 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2473 ปัจจุบัน อายุ 72 ปี เป็นบุตรของนายบุญ เขียวกระต่าย และนางแห้ว โตเครือดี เมื่อนางสงวนอายุประมาณ 1 ปี บิดา มารดาก็เลิกร้างกัน บิดาและมารดาแต่งงานใหม่ทั้งคู่ บิดาย้ายไปอยู่หมู่บ้านอื่น ส่วนมารดาแต่งงานใหม่กับนายขวัน ตุ่นนิ่ม ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 4 บ้านหนองน้ำสร้าง นางสงวน จึงเติบโตในบ้านของผู้ใหญ่ขวัน และนางแห้ว ตุ่นนิ่ม โดยนางสงวน เคารพรักและเรียกนายขวันว่าพ่อ เช่นเดียวกับบุตรคนอื่น ๆ นายขวัน ก็เมตตารักใคร่นางสงวนเช่นเดียวกับบุตรของตน ชีวิตส่วนตัวในวัยเยาว์จึงไม่มีปัญหา เมื่อนางสงวนเติบโตขึ้น จึงแต่งงานกับนายตุ่น บัวสิงคำ หลานของนางดี ทานตะวัน ซึ่งขยายบ้านเรือนมาอาศัยอยู่ที่เชิงเนินใกล้เคียงกับบ้านโนน เมื่อแต่งงานแล้ว บิดา มารดา ให้ปลูกเรือนหออยู่ติดกับบ้านของนายขวัน นางแห้ว ตุ่นนิ่ม ซึ่งปัจจุบันคือ บ้านเลขที่ 56 หมู่ 4 บ้านหนองน้ำสร้าง ปัจจุบันนายตุ่น บัวสิงคำ อายุ 73 ปี สุขภาพดี เช่นเดียวกับนางสงวน ทั้งสองคนมีอาชีพทำนา ทำไร่ และรับจ้างทั่วไป เช่น เกียวข้าว ดำนา นางสงวน และนายตุ่น บัวสิงคำ มีบุตร จำนวน 5 คน คือ

1. นางวิไล	กำเงิน	อายุ 52 ปี
2. นายโป่ง	บัวสิงคำ	อายุ 50 ปี

3. นายเป้	บัวสิงคำ	อายุ 48 ปี
4. นายปรีชา	บัวสิงคำ	อายุ 45 ปี
5. นางวรินทร์รัตน์	บัวสิงคำ	อายุ 40 ปี

บุตรทั้ง 5 คน ประกอบอาชีพทำนา ทำไร่ เป็นหลัก และมีอาชีพรอง คือ นายเป้และนายปรีชา มีวงแคนประยุกต์ ซึ่งมารดาลงทุนซื้อเครื่องดนตรีให้รับจ้างเล่นทั่วไปในอำเภอนครไทย มีรายได้ที่จะดำรงชีพอยู่อย่างสบายทั้งครอบครัว อีกทั้งการที่นายตุ่น นางสงวน และบุตรทั้ง 5 คน เป็นคนขยันขันแข็ง ไม่เคย อยู่ว่าง ยามว่างจึงไปรับจ้างต่าง ๆ เช่น ดำนา เกี่ยวข้าว ฯลฯ ส่วนนางวรินทร์รัตน์ ก็ออกไปหาหน่อไม้มาต้ม นึ่งน้ำหน่ำนางไปขายที่ตลาดอำเภอนครไทย ครอบครัวนี้จึงมีชีวิตความเป็นอยู่ที่สุขสบายครอบครัวหนึ่งของบ้านหนองน้ำสร้างปัจจุบัน

การศึกษา

นางสงวน บัวสิงคำ ได้รับการศึกษาตามระบบโรงเรียนจนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 จากโรงเรียน นครไทยวิทยาคม เช่นเดียวกับคนรุ่นนางเหลียม ปีกรอด เนื่องจากโรงเรียนบ้านหนองน้ำสร้าง ยังไม่เปิดสอน ในขณะนั้น นางสงวน ได้รับการดูแลเรื่องการศึกษาจนจบการศึกษาขั้นพื้นฐานในฐานะบุตรสาวคนโตของ ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 4 บ้านหนองน้ำสร้าง มีความรู้ อ่านออกเขียนได้ ปัจจุบันยังสามารถอ่านออกเขียนได้ เนื่องจาก ทบทวนการอ่าน การเขียนอยู่เป็นประจำ ส่วนใหญ่อ่านหนังสือแบบเรียนของหลาน ชอบอ่านวิชาภาษาไทย และวิชาสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต เนื่องจากได้ความรู้และสนุกดี

การศึกษาด้านเพลงพื้นบ้าน

นางสงวน บัวสิงคำ เรียนรู้การร้องเพลงพื้นบ้านทุกประเภท และทุกเพลงจากยายและมารดา คือ นางข่อง และนางแห้ว ตั้งแต่เยาว์วัย โดยการร้องตามยายและมารดามาเรื่อย ๆ ด้วยคุณสมบัติเด่นของ นางสงวน คือ เป็นคนมีความจำดี จึงจดจำบทร้องเพลงพื้นบ้านที่มารดาเคยร้องได้เกือบทุกเพลง แม้ปัจจุบัน นางสงวนจะมีอายุ 72 ปีแล้ว การเรียนรู้เรื่องเพลงจากครอบครัวเป็นลักษณะเรียนรู้ตามธรรมชาติมากกว่า การเรียนแบบศิษย์กับครู จึงนับว่านางสงวนได้มีโอกาสศึกษาเรียนรู้เรื่องเพลงพื้นบ้านนานมาก เนื่องจาก ตนเองสืบสายตระกูลของศิลปินเพลงพื้นบ้านมาถึง 2 ชั่วคน

ผลงานเพลงของนางสงวน บัวสิงคำ

1. การเป็นแม่เพลงด้วยใจรักและการสืบทอดในสายตระกูลมารดา

การที่นางสงวน เป็นหลานสาวคนโตของนางข่อง และเป็นบุตรคนโตของนางแห้ว เป็นปัจจัย สนับสนุนให้นางสงวนซึ่งมีใจรักในการร้องเพลงพื้นบ้านเข้าไปร่วมกิจกรรมเพลงของหมู่บ้านตั้งแต่วัยเยาว์ เริ่มจากเป็นคนเตรียมกระดังสำหรับเล่นนางดังให้ยาย เตรียมข้องสำหรับเล่นนางข้อง เตรียมผ้าขาวม้าสำหรับ โปกห้วนางหมา และเตรียมกระทอสำหรับใส่ไก่อชนิดที่มีฝาปิดสำหรับการแห่นางแมว เป็นต้น เมื่อเริ่มวัยรุ่น ได้เป็นลูกคู่ในการร้องเพลงพื้นเลเล เพลงพวงมาลัย บางครั้งก็เริ่มจับกระดังเป็นนางทรงในการประกอบ

พิธีกรรมขอฝน เมื่ออายุประมาณ 16 – 17 ปี ก็เริ่มร้องเพลงพื้นเลเลคู่กับนายวาน สุวรรณเกิด พ่อเพลงรุ่นเก่าคนหนึ่งของหมู่บ้าน บางครั้งก็คู่กับนายสหะ เมืองพระฝาง หรือนายลำ แสงสีบาง นางสาวนเป็นคนเชื่อมั่นในตนเองสูง กล้าแสดงออกเช่นเดียวกับนางแห้ว แต่เนื่องจากนางแห้วเป็นแม่เพลงที่โดดเด่นทั้งด้านน้ำเสียง บุคลิก และหน้าตาสวยงาม จึงไม่มีใครมีใครสนใจบุตรของนางแห้ว กอปรกับการที่บุตรคนอื่น ๆ ไม่มีใครสนใจเป็นชาวเพลงสมัครเล่น นอกจากนางสงวนคนเดียว จึงทำให้นางสงวนไม่เด่นเท่าที่ควร เพราะนอกจากนางแห้วแล้ว ในอดีตยังมีนางร้อง ปานแพง นางรัง อ่อนศรี และนางโผย คองสุข เป็นแม่เพลงเด่นรองมาจากนางแห้ว หลังจากนั้นก็มีนางเหลื่อม ปีกรอด และนางโหน โตเครือดี เป็นแม่เพลงเด่นในรุ่นเดียวกัน จึงทำให้หลายคนมองข้ามความสามารถของนางสงวน บัวสิงคำ ไปจนนางแห้ว ตุ่นนิ่ม ชราภาพมาก และต่อมาก็เสียชีวิต นางสาวน จึงทำหน้าที่เผยแพร่เพลงพื้นบ้านแทนมารดาต่อมาด้วยใจรักในการเป็นแม่เพลงสมัครเล่นมาจนถึงปัจจุบัน

2. การเป็นแม่เพลงผู้จดจำบทเพลงได้มากจนเป็น “คลังแห่งเพลง”

นางสงวน บัวสิงคำ เป็นผู้มีความจำดีมาก สามารถจดจำข้อมูลบทร้องเพลงพื้นบ้านจากนางแห้วได้ทุกประเภทและแทบทุกเพลง จึงมีข้อมูลเพลงจำนวนมากที่จะร้องให้ผู้สนใจฟัง นับเป็น “คลังแห่งเพลง” คนหนึ่งของบ้านหนองน้ำสร้างในปัจจุบัน ขณะที่นางเหลื่อม ปีกรอด เริ่มจดจำบทร้องเพลงพื้นบ้านได้น้อยลง

แม้นางสงวนจะมีชื่อ Active Bearer of Tradition ที่มีชื่อเสียงของหมู่บ้าน แต่นางสงวนก็ทำหน้าที่ของ Active Bearer ผู้จดจำเพลงจากผู้สร้างเพลงและผู้สร้างสรรค์เพลง ซึ่งเป็นบรรพบุรุษของตนเองโดยตรง สืบต่อเนื่องถึงสองชั่วอายุคน จึงทำให้นางสงวนสามารถทำหน้าที่ “คลังแห่งเพลง” ที่มีคุณค่าของหมู่บ้าน ขณะเดียวกันก็ทำหน้าที่ผู้เชื่อมโยงอดีตของเพลงพื้นบ้านนครไทยบ้านหนองน้ำสร้างมาสู่ปัจจุบันได้อย่างดีและสมบูรณ์ที่สุด เมื่อนางแห้วเสียชีวิตลง นางสาวนจึงเป็นเสมือนตัวแทนของนางแห้ว ซึ่งความจริงแล้วก็คือการเป็นตัวแทนของนางชองด้วย เมื่อใดที่หมู่บ้านนี้ไม่มีนางสงวน “ชีวิต” ของเพลงพื้นบ้านนครไทยบ้านหนองน้ำสร้างก็ย่อมต้องสิ้นสุดลงเช่นกัน

3. การเป็นผู้บริหารจัดการวัฒนธรรมด้านเพลงและพิธีกรรมอื่น ๆ

ปัจจุบันนางสงวน บัวสิงคำ เป็นตัวแทนของนางแห้ว ตุ่นนิ่ม มารดา ทั้งในแง่ของการช่วยเหลือนางเหลื่อม ปีกรอด ในการนัดหมายชาวบ้านหนองน้ำสร้างในการเล่นเพลงในเทศกาลหรือวาระพิเศษต่าง ๆ นางสาวนได้รับการยอมรับจากชาวบ้านในฐานะที่เป็นบุตรของนางแห้ว ตุ่นนิ่ม และสถานที่เล่นเพลงปัจจุบัน ยังคงเป็นบริเวณลานเพลงระหว่างบ้านนางแห้ว กับบ้านนางสงวน ซึ่งนางชอง โตเครือดี เคยใช้เล่นเพลงมาตั้งแต่อดีต ครั้งสร้างเพลงให้หมู่บ้านนี้ และไม่เคยเปลี่ยนแปลงสถานที่เล่นเพลงมาจนปัจจุบันนี้

นอกจากเป็นผู้บริหารและจัดการวัสดุทางวัฒนธรรม คือ เพลงพื้นบ้านแล้ว นางสาวนยังสืบต่อมารดาในการเซ่นดวงวิญญาณบรรพบุรุษ (ชาวบ้านเรียกว่าการเซ่นผี) ก่อนการเล่นเพลงในโอกาสปกติ หรือก่อนการสาธิตการเล่นเพลง ตลอดจนเป็นผู้ทำหน้าที่เซ่นสรวงดวงวิญญาณปู่เฒ่าโห้ ที่ศาลปู่เฒ่าโห้ในเดือน 3 ต่อจากนางแห้ว ตุ่นนิ่ม มารดาด้วย นับว่านางสงวนเป็นแม่เพลงสำคัญคนหนึ่งของหมู่บ้านหนองน้ำสร้างที่ยังทำหน้าที่รักษาเพลงพื้นบ้านนครไทยไว้มิให้สูญหายไป อย่างไรก็ตามนางสงวนเป็นบุตรเพียงคนเดียวของนางแห้วที่สืบทอดเพลงพื้นบ้านจากมารดาด้วยใจรัก ส่วนบุตรคนอื่น ๆ ไม่มีใครสนใจจดจำและสืบทอด

นอกจากนางหวง อ่อนศรี ที่ร้องรับ ร้องซ้ำ เป็นลูกคู่เพลงพื้นเลเล และเพลงพวงมาลัยเท่านั้น ส่วนบุตร ทั้ง 5 คน ของนางสงวน ก็ไม่มีคนใดสืบทอดหรือจดจำเพลงพื้นบ้านจากมารดาเลย ผู้วิจัยจึงเห็นว่านางสงวน บัวสิงคำ คือ ทายาทรุ่นสุดท้ายของนางข่อง โตเครือดี เมื่อใดที่นางสงวน เสียชีวิตลง ลมหายใจของเพลง พื้นบ้านนครไทยบ้านหนองน้ำสร้างก็คงสิ้นสุดลงพร้อมกัน เพราะคนรุ่นต่อจากนางสงวน บัวสิงคำ ไม่มีใคร สนใจที่จะสืบทอดหรือจดจำเพลงพื้นบ้านอีกต่อไป แม่เพลงที่เหลืออยู่ เช่น นางโหนด โตเครือดี ก็จดจำได้ เฉพาะเพลงพวงมาลัย และเพลงพื้นเลเล เพลงเด่นของตนเช่นเดียวกับแม่เพลงคนอื่น ๆ แม่เพลงผู้จดจำ เพลงพื้นบ้านได้มาก และมีศิลปะในการถ่ายทอดในระดับธรรมดาไม่โดดเด่นดังเช่นแม่เพลงคนสำคัญในอดีต จึงยังคงมีความสำคัญต่อสังคมหมู่บ้านที่นักวิชาการคติชนวิทยาและมานุษยวิทยาตระหนักในคุณค่าและความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง

อนึ่งการที่นางสงวน บัวสิงคำ ได้ทำหน้าที่อนุรักษ์และสืบทอดเพลงพื้นบ้านด้วยใจรัก มาเป็นเวลายาวนานนั้น นับเป็นแม่เพลงที่ควรได้รับการยกย่องให้เป็น Active Bearer ที่สำคัญของ บ้านหนองน้ำสร้างคนหนึ่ง ปัจจุบันนักวิชาการที่ต้องการข้อมูลเกี่ยวกับเพลงพื้นบ้านนครไทย บ้านหนองน้ำสร้าง ยังคงได้รับความรู้และข้อมูลเพลงพื้นบ้านจากนางสงวนแทนนางแห้ว นางสงวนจึงเป็น ผู้สืบทอดที่มีความสำคัญต่อหมู่บ้านและเพลงพื้นบ้านนครไทยบ้านหนองน้ำสร้าง เนื่องจากเป็นผู้เชื่อมโยง อดีตแห่งการสร้างเพลง การสร้างสรรค์เพลง มาสู่การสาธิตเพื่อการอนุรักษ์ไว้ในปัจจุบัน

ภาพประกอบ 32 นางสงวน บัวสิงคำ ในบทบาทแม่เพลง

ปวงข้าจัดเตรียมหมาก พลุ ผ้าเคียนทองสำหรับเช็ดพัคตร์ ผ้านอกคำคือผ้าที่มีลายทอง
วางไว้อย่างการระบมหอ ขอให้ลมพัดต่อไม้หน้าทางท่าน
ลงมาประทับทรงดังนี้เถิด ปวงข้าเตรียมจัดพลูสองมัด สร้อยลูกปัดสองสาย
ไว้รอรับ แต่น่าเสียดาย นางวันทองเอาของเหล่านี้ ซึ่งเตรียมไว้เช่นไหว้ท่าน
ไปขายเสียแล้ว (จึงไม่มีรวมอยู่ในเครื่องเช่นไหว้ที่ตั้งอยู่บนครกไม้ซึ่งปวงข้าคว่ำลง
แล้ววางเครื่องเช่นไหว้ไว้)

ในบทอัญเชิญเทวดา ใช้คำว่า “เชิญพระองค์เทวดา” มาประทับทรงร่างนางทรง องค์เทวดา
ดังกล่าว ควรเป็นเทพเพศชาย แต่เมื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เชิญนั้นมาประทับทรงแล้ว ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า
น่าจะเทพนารี หรือเทพธิดา เนื่องจากบทร้องกล่าวถึงสิ่งที่เตรียมไว้ถวาย คือ “ผ้าเคียนทองรองน้ำเช็ดหน้า”
เคียน ภาษาถิ่นนครไทย หมายถึง โปกศิระชะ หรือม้วนสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่มีลักษณะเป็นเส้นกับวัตถุที่มีลักษณะ
หนาทึบ เช่นเคียนเส้นทองแล่งหรือทองรูปพรรณ เช่นสร้อยคอซึ่งเป็นเครื่องประดับที่มีค่าที่สุดของชาวชนบท
กับผ้าสำหรับเช็ดหน้า (อาจจะเช็ดหน้ามาก) นางเทพธิดา ทั้งยังกล่าวถึงเครื่องประดับชนิดหนึ่งคือสร้อย
ลูกปัด รวมทั้งกล่าวถึงผ้าลายทอง ซึ่งก็คงหมายถึงผ้าอันงดงามยิ่ง ซึ่งมนุษย์ธรรมดา ๆ ไม่สมควรใช้ การที่
บทร้องมีรายละเอียดเกี่ยวกับเครื่องเช่นว่าเป็นของที่วิเศษ มีค่ายิ่งนี้ ควรค่าแก่เทพนารีเท่านั้น เหตุที่ขัดแย้ง
กันดังกล่าว ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า อาจเนื่องจากชาวบ้านผู้สร้างเพลงรู้จักแต่เทวดา หมายความว่ารวมทั้งเทวดา
และเทพธิดาในคำว่าเทวดาคำเดียว หรืออาจรู้จักเทพธิดาแต่อาจใช้เทวดา เนื่องจากเมื่อวางคำนี้ลงใน
ตำแหน่ง สดท้ายวรรคที่สองของบทเพลงแล้ว ทำให้ร้องได้ไพเราะกว่า และร้องง่ายกว่า ผู้วิจัยจึงแลเห็น
ความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงกันระหว่างเทพนารีกับนางทรงเพศหญิง และคนต้นเสียง คือ แม่เพลงและผู้ช่วยขับ
อีก 2 คน ล้วนเป็นเพศหญิงทั้งสิ้น ส่วนผู้ชายในหมู่บ้านนี้จะเป็นเพียงคนดูเท่านั้น

เมื่อโยงไปถึงความรู้พื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรมของบ้านหนองน้ำสร้าง ก็พบว่าหมู่บ้านนี้
ผู้หญิงอายุยืนกว่าผู้ชายมาก กลุ่มต่าง ๆ ทั้งกลุ่มดั้งเดิม 6 กลุ่ม และกลุ่มผู้อพยพจำนวน 4 กลุ่ม รวม 10 กลุ่ม
ดังที่ได้กล่าวถึงรายละเอียดในบทที่ 4 นั้น หัวหน้ากลุ่มเป็นเพศหญิง จำนวน 7 กลุ่ม คือ นางดี
ทานตะวัน นางบัว สร้อยแก้ว นางแจ้ว นุชนารถ นางอู๊ด อัมมอนด์ นางฝัน บัวสิงคำ นางบัง จินตนา
และนางฝอย ตุ่นนิ่ม ทั้งนี้เนื่องจากสามีเสียชีวิตไปก่อนในวัยฉกรรจ์ทั้งสิ้น แต่ผู้หญิงเหล่านี้ทุกคนก็สามารถ
บริหารจัดการเรื่องการดำรงชีพของพวกตนมาได้ ในช่วงแรก นางคำ สุวรรณเกิด น้องสาวนางดี ทานตะวัน
เป็นหมอดำแย นางดี ทานตะวัน เป็นผู้เจาะหูทากรกเพศหญิงในหมู่บ้าน (สำหรับใส่เครื่องประดับคือตุ้มหู)
โดยมีผู้ชายคือนายเหลือง กันเฟื่อง เป็นหมอสุมไพร และหมอน้ำมนต์ รักษาชาวบ้านยามเจ็บป่วย ชาวบ้าน
หนองน้ำสร้างก็สามารถดำรงชีพสืบต่อกันมาภายใต้การบริหารจัดการของเพศหญิงเป็นส่วนใหญ่

อมรา พงศาพิชญ์ (2543 : 61) ได้อธิบายถึง เรื่องที่หญิงสามารถเป็นใหญ่ในครอบครัวไทยว่า
กลุ่มที่ทำงานด้านสตรีได้พยายามวิเคราะห์เรื่องระบบคิด เรื่องความสัมพันธ์หญิงชาย และพยายามอธิบายว่า
การที่ชายเป็นผู้นำและหญิงเป็นผู้ตาม เป็นความคิดที่สังคมไทยสร้างขึ้นหลังจากที่ได้รับอิทธิพลแนวคิด
ชายเป็นใหญ่จากอินเดียและจีน ทั้งนี้เพราะข้อมูลทางมานุษยวิทยาเกี่ยวกับพิธีบูชาบรรพบุรุษฝ่ายหญิง
ระบบเครือญาติที่มีการสืบทอดมรดกทางฝ่ายหญิง และการตั้งบ้านเรือนหลังแต่งงานในบ้านฝ่ายหญิง
ล้วนชี้ให้เห็นว่า สังคมไทยดั้งเดิมไม่ใช่สังคมชายเป็นใหญ่ แต่สังคมไทยรับค่านิยมเรื่องชายเป็นใหญ่จาก
อินเดียและจีนดังกล่าว เมื่อแนวคิดนี้เข้ามาหลังจากพราหมณ์มาเป็นปุโรหิตในวัง และชนชั้นสูงในวัง

รับค่านิยมการมีภรรยาหลายคน จนกระทั่งแพร่กระจายออกจากวังในฐานะวัฒนธรรมหลวง ออกไปสู่ชายขอบ เราจึงพบค่านิยมการมีเมียหลายคนในเมืองมากกว่าชนบท

จากคำอธิบายดังกล่าว ผู้วิจัยเห็นว่าน่าจะเป็นแนวทางในการตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับเรื่องแม่เพลงคนสำคัญ ซึ่งการร้องบทลำนำในพิธีกรรมขอฝนของบ้านหนองน้ำสร้างตามที่ ปราณี วงษ์เทศ (2525 : 74) ได้ตั้งคำถามไว้ว่า "เพศมีส่วนเกี่ยวข้อง หรือมีข้อห้ามอย่างไรต่อการร้องเพลงบางประเภท" และศิริพร ฐิตะฐาน (2532 : 43) ได้ตั้งคำถามเช่นเดียวกันว่า ในการศึกษาเพลงและแม่เพลงพ่อเพลง ต้องศึกษาให้เห็นทั้งหมดว่า ใครเป็นผู้ร้อง ผู้หญิงหรือผู้ชาย ทำไมบางเกมมีเฉพาะผู้หญิง หรือบางเกมมีเฉพาะผู้ชาย ทำไมบางเกมมีทั้งเพศหญิงเพศชาย สัมพันธ์กับความเชื่อทางศาสนาหรือไม่ อย่างไร มี Motif หรือลักษณะเด่นอะไรที่น่าสนใจในเพลงประเภทนั้น ๆ สอดคล้องกับความเชื่ออื่น ๆ ในสังคมนั้น และต่างกันอย่างไร หากจะเปรียบกับสังคมหรือวัฒนธรรมใกล้เคียง เนื่องจากคำตอบที่ปรากฏอยู่ในการเล่นเพลงพิธีกรรมเกี่ยวกับการขอฝน แสดงถึงว่าบ้านหนองน้ำสร้าง ชนดั้งเดิมที่อยู่ห่างไกลอำนาจรัฐ มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรม ภายในหมู่บ้านค่อนข้างน้อย และเป็นไปอย่างช้า ๆ ตามความเห็นของนักประวัติศาสตร์และนักโบราณคดี ที่อ้างว่า ชุมชนเมืองนครไทยเป็นชุมชนโบราณก่อนสมัยสุโขทัย เนื่องจากพ่อขุนบางกลางหาว พ่อเมืองนครไทย คือ พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ ปฐมกษัตริย์แห่งกรุงสุโขทัยนั้น เป็นการยืนยันว่า ชาวบ้านหนองน้ำสร้างเป็นชุมชนที่สืบเชื้อสายมายาวนานมาก ฉะนั้นการที่ยังคงมีวัฒนธรรมหญิงเป็นใหญ่ ในหมู่บ้าน และเป็นใหญ่ในการเล่นเพลงพื้นบ้านย่อมจะเป็นไปได้ ดังที่ปรากฏอยู่ในการเล่นเพลงพิธีกรรมขอฝน ซึ่งชาวบ้านรับไว้เป็นเพลงสำคัญของหมู่บ้านนี้ ส่วนเพลงพิธีกรรมอีกชนิดหนึ่ง คือ เพลงแห่นาคนั้น ย่อมต้องให้ความสำคัญแก่บิดาและมารดาของนาค ทั้งลักษณะของเพลงยังเป็นการร้องโต้ตอบกันเพื่อให้ได้สาระที่สมบูรณ์ และได้รับชาติที่สนุกสนานด้วย จึงเปิดโอกาสให้พ่อเพลงได้ร้องโต้ตอบกัน

จากเงื่อนไขเรื่องเพศดังกล่าว ทำให้ผู้วิจัยสรุปว่า ปัจจัยทางสังคมบางประการ ทำให้หญิงมีความสำคัญในหมู่บ้านและในการเล่นเพลงพื้นบ้านมากกว่าชาย เพลงพิธีกรรมเกี่ยวกับการขอฝนจึงเป็นที่พอใจของชาวบ้านในเชิงความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ และได้รับการยอมรับจากชาวบ้านทั้งหญิงชาย โดยไม่เกิดความขัดแย้งเรื่องเพศในสังคมหมู่บ้าน

2. การเป็นผู้มีอารมณ์รื่นเริง รักสนุก และกล้าแสดงออก

ผู้ที่จะเล่นเพลง หรือร้องเพลงพื้นบ้านไทย จะต้องเป็นผู้มีอารมณ์รื่นเริง รักความสนุกสนาน และกล้าแสดงออก จึงจะเป็นแม่เพลงคนสำคัญของสังคมได้ทั้งแม่เพลงอาชีพและแม่เพลงสมัครเล่น แม่เพลงสมัครเล่นของบ้านหนองน้ำสร้างมีคุณลักษณะเด่น คือ มีอารมณ์รื่นเริง รักความสนุกสนานทุกคน แต่คนที่ได้เป็นแม่เพลงคนสำคัญของหมู่บ้าน ตั้งแต่นางช่อง โตเครือดี ผู้สร้างเพลง นางแห้ว ตุ่นนัม ผู้สืบทอดสร้างสรรค์เพลง และสร้างเพลงต่อจากนางช่อง โตเครือดี นางเหลื่อม ปิกรอด ผู้จดจำและสืบทอดเพลงตลอดจนนางสงวน บัวสิงคำ ผู้จดจำและสืบทอดเพลง ล้วนมีคุณลักษณะดังกล่าวข้างต้นทุกคน

จากการซักถาม สัมภาษณ์วิทยากร ผู้วิจัยจึงได้มีความรู้ ว่า นางช่อง โตเครือดี เป็นผู้ที่มีอารมณ์รื่นเริง สนุกสนาน มีอารมณ์ขัน หัวเราะร่าเริง เป็นคนที่รักความสนุกสนาน และกล้าแสดงออกมากกว่านายนาท โตเครือดี สามีนาง ซึ่งนางช่องมีลักษณะของหญิงที่เป็นผู้นำกลุ่ม ฉะนั้นในวงการเพลงพื้นบ้านของหมู่บ้านหนองน้ำสร้าง นางช่องจึงเป็นผู้สร้างเพลงมากกว่าสามี นางช่อง เป็นต้นเสียงร้องเพลงด้วยเสียงดัง เชื้อมั่นในตนเอง รวมทั้งการรำแบบนาฏศิลป์พื้นบ้านในการร้องเพลงโต้ตอบประเภทร้องเล่น ทั้งพินลล พวงมาลัย กุณช่อนกุน และจำปีสีมาลา

ส่วนนางแห้ว ตุ่นนึ่ง แม่เพลงคนสำคัญคนต่อมา มีคุณลักษณะเช่นเดียวกับมารดา เมื่อได้ยินเสียงกลองตีขึ้น ขณะที่นางแห้วอายุ 80 ปี นางแห้วได้ถามนางสงวนบุตรของนางว่า นางสงวนรู้สึกอย่างไร ส่วนนางแห้วนั้น รู้สึกใจสัน อยากร้องเพลง และอยากรำ อันแสดงถึงคุณลักษณะดังกล่าวชัดเจนมาก จากการสอบถามนางแห้ว ตุ่นนึ่ง และวิทยากรคนอื่น ๆ ที่ให้ข้อมูลผู้วิจัย จึงรู้ว่านางแห้ว ไม่เคย “ผิด” คือ ไม่เคยมีความขัดแย้งกับใครในบ้านหนองน้ำสร้างเลย ตลอดระยะเวลา 90 ปีในชีวิต เนื่องจากการเป็นผู้มีอารมณ์ดีดังกล่าว ส่วนการกล้าแสดงออกนั้น มีหลักฐานจากคำบอกเล่าและผลงานเพลงที่ปรากฏว่านางแห้วเป็นคนกล้าแสดงออกด้วยความเชื่อมั่นในตนเองสูงมาก แม้การเป็นต้นเสียงในการสาธิตการเล่นเพลงพิธีกรรม และเพลงร้องเล่นอื่น ๆ ในสถานที่ต่างถิ่น ในโอกาสวันสำคัญ ๆ ซึ่งมีประชาชนมาชมจำนวนมาก บางงานผู้ชมมีจำนวนนับหมื่นคน เช่น ในงานนเรศวร ซึ่งเป็นงานประจำปีของจังหวัดพิษณุโลก หรือการสาธิตบนเวทีของหอประชุมใหญ่ ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย หรือแม้งานที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในชีวิตของการสาธิตเพลงพื้นบ้าน คือ การสาธิตหน้าที่ประทับต่อพระพักตร์สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ที่ภูหินร่องกล้า อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก ก็ทำได้สัมฤทธิ์ผลสูงมาก เนื่องจากกล้าแสดงออกด้วยความเชื่อมั่นในศักยภาพของตนเอง นางแห้วจึงมีชื่อเสียงโดดเด่นเหนือแม่เพลงทุกคนในจังหวัดพิษณุโลกในช่วงเวลาประมาณ 50 ปีที่ผ่านมา

นางเหลียม ปิกรอด และนางสงวน บัวสิงคำ ก็มีคุณสมบัติดังกล่าวคล้ายคลึงกัน นางเหลียมปิกรอด เล่าให้ผู้วิจัยฟังว่า เมื่อรุ่นสาวเริ่มร้องเพลงพื้นบ้านร่วมกับนางแห้วใหม่ ๆ ในการเล่นเพลงพินเลและเพลงพวงมาลัย ซึ่งชาวบ้านชายหญิงที่เป็นลูกคู่จะร่วมออกไปรำร่วมกับแม่เพลงด้วย ภาษาถิ่นนครไทยเรียกว่า “รำกับเข็บ ๆ ทั้งวง” คือ รำกันอย่างสนุกสนาน ให้เข้ากับจังหวะเพลงแบบนาฏศิลป์พื้นบ้านซึ่งมีมาตรฐานความงามอยู่บนวัฒนธรรมของชาวนา ผู้ชายคนใด “ขี้ล้าย” คือ ขี้เหร่ แม่เพลงรุ่นใหญ่จะปลักนางเหลียม ให้ออกไปรำด้วย นางเหลียมก็รำ เนื่องจากสนุกดี รำกับใครก็รำได้ (นางเหลียมปิกรอด. สัมภาษณ์. 2544) ส่วนนางสงวน ก็เป็นแม่เพลงที่มีลักษณะดังกล่าว เช่นเดียวกับยาย คือ นางช่อง และนางแห้ว มารดา เพลงที่ต้องการพ่อเพลงแม่เพลงที่กล้าแสดงออกมาก ๆ คือ เพลงแห่นาค เนื่องจากต้นเสียงที่ร้องเพลงโต้ตอบกันระหว่างชายหญิงนั้นไม่ได้มีการตกลงหรือวางแผนล่วงหน้าว่าใครจะเป็นต้นเสียงคน ต่อไป ใครคิดบทโต้ตอบได้เร็วกว่า และร้องรับเร็วกว่าก็เป็นจังหวะของคนนั้น ส่วนคนที่คิดได้ช้ากว่า หรือ กล้าแสดงออกน้อยกว่าก็จะเป็นลูกคู่รับฮ้าไฮ้ และร้องซ้ำบทร้องของแม่เพลงต้นเสียง ซึ่งนางแห้ว นางเหลียม และนางสงวน ก็จะมีโอกาสได้เป็นต้นเสียงอยู่เสมอ ส่วนนางช่องนั้นวิทยากรที่ยังมีชีวิตอยู่ไม่สามารถจดจำ ข้อมูลที่เป็นรายละเอียดในการร้องเพลงแห่นาคได้ แต่ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่าจากเพลงประเภทอื่น ๆ ที่ร้องก็แสดงว่านางช่องมีคุณลักษณะในข้อนี้โดดเด่นไม่น้อยไปกว่าบุตรของตน

3. การเป็นผู้มีไหวพริบ ปฏิภาณ ความคิดสร้างสรรค์ในการร้องเพลง

การมีไหวพริบ ปฏิภาณ ของแม่เพลง จะทำให้สามารถคิดหาบทร้องโต้ตอบกับพ่อเพลงได้สนุกสนาน และ “สะใจ” ทั้งตนเอง และผู้ฟังซึ่งร่วมร้องโดยเป็นลูกคู่ แม่เพลงสำคัญของบ้านหนองน้ำสร้างล้วนมีไหวพริบ ปฏิภาณดี การร้องโต้ตอบกับฝ่ายชายจึงสามารถสร้างบรรยากาศของหมู่บ้านให้สนุกสนาน มีเสียงเฮฮา ชอบใจ เมื่อฝ่ายใดโต้ตอบได้ถูกใจ ดังเช่น

(ลูกคู่ร้องซ้ำ อย่าไปพะวังพะวง ไปด้วยสีงสีกา
เขาไม่ได้เลี้ยงนาคมา เอ้ยแล้วเอ้ย)

เพลงแห่นาค
(สำนวน นางเหลื่อม ปิกรอด)

บทร้องเพลงแห่นาคข้างต้น แม้ไม่ได้สร้างความ “สะใจ” ในเชิงสนุกสนาน ดังที่ปรากฏในเพลงพื้นเลที่ลักษณะของเพลงเปิดโอกาสให้ ส่วนเพลงแห่นาคเป็นเพลงประกอบพิธีกรรมที่เปิดโอกาสให้ได้ร้องโต้ตอบสลับกันทั้งหญิง ชาย หญิงที่เป็นพิธีการมากกว่าเพลงอื่น ๆ แต่แม้เพลงสำคัญก็มีโอกาสได้แสดงปฏิภาณและความคิดสร้างสรรค์อย่างน่าสนใจยิ่ง ในตัวอย่างที่ผู้วิจัยยกมาข้างต้น เป็นการร้องโต้ตอบระหว่างฝ่ายหญิงซึ่งเป็นกลุ่มตัวแทนของฝ่ายมารดา และกลุ่มฝ่ายหญิงที่เป็นตัวแทนของฝ่ายหญิงสาวคนรักของนาค ฝ่ายหญิงสาวอ้างอิงความหลังเมื่อได้กินข้าวร่วมภาชนะในถาดเดียวกัน ซึ่งแสดงสายสัมพันธ์อันใกล้ชิดของชายหนุ่มหญิงสาว แต่ฝ่ายมารดาได้โต้ตอบว่า การกินอาหารร่วมกันเป็นเพียงความสัมพันธ์ระดับฉาบฉวย แต่แม่ที่เลี้ยงนาคมาตั้งแต่เล็กจนโต ย่อมมีความสำคัญมากกว่า จึงไม่ควรไปกังวลถึงเรื่องสีกาอีกต่อไป และถ้าเป็นสำนวนของนางแห้ว นางสามารถสร้างสรรค์เพิ่ม รายละเอียดของบทร้องในระดับที่สูงขึ้นไปอีกดังนี้

เขาไม่ได้เคี้ยวข้าวขม	เขาไม่ได้อมข้าวป้อน
บวชแทนคุณแม่ก่อน	เอ้ยเกิดเอ้ย

นับเป็นปฏิภาณ และความคิดสร้างสรรค์ของศิลปะพื้นบ้านที่เรียบง่าย แต่มีความหมายยิ่งใหญ่

4. การสนใจความเป็นไปของสังคมหมู่บ้าน

โดยปกติ ชาวบ้านมักสนใจความเป็นไปของคนในสังคมหมู่บ้านอยู่แล้ว เนื่องจากเป็นสังคมขนาดเล็ก บทร้องเพลงพื้นบ้านจึงมักปรากฏข้อมูลของสังคมหมู่บ้าน โดยเฉพาะเรื่อง “คน” และพฤติกรรมของ “คน” ซึ่งเป็นเรื่องน่าสนใจที่สุดภายในหมู่บ้านว่าใครมีลักษณะเด่นด้านใด ใครทำอะไรที่ขัดแย้งกับกฎเกณฑ์กติกาของสังคมหมู่บ้าน หรือใครเป็นคนพิการในหมู่บ้าน รวมทั้งเรื่องการดำรงชีวิต การวิพากษ์สังคม ฯลฯ ซึ่งมักเป็นเรื่องราวที่แปลกแยกออกไปจากเรื่องราวปกติ ดังเช่น

ลูกมานท่าง   เอาฟางมาห่อ   มึงบีมี่พ้อ   อย่ามาเล่นตามกู

เพลงลูกบีมี่พ้อ

อธิบายความ	ลูกที่แม่ตั้งครรภ์แล้วไม่มีใครรับเป็นพ่อ	เอาฟางมาห่อตัวเสีย
	มึงไม่มีพ่อ กูไม่ให้เล่นด้วย	

- ลูกหลานรุ่นหลังได้รับรู้ความเป็นไปของหมู่บ้านในอดีต ด้วยความช่างสังเกต ช่างจดจำ และช่างวิพากษ์ อันเป็นคุณลักษณะอันสำคัญยิ่งของแม่เพลงคนสำคัญของบ้านหนองน้ำสร้าง (นางจรัสลักษณ์ แจ่มโงะ สัมภาษณ์. 2544)

5. การเป็นผู้มีมนุษยสัมพันธ์

ชาวบ้านหนองน้ำสร้างมาจากคนหลายกลุ่ม คือ กลุ่มดั้งเดิม 6 กลุ่ม กลุ่มอพยพ 4 กลุ่ม รวม 10 กลุ่ม การที่นางช่อง โตเครือดี จะประสานความสัมพันธ์ระหว่างคนต่างกลุ่ม จนได้แม่เพลง และ ลูกคู่ในการเล่นเพลงมาจากคนกลุ่มต่าง ๆ ดังปรากฏรายละเอียดในบทที่ 5 หัวข้อประวัติความเป็นมาของ เพลงพื้นบ้าน ย่อมแสดงถึงการเป็นผู้มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดียิ่งของนางช่อง เนื่องจากการประสานคนต่างกลุ่ม จำนวนมาก ที่มีภูมิหลังทางวัฒนธรรมแตกต่างกันมากบ้าง น้อยบ้างนั้น คงไม่ใช่เรื่องง่ายนัก แต่เมื่อมาถึง รุ่นของนางแห้ว ต้นน้่ม คนทุกกลุ่มกลายเป็นสายญาติกันไปมากแล้ว จึงง่ายต่อการประสานสัมพันธ์ ส่วนสมัยของนางเหลื่อม ปีกรอด และนางสงวน บัวสิงคำ นั้น ชาวบ้านทุกคนกลายเป็นญาติกันทั้งหมู่บ้านแล้ว อย่างไรก็ตาม แม่เพลงคนสำคัญที่กล่าวถึงทั้งหมด มีคุณลักษณะที่ชาวบ้านยอมรับ คือ การเป็นผู้มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี จึงทำให้รวมกลุ่มคนได้มาก และในวงเล่นเพลงพื้นบ้านทุกประเภท ย่อมต้องอาศัย การมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีของพ่อเพลงแม่เพลงทุกคน จึงสามารถสร้างบรรยากาศอันน่ารื่นรมย์ของการเล่นเพลง ซึ่งปรากฏต่อเนื่องกันมายาวนานในสังคมหมู่บ้านหนองน้ำสร้าง

6. การเสียสละเวลา และรายได้ของครอบครัว

ในอดีต แม่เพลงนัดเล่นเพลงกันในหมู่บ้านเวลากลางคืน จึงไม่เสียเวลาในการทำนาทำไร่ อันเป็นอาชีพหลัก แต่หลังจากที่เพลงพื้นบ้านบ้านหนองน้ำสร้างเป็นที่รู้จักกันแพร่หลาย อำเภอนครไทย และ จังหวัดพิษณุโลก เชิญให้ไปสาธิตเพลงยังสถานที่ต่าง ๆ ทั้งในจังหวัดพิษณุโลกและต่างจังหวัด แม่เพลงจึง ต้องเป็นผู้มีน้ำใจเสียสละทั้งเวลาและรายได้ที่พึงได้จากการทำนา ทำไร่ ทำสวน ของตนเอง และการรับจ้าง ผู้อื่น เนื่องจากสิ่งตอบแทนที่ทางราชการให้แก่แม่เพลงนั้นน้อยมาก เพราะฉะนั้นการไปเผยแพร่หรือสาธิต ในต่างจังหวัดเป็นเวลาหลายวัน บางคนจึงไม่สมัครใจไป ด้วยมีความจำเป็นเรื่องภาระทางครอบครัว แต่นางแห้ว ต้นน้่ม และนางเหลื่อม ปีกรอด ยินดีและเต็มใจไปร่วมงานทุกครั้งไม่เคยขาด เนื่องจากยินดี ในเกียรติที่ได้รับประการหนึ่ง และอีกประการหนึ่ง เนื่องจากครอบครัวสนับสนุน เพราะไม่มีปัญหาเรื่อง เศรษฐกิจในครอบครัว ส่วนนางสงวนนั้น มารดามักไม่นำไปต่างจังหวัดไกล ๆ เนื่องจากได้มอบหมายให้ดูแล บ้านแทนมารดา นางสงวนจึงเพียงมีโอกาสไปสาธิตเพลงในต่างจังหวัดเมื่อมารดาชราภาพมากเพียงไม่กี่ครั้ง ผู้วิจัยขอเสนอแนะว่าการสาธิตในหมู่บ้านในเวลากลางวันปัจจุบันนี้ผู้ชมก็ควรมีสิ่งตอบแทนแม่เพลง เนื่องจาก แม่เพลงส่วนใหญ่ เช่น นางสงวน บัวสิงคำ นางโหนด โตเครือดี ยังสามารถไปรับจ้างทำนา ทำไร่ หารายได้ พิเศษทุกวัน แม้จะมีอายุมากแล้ว

7. การเป็นผู้มีน้ำเสียงไพเราะ น่ารัก

แม่เพลงสำคัญของบ้านหนองน้ำสร้างทุกคนตั้งแต่ นางช่อง โตเครือดี นางร้อง ปานแพง นางรัง อ่อนศรี นางไผ่ คองสุข นางแห้ว ต้นน้่ม นางเหลื่อม ปีกรอด นางโหนด โตเครือดี นางพิงกา เมืองพระฝาง นางสงวน สุวรรณเกิด และนางสงวน บัวสิงคำ ล้วนเป็นผู้มีน้ำเสียงไพเราะ น่ารักทุกคน

จนชาวบ้านหมู่บ้านอื่น ๆ ในอำเภอนครไทย และอำเภอวังทองที่นางแห้วเคยนำเพลงไปเล่นช่วยงานบวชพระ ล้วนแต่ชื่นชมกับแม่เพลงทุกคนว่าบ้านหนองน้ำสร้างเป็น "หมู่บ้านคนเสียงดี" จึงทำให้บ้านหนองน้ำสร้าง มีชื่อเสียงด้านเพลงพื้นบ้าน เนื่องจาก "เสียง" ย่อมเป็นองค์ประกอบที่สำคัญยิ่งสำหรับเพลงพื้นบ้าน เพราะ ไม่มีเสียงดนตรีมาช่วยดึงดูดความสนใจ พ่อเพลงแม่เพลงจึงต้องนำเสนอให้ผู้ฟังได้ประทับใจในศักยภาพของ น้ำเสียงที่ไพเราะ น่ารัก การมีน้ำเสียงที่ไพเราะ โดดเด่นของนางแห้ว จึงเป็นคุณลักษณะอันพิเศษที่ทำให้ คน สนใจฟังเพลงที่แม่เพลงร้อง ส่วนคนอื่น ๆ แม้ไม่ไพเราะ โดดเด่นเท่านางแห้ว แต่ก็ได้ชื่อว่าไพเราะทุกคน จากการซักถาม สัมภาษณ์วิทยากร ทำให้ผู้วิจัยรู้ว่า นางร้อง ปานแพ่ง ซึ่งเป็นแม่เพลงสำคัญรุ่นเดียวกับ นางแห้ว มีความสามารถในการร้องเพลงใกล้เคียงกับนางแห้ว แต่นางร้องสุ้นางแห้วไม่ได้ตรงน้ำเสียง และ ความคิดสร้างสรรค์ในการบันทึกข้อมูล ความเป็นไปของสังคมหมู่บ้านลงไปในบทร้องอย่างฉับพลันดังที่ นางแห้วทำได้ จึงไม่เป็นที่รู้จักเท่านางแห้ว (นางจำรัสลักษณ์ แจ่มโอง. สัมภาษณ์. 2545)

บทบาทของแม่เพลงต่อสังคมหมู่บ้าน

จากการศึกษาประวัติความเป็นมาของเพลงพื้นบ้าน พบว่าเพลงพื้นบ้านได้เกิดขึ้นในหมู่บ้าน หนองน้ำสร้างเมื่อประมาณเกือบ 100 ปีมาแล้ว มีแม่เพลงที่ทำหน้าที่สร้างเพลง สร้างสรรค์เพลง และสืบทอด รักษาเพลงจากอดีตมาสู่ปัจจุบัน 3 ชั่วอายุคนในสายตระกูลเดียวกัน ขณะเดียวกันก็มีแม่เพลงจาก สายตระกูลอื่นร่วมเป็นแม่เพลงสำคัญด้วย วงการเพลงพื้นบ้านนครไทยบ้านหนองน้ำสร้าง จึงมิได้จำกัดอยู่ เฉพาะในสายตระกูลเดียวเท่านั้น แต่ยังขยายตัวไปยังกลุ่มอื่น ๆ ของหมู่บ้านด้วย แม่เพลงทุกคนจากทุกกลุ่ม ของหมู่บ้าน จึงล้วนมีความสำคัญในการสร้าง สร้างสรรค์ และสืบทอดเพลงจากอดีตมาสู่อนุชนในปัจจุบัน ผู้วิจัยจึงสรุปบทบาทของแม่เพลงพื้นบ้านบ้านหนองน้ำสร้างที่มีต่อสังคมหมู่บ้าน ดังนี้

1. บทบาทด้านการสร้างบทเพลงพื้นบ้านไว้ให้เป็นมรดกทางศิลปวัฒนธรรม

แม่เพลงพื้นบ้านนครไทยจะร้องกันอยู่ในหลายหมู่บ้าน แต่จากการศึกษาเบื้องต้นพบว่าเป็นการยากมากที่จะสืบค้นถึงผู้สร้างเพลงในแต่ละหมู่บ้าน ส่วนใหญ่จะสืบค้นพบเพียงผู้จดจำมาเท่านั้น แต่ในปริญญานิพนธ์นี้ผู้วิจัยสามารถสืบค้นถึงผู้สร้างเพลงของหมู่บ้านที่ทำหน้าที่สร้างบทร้องและ การเล่นเพลงในวาระพิเศษต่าง ๆ ขึ้นในหมู่บ้าน โดยแม่เพลง คือ นางช่อง โตเครือดี และนายนาถ โตเครือดี สามี ภรรยา ที่มีความสามารถในการร้องเพลงพื้นบ้าน ได้สร้างเพลงพื้นบ้านทั้ง 3 ประเภท คือ เพลงพิธีกรรม เพลงร้องเล่น และเพลงกล่อมลูก ไว้ให้เป็นสมบัติของหมู่บ้าน บทเพลงเหล่านี้เป็นสิ่งที่ทรงคุณค่าด้านศิลป - วัฒนธรรมอันล้ำค่า เพราะแสดงถึงว่าหมู่บ้านหนองน้ำสร้างซึ่งเป็นหมู่บ้านที่เกิดขึ้นภายหลังบ้านนครไทย อันเป็นศูนย์กลางอำนาจรัฐ ได้ก่อร่างสร้างตัวเป็นปึกแผ่นอย่างรวดเร็ว เมื่อความจำเป็นพื้นฐานในชีวิต ซึ่งดำเนินไปภายใต้วัฒนธรรมข้าว ครบถ้วนพอที่จะดำรงชีพได้แล้ว ชาวบ้านผู้มีภูมิปัญญาอันยิ่งใหญ่ จึงทำหน้าที่ "สร้าง" บทเพลง อันเป็นสิ่งแสดงควมมีวัฒนธรรมในระดับสูง เป็นการผลิตผลงานศิลปะ พื้นบ้านด้วยศักยภาพของชาวบ้านผู้ไม่รู้หนังสือ แต่สามารถผลิตผลงานที่สร้างความงามและความพึงพอใจ ให้กลุ่มชนของตนได้ แม้จะเป็นสุนทรียะ หรือความงามตามมาตรฐานของชาวนาก็ตาม นับว่าแม่เพลงผู้สร้าง เพลงพื้นบ้านนครไทยบ้านหนองน้ำสร้างนี้ เป็นศิลปินพื้นบ้านที่มีความคิดสร้างสรรค์สูงมาก สังเกตได้ว่า

ในขณะนั้นหมู่บ้านที่แวดล้อมบ้านหนองน้ำสร้างอยู่ คือ บ้านหัวร้อง (ทิศตะวันออกเฉียงใต้) บ้านในเมือง (ทิศตะวันออก) บ้านบ่อไธจอก (ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ) และบ้านหนองกระดาศ (ทิศตะวันตก) ยังไม่มีหมู่บ้านใดสร้างเพลงพื้นบ้านขึ้นมาเลย บ้านหัวร้องซึ่งมีชื่อเสียงเรื่องเพลงพื้นบ้านอยู่ในปัจจุบัน ก็เพิ่งเริ่มร้องในสมัยของนางแห้ว ตุ่นนัม นี้ (นายสงวน สุทธายศ. สัมภาษณ์. 2544)

เมื่อแม่เพลงพ่อเพลง สร้างเพลงขึ้น ถ้าไม่ได้รับการยอมรับจากชาวบ้าน บทเพลงที่สร้างขึ้น ก็คงเป็นสิ่งไร้ความหมายและสาบสูญไปในที่สุด แต่เพลงทุกประเภทที่นางช่องได้สร้างขึ้นมานั้น ได้รับการสนองตอบอย่างดีจากชาวบ้านทุกกลุ่ม ทั้ง ๆ ที่เวลานั้น ชาวบ้านยังคงจับกลุ่มกันอยู่ในกลุ่มของตน นางช่องและนายนาท จึงได้ใช้ "บทเพลงพื้นบ้าน" เป็นเครื่องมือในการละลายพฤติกรรมของชาวบ้านแต่ละกลุ่ม ให้สนใจงานศิลปะร่วมกัน ซึ่งก็ปรากฏว่าสัมฤทธิ์ผลในระดับสูง เพียงในระยะเวลาไม่นาน ชาวเพลงมาจากทุกกลุ่มของหมู่บ้าน ทั้งกลุ่มดั้งเดิมและกลุ่มผู้อพยพ "บรรยากาศ" ของการเล่นเพลงจึงกลายเป็น "การแสดง" ของคนกลุ่มเดียวที่มีใจรักในศิลปะพื้นบ้านร่วมกัน เพียงแต่บางคนมีลักษณะเป็น Active Bearer ขณะที่คนกลุ่มใหญ่มีลักษณะเป็น Passive Bearer แต่ในแง่ความรื่นรมย์ของชีวิตแล้ว คนทั้งสองกลุ่มย่อมมีความสุขในการให้และการรับที่สร้างความสุขได้เช่นเดียวกัน บทเพลงที่นางช่อง โตเครือดี ปราชญ์ชาวบ้านเชิงเพลงพื้นบ้านสร้างไว้ จึงได้รับการตอบรับ และขยายผลเป็นการสร้างสรรค์ให้เหมาะสมกับท้องถิ่นของตนเอง อันเป็นลักษณะเฉพาะของบทเพลงพื้นบ้านของไทยทุกภูมิภาค อันแสดงถึงศักยภาพทางภูมิปัญญาของปราชญ์ชาวบ้านไทยอย่างน่ายกย่องยิ่ง

2. บทบาทด้านการเป็นผู้ประสานสัมพันธ์ชาวบ้านด้วยกิจกรรมเพลง

คุณสมบัติประการหนึ่งของแม่เพลงสำคัญ คือ การมีมนุษยสัมพันธ์ เนื่องจากหมู่บ้านหนองน้ำสร้างประกอบด้วยคนกลุ่มดั้งเดิม 6 กลุ่ม และกลุ่มผู้อพยพอีก 4 กลุ่ม ตั้งบ้านเรือนกระจายกันออกไป การที่แม่เพลงจะใช้เพลงพื้นบ้านเป็นเครื่องมือในการจัดกิจกรรมเพลงเพื่อประสานความสัมพันธ์ดังกล่าว จำเป็นต้องใช้คุณสมบัติของแม่เพลงสำคัญแต่ละรุ่นเป็นแรงจูงใจให้ชาวบ้านมาร่วมกิจกรรมเพลง ซึ่งแม่เพลงสำคัญทุกคนทั้ง 3 รุ่น สามารถประสานสัมพันธ์ชาวบ้านได้ด้วยความมีมนุษยสัมพันธ์ดังกล่าว และเมื่อสถานที่ที่ใช้เป็นลานเล่นเพลงของหมู่บ้าน คือ ลานข้างบ้านนางช่อง โตเครือดี อันเป็นลานเชื่อมต่อระหว่างกลุ่มดั้งเดิมของนางผั้น บัวสิงคำ และกลุ่มของนางฝอย ตุ่นนัม ซึ่งอพยพมาจากบ้านเหนือ นับว่าลานเพลงแห่งนี้ ตั้งอยู่ในทำเลที่เหมาะสมมาก เพราะแสดงถึงความสัมพันธ์อันดีของชาวบ้านสองกลุ่มที่ขนานลานเพลงนี้อยู่ จึงสามารถเชื่อมโยงไปถึงการประสานสัมพันธ์ชาวบ้านทุกกลุ่ม

3. บทบาทด้านการเป็น "คลัง" แห่งบทเพลง และเป็นผู้กำหนด "ชีวิต" ของบทเพลง

ความเคลื่อนไหวของเพลงพื้นบ้านนครไทยบ้านหนองน้ำสร้าง ในช่วงระยะเวลาประมาณเกือบ 100 ปีนั้น แท้จริงแล้วขึ้นอยู่กับคนเพียงไม่กี่คนในหมู่บ้าน อาจกล่าวได้ว่าในช่วงแรกของการสร้างเพลงนางช่อง โตเครือดี แม่เพลงคนสำคัญผู้สร้างเพลงเป็น "คลัง" ของบทเพลงแต่เพียงผู้เดียว ส่วนนายนาท สามีนั้น แม้จะเป็นพ่อเพลงคู่กับนางช่อง ก็เป็นเพียงพ่อเพลงผู้ทำหน้าที่เป็นต้นเสียงร้องเพลงโต้ตอบระหว่างหญิง - ชาย คือ เพลงแห่ นาค เพลงพินเลเล และเพลงพวงมาลัยเท่านั้น มิได้เป็น "คลัง" แห่งบทเพลง และเป็นผู้ให้ชีวิตแก่เพลง ดังที่นางช่องเป็น

แม่เพลงสำคัญคนต่อมาที่รับสืบทอดบทเพลงจากนางช่องได้ คือ นางแห้ว ตุ่นนึม บุตรคนโตของนายนาถ นางช่องเอง การที่นางแห้ว เป็นศิลปินพื้นบ้านโดยสายเลือดผสมกับการถ่ายทอดจากมารดา อีกทั้งคุณลักษณะพิเศษของนางแห้วเอง ทำให้นางแห้วสามารถรับการถ่ายทอดบทเพลง และเชิงเพลงจากมารดาได้ทั้งหมด กลายเป็น "คลัง" แห่งบทเพลงคนที่ 2 ของหมู่บ้าน และเมื่อนางแห้วสามารถสร้างสรรค์บทเพลงที่มารดาสร้างไว้เพิ่มเติมจากเดิม ทำให้บทเพลงเหล่านั้นมีชีวิตชีวาด้วยภาพชีวิตของคนในหมู่บ้านที่ปรากฏอยู่ในบทเพลง ทำให้บทเพลงมีลักษณะเป็นพื้นถิ่น แตกต่างจากเพลงของท้องถิ่นอื่น แม้จะรับอิทธิพลมาจากแหล่งเดียวกันก็ตาม นางแห้ว ตุ่นนึม จึงเป็นแม่เพลงผู้ลิขิต "ชีวิต" ของบทเพลงพื้นบ้านนครไทย บ้านหนองน้ำสร้างได้ด้วยภูมิปัญญาชาวบ้านของตน ช่วงเวลาในการรักษา สร้างสรรค์ และสืบทอดที่นางแห้ว เป็นผู้นำกลุ่ม จึงยาวนานมาก จนคนที่สนใจเพลงพื้นบ้านนครไทย ไม่มีใครคิดถึงผู้สร้างเพลงก่อนสมัยของนางแห้วเลย ด้วยความพอใจการเป็น "คลัง" และการเป็นผู้ให้ "ชีวิต" แก่บทเพลงที่โดดเด่นของนางแห้วนั่นเอง

ส่วนปัจจุบันก็ต้องยอมรับว่านางสงวน บัวสิงคำ เป็นแม่เพลงที่เป็น "คลัง" แห่งบทเพลงคนสำคัญคนหนึ่ง แม้ความสามารถในการร้องเพลงพื้นบ้านจะไม่โดดเด่นเหมือนบรรพบุรุษทั้ง 2 คน แต่นางสงวนสามารถจดจำบทเพลงพื้นบ้านของมารดาไว้ได้มากที่สุด และชาวบ้านหนองน้ำสร้างยังยอมรับนางสงวน ซึ่งสืบทอดสายของนางช่อง และนางแห้ว ในโอกาสที่นัดหมายการจัดกิจกรรมเพลง นางสงวนจึงยังสามารถกำหนด "ชีวิต" ของบทเพลงร่วมกับนางเหลื่อม ปีกรอด ที่ครองความเป็นแม่เพลงรุ่นใหญ่ของหมู่บ้านขณะนี้ ได้นำเป็นห่วง "ชีวิต" ของเพลงพื้นบ้านนครไทยบ้านหนองน้ำสร้างมาก เนื่องจากบุตรหลานของนางเหลื่อม ปีกรอด และบุตรหลานของนางสงวน บัวสิงคำ ไม่มีใครสนใจจดจำ และร้องเพลงพื้นบ้านเลย อีกทั้งคนรุ่นใหม่ในหมู่บ้านก็ไม่มีใครสนใจจดจำ ร้อง และสืบทอด ในอนาคตอันใกล้นี้เพลงพื้นบ้านของหมู่บ้านนี้ ซึ่งสามารถเดินทางผ่านกาลเวลามาได้ยาวนานนับร้อยปี อาจต้องจบบทบาทลงไปพร้อม ๆ กับชีวิตของแม่เพลงผู้เป็น "คลัง" แห่งบทเพลง

4. บทบาทด้านการรักษาบทเพลงไว้ไม่ให้สูญหาย

บทเพลงพื้นบ้านที่แม่เพลง พ่อเพลงได้สร้างไว้ให้เป็นสมบัติของลูกหลานในหมู่บ้าน ได้กลายเป็นสมบัติของชาติด้วย ระยะเวลาประมาณ 100 ปีที่เพลงพื้นบ้านนครไทยบ้านหนองน้ำสร้างได้เกิดขึ้นในหมู่บ้านกลายเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตของชาวบ้าน จนกระทั่งถึงเวลาที่ชาวบ้านเสื่อมความนิยมเพลง หันไปสนใจสิ่งบันเทิงอื่น ๆ จากสังคมภายนอกนั้น ข้อมูลบทเพลง ซึ่งศิริพร ณ ถลาง (2545 : 53) เรียกว่า เป็นข้อมูลคติชนในสังคมประเพณี เพราะเป็นข้อมูลทางวัฒนธรรมที่ถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งมาสู่คนอีกรุ่นหนึ่งในสังคมไทย ย่อมต้องผ่านการพิถีพิถัน การวิพากษ์ ด้วยความรู้สึกนึกคิดของชาวบ้านจากรุ่นหนึ่ง มาสู่อีกรุ่นหนึ่งด้วยธรรมชาติของมนุษย์ผู้มีปัญญา ดังนั้นการที่แม่เพลงรุ่นนางแห้ว ตุ่นนึม ได้รักษาบทเพลงพื้นบ้านซึ่งมารดา บิดา และชาวบ้านร่วมรุ่นกันได้สร้างไว้ให้ จึงย่อมแสดงว่า แม่เพลงรุ่นนางแห้ว ได้เข้าใจคุณค่าของวรรณกรรมบทเพลงดังกล่าวว่าเป็นสิ่งมีค่า ควรรักษาไว้

ในการรักษาดังกล่าว นางแห้ว ตุ่นนึม ผู้นำกลุ่มแม่เพลงในรุ่นที่สองได้ใช้ภูมิปัญญาของคนรุ่นตนรักษาของเดิมที่บรรพบุรุษสร้างไว้ให้ และสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ ลงไปในบทร้องด้วยการบันทึกสภาพพื้นถิ่นสังคมหมู่บ้านของตนลงไป สิ่งเหล่านั้นน่าจะได้มาจากการมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีกับชาวบ้านทุกกลุ่ม การสังเกต จดจำสิ่งที่เป็นเหตุการณ์เด่น ๆ ภายในหมู่บ้าน และสอดแทรกเพิ่มเติมในบทเพลงด้วยกลวิธีที่ผ่าน

กระบวนการคิดแล้วว่าเหมาะสม ทำให้เพลงพื้นบ้านในรุ่นที่ 2 นี้ ยิ่งเข้มข้นด้วยภาพชีวิตของพวกชาวบ้านเอง ปรากฏอยู่ในบทเพลง ชาวบ้านจึงไม่เบื่อ แม่เพลงรุ่นนางแห้ว รุ่นนี้ ทุกคนได้ทำหน้าที่รักษาบทเพลงไว้อย่างดียิ่ง คนทั่วไปนอกหมู่บ้านได้รู้จักเพลงพื้นบ้านนครไทยบ้านหนองน้ำสร้างกว้างขวางกว่ารุ่นของนางช่องมาก ส่วนแม่เพลงรุ่นนางเหลื่อม ปิกรอด และนางสงวน บัวสิงคำ ซึ่งเป็นรุ่นที่ 3 ในปัจจุบัน แม้จะไม่มีความสามารถในการสร้างสรรค์บทเพลงดังเช่นนางแห้ว รุ่นนี้ เคยทำได้ แต่แม่เพลงรุ่นที่ 3 นี้ก็ได้ทำหน้าที่รักษาบทเพลงไว้มิให้สูญหายไปจากสังคมหมู่บ้าน เพลงพื้นบ้านนครไทยบ้านหนองน้ำสร้าง จึงยังคง "มีชีวิตอยู่" ยังไม่ "ตาย" ไปจากหมู่บ้าน แม้ว่าแม่เพลงคนสำคัญได้ตายจากไปแล้วถึง 2 รุ่น ผู้วิจัยได้ทำหน้าที่บันทึกข้อมูลเพลงพื้นบ้านทั้งหมดด้วยความตั้งใจ ด้วยเข้าใจดีว่างานวิจัยนี้เป็นการรักษาข้อมูลด้านบทร้องเพลง พื้นบ้านนครไทยไว้มิให้สูญหายไปจากหมู่บ้าน เนื่องจากเป็นการบันทึกไว้เป็นข้อมูลลายลักษณ์ และการบันทึกโน้ตเพลง ซึ่งเป็นทางหนึ่งที่จะช่วยให้เพลงพื้นบ้านของหมู่บ้านหนองน้ำสร้างนี้ "มีชีวิต" อยู่ต่อไปในอนาคต แม้จะไม่เหลือชีวิตแม่เพลงสำคัญอีกเลย

5. บทบาทในการเป็นผู้สร้างสรรค์เพลงให้เป็นที่ยอมรับในหมู่นักฟังที่แตกต่างกัน และในสมัยที่ต่างกัน

แม่เพลงของบ้านหนองน้ำสร้างที่มีลักษณะของ Active Bearer of Tradition แม้จะมีไม่มากนัก เมื่อเปรียบเทียบกับท้องถิ่นอื่น แต่แม่เพลงเหล่านั้นต่างเกิดมาในช่วงเวลาที่เหมาะสม จึงทำให้หมู่บ้านนี้มีแม่เพลงที่สามารถสร้างสรรค์บทเพลงให้เป็นที่ยอมรับในหมู่นักฟังที่แตกต่างกัน และในสมัยที่ต่างกันตลอดมา เพลงพื้นบ้านนครไทยบ้านหนองน้ำสร้าง จึงรุ่งเรืองต่อเนื่องกันมาโดยไม่เคยขาดตอน ในช่วงระยะเวลาประมาณ 100 ปี

5.1 ระยะเริ่มสร้างเพลง

นางช่อง โตเครือดี เป็นแม่เพลงคนสำคัญที่มีบทบาทในการสร้างเพลงขึ้นในหมู่บ้านหนองน้ำสร้าง เพลงร้องเล่นที่นางช่อง เป็นผู้นำมาร้องในหมู่บ้าน คือ เพลงพินเลล เพลงพวงมาลัย เพลงฉ่อย และเพลงอันหล่นชา ส่วนเพลงพิธีกรรม คือ เพลงแห่นาค และเพลงพิธีกรรมเกี่ยวกับการขอฝนที่อาจจะมียายละเอียดยังไม่มากนักก็เกิดขึ้นในช่วงเดียวกัน แสดงว่าในระยะเริ่มสร้างเพลงนี้ นางช่อง สามารถสร้างสรรค์เพลงครบทั้ง 3 ประเภท เนื่องจากเพลงร้องเล่น คือ เพลงอันหล่นชานั้น สามารถร้องกล่อมลูกได้ด้วย

การที่หมู่บ้านใหม่ มีผู้คนทั้งกลุ่มดั้งเดิมจำนวน 6 กลุ่ม และกลุ่มผู้อพยพอีก 4 กลุ่ม รวมเป็น 10 กลุ่มนั้น จัดว่าเป็นกลุ่มคนจำนวนมาก ที่น่าจะมีความสนใจ และความพอใจเพลงหลากหลายชนิดแตกต่างกันออกไป ดังนั้น การที่นางช่อง ได้เริ่มสร้างเพลงด้วยการนำเพลงพื้นบ้านหลายชนิดเข้าไปสร้างความบันเทิงแก่ชาวบ้าน จึงน่าจะสัมฤทธิ์ผล เพลงต่างชนิดอาจเป็นที่ยอมรับในกลุ่มนักฟังที่หลากหลาย เช่น กลุ่มอพยพไปจากบ้านเหนือชอบฟังเพลงพินเลล และเพลงแห่นาค กลุ่มที่อพยพไปจากบ้านในเมืองหรือบ้านนครไทยชอบฟังเพลงพวงมาลัย ขณะที่กลุ่มซึ่งอพยพไปจากบ้านหัวร่องชอบฟังเพลงพิธีกรรมที่เกี่ยวกับการขอฝน เป็นต้น (นางอ้อ พันคุ้ม, สัมภาษณ์, 2545) ความนิยมเพลงพื้นบ้านในช่วงแรกนี้ จึงค่อนข้างประสบความสำเร็จสูง นางช่องสามารถชักจูงชาวบ้านจากกลุ่มต่าง ๆ ให้มาร่วมกิจกรรมเพลงที่บริเวณลานเพลงตาม

การนัดหมาย ทั้งยังสามารถชักจูงลูกหลานของกลุ่มต่าง ๆ ในหมู่บ้านให้มาร่วมเล่นเพลงโดยเริ่มต้นเป็นลูกคู่ ดังปรากฏรายละเอียดในหัวข้อประวัติความเป็นมาของเพลงพื้นบ้าน

เมื่อการเล่นเพลงในหมู่บ้านประสบความสำเร็จ นางช่อง จึงนำคณะออกไปเล่นเพลงช่วยงานบุญบวชพระยังหมู่บ้านอื่น ๆ ในอำเภอนครไทย เมื่อผู้ฟังเปลี่ยนไป แม่เพลงต้องเปลี่ยนกลวิธีการเล่นเพลง โดยนางช่องพยายามให้ผู้ฟังต่างหมู่บ้านเข้ามาช่วยร้องโต้ตอบกับคณะแม่เพลงบ้านหนองน้ำสร้าง ในเพลงพินลลและเพลงแห่นาค ซึ่งก็ได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดี ส่วนเพลงพวงมาลัยไม่มีใครมีใครกล้าร้องโต้ตอบกับนางช่อง เพราะเอื้อนยาวก่อนร้องบทร้องไม่ไพเราะเท่านางช่อง (นางจำรัสลักษณ์ แจ่มโงง. สัมภาษณ์. 2545)

5.2 ช่วงเวลาสืบทอดบทเพลง

เมื่อนางแห้ว ตุ่นนิ่ม เริ่มเป็นผู้นำกลุ่มเล่นเพลงสืบทอดจากมารดา ผู้ฟังทั้งในหมู่บ้าน และต่างหมู่บ้านคุ้นเคยกับเพลงพื้นบ้านนครไทยบ้านหนองน้ำสร้างมากขึ้นกว่าเดิม นางแห้วจึงต้องใช้ศิลปะในการถ่ายทอดบทเพลงอันเป็นเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ของตนสอดแทรกลงไป เช่น การสอดแทรกสภาพสังคมเกี่ยวกับคนและวิถีชีวิตของคนในหมู่บ้าน ตลอดจนอารมณ์ขันลงไปในบทเพลง จึงเป็นที่พอใจของผู้ฟังมาก บทร้องของนางแห้วจึงมีสิ่งใหม่ ๆ สร้างสรรค์เพิ่มเติมอยู่ตลอด เพลงเดียวกัน เมื่อร้องที่หมู่บ้านหนองน้ำสร้างอาจใช้บทร้อง และมีบรรยากาศอย่างหนึ่ง แต่เมื่อไปร้องที่บ้านพร้าว หรือบ้านนาบัว อาจพลิกเพลงบทร้องทำให้ได้บรรยากาศที่เปลี่ยนไป การร้องเพลงของนางแห้ว จึงไม่ใช่การร้องเพลงธรรมดา แต่เป็นการ “แสดง” ไปด้วย เนื่องจากให้ความสำคัญกับการสร้างบรรยากาศทุกครั้ง จึงสามารถครองใจคนฟังได้ยาวนานมาก

ส่วนสมัยปัจจุบัน คนฟังเพลงพื้นบ้านมักเป็นนักวิชาการเป็นส่วนใหญ่ นางเหลียม ปิกรอด และนางสงวน บัวสิงคำ จึงสาธิตด้วยการร้องธรรมดา ด้วยบทร้องของบรรพครูสร้างสรรค์ไว้ เพราะคิดว่าสมบูรณ์ที่สุดแล้ว

6. บทบาทด้านการประชาสัมพันธ์หมู่บ้านทางอ้อม

แม่เพลงพื้นบ้าน 2 รุ่น คือ รุ่นนางช่อง โตเครือดี เป็นผู้นำกลุ่ม และรุ่นนางแห้ว ตุ่นนิ่ม เป็นผู้นำกลุ่ม ได้ทำหน้าที่นำคณะชาวเพลงทุกคนออกไปเล่นเพลงนอกหมู่บ้านทั้งในตำบลนครไทย ตำบลบ้านพร้าว ตำบลนาบัว เช่นเดียวกัน และนางแห้ว ตุ่นนิ่ม ได้ออกไปสาธิตในอำเภอวังทอง อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก ตลอดจนจังหวัดสงขลา และกรุงเทพมหานคร รวมทั้งได้เล่นเพลงถวายหน้าที่นั่งสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอเจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ที่ภูหินร่องกล้า อันนับเป็นการประชาสัมพันธ์หมู่บ้านหนองน้ำสร้างให้เป็นที่รู้จักแก่คนทั่วไป โดยที่แม่เพลงมิได้เจตนาหรือคิดว่าตนเองได้กระทำการบทบาทหน้าที่ดังกล่าว แต่นับเป็นผลพลอยได้ที่ทำให้บุคคลภายนอกหมู่บ้านได้รู้จักบ้านหนองน้ำสร้างจากแม่เพลงพื้นบ้านทั้งสองรุ่นดังกล่าว ปัจจุบันนี้แม่นางเหลียม ปิกรอด และนางสงวน บัวสิงคำ จะมีได้ออกไปเล่นเพลงนอกหมู่บ้านดังเช่นในอดีตแล้ว แต่ยังเป็นวิทยากรท้องถิ่นให้ข้อมูลเพลงพื้นบ้านนครไทยบ้านหนองน้ำสร้างแก่นักวิชาการคติชนวิทยาอยู่เสมอ จึงนับว่าบทบาทด้านการประชาสัมพันธ์หมู่บ้านทางอ้อม ยังคงดำเนินต่อเนื่องมาตั้งแต่รุ่นนางช่อง โตเครือดี จนถึงรุ่นนางสงวน บัวสิงคำ หลานสาวของนางช่อง ในปัจจุบัน

จากการศึกษาเพลงพื้นบ้านนครไทย บ้านหนองน้ำสร้างทั้งด้านวัฒนธรรมของบทเพลง และด้านแม่เพลงพื้นบ้าน ทำให้เกิดความเข้าใจทั้งเรื่องของ "บทเพลง" และเรื่องของ "ผู้ร้องเพลง" อันหมายถึงแม่เพลง พ่อเพลง และเห็นความเป็นไปของหมู่บ้าน ทั้งในแง่ของ "คน" และแง่ของ "เพลง" ที่มีความสัมพันธ์กันใกล้ชิด เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่าง คนกับคน คนกับเพลง และ เพลงกับคน ทั้งในระดับความสัมพันธ์ปกติ และความขัดแย้งภายในสังคมอันเป็นธรรมชาติของชุมชนทั่วไป ความเข้าใจดังกล่าวเป็นความเข้าใจที่ถูกต้อง และเป็นธรรมกับชาวบ้านผู้เป็นเจ้าของบทเพลงอันหมายถึงความเข้าใจสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนบ้านหนองน้ำสร้าง อำเภอ นครไทย จังหวัดพิษณุโลกอย่างลึกซึ้ง ตามทฤษฎีทางมานุษยวิทยาและสังคมวิทยา

บทที่ 6

สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาเพลงพื้นบ้านนครไทย บ้านหนองน้ำสร้าง ตำบลนครไทย อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก มีวัตถุประสงค์

1. เพื่อรวบรวมข้อมูลเพลงพื้นบ้านนครไทยจากบ้านหนองน้ำสร้าง ตำบลนครไทย อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก

2. เพื่อศึกษาบทเพลงพื้นบ้านนครไทย บ้านหนองน้ำสร้าง ด้านวัฒนธรรมของบทเพลง และด้านแม่เพลงพื้นบ้าน

3. เพื่อบันทึกบทร้องเพลงพื้นบ้านนครไทย บ้านหนองน้ำสร้าง เป็นโน้ตเพลง และวิเคราะห์ทำนองเพลง

โดยใช้วิธีการทางมานุษยวิทยา และนำเสนอเชิงพรรณนาวิเคราะห์ ซึ่งศึกษาทั้งบทเพลงและบริบททางวัฒนธรรมของบทเพลง เพื่อให้เข้าใจบทเพลงและชาวบ้านเจ้าของบทเพลง อย่าง ถูกต้องและเป็นธรรม

สรุปผลการวิจัย

1. ในการรวบรวมข้อมูลเพลงพื้นบ้านนครไทย บ้านหนองน้ำสร้าง ตำบลนครไทย อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก ผู้วิจัยรวบรวมข้อมูลของหมู่บ้านและบทเพลงได้ดังนี้ บ้านหนองน้ำสร้างมีอายุการตั้งถิ่นฐานประมาณ 130 - 140 ปี ทั้งคนกลุ่มดั้งเดิมและกลุ่มอพยพล้วนใช้ภาษาถิ่นนครไทยเช่นเดียวกัน ชาวบ้านมีความเชื่อเรื่องวิญญาณบรรพบุรุษ คือปู่เฒ่าไท ซึ่งเป็นสถาบันกลางของหมู่บ้านเช่นเดียวกัน จึงทำให้เกิดเอกภาพและบูรณภาพในสังคมหมู่บ้านอย่างรวดเร็ว จากคนต่างกลุ่มกลายเป็นคนที่เป็นสายญาติเดียวกัน ทั้งหมู่บ้าน มีความเชื่อและพิธีกรรมเช่นเดียวกัน ตลอดจนดำรงชีวิตในวิถีชีวิตเช่นเดียวกัน ทำให้เกิดการสร้างเพลงพื้นบ้านขึ้นในหมู่บ้านของตนเองภายหลังจากการตั้งถิ่นฐานเพียงประมาณ 20 - 30 ปี ซึ่งแสดงว่าหมู่บ้านมีความมั่นคงแล้วจึงสร้างงานศิลปะพื้นบ้านขึ้นในท้องถิ่น บทเพลงมีลักษณะใกล้เคียงกับเพลงพื้นบ้านของเขตภาคเหนือตอนล่าง ซึ่งมีกำเนิดจากกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาขึ้นไปตามลำน้ำทางต้นน้ำ ซึ่งมักเน้นเพลงประกอบพิธีกรรมและเพลงร้องเล่นเพื่อการบันเทิงของคนทุกเพศ วัย ชื่อเพลงอาจตรงกันหรือใกล้เคียงกันกับภูมิภาคภาคเหนือตอนล่าง แต่จะแตกต่างกันในส่วนรายละเอียดของเนื้อหา ทั้งยังมีภาษาถิ่นนครไทยปรากฏอยู่จำนวนมาก และบทเพลงจะบันทึกภาพและสะท้อนภาพสังคมอันเป็นพื้นถิ่นของตนไว้ ดังนั้นแม้ชื่อเพลงอาจตรงกับท้องถิ่นอื่นแต่เนื้อหาจะดำรงความเป็นพื้นถิ่นนครไทยไว้อย่างชัดเจน จำนวนของบทเพลงมีทั้งหมด 30 เพลง จัดหมวดหมู่ได้เป็น 3 ประเภท คือ เพลงพิธีกรรม จำนวน 10 เพลง เพลงร้องเล่น จำนวน 18 เพลง และเพลงกล่อมลูก จำนวน 2 เพลง โดยจัดประเภทตามวัตถุประสงค์ในการร้อง ซึ่งสอดคล้องกับโอกาสที่ใช้บทเพลงมากที่สุด ผู้วิจัยได้แสดงรายชื่อบทเพลง และโอกาสที่ใช้เพลงพร้อมทั้งนามพ่อเพลง แม่เพลง ผู้บอกข้อมูลไว้ในตารางที่ 1 ของบทที่ 1 ส่วนรายละเอียดเกี่ยวกับชื่อเพลงและบทร้องนั้นได้บันทึกไว้ในภาคผนวก ก.

2. ในการศึกษาบทเพลงพื้นบ้านนครไทย บ้านหนองน้ำสร้าง ด้านวัฒนธรรมของบทเพลงและด้านแม่เพลงพื้นบ้านพบว่าเพลงพื้นบ้านนครไทย บ้านหนองน้ำสร้างมีประวัติความเป็นมายาวนานนับศตวรรษ ปัจจุบันบุคคลผู้สร้างเพลง และผู้จดจำเพลงมาเผยแพร่ในหมู่บ้านคือนางช่อง โตเครือดีชาวบ้านผู้เกิดที่หมู่บ้านหนองน้ำสร้าง ส่วนผู้สร้างสรรค์ สืบทอด และเผยแพร่บทเพลงสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบันคือนางแห้ว ตุ่นนึ่ง นางเหลื่อม ปีกรอด และนางสงวน บัวสิงคำ ซึ่งเป็นแม่เพลงคนสำคัญของหมู่บ้าน

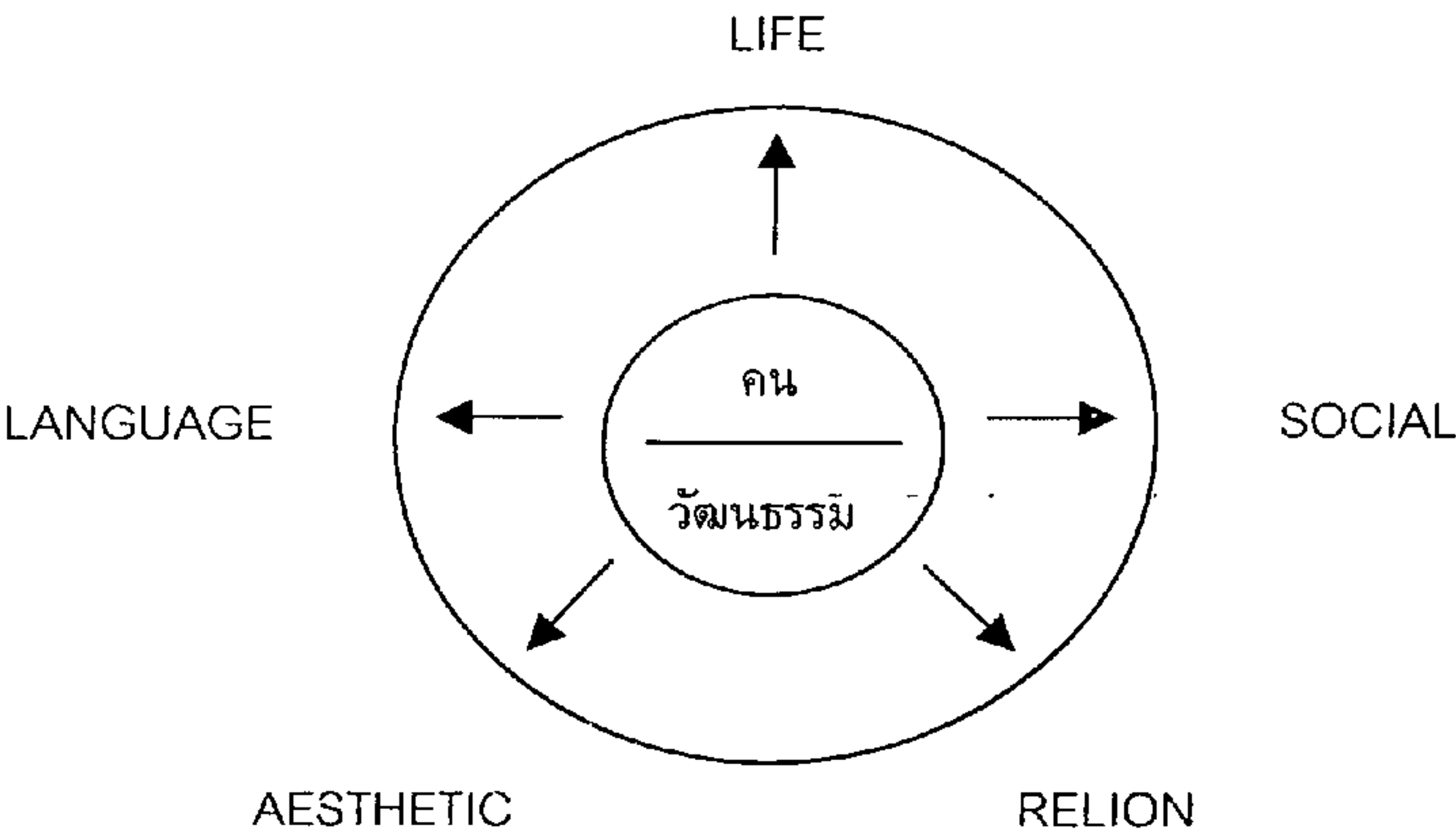
ผู้วิจัยได้ขอค้นพบซึ่งถือเป็นองค์ความรู้ใหม่ กล่าวคือ พบว่าปัจเจกบุคคลผู้สร้างเพลงพื้นบ้านของหมู่บ้านนี้ คือ นางช่อง โตเครือดี ชาวบ้านหนองน้ำสร้างโดยกำเนิดจากกลุ่มดั้งเดิมคือกลุ่มของนางผั้น บัวสิงคำ โดยมีนายนาท โตเครือดี สามีนางช่องเป็นผู้ช่วยคนสำคัญ แม่เพลงพ่อเพลงทั้งสองคนได้ใช้เพลงพื้นบ้านทุกประเภทในการสร้างเอกภาพและบูรณาภาพของกลุ่มชน ซึ่งมีจำนวนมากถึงสิบกลุ่มให้กลายเป็นชาวบ้านหนองน้ำสร้างกลุ่มเดียวกัน เพลงพื้นบ้านได้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตชาวบ้านตลอดจนเป็นกลไกทางวัฒนธรรมของหมู่บ้านประมาณ 100 ปี โดยมีแม่เพลงคนสำคัญที่สุดของหมู่บ้านซึ่งเป็นที่รู้จักกันแพร่หลายถึงความสามารถเชิงเพลงคือ นางแห้ว ตุ่นนึ่ง บุตรของนายนาท นางช่อง โตเครือดีเป็นผู้นำในการสร้างสรรค์ สืบทอด และเผยแพร่เพลงพื้นบ้านนครไทย บ้านหนองน้ำสร้างให้เป็นที่รู้จักในระดับอำเภอ จังหวัด และระดับชาติ เพลงพื้นบ้านทุกเพลงมีลักษณะเรียบง่ายทั้งรูปแบบและท่วงทำนอง ก่อปรด้วยสำเนียงภาษาถิ่นนครไทยอันเป็นเสน่ห์ของเพลงพื้นบ้านที่ดำรงความเป็นพื้นถิ่นของตนไว้ เพลงพื้นบ้านยังมีบทบาทหน้าที่ต่อสังคมหมู่บ้านทั้งบทบาทโดยตรงและบทบาทโดยแฝง ทั้งยังมีความสัมพันธ์กับศาสตร์และศิลปสาขาอื่น ๆ ของหมู่บ้านอีกหลายสาขา เช่น คหกรรมศาสตร์ สังคมวิทยา ธรรมชาติวิทยา เป็นต้น โดยที่เนื้อหาของบทร้องได้บันทึกภาพและสะท้อนภาพสังคมหมู่บ้านไว้ในลักษณะประวัติศาสตร์บอกเล่าของชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชาวบ้าน อันเป็นพื้นฐานด้านมานุษยวิทยาวัฒนธรรมของชาวบ้านหนองน้ำสร้างอย่างเห็นได้ชัดเจน เมื่อนางแห้ว ตุ่นนึ่ง ชราภาพก่อนที่จะเสียชีวิตไปในปี พ.ศ. 2544 ได้มอบหมายให้นางเหลื่อม ปีกรอด และนางสงวน บัวสิงคำ ศิษย์และบุตรของตนทำหน้าที่สืบทอดเพลงพื้นบ้านต่อมาจนถึงปัจจุบัน แม้กระแสแห่งการเปลี่ยนแปลงของสังคมในสมัยโลกาภิวัตน์ จะทำให้เพลงพื้นบ้านนครไทย บ้านหนองน้ำสร้างประสบอุปสรรคและปัญหาในการทำหน้าที่ต่อสังคม เนื่องจากชาวบ้านสนใจเพลงพื้นบ้านน้อยลง คนรุ่นใหม่ไม่สนใจสืบทอดบทเพลงไว้ ปัจจุบันบทเพลงพื้นบ้านจึงลดความสำคัญลงมาก ผู้ที่สนใจมีเฉพาะนักวิชาการด้านคติชนวิทยาเท่านั้น จนอาจกล่าวได้ว่าลมหายใจของเพลงพื้นบ้านนครไทย บ้านหนองน้ำสร้างได้หยุดไปพร้อมกับชีวิตของนางแห้ว ตุ่นนึ่ง แม่เพลงเอกซึ่งเป็นสัญลักษณ์และสร้างอัตลักษณ์ของเพลงพื้นบ้านนครไทย บ้านหนองน้ำสร้างมายาวนานประมาณ 50 ปี นางเหลื่อม ปีกรอด และนางสงวน บัวสิงคำ ทำหน้าที่ได้เพียงการสาธิตเพลงพื้นบ้านในหมู่บ้านเท่านั้น ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่าเมื่อใดที่นางเหลื่อม ปีกรอด และนางสงวน บัวสิงคำ ไม่สามารถสาธิตเพลงพื้นบ้านได้อีก เพลงพื้นบ้านนครไทย บ้านหนองน้ำสร้าง ซึ่งบรรพชนได้สร้างไว้ให้ด้วยภูมิปัญญาชาวบ้านอันทรงคุณค่ายิ่งก็คงสิ้นสุดบทบาทหน้าที่ลงเหลือไว้เพียงตำนานว่าครั้งหนึ่งบทเพลงเคยเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตชาวบ้าน บทร้องเพลงพื้นบ้านที่ผู้วิจัยได้บันทึกไว้เป็นวรรณกรรมลายลักษณ์ในภาคผนวก ก. ของปริญญาณิพนธ์นี้จะเป็นวัสดุทางวัฒนธรรมของสังคมที่ได้หยุดการเปลี่ยนแปลงทุกด้าน กลายเป็นวรรณกรรมในกระดาษมิใช่วรรณกรรมที่เป็นเสียงร้องของแม่เพลง พ่อเพลงพื้นบ้านอีกต่อไป

3. ในการบันทึกบทร้องเพลงพื้นบ้านนครไทย บ้านหนองน้ำสร้าง เป็นโน้ตเพลงและวิเคราะห์ทำนองเพลงผู้วิจัยได้บันทึกไว้ในภาคผนวก ข. เพื่อรักษาทำนองเพลงไว้ให้อนุชนได้ศึกษา จากนั้นได้วิเคราะห์ทำนองเพลงพื้นบ้านนครไทย บ้านหนองน้ำสร้าง เป็นบทร้องจำนวน 3 เพลง โดยคัดเลือก

ประเภทละ 1 เพลง ดังนี้ ประเภทเพลงพิธีกรรมคือเพลงนางด้ง ประเภทเพลงร้องเล่นคือเพลงพวงมาลัย และ ประเภทเพลงกล่อมลูกคือเพลงอ่อนหล่นชา เนื่องจากเป็นเพลงที่มีความไพเราะ และแสดงลักษณะความเป็นพื้นถิ่นนครไทยชัดเจน ด้านสำเนียงในการขับร้อง ผู้วิจัยได้ถอดทำนองการร้องจากแถบบันทึกเสียง แล้วบันทึกเป็นโน้ตเพลง ผลการศึกษาพบว่า โครงสร้างของบทเพลงทุกเพลงจะมีส่วนขึ้นต้นและส่วนลงท้าย ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะของเพลงนั้น ๆ ส่วนที่เป็นเนื้อหาของบทเพลง ไม่มีการกำหนดว่าจะสั้นหรือยาวเพียงใด แต่ขึ้นอยู่กับบทร้องและความหมายของบทนั้น ๆ ลักษณะการดำเนินทำนองของเพลงนางด้ง มีทั้งหมด 31 วรรค 23 รูปแบบ วรรคที่ 5, 7, 11 และ 30 มีรูปแบบการดำเนินทำนองเดียวกัน วรรคที่ 8, 13 และ 31 มีรูปแบบการดำเนินทำนองเดียวกัน วรรคที่ 17, 18 และ 20 มีรูปแบบการดำเนินทำนองเดียวกัน วรรคที่ 26 และ 27 มีรูปแบบการดำเนินทำนองเดียวกัน ส่วนวรรคนอกเหนือจากนี้ ไม่ซ้ำรูปแบบกันเลย ไม่มีการเปลี่ยนบันไดเสียง ลักษณะเสียง 5 เสียง 62 ห้องเพลง โน้ตเสียงต่ำสุดเป็นตัว "ที" ส่วนโน้ตเสียงสูงสุดเป็นตัว "ลา" เพลงพวงมาลัย มีทั้งหมด 15 วรรค 11 รูปแบบ วรรคที่ 1, 9 และ 14 มีรูปแบบการดำเนินทำนองเดียวกัน วรรคที่ 2, 10 และ 15 มีรูปแบบการดำเนินทำนองเดียวกัน ส่วนที่เหลือมีลักษณะการดำเนินทำนองแบบวรรคเดียว ไม่มีการเปลี่ยนบันไดเสียง ลักษณะเสียง 6 เสียง 32 ห้องเพลง โน้ตเสียงต่ำที่สุดคือตัว "ซอล" และเสียงสูงที่สุดเป็นตัว "ซอล" เพลงนี้มีช่วงเสียงที่กว้างกว่าเพลงอื่น ๆ มีการร้องแบบเอื้อนเสียง และเพลงอ่อนหล่นชา มีลักษณะการดำเนินทำนองยาวกว่าเพลงอื่น ๆ โดยมีทั้งหมด 48 วรรค ซึ่งทั้ง 48 วรรค มีรูปแบบการดำเนินทำนองไม่ซ้ำกันเลย บางวรรคยาว บางวรรคสั้น ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับบทร้องของแต่ละวรรค ไม่มีการเปลี่ยนบันไดเสียง ลักษณะเสียง 5 เสียง 98 ห้องเพลง เพลงอ่อนหล่นชามีช่วงเสียงค่อนข้างแคบประกอบด้วยโน้ต ลา โด เร มี และซอล ซึ่งตัวซอลนั้นมีเพียง 3 ตัวเท่านั้น และทั้ง 3 ตัวเป็นการเอื้อนจากเสียง "มี" ทั้งสิ้น

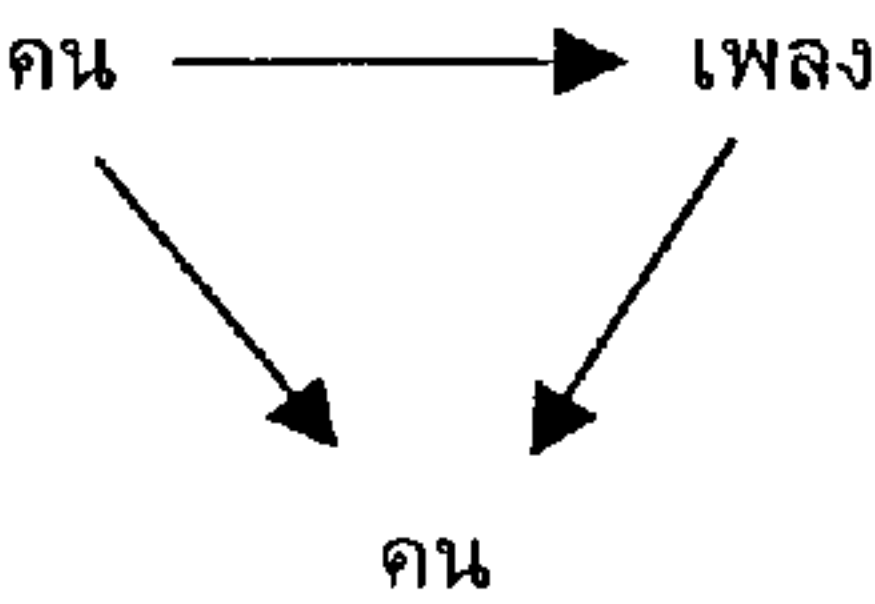
อภิปรายผล

เพลงพื้นบ้านซึ่งเป็นผลผลิตทางปัญญาและอารมณ์ของมนุษย์ จัดเป็นผลผลิตทางวัฒนธรรมของกลุ่มชน การศึกษาเรื่องเพลงพื้นบ้านอันเป็นศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นนั้น ถ้าพิจารณาอย่างผิวเผินแล้วอาจไม่ได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตของมนุษย์ แต่แท้จริงแล้วศิลปวัฒนธรรมพื้นถิ่นคือฐานรากของวัฒนธรรมแห่งชาติ เนื่องจากสุนทรียศาสตร์เป็นรากฐานหนึ่งของวัฒนธรรม เพลงพื้นบ้านซึ่งเป็นผลงานของมนุษย์ด้านศิลปะพื้นบ้านจึงมีความสำคัญยิ่ง คณะอนุกรรมการด้านศาสนาและวัฒนธรรม กระทรวงศึกษาธิการ (2538 : คำนำ) ได้นำเสนอการจำแนกเนื้อหาวัฒนธรรมของชาติว่ามี "คน" เป็นศูนย์กลาง และ "คน" จะเชื่อมโยงไปยังวัฒนธรรมสาขาท่าง ๆ ดังแผนภูมิต่อไปนี้

ภาพประกอบ 33 แผนภูมิแสดงความสำคัญของคนซึ่งเป็นศูนย์กลางวัฒนธรรม
ที่มา : กระทรวงศึกษาธิการ

คณะอนุกรรมการด้านศาสนาและวัฒนธรรมดังกล่าวได้อธิบายว่า "ผลผลิตของคนวัดกันด้วยอะไร ถ้าไม่ใช่ด้วยงานศิลปะเป็นเครื่องชี้วัด มิติทางวัฒนธรรมจึงเป็นเครื่องชี้วัดความเจริญของชุมชน" ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นความคิดที่น่าเสนอความสำคัญของ "คน" และสิ่งที่ "คน" สร้างขึ้นได้อย่างน่าสนใจและสอดคล้องกับ "เพลงพื้นบ้าน" ซึ่งเป็นงานศิลปะประเภทหนึ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น สามารถเป็นเครื่องชี้วัดภูมิปัญญาชาวบ้านได้ทางหนึ่ง ผู้วิจัยซึ่งคือนักมานุษยวิทยาได้ตระหนักถึงความสำคัญดังกล่าว จึงใช้ทฤษฎีทางมานุษยวิทยา ค- วิทยาศึกษาเพลงพื้นบ้าน และแสดงผลถึงความสัมพันธ์และความผูกพันระหว่างคนกับคน คนกับเพลง และ เพลงกับคน ดังแผนภูมินี้

ภาพประกอบ 34 แผนภูมิแสดงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับเพลงพื้นบ้าน
ที่มา : ผู้วิจัย

จากแผนภูมิข้างต้น ผู้วิจัยได้พบว่า การศึกษาเรื่องเพลงพื้นบ้านนครไทย บ้านหนองน้ำสร้าง ทำให้เข้าใจความสัมพันธ์ ความผูกพัน และอิทธิพลระหว่างคนและเพลงของชาวบ้านหนองน้ำสร้างจากอดีต

ถึงปัจจุบัน ซึ่งสื่อและสิ่งถึงกันและกันอย่างยากที่จะแยกออกจากกัน การศึกษาบทเพลงพื้นบ้านจึงต้องศึกษาบริบททางสังคมเพื่อให้เข้าใจ “คน” เหล่านั้นทั้งโลกทัศน์ ชีวทัศน์ การที่ชาวบ้านหนองน้ำสร้างเป็นชุมชนที่มีความสามัคคีสูง มีความรักใคร่กลมเกลียวกันมาจนถึงปัจจุบัน น่าจะมาจากการผลักดันส่วนหนึ่งของพลังแห่งเพลงพื้นบ้าน ซึ่งแม่เพลงสำคัญได้ใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างเอกภาพและบูรณภาพของสังคมบ้านหนองน้ำสร้างให้มีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน โดยอาศัยเพลงพื้นบ้านเป็นสื่อกลาง เป็นไปตามทฤษฎีของ Johann Gottfried von Herder นักปรัชญาและนักมานุษยวิทยาชาวเยอรมัน (อ้างจาก เสาวลักษณ์ อนันตศานต์ 2530 : 55) ซึ่งยืนยันว่า คนในชุมชนจะรวมเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันได้ โดยอาศัยสิ่งที่ร่วมกันคือ ภาษาและประวัติศาสตร์ และการมีวิญญานดวงเดียวกัน วิญญานหรือหัวใจของปวงชนและแฝงอยู่ในวัฒนธรรมพื้นบ้าน คือ เพลง นิทาน บทกวี และประเพณีที่สืบทอดกันมานั่นเอง ดังนั้นการศึกษาเพลงพื้นบ้านนครไทย บ้านหนองน้ำสร้าง จะทำให้มองเห็นความเป็น “ท้องถิ่นนิยม” ที่แฝงอยู่ อันเป็นสิ่งที่ช่วยให้คนในชุมชนรักใคร่ สามัคคี และรวมตัวกันได้ แม้ในโลกปัจจุบันที่มนุษย์ทั่วโลกตกอยู่ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ แต่ในชุมชนเล็ก ๆ เช่น บ้านหนองน้ำสร้างนี้ ยังมีลักษณะของการเป็น “ท้องถิ่นวัฒนา” ตามที่ ศรีศกร วัลลิโภดมใช้ หรือมีลักษณะการเป็น “ท้องถิ่นภีวัตน์” ตามที่ ศิวาพร จิตะฐาน ใช้เรียกชุมชนเล็ก ๆ ที่ “เพลง” อันเป็นสาขาหนึ่งของศิลปะพื้นบ้าน ซึ่งเกิดจากพลังทางภูมิปัญญาและความนึกคิดของชาวบ้านผู้เป็นเจ้าของบทเพลง ได้แสดงผลต่อชุมชนของตนเองอย่างสัมฤทธิ์ผล พ่อเพลง แม่เพลงผู้สร้างและสืบทอดบทเพลง สืบเนื่องจากอดีตมาถึงปัจจุบัน ได้ร่วมกันทำหน้าที่ของตนอย่างเต็มกำลังความสามารถ ดังที่ปรีดา เฉลิมเผ่า กอนันทกุล (2532 : 23) ได้สรุปไว้ว่า ชาวบ้านที่เป็นผู้สร้างและผู้สร้างสรรค์เพลงพื้นบ้านเป็นผู้มีคุณูปการต่อวงการมานุษยวิทยาและคติชนวิทยา เนื่องจากบรรพชนเหล่านั้นได้สร้างผลงานเพลงในฐานะมนุษย์ผู้อุดมไปด้วยสติปัญญา และมีความชาญฉลาดในการใช้สติปัญญาเสมอเหมือนหรืออาจจะยิ่งไปกว่านักมานุษยวิทยาที่กำลังพยายามศึกษาผลงานและชีวิตของพวกเขาอยู่ในขณะนี้ ซึ่งเป็นการสรุปที่ยืนยันถึงศักดิ์ศรีและความยิ่งใหญ่ของชาวบ้าน ผู้มีสถานภาพในสังคมเป็นเพียงชาวนา ชาวไร่ของสังคมไทย แต่มีศักดิ์ศรีและคุณค่าเป็นมนุษย์ที่นักวิจัยพึง “มอง” เขาเหล่านั้นอย่างไว้อคติ

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิเคราะห์เพลงพื้นบ้านนครไทย บ้านหนองน้ำสร้าง ตำบลนครไทย อำเภอ นครไทย จังหวัดพิษณุโลกครั้งนี้ทำให้ผู้วิจัยสามารถรวบรวมบทเพลงพื้นบ้าน ซึ่งเป็นวรรณกรรมมุขปาฐะไว้เป็นวรรณกรรมลายลักษณ์ได้จำนวน 30 เพลง พร้อมทั้งบันทึกโน้ตเพลง และวิเคราะห์ทำนองเพลงไว้เป็นตัวอย่างด้วย การศึกษาวิจัยด้วยวิธีการทางมานุษยวิทยาครั้งนี้ นอกจากจะทำให้ “เสียง” ของบทเพลงพื้นบ้านนครไทย บ้านหนองน้ำสร้าง ยังดำรงอยู่สืบไปไม่ “ตาย” ไปพร้อมกับชีวิตของแม่เพลง พ่อเพลงพื้นบ้านสมัครเล่น และเข้าใจบทบาทหน้าที่ของบทเพลงและแม่เพลงคนสำคัญที่มีต่อหมู่บ้านของตนอย่างชัดเจน

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการศึกษาเพลงพื้นบ้านนครไทยจากหมู่บ้านอื่น ๆ ที่ปรากฏผลงานเพลงสัมพันธ์กับบ้านหนองน้ำสร้าง เช่น บ้านหนองลาน บ้านเหนือ บ้านพร้าว และบ้านหัวร้อง ตำบลนครไทย บ้านหนองกะท้าว ตำบลหนองกะท้าว บ้านนาบัว ตำบลนาบัว อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก เพื่อค้นหาแหล่งกำเนิดของเพลงพื้นบ้านนครไทย อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก

2. ควรศึกษาเปรียบเทียบบทบาทหน้าที่ของบทเพลงพื้นบ้านและของพ่อเพลง แม่เพลงจากหมู่บ้านต่าง ๆ ที่ผู้วิจัยกล่าวถึงในหัวข้อที่ 1 เพื่อจะได้เข้าใจศักยภาพของบทเพลงและชาวเพลงพื้นบ้านให้กว้างขวาง ลึกซึ้งขึ้น อันจะเป็นคุณูปการต่อวงการเพลงพื้นบ้านของชาติต่อไป

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กระทรวงศึกษาธิการ. (2522). *เพลงและการละเล่นพื้นบ้านภาคกลาง*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- กาญจนา อินทรสุนานนท์. (2532). "การวิเคราะห์รูปแบบเพลงพื้นบ้าน," *วารสารมนุษยศาสตร์ปริทรรศน์*. 11 (2) : 1 – 10.
- _____. (2525). "แนวการศึกษาเพลงพื้นบ้าน," *ดนตรีไทยมัธยมศึกษา ครั้งที่ 8*. กรุงเทพมหานคร : โรงละครแห่งชาติ.
- _____. (2521). "เพลงพื้นบ้าน," *ที่ระลึกงานดนตรีไทยอุดมศึกษา ครั้งที่ 11*. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- _____. (2536). *เพลงพื้นบ้าน*. สารานุกรมศึกษาศาสตร์ ฉบับที่ 12. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. กรุงเทพมหานคร : พัฒนาศึกษา.
- ขวัญเมือง จันทโรจณี. (2539.) "ลักษณะทางวัฒนธรรม ความเชื่อ และชาติพันธุ์ : ภาคเหนือตอนล่าง," *ใน เอกสารประกอบการสัมมนาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือตอนล่าง*.
- งามพิศ สัตย์สงวน. (2538). *หลักมานุษยวิทยาวัฒนธรรม*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา.
- จวริต สิริทิพา. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ภากร เชาว์ขุนทด เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่สถาบันราชภัฏพิบูลสงคราม จังหวัดพิษณุโลก เมื่อวันที่ 11 มิถุนายน 2544.
- จำรัสลักษณ์ แจ้งโอง. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ภากร เชาว์ขุนทด เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 90 หมู่ 4 ตำบลนครไทย อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก เมื่อ 20 – 24 เมษายน 2544.
- _____. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ภากร เชาว์ขุนทด เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 90 หมู่ 4 ตำบลนครไทย อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก เมื่อ 12 – 14 กันยายน 2545.
- จุไรรัตน์ จันทรธำรง และยุพา คลังสุวรรณ. (2531). *ประวัติทฤษฎีทางมานุษยวิทยาสังคมและวัฒนธรรมโดยสังเขป*. พิมพ์ครั้งที่ 4. ม.ป.ท.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2537). *วัฒนธรรมไทยกับขบวนการเปลี่ยนสังคม*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพรพิไล เลิศวิชา. (2541). *วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย*. กรุงเทพมหานคร : บริษัทสำนักพิมพ์สร้างสรรค์ จำกัด.
- เด่นดวง พุ่มศิริ. (2524). "อิทธิพลของวัฒนธรรมอื่นที่มีต่อเพลงพื้นบ้านของไทย," *ใน อักษรศาสตร์*. หน้า 57 – 69. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ตรีศิลป์ บุญขจร. (2524). "เพลงพื้นบ้านกับร้อยกรองสมัยใหม่," *ใน อักษรศาสตร์*. หน้า 1 – 14. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- บุญเชิด ตุ่นนิม. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ภากร เชาว์ขุนทด เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 96 หมู่ 4 ตำบลนครไทย อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก เมื่อ 1 – 2 เมษายน 2544.
- ประคอง นิมมานเหมินทร์. (2532). "การศึกษาตัวบทและปริบทของคดีชน," *ใน ภาษาและวรรณคดีไทย*. หน้า 34 – 37. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- ประทุม ชุ่มเพ็งพันธ์. (2522). "เมืองนครไทย," ใน *อนุสาร อ.ส.ท.* 19 (9) : 22 : เมษายน 2522.
- ปราณี แจ่มขุนเทียน. (2530). "เมืองพิษณุโลก" : หลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี ,
 ใน *รวบรวมเรื่องประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมเมืองพิษณุโลก*. หน้า 53 – 68. พิษณุโลก :
 ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพิษณุโลก.
- ปราณี วงษ์เทศ. (2525). "เพลงพื้นบ้านที่เมืองเก่า สุโขทัย," ใน *พื้นบ้านพื้นเมือง*. หน้า 106 – 107.
 กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เจ้าพระยา.
- _____. (2527). "แนวการศึกษาการเล่นทางมานุษยวิทยา : ความสัมพันธ์ของพิธีกรรม
 กับการเล่น," ใน *พื้นบ้านและการเล่นพื้นบ้านจังหวัดสุรินทร์*. กรุงเทพมหานคร :
 กรุงเทพมหานครการพิมพ์.
- _____. (2530). "การเล่น พิธีกรรมในสังคมไทย," ใน *วัฒนธรรมพื้นบ้าน : คติความเชื่อ*.
 กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปริตตา เฉลิมเผ่า กอนันทกุล. (2531). "เค้าโครงความคิดเรื่องโครงสร้างและการศึกษา
 นิทานปรัมปราของโคลด เลวี – สเตรส์," ใน *รวมบทความการวิเคราะห์ข้อมูล
 ทางคติชนวิทยา*. หน้า 14 – 31. กรุงเทพมหานคร : ชมรมวิจัยเชิงคุณภาพ สถาบันวิจัยสังคม
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปัญญา รุ่งเรือง. (2544). "ประเด็นและแนวโน้มทาง 'มานุษยวิทยา' ในประเทศไทย,"
 ใน *เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการ "บัณฑิตศึกษาศาสาวิชาดนตรี"*. หน้า 1 – 6.
 กรุงเทพมหานคร : สถาบันพัฒนาการสาธารณสุขอาเซียน มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ผะอบ โปษะกฤษณะ และคณะ. (2527). *เพลงกล่อมเด็กและเพลงประกอบการเล่นเด็กภาคกลาง
 16 จังหวัด*. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- พนมอร บุญคง. (2538). *วัฒนธรรมที่ปรากฏในประวัติชื่อบ้านในเขตอำเภอ นครไทย จังหวัดพิษณุโลก*.
 วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- พูนพงษ์ งามเกษม และคณะ. (2524). *รายงานการวิจัยการเล่นพื้นบ้านของจังหวัดพิษณุโลก*.
 พิษณุโลก : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒพิษณุโลก.
- มานพ วิสุทธิแพทย์. (2533). *ดนตรีไทยวิเคราะห์*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์.
- ลำ แสงสีบาง. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ , ภากร เชาว์ขุนทด เป็นผู้สัมภาษณ์ , ที่บ้านเลขที่ 52 หมู่ 4
 ตำบลนครไทย อำเภอ นครไทย จังหวัดพิษณุโลก เมื่อ 25 – 26 เมษายน 2544.
- วันล่อ กองทอง. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ , ภากร เชาว์ขุนทด เป็นผู้สัมภาษณ์ , ที่บ้านเลขที่ 125 หมู่ 4
 ตำบลนครไทย อำเภอ นครไทย จังหวัดพิษณุโลก เมื่อ 10 พฤษภาคม 2544.
- วิโรจน์ อังกสิทธิ์. (2525). "สภาพทางภูมิศาสตร์ของจังหวัดพิษณุโลก," ใน *รายงานผลการสัมมนา
 ประวัติศาสตร์ ครั้งที่ 2*. หน้า 8 - 16. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา ลาดพร้าว.
- ศิริพร ฐิตะฐาน. (2524). "เพลงพื้นบ้านตามความคิดของนักคติชนวิทยาตะวันตก," ใน *อักษรศาสตร์*.
 หน้า 76 - 87. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- _____. (2531). "พัฒนาการ การวิเคราะห์ข้อมูลทางคติชนวิทยาในประเทศไทยตะวันตก,"
ใน รวมบทความการวิเคราะห์ข้อมูลทางคติชนวิทยา 1. หน้า 1 – 13. กรุงเทพมหานคร :
 ชมรมวิจัยเชิงคุณภาพ สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- _____. (2532). "มานุษยวิทยากับการศึกษาวัฒนธรรมพื้นบ้าน," **ใน ภาษาและวรรณคดีไทย.**
 หน้า 38 - 44. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- _____. (2534). "เพลงและการละเล่นพื้นบ้าน," **ใน ไทยศึกษา : อารยธรรม.** หน้า 38 – 70.
 พิมพ์ครั้งที่ 17. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- ศิริพร ณ ถลาง. (2544). "ความสนใจของนักคติชนไทย : จาก Folklore ถึง Netlore,"
ใน ภาษาและวรรณคดีไทย. หน้า 53 - 61. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- _____. (2545). **ชนชาติไทในนิทาน : แลลวดแว่นคติชนและวรรณกรรมพื้นบ้าน.** กรุงเทพมหานคร :
 สำนักพิมพ์มติชน.
- ศิริพร ณ ถลาง และสุกัญญา ภัทราชัย. บรรณาธิการ. (2542). **คติชนกับคนไทย – ไท รวมบทความทาง
 ด้านคติชนวิทยาในบริบททางสังคม.** กรุงเทพมหานคร : โครงการตำราคณะอักษรศาสตร์
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2532). "วัฒนธรรมพื้นบ้านกับบริบททางสังคม," **ใน วัฒนธรรมพื้นบ้าน :**
กรณีอีสาน. หน้า 6 – 12. กรุงเทพมหานคร : บริษัทอัมรินทร์ พรินติ้ง กรุ๊ป จำกัด.
- สดศรี อินทผา. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ภากร เซา์ขุนทด เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 128 หมู่ 4
 ตำบลนครไทย อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก เมื่อ 12 พฤศจิกายน 2544.
- สงวน บัวสิงคำ. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ภากร เซา์ขุนทด เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 56 หมู่ 4
 ตำบลนครไทย อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก เมื่อ 26 – 27 กรกฎาคม 2545.
- สงวน สุทธายศ. (2536). "นครไทยดินแดนแหล่งวัฒนธรรม," **ใน รวมเรื่องประวัติศาสตร์และ
 วัฒนธรรมเมืองพิษณุโลก.** หน้า 8 – 19. พิษณุโลก : โรงพิมพ์ตระกูลไทย.
- _____. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ภากร เซา์ขุนทด เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 9 หมู่ 3
 ตำบลนครไทย อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก เมื่อ 12 กรกฎาคม 2544.
- สวน สุวรรณเกิด. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ภากร เซา์ขุนทด เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 102 หมู่ 4
 ตำบลนครไทย อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก เมื่อ 8 – 10 ตุลาคม 2544.
- สุกัญญา ภัทราชัย. (2527). "เพลงพื้นบ้าน," **ใน ภาษาไทย 8 : คติชนวิทยาสำหรับครู.**
 หน้า 213 – 280. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2542). **ร้องรำทำเพลง : ดนตรีและนาฏศิลป์ชาวสยาม.** พิมพ์ครั้งที่ 2.
 กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน.
- สุภาพรรณ ขอมล. (2539). "การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น : ศึกษากรณีประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม
 ท้องถิ่น อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก," **ใน เอกสารสัมมนาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น
 ภาคเหนือตอนล่าง.** หน้า 53 - 67. พิษณุโลก : มหาวิทยาลัยนเรศวร.

- สุภาภรณ์ สงวนให้. (2536). *เอกสารประกอบการเรียนสังคมศึกษา รายวิชา ส 071 ท้องถิ่นของเรา 1 จังหวัดพิษณุโลก*. พิษณุโลก : โรงเรียนเฉลิมขวัญสตรี.
- สุภาภรณ์ จันทวานิช. (2531). "สังคมวิทยาละครชาวบ้าน : ลิเก," ใน *รวมบทความการวิเคราะห์ข้อมูลทางคติชนวิทยา*. หน้า 66 – 83. กรุงเทพมหานคร : ชมรมวิจัยเชิงคุณภาพ สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เสนาหา บุญยรักษ์. (2525). "ประเพณี ความเชื่อของชาวนครไทย," ใน *รายงานผลการสัมมนาประวัติศาสตร์เมืองพิษณุโลก ครั้งที่ 2*. หน้า 48 - 56. พิษณุโลก : โรงพิมพ์ตระกูลไทย.
- เสนาหา บุญยรักษ์ และ ทิพย์สุตา นัยทรัพย์. (2542). *ภูมินามจังหวัดพิษณุโลก*. พิษณุโลก : สถาบันราชภัฏพิบูลสงคราม.
- เสาวลักษณ์ อนันตสานต์. (2530). "การศึกษาคติชนวิทยาในปัจจุบัน," ใน *ภาษาและวรรณคดีไทย* หน้า 54 - 68. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- หาญชัย สงวนให้. (2541). *ประวัติศาสตร์เมืองพิษณุโลก*. พิษณุโลก : สถาบันราชภัฏพิบูลสงคราม.
- เหลียม ปิกรอด. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ภากร เชาว์ขุนทด เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 72 หมู่ 4 ตำบลนครไทย อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก เมื่อ 25 – 27 เมษายน 2544.
- _____. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ภากร เชาว์ขุนทด เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 72 หมู่ 4 ตำบลนครไทย อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก เมื่อ 15 – 16 กันยายน 2545.
- แห้ว ตุ่นนิ่ม. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ภากร เชาว์ขุนทด เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 57 หมู่ 4 ตำบลนครไทย อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก เมื่อ 20 – 23 พฤศจิกายน 2543.
- หวน พันธุพันธ์. (2514). *พิษณุโลกของเรา*. พิษณุโลก : วิทยาลัยวิชาการศึกษาพิษณุโลก.
- อมรา พงศาพิชญ์. (2537). *วัฒนธรรม ศาสนาและชาติพันธุ์ : วิเคราะห์สังคมไทยแนวมนุษยวิทยา*. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- _____. (2545). *ความหลากหลายทางวัฒนธรรม*. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อรุณี ศรีวิชัย. (2537). "เยี่ยมเยือนนครไทย," ใน *สกุลไทย*. หน้า 91 – 93. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เพื่อนดี.
- อานนท์ อาภาภิรมย์. (2541). *มนุษย์กับสังคม : สังคมและวัฒนธรรม*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา ลาดพร้าว.
- เอม บัวเหม็น. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ภากร เชาว์ขุนทด เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 7 หมู่ 4 ตำบลนครไทย อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก เมื่อ 27 เมษายน 2544.
- _____. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ภากร เชาว์ขุนทด เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 7 หมู่ 4 ตำบลนครไทย อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก เมื่อ 10 กันยายน 2545.
- อ้อ พันคุ้ม. เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ภากร เชาว์ขุนทด เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 50 หมู่ 4 ตำบลนครไทย อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก เมื่อ 25 กันยายน 2545.
- Dorson. Richard. (1972) *Folklore and Folklore*. Chicago : The University of Chicago.
- Meriem, Alan. (1964). *The Anthropology of Music*. Chicago : Northwestern University Press.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก.
บทร้องเพลงพื้นบ้านนครไทยบ้านหนองน้ำสร้าง

1. เพลงพิธีกรรม

1.1 เพลงเชิญปู่

หลวงพ่อกุญแจของเฮาจะเป็นใหญ่
พ่อเฒ่าโต้น้อยโหยย่างโทกีนปีเอ
นั้นบให้วันทำยังแฮดเมื่อหลังนายเอ
ให้มากินนะให้หมดหมู
ให้คุมลูกของเฮาเนะในบ้าน
ความเจ็บเอยขออย่าให้ได้
นอนหลับเอยให้ได้เงินหมื่น
ให้อยู่ดีดังพะยามีให้ยู่ขึ้นดังพะยาววัน

ทำนารายณ์ของเฮาเนะทางเมือง
ในบ่อนางเดียนกินเดียนเอ
ทำยังปางนะก่อนนายเอ
กูกันมาหนอให้หมดคน
ให้คุมหลานของเฮาเนะในเมือง
ความไข้เอยหนออย่าให้มี
นอนตื่นเอยให้ได้เงินพัน
จบเจ้านายเอยเนะเจ้านายเอ

นางแห้ว ตุ่นนิ่ม

1.2 เพลงไหว้ครูเพลงน้อย

จะไหว้องค์พรหมเมศทั้งเทเวศร์ทเว
จะไหว้คุณครูเพชรชลุกันไม่ค่อยมา
จะไหว้เสือเมืองทรงเมืองที่ทานรุ่งเรืองศักดิ์สิทธิ์
อีกทั้งอธิษฐานคอยมาสั่งสู่
องค์พระศรีอารีย เอ...เอ็ง...เอย...
อีกทั้งกรุงศรีตระระเพชรทั้งสมเด็จพุทธาจารย์
อีกทั้งเรือแพนาวา
แม่ขอให้ลูกทะเลลูประหนึ่งไปด้วยปัญญา เอ...เอ็ง...เอย...ไหว้
สิบนิ้วประนมกรกัมขึ้นเหนือเศศ
อีกทั้งเทพไท เทวัน
ขอให้มากยกกลอนป้องกัน เอ...เอ็ง...เอย
จะไหว้เทพลักษณ์อักษร
ไหว้ ชา ช้า ช้ำ ชา ชา ชา ชา หน้อยแน

ตะวะตั้งห้สาทั่วทุกผไทสิงขร
วากกันเป็นบทกลอน เอ...เอ็ง...เอย
จะไหว้พระภูมิทั้งแปดทิศ
ยกส่งเมื่อลูกเจ้าไหว้ทั้งองค์
จะไหว้หลวงพ่ชินราช หลวงพ่ชินศรี
จะไหว้หลวงพ่ธรรมจักรให้เป็นหลักฐาน
จะไหว้หลวงพ่มะอะอุ
ชา ช้า ช้ำ ชา ชา ชา ชา หน้อยแม่
จะไหว้เทวันชั้นเทเวศร์
จะไหว้เทพลักษณ์อักษร
ไหว้...ไหว้ เทพลักษณ์ พระลักษณ์อักษร
นี้ขอให้มายกกลอนป้องกัน เอ...เอ็ง...เอย...

นางแห้ว ตุ่นนิ่ม

1.3 เพลงแห่หน้าค

ลูกคู่รับ	1. พี่นาคละก็สันเอ๋ย ถ้าน้องมีร่มคันทอง ไม่ให้ถูกแสง ละก็ตะวัน (ถ้าน้องมีร่มคันทอง ไม่ให้ถูกแสง ละก็ตะวัน	(ลูกคู่รับฮ้าไ้) นะพ่อคุณเอ๋ย นาคจำ น้องจะช่วยป้องกัน เอ๋ยแล้วเอ๋ย น้องจะช่วยป้องกัน เอ๋ยแล้วเอ๋ย)
	2. พี่นาคละก็สันเอ๋ย ถ้าน้องมีปีกเหมือนกา ไปข้ามเขา ละก็นครเอ๋ย (ถ้าน้องมีปีกเหมือนกา ไปข้ามเขา ละก็นครเอ๋ย	(ลูกคู่รับฮ้าไ้) นะพ่อคุณเอ๋ย นาคขา น้องจะพานาคร่อน ไทยเอ๋ย น้องจะพานาคร่อน ชุมเอ๋ย)
ลูกคู่รับ	3. พี่นาคละก็สันเอ๋ย ปีนี้ดอกฟ้า น้องคงจะน้ำตาริน (ปีนี้ดอกฟ้า น้องคงจะน้ำตาริน	(ลูกคู่รับฮ้าไ้) นะพ่อคุณเอ๋ย นาคขา ปีหน้าดอกดิน ก็เสียแล้วเอ๋ย ปีหน้าดอกดิน เสียแล้วเอ๋ย)
	4. พ่อนาคละก็สันเอ๋ย อย่าไปพะวัคพะวง เขาไม่ได้เลี้ยงนาคมา (อย่าไปพะวัคพะวง เขาไม่ได้เลี้ยงนาคมา	(ลูกคู่รับฮ้าไ้) นะพ่อคุณเอ๋ย นาคจำ ไปด้วยสีกิงสีกา เอ๋ยแล้วเอ๋ย ไปด้วยสีกิงสีกา เอ๋ยแล้วเอ๋ย)
ลูกคู่รับ	5. พ่อนาคละก็สันเอ๋ย เขาไม่ได้เคี้ยวข้าวขม บวชแทนคุณพ่อแม่ก่อน (เขาไม่ได้เคี้ยวข้าวขม บวชแทนคุณพ่อแม่ก่อน	(ลูกคู่รับฮ้าไ้) นะพ่อคุณเอ๋ย นาคจำ เขาไม่ได้อมข้าวป้อน เอ๋ยเถิดเอ๋ย เขาไม่ได้อมข้าวป้อน เอ๋ยเถิดเอ๋ย)
	6. พี่นาคละก็สันเอ๋ย ได้กินข้าวร่วมภาชน์	(ลูกคู่รับฮ้าไ้) นะพ่อคุณเอ๋ย นาคขา ได้กินปลาร่วมปิ้ง

ลูกคู่รับ	บวชหนีน้อง ละก็เสียจริง (ได้กินข้าวร่วมภาชน์ บวชหนีน้อง ละก็เสียจริง	เอ๋ยแล้วเอ๋ย ได้กินปลาร่วมปิ้ง เอ๋ยแล้วเอ๋ย)
ลูกคู่รับ	7. พี่นาคละก็สันเอย พอยนดินเข้าวัด หลวงพ่อกันจะดี (พอยนดีเข้าวัด หลวงพ่อกันจะดี ให้ฟังคำพ่อว่า	(ลูกคู่รับฮ้าไ้) นะพ่อคุณเอ๋ย นาคจำ นาคอย่าไปลัดสีกา หลวงพี่ก็จะดำ นาคอย่าไปลัดสีกา หลวงพี่ก็จะดำ เอ๋ยแล้วเอ๋ย)
ลูกคู่รับ	8. พี่นาคละก็สันเอย สงสารรอยเล็บ ปานฉะนี้ แล้วก็จะนาน (สงสารรอยเล็บ ปานฉะนี้ แล้วก็จะนาน	(ลูกคู่รับฮ้าไ้) นะพ่อคุณเอ๋ย นาคขา ที่ไปเก็บผักหวาน เอ๋ยแล้วเอ๋ย ที่ไปเก็บผักหวาน เอ๋ยแล้วเอ๋ย)
ลูกคู่รับ	9. พี่นาคละก็สันเอย ตัดต้นท้อมาต่อต้นตาล ถ้าบุญน้องน้อย ละก็ไม่ถึง (ตัดต้นท้อมาต่อต้นตาล ถ้าบุญน้องน้อย ละก็ไม่ถึง	(ลูกคู่รับฮ้าไ้) นะพ่อคุณเอ๋ย นาคขา ทำสะพานข้ามบึง เอ๋ยแล้วเอ๋ย ทำสะพานข้ามบึง เอ๋ยแล้วเอ๋ย)
ลูกคู่รับ	10. พ่อ นาคละก็สันเอย บวชไปนาน ๆ จะได้ตามกันทุกรอย (บวชไปนาน ๆ จะได้ตามกันทุกรอย	(ลูกคู่รับฮ้าไ้) นะพ่อคุณเอ๋ย นาคจำ จะได้ฝากหลานน้อย ๆ เอ๋ยแล้วเอ๋ย จะได้ฝากหลานน้อย ๆ เอ๋ยแล้วเอ๋ย)
	11. พี่นาคละก็สันเอย สัญญากับน้อง พี่นาคตั้งใจ ละก็ให้ตรง	(ลูกคู่รับฮ้าไ้) นะพ่อคุณเอ๋ย นาคขา ที่น้ำบ่อกอบง เอ๋ยแล้วเอ๋ย

ลูกคู่รับ	(สัญญา กับน้อง พีนาคตั้งใจ ละก็ให้ตรง	ที่น้ำบ่อกอบง เอ๋ยแล้วเอ๋ย)
12. ลูกคู่รับ	พ่อนาคละก็สันเอ๋ย พอโยนตื่นเข้าวัด ลักประเดี้ยว ก็ได้เป็นองค์ (พอโยนตื่นเข้าวัด ลักประเดี้ยว จะได้เป็นองค์	(ลูกคู่รับฮ้าไ้) นะพ่อคุณเอ๋ย นาคจำ ยินเสียงระนาดดังโผง เอ๋ยแล้วเอ๋ย ยินเสียงระนาดดังโผง เอ๋ยแล้วเอ๋ย)
13. ลูกคู่รับ	พ่อนาคละก็สันเอ๋ย พ่อนาคของพ่อจนก็มีแต่คนแก่ ๆ คนหนุ่ม ๆ ละเขาไม่แล (พ่อนาคเราจนก็มีแต่คนแก่ ๆ คนสาว ๆ ละเขาไม่แล	(ลูกคู่รับฮ้าไ้) นะพ่อคุณเอ๋ย นาคจำ เอ๋ยแล้วเอ๋ย เอ๋ยแล้วเอ๋ย)

ฯลฯ

สำนวน นางเหลื่อม ปีกรอด
และ นายล้ำ แสงสีบาง

- หมายเหตุ
- 1. ไม่ได้ถอดความ เนื่องจากวิทยากรร้องเพลงนี้ให้บันทึกข้อมูลเป็นภาษากลาง เป็นส่วนใหญ่ คนต่างท้องถิ่นสามารถอ่านเข้าใจได้
  - 2. การโต้ตอบระหว่างชาย หญิง ไม่จำเป็นต้องร้องโต้ตอบสลับกันเป็นคู่ ดังเช่นเพลงโต้ตอบชนิดอื่น แต่ต้นเสียงทั้งสองฝ่ายสามารถร้องรับเพื่อโต้ตอบได้ตามปฏิภาณของตน อาจเป็นครั้งละ 2 บท ก็ได้ ถ้าอีกฝ่ายหนึ่งยังรับไม่ได้

1.4 เพลงแม่ศรี

เชิญเอ๋ย เชิญลง องค์ไรศักดิ์สิทธิ์ เข้าตัวน้องข้า เข้าตัวน้องข้า	เชิญพระองค์เทวดา ให้เนรมิตลงมา เจ้าคนทรงเอ๋ย เจ้าคนทรงเอ๋ย

แม่ศรีเอ๋ย
ยกมือไหว้พระ
ดูคิวเจ้าลา
ชักผ้าปิดนม
ชักผ้าปิดนม

แม่ศรีสร้อยสะ
เขาก็มีคนชม
ดูตาเจ้าคม
ชมแม่ศรีเอ๋ย
ชมแม่ศรีเอ๋ย

แม่ศรีเอ๋ย
เชิญเจ้ามาลง
เชิญปีเชิญกลอง

แม่ศรีสะหงส์
อีนางยอดทอง
เชิญแม่ทองศรีเอ๋ย

แม่ศรีเอ๋ย
นมขึ้นเต็มอก
เก๋าสืบปี
เจ็บเนื้อแค้นใจ
เชิญปีเชิญกอง

แม่ศรีกันคก
เขาก็เลี้ยงเจ้าไว้
บ่มีผัวได้
แม่นางย้อยตอง
เชิญแม่ทองศรีเอ๋ย
แม่ศรีนมเพา
กะทิกสายบัว
ทำตัวกะต้าง
ให้บังไซเอ๋ย
ให้บังฮอกเอ๋ย

แม่ศรีเอ๋ย
นมขึ้นสองเต้า
แม่ผัวเอ๋ย
ไปแก้วหญ้าช้าง
ไปแก้วหญ้าป่อง

ลงมาแล้วเหว
ลงมาไม่ได้
ลงมาไม่ลอด
เข้าตัวน้องข้า
เข้าตัวน้องข้า

ลงมาแล้ววา
ไต่ไม้ลงมา
ดอดไม้ลงมา
เจ้าคนทรงเอ๋ย
เจ้าคนทรงเอ๋ย

นางแห้ว   ดุ่นนิ่ม

ถอดความ

แม่ศรีเอ๋ยแม่ศรีคนสวย   ยกมือไหว้พระ   เจ้าก็มีคนชม   ดูคิวเจ้าสวย
    นัยน์ตาเจ้าคม   ชักผ้าปิดนม   ขึ้นชมแม่ศรีกันเกิดเอ๋ย
แม่ศรีเอ๋ยแม่ศรีผู้งามสง่าดังนางหงส์   ขอเชิญเจ้าลงมาประทับทรงนางน้อง
    คงงามคนนี้   จะเชิญเจ้าด้วยเสียงปี   เสียงกลอง   ขอเชิญแม่ทองศรีเอ๋ย
แม่ศรีเอ๋ยแม่นางผู้นั่งบนครกตำข้าว   อายุเจ้าได้เก๋าสืบปี   สืบปี   นมขึ้นเต็มอก
    ยังไม่มีใครมาสูดขอ   เจ้าแสนจะเจ็บใจ   แค้นใจเสียจริงนะ   แม่นางย้อยตอง

(ย่อทอดง คือ การใช้มีดกรีดใบตองออกจากกันใบ)

แม่ศรีเอ๋ย   แม่ศรีคนสวย   นมขี้นางมทั้งสองเต้า   กำลังเป็นสาวรุ่นงามแท้เจ้าเอ๋ย
เจ้าผัดข้าว   กระทิกข้าวได้ตียิ่งแล้ว   เจ้าสายบัวเอ๋ย   แม่ผัวเอ๋ย
ทำตัวกระด้าง   (ไม่อ่อนโยนหรือหยิ่งยโสกับลูกสะใภ้)   ไปเกี่ยวหญ้าช้าง
ให้เจ้าบังผอมเถิดเอ๋ย (เข้าใจว่าแขกเลี้ยงช้างผอมหรือป่วยเรื้อรังคนนี้ชื่อออก)

1.5 เพลงนางดั่ง

เชิญเอ๋ย เชิญลง
องค์ไรศักดิ์สิทธิ์
เข้าตัวน้องข้า
เข้าตัวน้องข้า

เชิญพระองค์เทวดา
ให้เนรมิตลงมา
เจ้าคนทรงเอ๋ย
เจ้าคนทรงเอ๋ย

นางดั่งเอ๋ย
แม่นางแรด
ขวัญขึ้นขวัญลง
นางดั่งเอ๋ย
ลงมากินป่า
ลงมาเล่นน้ำ
เหล้าสองไห
กะเทียมสองหัว

นางดั่งแม่ขาวแม็ด
แม่นางขวัญลง
ขวัญพัดกันลง
ลงมาเร็วรา
ไอ้เซ่พันลำ
ทะเลพาไป
ไก่เตี้ยสองตัว
เชิญปู่เต็งเยอ เชิญย่าเต็งเยอ

นางดั่งเอ๋ย
เข้าดงไม้หมาก
กะแดงห่อนแถบ
พื่อพื่อพายพาย
ขอเชิญแม่ข้าเจ้า

เข้าป่าละหง
เข้าสากไม้แดง
กะดั่งผัดข้าว
กำดินทรายมาหายน้ำเต้า
มาเข้านางดงเอ๋ย

ลงมาแล้วหวาย
ลงมาไม่ได้
ลงมาไม่รอด
เข้าตัวน้องข้า
เข้าตัวน้องข้า

ลงมาแล้ววา
ใต้ไม้ลงมา
ดอดไม้ลงมา
เจ้าคนทรงเอ๋ย
เจ้าคนทรงเอ๋ย

(ลงมาแล้วเหว	ลงมาแล้วแล้วว
ลงมาไม่ได้	ได้ไม่ลงมา
ลงมาไม่ลด	ตอดไม้ลงมา
หนามพุทรา	เตอะหน้าสายทอง
ไอ้หมากก็กอง	ไอ้พูกก็กอง
ผ้าเคียนทอง	สองน้ำเช็ดหน้า
ผ้าดอกคำ	ทัดไว้บนหอ
ลมพัดตอ	ลงมาเร็วไว
พูสองมัด	ตะละปัดสองสาย
เหอเหอวันทอง	เอาของน้องไปขาย)
	นางแห้ว ตุ่นนึ่ง

ถอดความ

นางตั้งเอ๋ย	นางผู้มีผิวขาวจัด	ขอเชิญแม่นางแรด (ชื่อผี)
มาประทับร่างทรงเกิด	ขอเชิญขวัญเจ้าลงมาเกิดลงมากินปลา	
(ในหนองน้ำ) มีจระเข้ขนาดใหญ่	เชิญเจ้าลงมาเล่นน้ำ	จะพานางไปเล่น
น้ำทะเล	จะเซ่นนางตั้งด้วยเหล้าสองไห	ไก่เดี่ยสองตัว
กระเทียมสองหัว	เชิญปู่	เชิญย่ามารับเครื่องเซ่นนี้ด้วย
นางตั้งเอ๋ย	เจ้าอยู่ในป่าระหง หรืออยู่ในดงต้นหมาก	
หรืออยู่ในสากไม้แดง	หรืออยู่ในตะแกรงร่อนแกลบ	เชิญนางลงมา
ผัดข้าวเกิด	กำดินทรายมากรอกปากน้ำเต้าแห้งไว้ให้เต็ม (เกิดเอ๋ย)	
ขอเชิญแม่เจ้า	มาเข้าร่างทรงนางตั้งเกิดเอ๋ย	

1.6 เพลงนางควาย

เชิญเอ๋ย เชิญลง	เชิญพระองค์เทวดา
องค์ไรศักดิ์สิทธิ์	ให้เนรมิตลงมา
เข้าตัวน้องข้า	เจ้าคนทรงเอ๋ย
เข้าตัวน้องข้า	เจ้าคนทรงเอ๋ย

นางควายเอ๋ย
 ขยอกเป็นปาน
 แมงเม่าตบมือ
 สาวแยกสาวโยก
 ฝนก็ตกชะ ๆ

เคง ๆ เอ๋ย
 ชะหัวเจ้า
 ควายนักเลง
 ควายย่างควายเดิน

นางควายเอ๋ย
 ขยอกเป็นปาน
 แมงเม่าติดลม
 ปานางยักคิ้ว
 จับคิ้วสาวโยก
 ฝนก็ตกชะ ๆ

ลงมาแล้วเหว
 ลงมาไม่ได้
 ลงมาไม่ลอด
 เข้าตัวน้องข้า
 เข้าตัวน้องข้า

(ลงมาแล้วเหว
 ลงมาไม่ได้
 ลงมาไม่ลอด
 หนามพุทรา
 ใ้หมากก็กอง
 ผ้าเคียนทอง
 ผ้าดอกคำ
 ลมพัดตอ
 พูสองมัด
 เหวเหววันทอง

นางควายหางดอก
 เป็นปานสามเขา
 กะพือสาวแยก
 น้ำท่วมโคก
 ฟ้าก็ลั่นเคง ๆ

เคง ๆ เตียนแก้ว
 ชะหัวควายเอง
 ไม่มีเพื่อนเล่น
 เสมอควายเอง

นางควายหางดอก
 เป็นปานสามเขา
 ปากดติดคาง
 จับนมสาวหิ้ว
 น้ำท่วมโคก
 ฟ้าก็ลั่นเคง ๆ

ลงมาแล้วว
 ใต้ไม้ลงมา
 ตอดไม้ลงมา
 เจ้าคนทรงเอย
 เจ้าคนทรงเอย

ลงมาแล้วแล้วว
 ใต้ไม้ลงมา
 ตอดไม้ลงมา
 เตอะหน้าสายทอง
 ใ้พูกก็กอง
 ลองน้ำเซ็ดหน้า
 ทัดไ้บนหอ
 ลงมาเร็วไว
 ตะละปัดสองสาย
 เอาของน้องไปขาย)

นางแห้ว   ตุ่นนึ่ง

ถอดความ

นางควายเอ๋ย   นางควายเจ้าผู้มีหางเป็นจุดสีขาว   เจ้าผู้เคียดแค้นผู้มีป่าน
นางควายเอ๋ย   เจ้าผู้มีป่านที่เขาทั้งสาม   (เขาที่สามจะหนุนขึ้นมาตรงกลาง หน้าผาก
ซึ่งเป็นลักษณะพิเศษ)   เมื่อแมงเม่าตบมือและกระพือปีก   สาวเจ้าก็แยก   สาวเจ้าก็โยก   ทำให้
น้ำท่วมโลก   ฝนก็ตกจึก ๆ   ฟ้าก็ร้องครืน ๆ
ฟ้าลั่นครืน ๆ   เอ๋ยฟ้าลั่นครืน ๆ   ในเดือนเก้า   ฝนตกลงมาชะหัวเจ้า (ควาย)
ชะหัวเจ้านี้จนหัวเปียกโชก   ถ้าเจ้านางควายประพฤติตัวเป็นควายนักเลง
เจ้าจะไม่มีเพื่อนเล่น   เดินไปไหนมาไหนก็ต้องไปเพียงลำพัง
นางควายเอ๋ย   นางควายเจ้าผู้มีหางเป็นจุดขนาดใหญ่สีขาว   เจ้าผู้มีป่านขาวที่หาง
เจ้าผู้มีป่านที่เขาทั้งสาม   เมื่อแมงเม่าดีดลม   ปลากดก็ดีดคาง   ปลานางก็ยกคิ้วให้
จับนมสาวหิว   จับตัวสาวโยก   น้ำท่วมโลก   ฝนก็ตกจึก ๆ   ฟ้าก็ลั่นครืน ๆ

1.7 เพลงนางครก – นางสาว

เชิญเอ๋ย เชิญลง	เชิญพระองค์เทวดา
องค์ไรศักดิ์สิทธิ์	ให้เนรมิตลงมา
เข้าตัวน้องข้า	เจ้าคนทรงเอ๋ย
เข้าตัวน้องข้า	เจ้าคนทรงเอ๋ย
นางสาวเอ๋ย	ไม่มีเพื่อนปาก
สาวน้อยดำแดง	ดำแดงเอ๋ย
อย่าขัดอย่าข้อง	กึ่งไม้ล่อน
กะท้อนเอามือ	ผ้าดอกคำ
ทัดไว้บนหอ	ลมพัดตกลงมาเร็วไว
พู่สองมัด	ตะลุมปัดสองสาย
เหอเหอวันทอง	เอาของน้องไปขาย
ลงมาแล้วเหว	ลงมาแล้วว
ลงมาไม่ได้	ไต่ไม้ลงมา
ลงมาไม่ลด	ตอดไม้ลงมา
เข้าตัวน้องข้า	เจ้าคนทรงเอ๋ย
เข้าตัวน้องข้า	เจ้าคนทรงเอ๋ย

ลงมาแล้วเหว
ลงมาไม่ได้
ลงมาไม่ลด
หนามพุทรา

ไ้หมากก็กอง
ผ้าเคียนทอง
ผ้าดอกคำ
ลมพัดตอ
พลุสองมัด
เหอเหอวันทอง

ลงมาแล้วแล้วว
ไ้ไม้ลงมา
ตอดไม้ลงมา
เตอะหน้าสายทอง

ไ้พุกก็กอง
ลองน้ำเซ็ดหน้า
ตัดไ้บนหอ
ลงมาเร็วไว
ตะละบัตสองสาย
เอาของน้องไปขาย)

นางแห้ว   ตุ่นนิ่ม

ถอดความ

นางสากเอ๋ย   เจ้าไม่มีเพื่อนพูดคุยด้วย สาวน้อยผิวดำแดง
เจ้าสาวผิวดำแดงเอ๋ย   อย่าขัดข้อง   กิ่งไม้ที่ตายแล้ว   กระเด็นมาถูกมือ
ผ้าดอกคำ   ตัดไ้บนหอ   (ผ้าดอก   มีลายสีทอง   วางไ้ไว้อย่างการวะบนหอ)
ขอให้ลมพัดตอไม้ให้เจ้านางสากลงมา   ประทับทรงโดยเร็ว   จะเช่นเจ้าด้วย
พลุสองมัดและตะละบัต (ลูกบัต) สองสาย   แต่นางวันทอง   เอาของน้องไปขาย
เสียแล้ว

1.8 เพลงนางซ้อง

เชิญเอ๋ย   เชิญลง
องค์ไรศักดิ์สิทธิ์
เข้าตัวน้องข้า
เข้าตัวน้องข้า

นางซ้องเอ๋ย
งามนัก
เชิญมาเลี้ยงน้อง
ลงมาแล้วเหว
ลงมาไม่ได้
ลงมาไม่ลด

เชิญพระองค์เทวดา
ให้เนรมิตลงมา
เจ้าคนทรงเอ๋ย
เจ้าคนทรงเอ๋ย

แม่นางซ้อง
ไม่ให้เจ้าต้อง
แม่นางปาเอ๋ย
ลงมาแล้วว
ไ้ไม้ลงมา
ตอดไม้ลงมา

เข้าตัวน้องข้า
หนามพุทรา
ไอ้หมากก็กอง
ผ้าเคียนทอง
ผ้าดอกคำ
ลมพัดตอ
พู่สองมัด
เหอเหอวันทอง

เจ้าคนทรงเอย
เตอะหน้าสายทอง
ไอ้พู่ก็กอง
ลองน้ำเซ็ดหน้า
ทัดไว้บนหอ
ลงมาเร็วไว
ตะลະปัดสองสาย
เอาของน้องไปขาย

                    ลงมาแล้วเหว
ลงมาไม่ได้
ลงมาไม่ลอด
เข้าตัวน้องข้า
เข้าตัวน้องข้า

ลงมาแล้ววา
ได้ไม้ลงมา
ดอดไม้ลงมา
เจ้าคนทรงเอย
เจ้าคนทรงเอย

นางแห้ว   ตุ่นนิ่ม

ถอดความ

นางช้องเอ๋ย   แม่นางช้องผู้แสนงาม
ขอเชิญเจ้ามาเลี้ยงน้อง   คือแม่นางปลาเถิดเอย
ลงมาแล้วนั้น   ถ้าลงมาไม่ได้   ให้ได้ไม้ลงมา
ถ้าลงมาไม่ลอด   ให้เหนียวไม้ลงมา   ระวังหนามตันพุทรา
ที่ขวางหน้านางสายทอง   หมากก็มี   พลุก็มี   ผ้าคาดสีทอง   ผ้าเซ็ดหน้า
ผ้าดอกมีลายสีทอง   วางไว้อย่างการระบนหอ   ขอให้ลมพัดตอไม่ให้เจ้า
นางช้องลงมาโดยเร็ว   จะเช่นเจ้าด้วยพลุสองมัด   ลูกปัดสองสาย
แต่นางวันทอง   เอาของน้องไปขายเสียแล้ว

1.9 เพลงนางแมว

                    นางแมวเอ๋ย
ขอน้ำมนต์ลดหัวแมวบ้าง
ถ้าไม่ให้จับปลา
ไม่ให้สันเหล้า
ให้อ้อยตายแมง
ให้มอดเจาะเขี้ยว

ขอฟ้าขอฝน
ขอคำจ้างที่ห้ามแมวมา
ให้หนูเกิดข้าว
ให้เข้าตายฝอย
ให้แดงคอคอด
ไม่ให้นอนเพี้ยน ให้เขียนทลาย

แม่มายเอ๋ย	อย่าพึ่งขายลูก
ข้าวจะถูก	ลูกไม้จะแพง
ตะวันแดง ๆ	ฝนก็เทลงมา
เทลงมา	เทวดาฝนเอ๋ย
เทลงมา	เทวดาฝนเอ๋ย

นางแก้ว   ดูนิม

ถอดความ

นางแมวเอ๋ย   ขอฟ้าขอฝน   ขอน้ำมนต์รดหัวนางแมวบ้าง   ขอคำจ้างที่ห้ามแมวมา
ในวันนี้   ถ้าไม่ให้คำจ้าง   ไม่ให้แมวได้จับปลา   จะให้หนูเจาะข้าว (ในยุ้ง)
ถ้าไม่ให้คำจ้างเป็นสุรา   ให้คนหาได้ดื่ม   จะแข่งให้ข้าวขาดน้ำจนแห้งตาย
จะแข่งให้ต้นอ้อยในสวนถูกแมลงเจาะกินจนอ้อยด้านตาย
จะแข่งให้แดง (แดงไทย , แแดงจริง [แดงร้าน] , แแดงกวา) คอคอด
มีรูปลักษณะไม่สมบูรณ์   จะแข่งให้มอดเจาะบ้านจนพัง
ถ้ามีใครตายในบ้าน   จะไม่ให้ใครมานอนเป็นเพื่อน
แม่มายเอ๋ย   อย่าพึ่งขายลูก   ข้าวราคาถูกลง   ผลไม้จะมีราคาแพง   ตะวันแดง ๆ
ฝนก็เทลงมา   ฝนก็เทลงมาแล้วนะ   เทวดาฝนเอ๋ย   เทลงมาอีกเถิด   เทวดาฝนเอ๋ย

1.10 เพลงนางหมา

แม่หมาเอ๋ย	แม่หมากะบุงฮ้า
แม่หมาดำนั่งอยู่กะบุงแกบ	ไบออบแอบแสดลงแม่หมา
แม่หมาเอ๋ย	ปนขึ้นตันโพ
ผีโพงเอ๋ย	ปนขึ้นตันจั่ว
หมายักคิ้ว	ใส่สัมผดแดง
หมาแยงเงา	ใส่สัมผน่อไม้
กะต่ายลอยคอ	ปาหมอเสียดตาย
ปาไหลเสียดเป็น	พีเณรป่อยวาว ไอ้เฒ่าคยโต
	นางแก้ว ดูนิม

ถอดความ

แม่หมาเอ๋ย แม่หมา เจ้านั่งอยู่ในกระบุงอ้า (กระบุงสำหรับตวงข้าวขนาดเท่ากับ 1 สัด)
แม่หมาสีดำ เจ้านั่งอยู่ในกระบุงแกลบ
นางหมา เจ้าไม่ชอบกินใบอบอบแอบ (เพราะมันมีรสเปรี้ยว)
แม่หมาเอ๋ย เจ้าวิ่งขึ้นตันโพ
ผีโพงเอ๋ยวิ่งขึ้นตันจั่ว
นางหมา ยักคิ้วใส่แกงไข่มดแดงที่ใส่ตัวมดแดงลงไปด้วย
(เพราะไม่ชอบกินของรสเปรี้ยว)
นางหมา เจ้าส่งดูเงาตนเองในกระบอกไม้ไผ่ที่ใส่หน่อไม้ดอง
(ที่ตั้งไว้ในครัว)
กระต่ายลอยคอ ปลาหมอตื่นจนตาย แต่ปลาไหลตื่นจนรอดชีวิต
ผีเนรปล่อยเชือกว่าว ตาเฒ่าอวยวะเพศใหญ่

2. เพลงร้องเล่น

2.1 เพลงอันหล่นชา

1. อันหล่นชา ไปนาหนองบ่อน ควายชนขอนแก่น แม่มอนตักน้ำ เข้าสองบัน
ทำขวัญแม่มอน แม่มอนเอ๋ยแก้วเข้าขึ้นยั้ง แกงผักบุง ใส่กุ้งสองตัว กระเทียมสองหัว
ไปไหว้พะโพ ขโมยจนใจ ลักควายเข้าเจ้าไป ติดตามได้ ท้ายเป็นเมืองนครศรี ตมูกเป็นผี
สีข้างเป็นเปา เป็นเปานกกะจิบ เป็นเปานกกะจอก เก็บผักนอก มันสลาบไปโหม่น
จุดได้ก็มาไล่สิงโตน ลิงไล่คน หัวล้านก็โดนกันเอ๋ย
2. อันหล่นชา ไปนาป่าไผ่ ตะเข้ขึ้นไข่ แมงดาขึ้นฟัก มักขามสองฝัก
ยักขึ้นยักลง ปากะพงเป่าปี่ ปากะดีสวดมนต์ ปาค้าวปากายอุมลูกมาดู สะดุดชี้หมู
สะดุดชี้หมา ล้มปากแตก หีแหกค้ำว้า อีกาบินตือ อีลื้อวิ่งตาม อ้ายหนามจักตอก
อ้ายหมอกหลังคด อ้ายนดหลังเอน พี่เนรหัวโล้น ถกขนชี้แฮ้ สาวเส่ปิดประตูดิน
นางทองอินไปอยู่บ้านลอดช่อง นางสายทองไปอยู่คองละฮัด สลัดติง ๆ ดลิ่งชันเอ๋ย
3. อันหล่นชา ไปนาหนองก็ สาวเตียนสี่เสียงหมาเสียงเปิด เปิดอยู่บนกอไผ่
ไก่ออยู่บนกอบง สาวอึ้งไค่งขี่ม้าไปจ้อย ปุกอีน้อย ห้อยหัวปุกลูก แกงปาดูกก็มาใส่เข้าเจ้า
แกงปาค้าวก็มาใส่เข้าเหี่ยว

4. อ่นหล่นซา ไปนบ้านเก่า หมาไล่เห่า สาวบ้านเก่าตีกอง ตีกองต่ำ ๆ
ตีกองค้องช้าง สาวอวดอ้างทุกวี่ทุกวัน สาวฝันเห็นวันยังค่ำ ค่ำกะบ่ค่ำ
เด็กกะบ่เด็กพอปานกาง สาวเอานางเหลียน้ำเหลียน้ำ สาวอยู่ป่าสาวชักสาวไซ้
ทอหูกเตียนหงาย ทอลิวทอลายเตียนแจ้ง แจ้งออกแล้ว ปิดประตูล่ไก่ มาใส่ข้าวสาร
ทำคานหาบน้ำ มาสู่กันมัก คั้นเก็บผักกะมาสู่กันแอ่ นกกระแตเอาปีมาแยง เอาแสงมามัด
นกเข้าเจ้าห่มผ้าแพะเขี้ยว นกเจ้าเหนือห่มผ้าแพะดำ แมงวันเอย มาฮ้องจู้จี้ แมงหวีมาฮ้องจู้จ้อ
จับสัมผัส เอาสัมกวงมาล่อ จับจิ้งจ่อ มาฆ่าจิ้งโล่ มาฆ่าจิ้งเล็ก

5. เหล่เลเฮ้ย เหล่เลสัมผัสหน้า
ควายมึง ควายกู ก็ด้วยกัน
ควายตายซากให้เข้าสองกอง
ไปซื้อกระดาษมาจดบัญชี
ไอ้เฒ่าไล่ดี

ขนทรายเข้าวัด นิดกันเสียงควาย
พั่นสิบบาท
เสียงลั่นฆ้องอีโปโคราช
ขึ้นคกกะมายกเขียนหนี
ดกน้ำกะตุ้มป่อง

6. เหล่เลเฮ้ย เหล่เล
รอเรียลงมา แป้งผัดหน้าทำตาโลย ๆ
โต้นกมมมยาน
หยอมแหยมเอย
มดตะนอย

ชาวบ้านเหนีย ห่มผ้าดำมะเกีย
ผมยาวแก้มย ลูกไก่โต้นบำ
หัวล้านหยอมแหยม
หยอมแหยมกะป้อลอย
ด้อยหัวกะเท่งเทง

7. เหล่เลเฮ้ย เหล่เล ปะติงนอง
ผัวบ่ตาย บนควายบนหมู
พ่อแม่สั่งสอน บ่เอาคำแม่
มึงมานกับโค กูมานกับคน

ผู้หญิงจองทอง จ่มให้ผัวตาย
ผัวบ่อยู่ คบชู้เข้ามานอน
มานแอ่แล้ว บ่อายเพี้ยนตน
อินี่ล้อยกล เขาก็สนใจเอย

สำนวนของ นางแห้ว ตุ่นนิม

อธิบายคำศัพท์

1. อันหล่นชา	=	ชิงช้า
ป่อน	=	ที่
แม่มอน	=	ชื่อบุคคลในอดีต เป็นหญิงชรา ขาพิการข้างหนึ่ง
แก้วเข้า	=	เกี่ยวข้าว
พะโพ	=	พระโพ
ตมูก	=	จมูก
เปา	=	ปุ่มปม
เปานกกระจิบ	}	ชื่อโรคผิวหนัง
เปานกกระจอก		ชนิดเป็นปุ่มปมตามร่างกาย
ผักนอก	=	ชื่อผักพื้นบ้าน
มันสละง	=	มันสำปะหลัง
ไบโหม่น	=	ไบอ่อน สีขาว
2. มักขาม	=	มะขาม
ปา	=	ปลา
อ้าย	=	คำนำหน้าคำเรียกชื่อชายหนุ่มที่ยังไม่ได้บวชเรียน
ถก	=	ถอน
ชนชี้แอ้	=	ชนรักแร้
3. กี้	=	ไหม , หรือ
เดียนสี่	=	เดือนสี่
กอบง	=	กอไผ่ประเภทหนึ่ง ไม่มีหนาม
สาวอ่องโค้ง	=	สาวขี้อื่อ , สาวคนโก้
ไปจ้อย	=	ไปแล้ว
ปุก	=	ปลุก
ห้อยหัวปุกลุก	=	ห้อยหัวอยู่นั้น
ปาดุก	=	ปลาตุก
เข้าเจ้า	=	ข้าวเจ้า
เข้าเหนียว	=	ข้าวเหนียว
4. ตีกองค้องช้าง	=	ตีกลองคล้องช้าง (ในพิธีเลี้ยงปู่เฒ่าได้)

อธิบายคำศัพท์

ขาย	=	ประธาน
สุด	=	จุด
กินแขก	=	แต่งงาน
ขึ้นนอน	=	ฝ่ายชายลักลอบขึ้นไปนอนในห้องฝ่ายหญิง โดยไม่ได้สุขอและแต่งงาน แต่ฝ่ายหญิงยินยอม

2.4 เพลงแมงหวี่แมงวัน

แมงหวี่แมงวัน	จับอยู่ใบพิก	คนไต่ยูกยิก	แสดงว่าคนนั้นตด	
			นางสวัน	สุวรรณเกิด
ถอดความ	แมลงหวี่แมลงวัน	จับอยู่ที่ใบพริก	ถ้าใครหยุกหยิก	คนนั้นตด

2.5 เพลงลูกปี่มื๋อ

ลูกมานทาง	เอาฟางมาห่อ	มื๋อมีมื๋อ	อย่ามาเล่นตามกู
ถอดความ	ลูกที่แม่ท้องแล้วพ่อไม่รับ	เอาฟางมาห่อตัวไว้เสีย	มื๋อไม่มีพ่อ กูไม่ให้เล่นด้วย

2.6 เพลงบิน

บิน	บิน	บิน	มื๋อบิน	กูจี้มื๋อกิน	
				นางสวัน	สุวรรณเกิด
ถอดความ	บิน	บิน	บิน	ถ้ามื๋อไม่บิน	กูจะจี้มื๋อกินเสีย

2.7 เพลงหน้าบ้ออาย

กุ่ม กุ่ม กุ่ม หน้าบ้ออาย เอาไม้แห่ตูด หน้าบุด ๆ กินตูดอีแก้ง

นางโหนด โตเครือดี

ถอดความ กุ่ม กุ่ม กุ่ม หน้าบ้ออาย เอาไม้แห่ตูด หน้าบุด ๆ กินตูดอีแก้ง

2.8 เพลงชี้ให้ชี้หัว

กุ่ม กุ่ม กุ่ม หน้าบ้ออาย ชี้ให้ชี้หัว ได้ผัวผู้เฒ่า เอาน้ำเต้าตูดบาน ๆ

นางโหนด โตเครือดี

ถอดความ กุ่ม กุ่ม กุ่ม หน้าบ้ออาย เตี้ยวร้องให้เตี้ยวหัวเราะ
ระวังจะได้ผัวแก่ ร่วมเพศกับน้ำเต้าจนกันบาน

2.9 เพลงผมเปีย

ผมเปียมาเลียใบตอง พระดีกลอง ตะลุ่มตุ้มม่ง

นางสวน สุวรรณเกิด

ถอดความ ผมเปียมาเลียใบตอง พระดีกลองดังตะลุ่มตุ้มมิ่ง

2.10 เพลงหัวโล้น

หัวโล้นโกนใหม่ ๆ ควักขี้ไก่ มาใส่หัวโล้น

นางโหนด โตเครือดี

2.11 เพลงตำกะเบี๋ย

ตำกะเบี๋ยเปี๊ยะ ๆ   ขะเหย้าะปาไหล   ฮูยู่ตงไ   ฮูยู่ตงจี

นางโหน   โตเครือดี

ถอดความ   เสียงตำกะเบี๋ยดังเปี๊ยะ ๆ เอาไปเหย้าะใส่รูปลาไหล รุยู่ตงโหน รุยู่ตงจี

2.12 เพลงลีลีข้าวสาร

ลีลีข้าวสาร	สองทะน่านเข้าเปียก	เด็กน้อย ๆ ตามเหยือกตาโลน
ลีลีข้าวสาร	สองทะน่านเข้าเปียก	ปาปกเผือกลงวัง
ดีละฆังอ่อมเอะอ่อมอ่อย	ไคอยากได้ลูกน้อย	มาเอาเดื่อ

นางสวน   สุวรรณเกิด

ถอดความ   รีรีข้าวสาร   สองทะน่านข้าวเปลือก   เด็กน้อยตาเหลือกตาโลน

รีรีข้าวสาร   สองทะน่านข้าวเปลือก   ปลาปกเผือกลงวัง

(ใช้เผือกดักปลาได้มาก)

เสียงระฆังตีดังกังวานแล้ว   ไคอยากได้ลูกน้อย   มารับเอาไปน้อ

2.13 เพลงจำปีสีมालา (เพลงรำวงพื้นบ้าน)

จำปีสีมालา	เลาเก็บมาด้วยกันทั้งวัน	ดอกนางแย้มแกมกะทิน
ดอกช่อนกิน	เอ๋ยบังตะวัน (ซ้ำ)	

ฯลฯ

นางสวน   สุวรรณเกิด
(วิทยากรจำได้เท่านั้น)

2.14 เพลงขุนซ่อนขุน

(สร้อย)	ขุนซ่อนขุน	ชะละเวซ่อนขุน	ขุนซ่อนขุน	ชะละเวซ่อนขุน
	ลักใครใครลักจริงหนอ	(ซ้ำ)	ก็เชิญมาขอซิพ่อคุณ	
(สร้อย)				
	ลักน้องจริงจริงหนอ		จะเอาเอียนหอเชียวหรือแม่คุณ	
(สร้อย)				

ฯลฯ

นางแห้ว   ตุ่นนึ่ง

2.15 เพลงอวยพร

ขอบใจนักหนาหนอ (พ่อ / แม่) มหาจำเริญ
ใจดีเหลือเกินนะลูกหลานทั้งหลายนะ
ขอให้บุญญ์เสียนะยิ่งยั้ง
ขอให้เป็นมิ่งเมืองไทย
มีอายุ วรรโณ สุโข พโล
กระเป๋าเงินโตเท่าตุ๋รตไฟ

นางแห้ว   ตุ่นนึ่ง

2.16 เพลงกบแก้ว

กบแก้วกับโกง	ห้อยหัวลงมา
ลูกโคไม่หลับ	กินตับเกิดวา
	นางสวณ สุวรรณเกิด

2.17 เพลงมอญซ่อนผ้า

มอญซ่อนผ้า	ตุ๊กตาอยู่ข้างหลัง
วางโน้นวางนี้	ละวังให้ตีเตื่อเธอ
	นางสวณ สุวรรณเกิด

2.18 เพลงเดินหาคู่

สันเดินมาหาคู่
เอ๊ะนั่นมันคู่ของใคร
ตอนเด็กจะมาดูคู่เรา
มองไปแล้วให้สะท้อน
สันมาเดินหาคู่
แหมช่างหล่อเหลือเกิน
ตัวเลาเฝ้าแต่แลมอง
ในสันรักเธอมัน

แต่ไม่รู้เธออยู่ไหน
แหงมองไปแล้วไม่เจอเธอ (ซ้ำ)
พูดไปมันเส้าเหลือเกิน
หล่อเหลือเกินในวงฟ้อนลำ (ซ้ำ)
มองดูแล้วให้พิศเพิน
เขาเดินมาเป็นคู่ คงใคร (ซ้ำ)
ตัวน้องจะมาสู่ขวัญ
เธอกับสันเฝ้าแต่แลมอง (ซ้ำ)

นางสงวน บัวสิงคำ

อธิบายศัพท์

สัน	=	ฉัน
แหง	=	เหลียวหลังไปมอง
เด็ก	=	เด็ก

3. เพลงกล่อมลูก

3.1 เพลงนอนเสียเกิด

นอนเสียเกิดเอ๋ย
เจ้านอนเสียนะหม่อม
เมื่อเจ้าตื่นขึ้นมาเอ๋ย
ให้เจ้าหลับเสียเกิด
นอนเสียเกิดเอ๋ย
เจ้าอย่าอ่อนแม่เลย
ไอ้พ่อสายซุดใจเอ๋ย

นะแม่จะก้อม
แม่จะกย เอ๋ย
แม่จะอุ้มลูกยาชูเชิด
จนเย็น
เถอะหนาฟ่อนนอน เอ๋ย
ล้อยซังซามเซย ... ของแม่นอน
อย่าล้องให้อย่าอ่อน

นางแห้ว ตุ่นนิม

3.2 เพลงพ่อเนื้อเย็น

พ่อเนื้อเย็นเอ๋ย
เจ้าอย่าอ่อนแม่เลย
เมื่อเจ้าตื่นขึ้นมาเอ๋ย
ให้เจ้าหลับเสียเถิด
ไอ้พ่อสายซุดใจเอ๋ย
มาลองให้ชะอ่อน

เจ้านอนเสียเถิดหนาพ่อนอน
ล้อยช้างทราชมเชยของแม่นอน
แม่จะอุ้มลูกยาเอ๋ยชูเชิด
จนเย็น
เอื้อ เอ๋ย
ไอ้พ่อสมรเอ๋ย ของแม่นอน

นางแห้ว   ตุ่นนึ่ง

ภาคผนวก ข.

**ภาพถ่ายและรายนามวิทยากรผู้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับวัฒนธรรมของหมู่บ้าน
เกี่ยวกับเพลงพื้นบ้าน**

1. นางแห้ว ตุ่นนึ่ง อายุ 90 ปี (เสียชีวิตเมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2544) บ้านเลขที่ 57 หมู่ 4 บ้านหนองน้ำสร้าง ตำบลนครไทย อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก อาชีพทำนา
2. นางเหลียม ปีกรอด อายุ 76 ปี บ้านเลขที่ 72 หมู่ 4 บ้านหนองน้ำสร้าง ตำบลนครไทย จังหวัดพิษณุโลก อาชีพทำนา
3. นางสาวน บัวสิงคำ อายุ 72 ปี บ้านเลขที่ 56 หมู่ 4 บ้านหนองน้ำสร้าง ตำบลนครไทย อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก อาชีพทำนา
4. นางสาว สุวรรณเกิด อายุ 80 ปี บ้านเลขที่ 102 หมู่ 4 บ้านหนองน้ำสร้าง ตำบลนครไทย อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก อาชีพทำนา
5. นางโหน โตเครือดี อายุ 69 ปี บ้านเลขที่ 255 หมู่ 4 บ้านหนองน้ำสร้าง ตำบลนครไทย อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก อาชีพทำนา
6. นางพั่งา เมืองพระฝาง อายุ 73 ปี บ้านเลขที่ 12 หมู่ 4 บ้านหนองน้ำสร้าง ตำบลนครไทย อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก อาชีพทำนา
7. นายลำ แสงสีบาง อายุ 80 ปี บ้านเลขที่ 52 หมู่ 4 บ้านหนองน้ำสร้าง ตำบลนครไทย อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก อาชีพทำนา
8. นายสะอาด ธิยา อายุ 66 ปี บ้านเลขที่ 108 หมู่ 4 บ้านหนองน้ำสร้าง ตำบลนครไทย อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก อาชีพทำนา
9. นายสพะ เมืองพระฝาง อายุ 63 ปี บ้านเลขที่ 69 หมู่ 4 บ้านหนองน้ำสร้าง ตำบลนครไทย อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก อาชีพทำนา
10. นายสะอาด ตุ่นนึ่ง อายุ 53 ปี บ้านเลขที่ 98 หมู่ 4 บ้านหนองน้ำสร้าง ตำบลนครไทย อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก อาชีพทำนา
11. นางเอม บัวเหม็น อายุ 80 ปี บ้านเลขที่ 7 หมู่ 4 บ้านหนองน้ำสร้าง ตำบลนครไทย อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก อาชีพทำนา
12. นางอ้อ พันคุ้ม อายุ 88 ปี บ้านเลขที่ 50 หมู่ 4 บ้านหนองน้ำสร้าง ตำบลนครไทย อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก อาชีพทำนา
13. นางวันลอ กองทอง อายุ 57 ปี บ้านเลขที่ 125 หมู่ 4 บ้านหนองน้ำสร้าง ตำบลนครไทย อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก อาชีพทำนา
14. นางจำรัสลักษณ์ แจ้งโง่ อายุ 75 ปี บ้านเลขที่ 90 หมู่ 4 บ้านหนองน้ำสร้าง ตำบลนครไทย อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก อาชีพข้าราชการบำนาญ

ภาพประกอบ 35 นายผดุง - นางจำรัสลักษณ์ แจ้งโถง
ผู้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับเพลงพื้นบ้าน

ภาพประกอบ 36 นางสาว สุวรรณเกิด แม่เพลงผู้สืบทอดเพลงพื้นบ้าน

ภาพประกอบ 37 นางโหนด โตเครือดี แม่เพลงผู้สืบทอดเพลงพื้นบ้าน

ภาพประกอบ 38 นางพั่งา เมืองพระฝาง แม่เพลงผู้สืบทอดเพลงพื้นบ้าน

ภาพประกอบ 39 นายลำ แสงสีบาง พ่อเพลง

ภาพประกอบ 40 นายสะอาด ตุ่นนิ่ม พ่อเพลง

ภาพประกอบ 41 นายสละ เมืองพระฝาง พ่อเพลง

ภาพประกอบ 42 พ่อเพลงและแม่เพลง ขณะสาธิตการร้องเพลงพื้นบ้าน

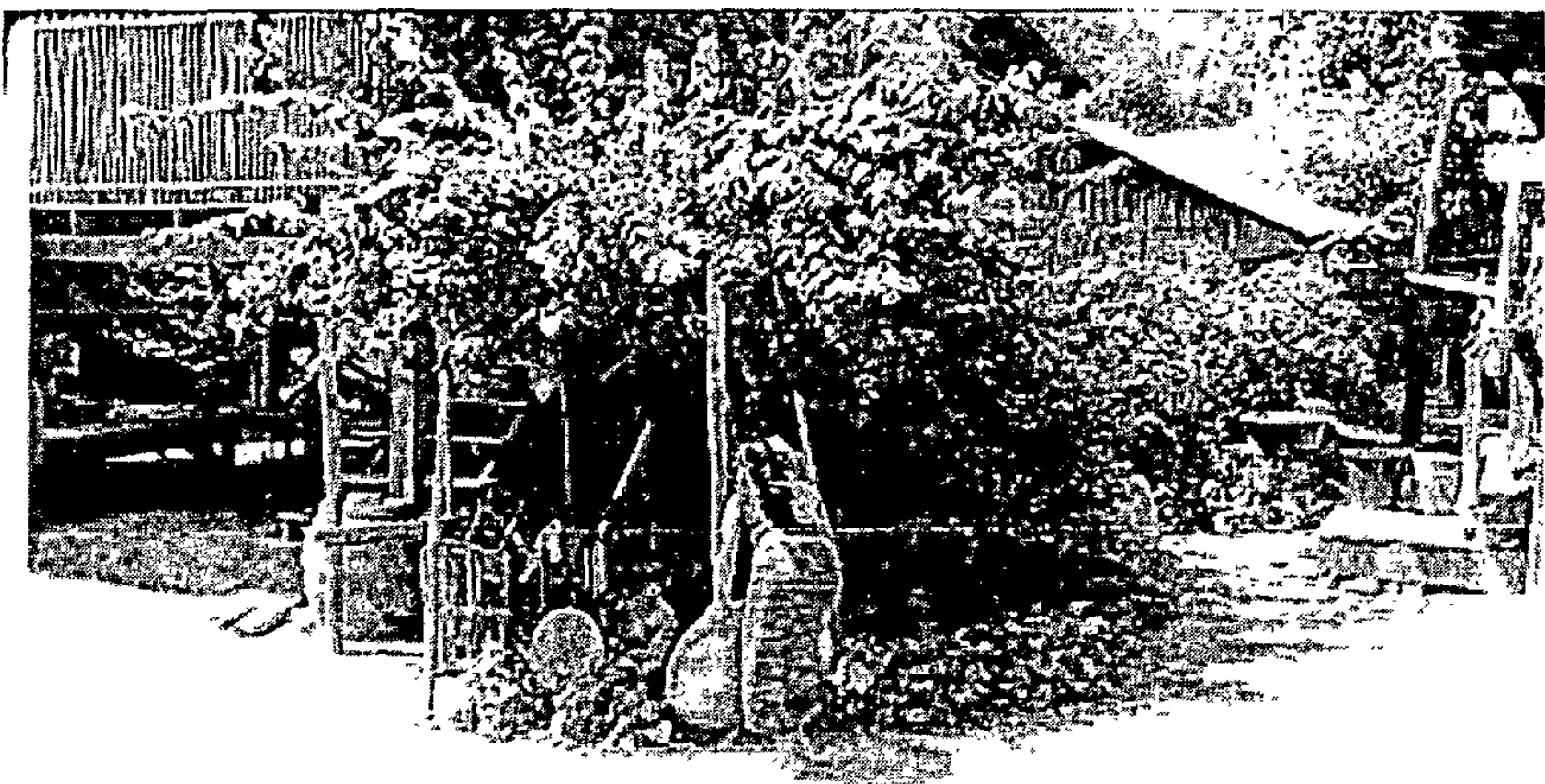
ภาพประกอบ 43 นายสะอาด ธิยา พ่อเพลง และนางเหลียม ปีกรอด แม่เพลง

ภาพประกอบ 44 พ่อเพลงและแม่เพลง ขณะสาธิตเพลงนางด้ง

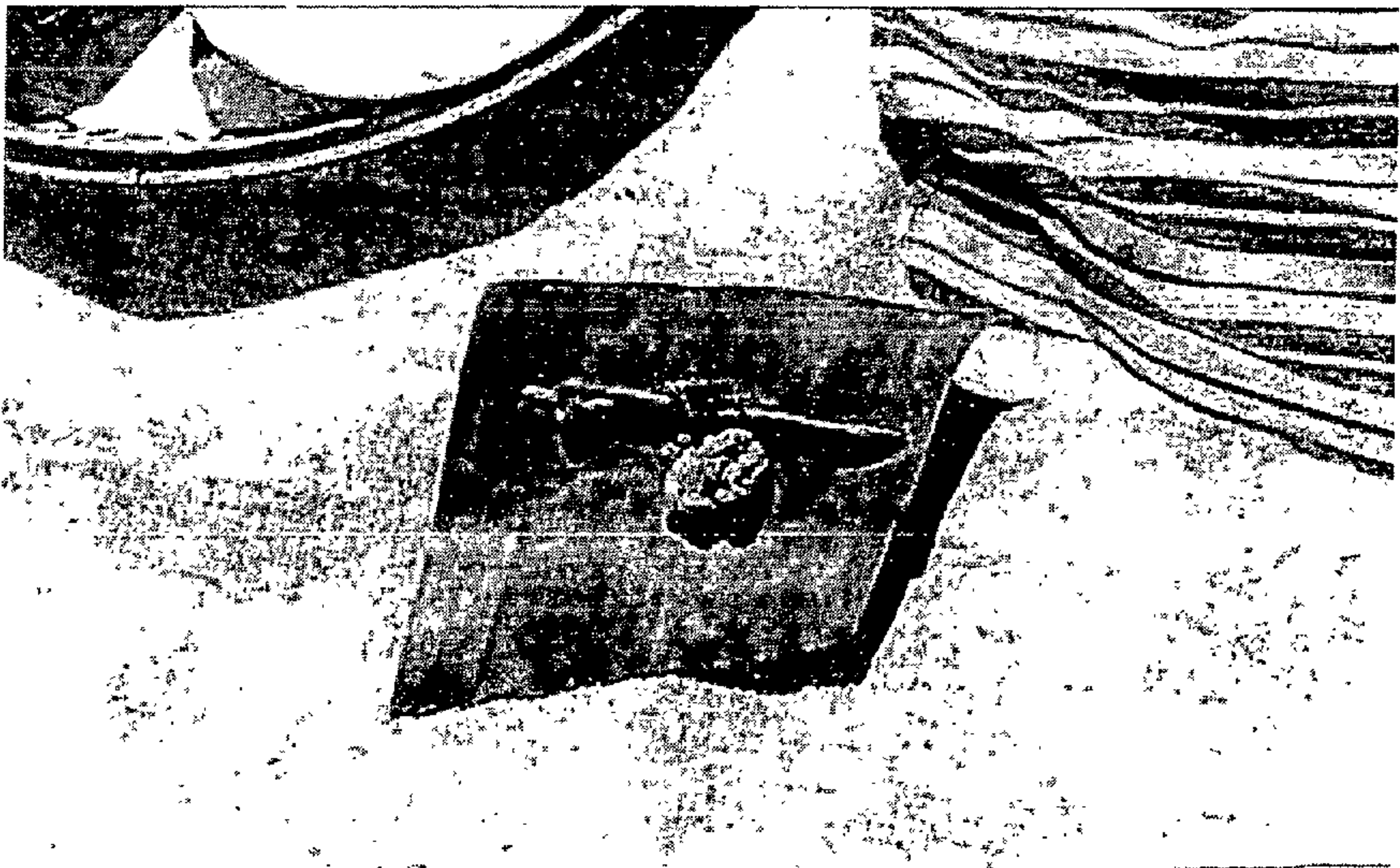
ภาพประกอบ 45 ร้างทรงนางตั้งกำลังร่อนกระตัง

ภาพประกอบ 46 ร้างทรงนางตั้งกำลังหาน้ำ

ภาพประกอบ 47 เครื่องเซ่นผี ซึ่งกำหนดว่าต้องมีขนมขี้กวาง (บัวลอยแป้ง) เป็นหลัก

ภาพประกอบ 48 เครื่องเซ่นผีบรรพบุรุษ ก่อนการสาธิตเพลงพื้นบ้าน

ภาพประกอบ 49 แม่เพลงขณะสาธิตเพลงนางควาย

ภาพประกอบ 50 แม่เพลงและพ่อเพลง ขณะสาธิตเพลงนางครก นางสาก

ภาพประกอบ 51 แม่เพลงและพ่อเพลง ขณะสาธิตเพลงนางข่อย

ภาพประกอบ 52 แม่เพลงและพ่อเพลง ขณะร้องเพลงแห่นาค

ภาพประกอบ 53 การบวงสรวงพ่อขุนบางกลางหาว วันปักธงชัย

ภาพประกอบ 54 ประเพณีปักธงชัยของชาวนครไทย

ภาพประกอบ 55 มุมมองหนองทองจากบริเวณหนองขวัญ

ภาพประกอบ 56 ภูมิทัศน์บริเวณหนองทอง

ภาพประกอบ 57 หนองทอง แหล่งน้ำธรรมชาติที่สำคัญของหมู่บ้านหนองน้ำสร้าง

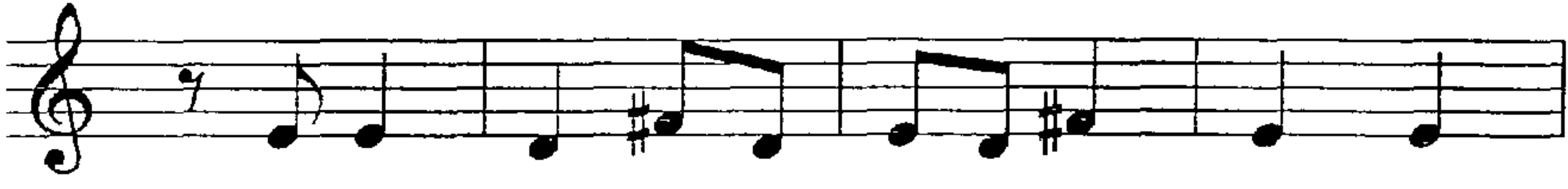
ภาคผนวก ค.
นัดเพลง

1. เพลงนางดั่ง

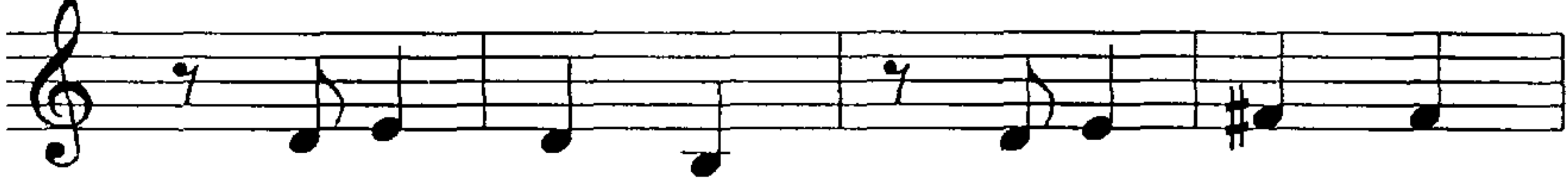
ท่อนที่ 1

เชิญ เอ้ย   เชิญ ลง   เชิญ องค์   เท - ว - คา

องค์ ไค   ศักดิ์ สิทธิ์ ให้   เน - ร - มิต   ลง   มา

เข้า ตัว   น้อง   ข้า   เจ้า คน   ทรง   เอย

เข้า ตัว   น้อง   ข้า   เจ้า คน   ทรง   เอย

ท่อนที่ 2

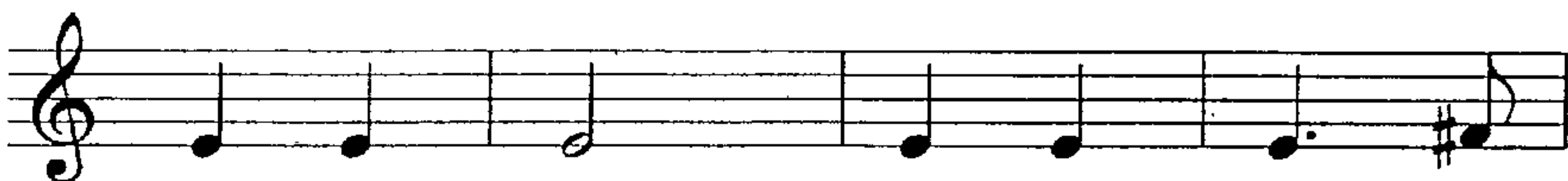
นาง ดัง เอ๋ย เข้า ป่า ระ หง เข้า

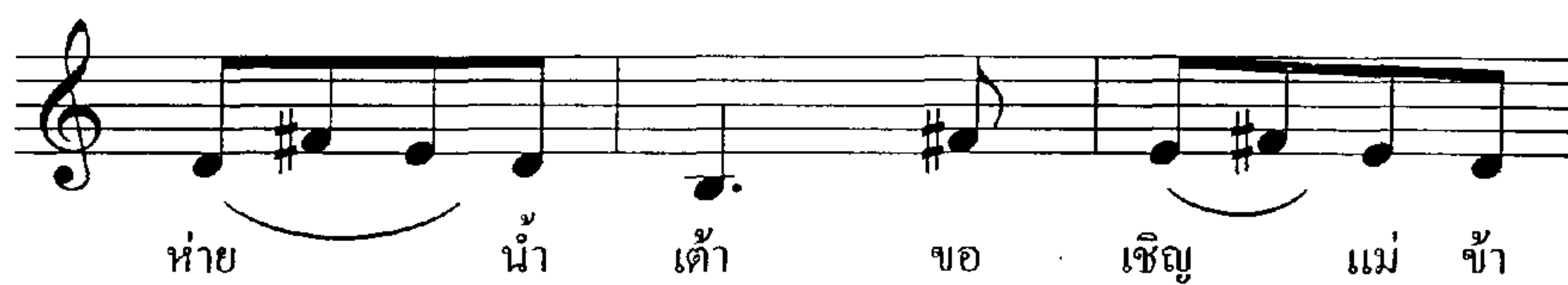
ดง ไม้ แกง เข้า สาก ไม้ แดง กะ

แดง ห่อน แทบ กะ ดัง ฝัด เข้า พื่อ

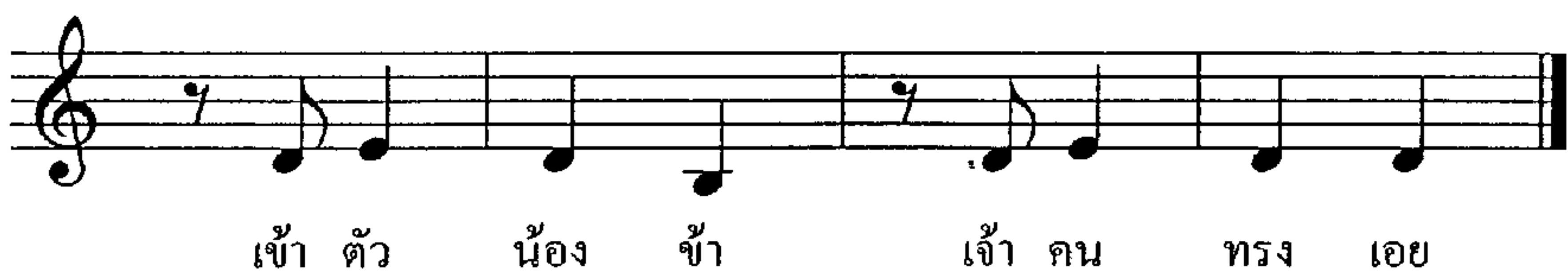
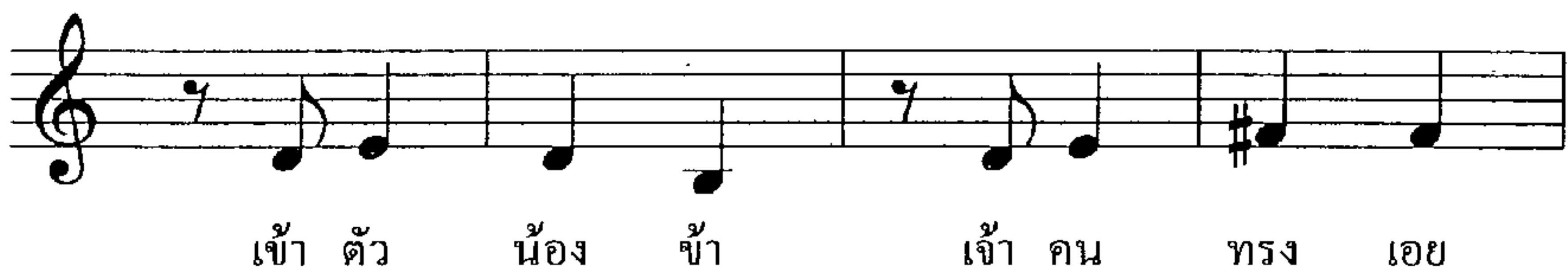
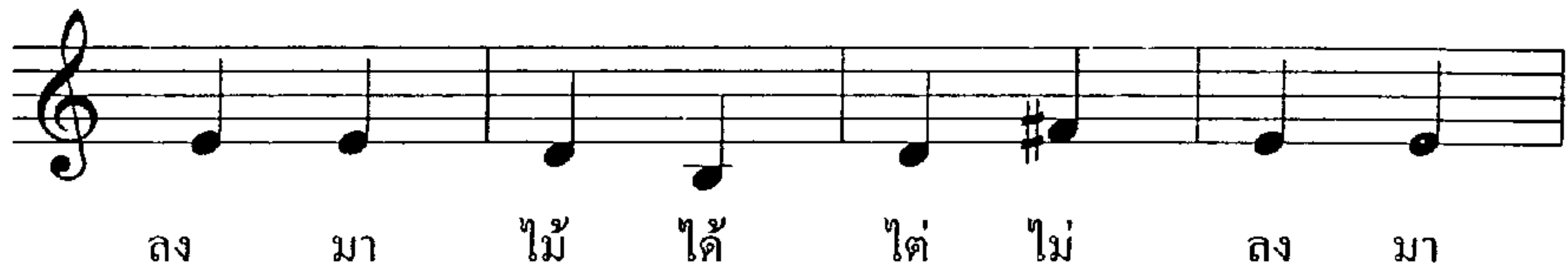

พื่อ พาย พาย กำ ดิน ทราย มา

ตอนที่ 3

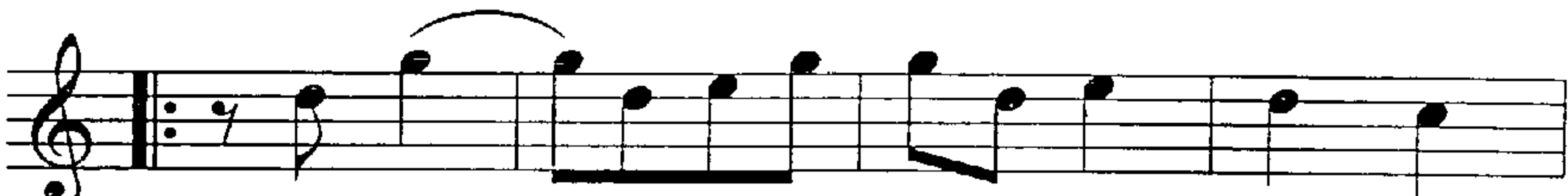

2. เพลงแห่หน้าค

ท่อนที่ 1

พ้อ นาค ละ ก้อ สัน เอย ฮ้า ไ้ นาค จ้า

แม่ เลี้ยง ด้วย นม แล้ว แม่ ก็ อม ข้าว ป้อน

บวช แทน ละ คุณ ก้อ แม่ ก่อน เอย แล้ว เอย

ท่อนที่ 2

พ่อ นาค ละ ก้อ สัน เอย ฮ้า ไช้ นาค จ้า

พ่อ นาค จ้า บวชไป นานนานจะ ได้ฝากหลาน

น้อยน้อย จะได้ ตาม กัน ละก้อ ทุก รอย เอย แล้วเอย

ท่อนที่ 3

พ่อนาค สะ ก้อ สัน เอย ฮ้า ไห้ นาค จ้า

ถ้า น้อง มี ร่ม กัน ทองน้อง จะ ช่วย กาง ช่วย

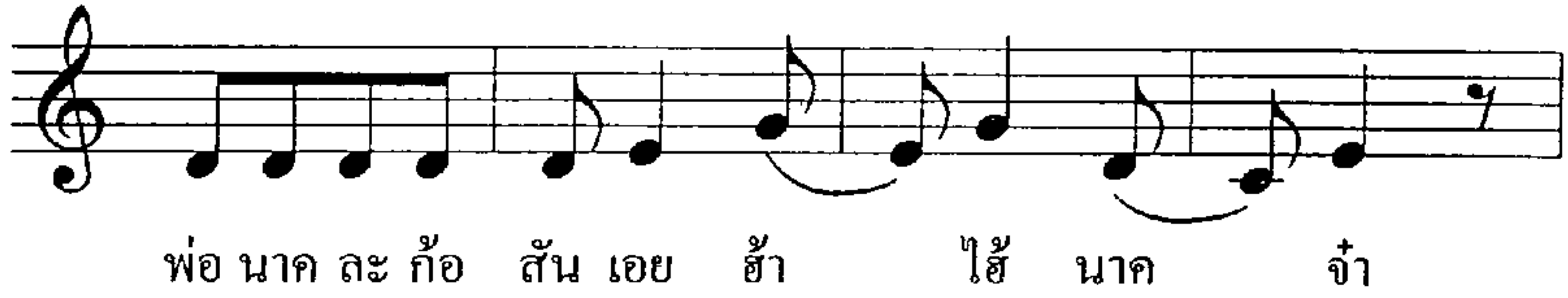

กัน ไม่ ให้ พี่ นาค ถูก แสง สะ ก้อ ตะ-วัน เอย แล้ว เอย

ท่อนที่ 4

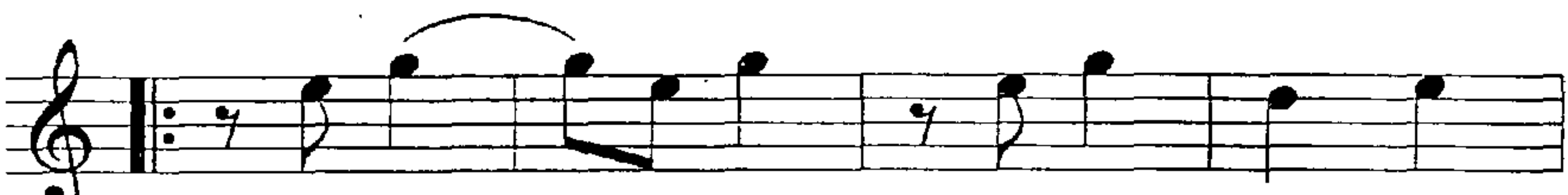
ท่อนที่ 5

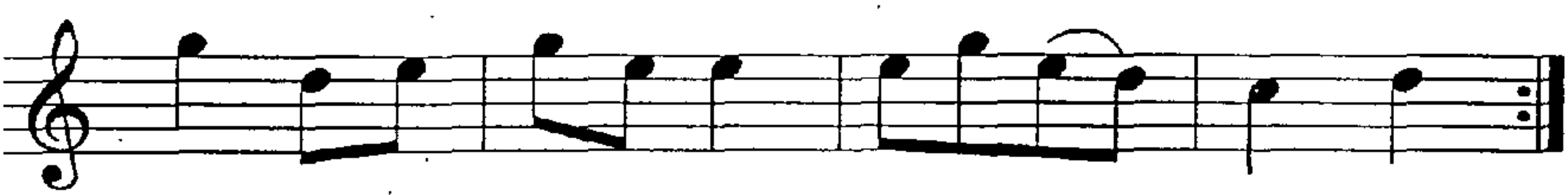
ท่อนที่ 6

พ่อนาค ละ ก้อ สัน เอย อ้า ไซ้ นาค จ้า

ปี นั้ ดอก ฟ้า ปี หน้า ดอก ดิน

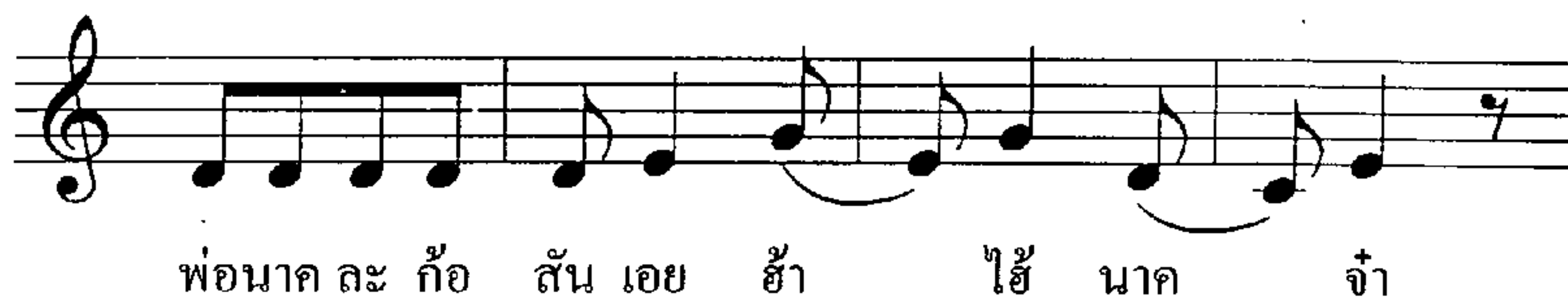

น้อง คง จะ น้ำ ตา ริน ก้อ เสียแล้ว เอ้อ เอย

ท่อนที่ 7

ท่อนที่ 8

ท่อนที่ 9

พ่อนาค ละ ก้อ สัน เอย ฮ้า ไซ้ นาค จ้า

ตัด ต้น ท้อ มา ต่อ ต้น ตาล ทำ สะ-พาน ข้าม บึง ถ้า

บุญ น้อยน้อย ละ ก้อ ไม่ ถึง เสีย แล้ว เอ้อ เอย

ท่อนที่ 10

พ่อนาค ละ ก้อ สัน เอย ฮ้า ไห้ นาค จ้า

พอ โยน ตีน เข้า วัด ได้ ยินเสียงระนาด ดัง โผง

ลัก ประเดี้ยว จะ ได้ เป็น องค์ เอย แล้ว เอย เอย

3. เพลงพวงมาลัย

เอ๋อ   เอย   เอ็ง   เงอ   เฮ้อ   เอ็ง   เอย

พอ   พี่   มา   ถึง   พี่   ก็   มา   ทั้ง   มา   ทัก

พี่   ก็   มา   ผาก   รัก   และ   ผาก   ไม่   ตี

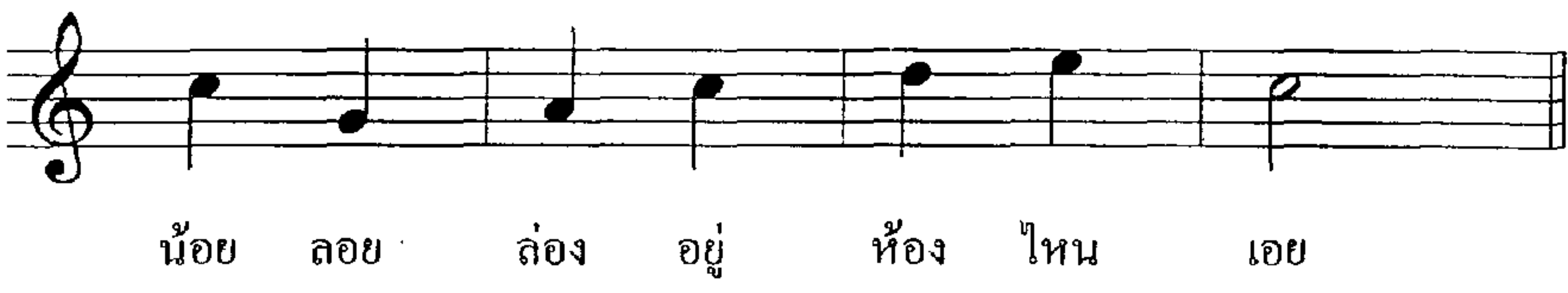
อยาก   จะ   ลับ   ลัก   พี่   สัก   น้อย   ก็   ก้าว   เมื่อ   น้อย   พี่   มี

เอ๋อ   เออ   เอ็ง   เงอ   เอื้อ   เอิง   เอย

พวง   มา   ลัย   ควรหรือ   จะ   ไป   จาก   ห้าง   สาว

น้อย   ลอย   ล่อง   อยู่   ห้าง   ไหน   เอย

เอ๋อ   เออ   เอ็ง   เงอ   เอื้อ   เอิง   เอย

4. เพลงอ่อนหล่นชา

ท่อนที่ 1

อน หล่น ชา ไป นา หนองบอน ควาย ชน ขอน แม่

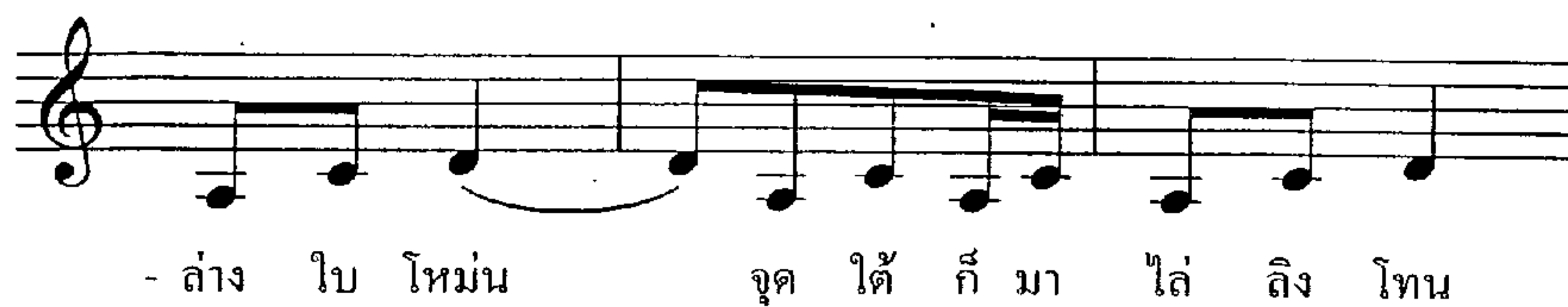
มอน ตก น้ำ เข้า สอง ปั่น ทำ ขวัญ แม่ มอน

แม่ มอน เอย เกว เข้า ขึ้น ยุง แกง ผัก บุ่ง ไล่

กุ่ม สอง ตัว กะ เทียม สอง หัว ไป ไหว้ พระ โพ ข -

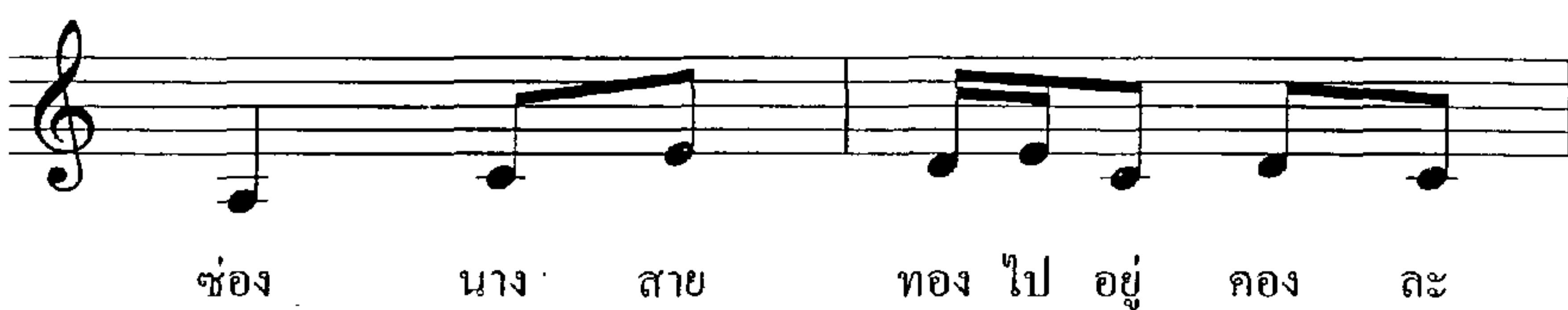
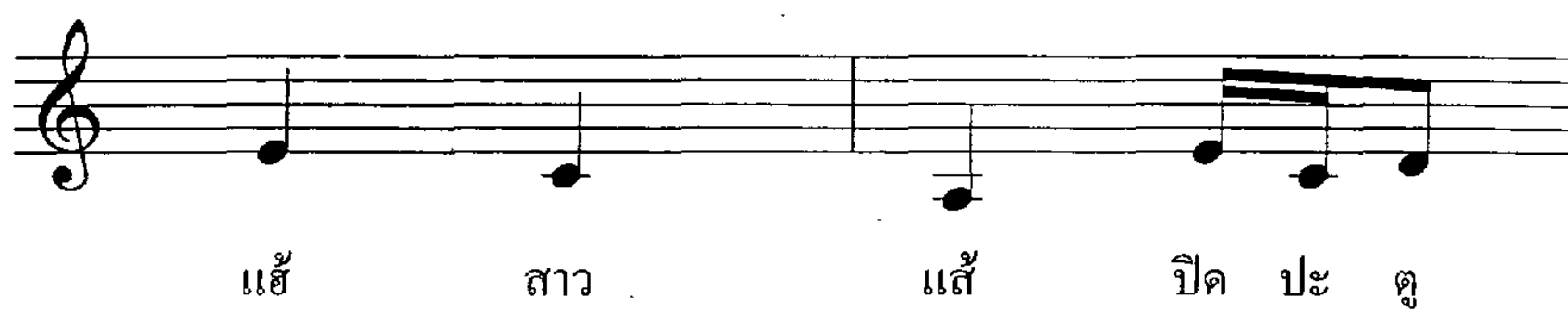

ท่อนที่ 2

ท่อนที่ 3

อ่อน หล่น ซา ไป นา บ้าน เก่า หมา ไต่ เหา สาวบ้าน

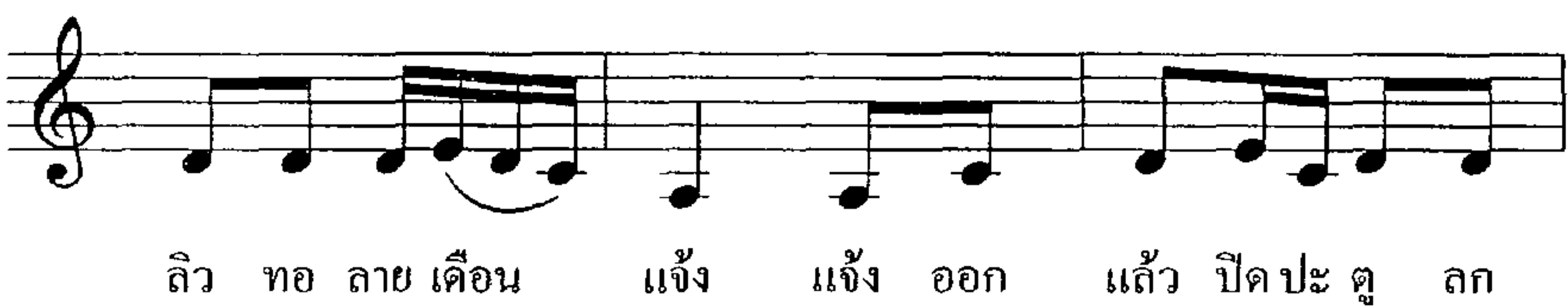
เก่า ดี กอง ดี กอง ดำ ดำ ดี กอง ค้าง ช้าง

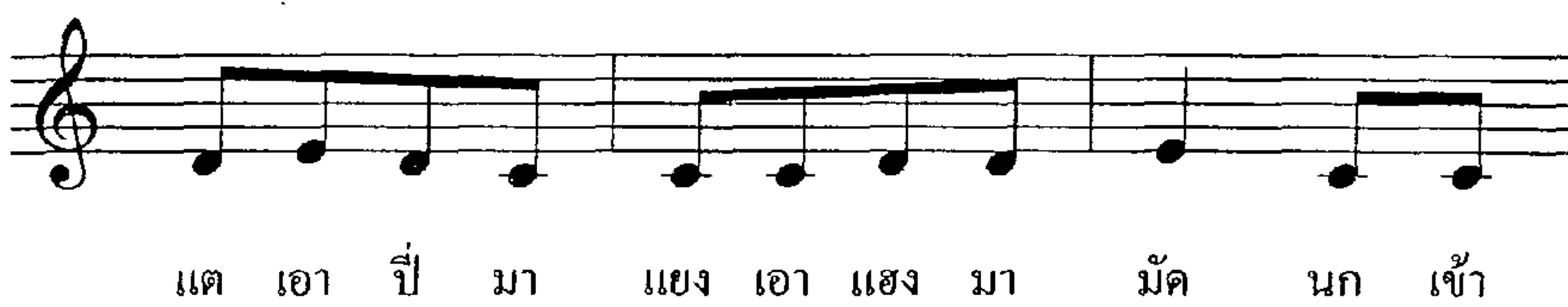

สาว อด ย่าง ทุก วิ่ง ทุก วัน สาว ผัน เห็น

วัน ยัง คำ คำ กะ บ่อ คำ เด็ก กะ บ่อ เด็ก พอ

5. เพลงบิน

บิน บิน บิน มิ่ง บ่อ

บิน ภู อี จี มิ่ง กิน

6. เพลงลูกไม่มีพ่อ

ลูก มาน ทาง เอา ฟาง มา ห่อ

มิ่ง บ่อ มี พ่อ อย่า มา เล่น ตาม ภู

7. เพลงแมงวี่แมงวัน

แมง วี่ แมง วัน จับ อยู่ ใบ พิก คน

ไหน ยุค อีก คน นั่น ด

8. เพลงหน้าบ่ออาย

ก๊วย ก๊วย ก๊วย หน้า บ่อ อาย เอ ไม้ แห่

ตุค หน้า บุด บุด กิน ตุค อี แก้ง

ประวัติย่อผู้ทำปริญญานิพนธ์

ประวัติย่อผู้ทำปริญญานิพนธ์

ชื่อ นามสกุล	นายภากร เชาว์ขุนทด
วัน เดือน ปีเกิด	11 มิถุนายน พ.ศ. 2520
สถานที่เกิด	อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก
ที่อยู่ปัจจุบัน	80/148 ซอยราษฎร์เพ็งสาย ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก 65000
ตำแหน่งหน้าที่การงานปัจจุบัน	อาจารย์ประจำสาขาวิชาดนตรี มหาวิทยาลัยนเรศวร รองผู้อำนวยการฝ่ายกิจกรรมวิชาการ ศูนย์ปฏิบัติการดนตรี มหาวิทยาลัยนเรศวร ถนนพิษณุโลก-นครสวรรค์ ตำบลท่าโพธิ์ อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก 65000 WEB SITE : http://music.nu.ac.th E-mail : temmusic@hotmail.com
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. 2538	มัธยมศึกษาตอนปลาย (ศิลป์ - ภาษาฝรั่งเศส) โรงเรียนเฉลิมขวัญสตรี จังหวัดพิษณุโลก
พ.ศ. 2540	อ.ศศ. (ดนตรีสากล) จากสถาบันราชภัฏจันทรเกษม กรุงเทพมหานคร
พ.ศ. 2542	ค.บ. (ดนตรีศึกษา) จากสถาบันราชภัฏจันทรเกษม กรุงเทพมหานคร
พ.ศ. 2545	ศป.ม. (มานุษยดุริยางควิทยา) จากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ กรุงเทพมหานคร